

T.C.
Genelkurmay Başkanlığı
Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼

RUSYA FEDERASYONU, AVRUPA BİRLİğİ İLİşKİLERİNDE
ENERJİ POLİTİKALARININ ROL¼ VE ÖNEMİ

U/UA Güvenlik Stratejileri Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Hazırlayan
şerife ÖZKAN NESİMİOğLU

Tez Danışmanları
Prof. Dr. Hasan SAYGIN
Doç. Dr. Barış ÖZDAL

İstanbul - 2016

TEZ TANITIM FORMU

YAZAR ADI SOYADI : Şerife ÖZKAN NESİMİOĞLU

TEZİN DİLİ : Türkçe

TEZİN ADI : Rusya Federasyonu Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Politikalarının Rolü ve Önemi

ENSTİTÜ : Stratejik Araştırmalar Enstitüsü

ANA BİLİM DALI : U/UA Güvenlik Stratejileri

TEZİN TÜRÜ : Doktora Tezi

TEZİN TARİHİ : 15.06.2016

SAYFA SAYISI : 182

TEZ DANIŞMANLARI : 1. Prof. Dr. Hasan SAYGIN
2. Doç. Dr. Barış ÖZDAL

DİZİN TERİMLERİ : Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği, Karşılıklı Bağımlılık, Enerji Politikaları, Petrol, Doğalgaz, Yenilenebilir Enerji, Dış Politika.

TÜRKÇE ÖZET : Bu çalışma, Rusya Federasyonu ile Avrupa Birliği arasındaki enerji diyalogunun temel dinamiklerinin karşılıklı bağımlılık prensibi çerçevesinde incelenmesi için kaleme alınmıştır.

DAĞITIM LİSTESİ : 1. Stratejik Araştırmalar Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Bu tezin içerdiği hususlar bireysel görüşlerimi yansıtır, Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmî görüşlerini yansıtmaz.

İmzası

Şerife ÖZKAN NESİMİOĞLU

T.C.
Genelkurmay Başkanlığı
Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü M¼d¼rl¼ę¼

RUSYA FEDERASYONU, AVRUPA BİRLİğİ İLİşKİLERİNDE
ENERJİ POLİTİKALARININ ROL¼ VE ÖNEMİ

U/UA Güvenlik Stratejileri Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

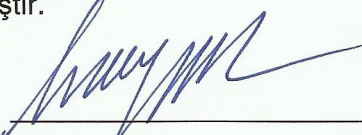
Hazırlayan
şerife ÖZKAN

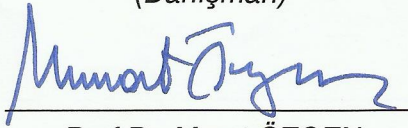
Tez Danışmanları
Prof. Dr. Hasan SAYGIN
Doç. Dr. Barış ÖZDAL

İstanbul - 2016

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şerife ÖZKAN NESİMİOĞLU'nun Rusya Federasyonu Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Politikalarının Yeri ve Önemi adlı tez çalışması, jürimiz tarafından ULUSAL ve ULUSLARARASI GÜVENKİK STRATEJİLERİ ana bilim dalında YÜKSEK LİSANS / DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof.Dr. Hasan SAYGIN
(Danışman)

Üye
Prof.Dr. Murat ÖZGEN

Üye
Doç.Dr. Fatih ÖZBAY

Üye
Doç.Dr. Mert GÖKIRMAK

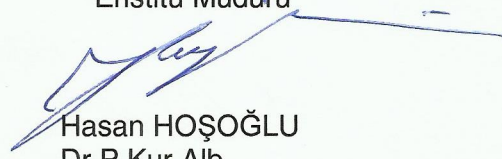
Üye
Yrd.Doç.Dr.Filiz KATMAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

15.10.2016

Enstitü Müdürü

Hasan HOŞOĞLU
Dr.P.Kur.Alb.

ÖZET

RUSYA FEDERASYONU, AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE, ENERJİ POLİTİKALARININ ROLÜ VE ÖNEMİ

Avrupa Birliği (AB) ile Rusya Federasyonu (RF) arasındaki ilişkiler siyasi ve ekonomik anlamda çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bu boyutlardan bir tanesi de hem dış ve iç siyaset hem de ekonomi başlığı ile etkileşim halinde olan enerji politikalarıdır. Dünya'nın en fazla enerji tüketen coğrafyası olan AB'nin enerji kaynakları açısından kendine yeterli olmaması, enerjide ithalat bağımlılığı sorununu beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede AB'nin özellikle petrol ve doğalgaz ölçeğinde en önemli tedarikçisi Rusya Federasyonu'dur. AB, RF'nin enerji pazarındaki hem en büyük hem de en fazla parayı ödeyen müşterisidir.

Soğuk Savaş sonrasında özellikle 2000'li yıllarla birlikte Rusya ekonomisi çok büyük ölçekte enerji kaynaklarından farklı kalemlerde alınan vergilere ve enerji kaynaklarının satışına bağımlı hale gelmiştir. Bu yüzden AB, ya da AB pazarı Rusya için çok önemlidir. AB'nin enerji ihtiyacı ve RF'nin enerji kaynaklarından elde edilen gelire bağımlı olan ekonomisi tarafları enerji ticareti noktasında bir araya getirmiştir. AB ve RF tarafından enerji diyalogu olarak da tanımlanan bu ilişkinin doğası, tez çalışmasında uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık teorisi kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Karşılıklı bağımlılık teorisi üç temel bileşenden oluşmaktadır. "Hassasiyet", "kırılganlık" ve "pazarlık gücü". Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin asimetrik olduğu durumlarda, hangi tarafın bağımlılığı daha fazla ise ortaya çıkabilecek krizlerde hassasiyetlerinin kırılganlığa dönüşme ihtimali de o kadar fazla pazarlık gücü de o denli azdır. Karmaşık karşılıklı bağımlılık olarak tanımlanan, daha simetrik modellerde ise, kurulan ilişkide herhangi bir kriz durumunda taraflardan birinin mutlaka kazandığı bir durum yerine iki tarafında kaybettiği bir durum söz konusudur. Bu da son kertede işbirliğini beraberinde getirmektedir. RF, AB enerji ilişkilerinde bu durumun güncel örneği Ukrayna ile ilgili yaşanan krizlerdir.

AB'nin enerji tedarik güvenliğini, enerjiye uygun fiyatı ödeyerek, kaynak ve tedarikçi çeşitlendirerek sürdürme çabası, AB pazarındaki yerini kaybetmek istemeyen RF ile zaman zaman çatışma yaşamasına neden olmaktadır. RF ise arz güvenliğini, ekonomik güvenliğini de göz önünde bulundurarak sağlama çabası içerisinde. Bu yüzden bir taraftan AB'ye uzanabilecek, Orta Asya ya da Ortadoğu ve Afrika kökenli enerji projelerinin önünü kesmeye çalışırken diğer taraftan da AB'ye alternatif Çin gibi büyük pazarlar arayışındadır.

Sonuç olarak tüm veriler ışığında bakıldığında iki taraf için de aralarındaki bağımlılık ilişkisi farklı başlıklar altında, farklı derecelerde hassasiyet içermektedir. Dünya Enerji Ajansı'nın 2040 yılı için bir projeksiyon oluşturmak için yaptığı çalışmaya göre, AB'nin enerji ihtiyacı yakın gelecekte de özellikle doğalgaz ölçeğinde artarak devam edecektir. Yenilenebilir enerji politikaları ve enerji verimliliği politikalarından istenen sonuçlar alınsa bile, AB'nin fosil yakıtlara bağımlılığının devam edeceği düşünülmektedir. Bu sebeple, bağımlılık ölçeğinde bir azalma olsa bile RF ile AB arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi de devam edecektir.

SUMMARY

THE ROLE AND THE IMPORTANCE OF ENERGY POLICIES IN THE RELATION BETWEEN RUSSIAN FEDERATION EUROPEAN UNION

The relations between European Union (EU) and Russian Federation (RF) have a multi dimensional from political and economic aspect. One of them of those aspect is energy policy which has interaction with internal and external politics and economy. Being insufficient at energy sources has brought to the world's largest energy consumers geography EU energy import dependency. As a result of this situation, EU is depend on some some energy supplier countries too. In this context, the EU's most important supplier of oil and natural gas in particular scale Russian Federation. EU is the biggest and the most money paying customer at the Russian energy market.

After the Cold War especially during 2000s, Russian economy has become depend on energy taxes on various items and energy. Therefore EU or EU market is very important for Russia. Energy demand of European Union and energy income dependency of Russia has brought the parties together in energy trading point. The nature of relationship, which is also define as “energy dialogue” by EU and RF, has been tried to examine by using interdependency at international relations theory.

The interdependence theory has three basic components: Sensitivity, vulnerability and bargaining power. In case of asymmetric interdependency, which side is more dependent, for it, risk of to become more vulnerable because of any crise between sides is higher also bargaining power is lower, by comparison with the other side. On the other hand, at complex interdependency where is dependency is more symmetric for both sides, a crise at the relationship could make vulnerable them. It means while o ne of them is loosing the other one can not be the certain winner. This character of complex interdependency which could be seen between EU and Russia, pushes sides to cooperation to minimize losses. The actual sample of this situation is the Ukraine crise for EU and RF.

The EU struggle to get its energy supply security with affordable price and diversification of source and supplier, could be reason of some conflicts with Russia. In contrary placing on the energy market and supplying economic security is crucial for Russia. Because of this, while EU is seeking for alternative suppliers, pipeline and LNG routes, Russia is seeking for alternative markets like China and also trying to block, energy projects which is rooted Central Asia, Middle East and Africa energy sources by EU.

As a result, in the light of all data, interdependency between EU and RF contains different level of sensitivity with different concerns. According to International Energy Agency 2040 projection, energy need of EU is going to be continue at the near future especially for natural gas even it could have intended results from usage of renewables and energy efficiency politics. Because of that interdependency between EU and RF will also continue may be at more less level.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET	I
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
TABLolar LİSTESİ	VIII
GRAFİKLER LİSTESİ	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
BÖLÜMLER	
BİRİNCİ BÖLÜM: ENERJİ, ENERJİ KAYNAKLARI VE DÜNYADA ENERJİ GÖRÜNÜMÜ	
1.1. ENERJİ VE ENERJİ KAYNAKLARI	11
1.1.1. Belli Başlı Enerji Kaynakları ve Kullanım Alanları	12
1.2. DÜNYADA ENERJİ GÖRÜNÜMÜ	13
1.2.1. Enerji Üreten ve Tüketenler İlişkisi: İthalat Bağımlılığı	15
İKİNCİ BÖLÜM: ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK	
2.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI	21
2.1.1. Enerji Güvenliği Kavramının Tanımlanması ve Farklı Yaklaşımlar	23
2.1.1.1. Enerji Güvenliğine Tedarik Temelli Yaklaşım	31
2.1.1.2. Enerji Güvenliğinde Fiyat Temelli Yaklaşım	32
2.1.1.3. Enerji Güvenliğine Milli Güvenlik ve Refah Temelli Yaklaşım	33
2.2. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ	36
2.3. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİNİN YAPISI VE ANA UNSURLARI	42
2.3.1. Karşılıklı Bağımlılığın Temel Kavramları	44
2.3.2. Realist Teori ve Karşılıklı Bağımlılık Teorisinin Enerji Güvenliği Yaklaşımları Açısından Karşılaştırılmaları	45
2.3.2.1. Realist Teoriye Göre Enerji Güvenliği Anlayışı	45
2.3.2.2. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık İlişkilerinde Enerji Güvenliği Anlayışı	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: RUSYA FEDERASYONU AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ İLİŞKİLERİ VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK	
3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKALARI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ ANLAYIŞI	55
3.1.1. Avrupa Kömür Çelik Topluluğundan Günümüze Avrupa Birliği'nin Enerji Konusuna Bakışı ve Politikaları	56

3.1.1.1. Avrupa'da Ortak Bir Enerji Politikası Oluşturmaya Yönelik İlk Adımlar (1951-1973/74)	56
3.1.1.2. OPEC Krizi ve İran Ambargosu'ndan Maasricht Antlaşması'na Avrupa Enerji Politikaları	61
3.1.1.3. Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası'ndan Avrupa Enerji Birliği'ne Avrupa Enerji Politikaları	67
3.2. AB ENERJİ POLİTİKALARINDAKİ TEMEL HASSASİYETLER VE AB-RF ENERJİ DİYALOĞUNA YANSIMALARI	77
3.2.1. AB'nin Enerji Tedarik Güvenliği Sorunu ve Çözüm Arayışları	79
3.2.1.1. Kaynak Çeşitlendirme ve Öz Kaynakların Kullanımının Arttırılması	81
3.2.1.2. Tedarikçi Ülkeler ve Rotaların Çeşitlendirilmesi	85
3.2.1.3. Avrupa Enerji Ağlarının ve Üye Ülkelerin Enerji Mevzuatlarının Uyumlu Hale Getirilmesi	89
3.2.1.4. Enerjinin Depolanması	93
3.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA AVRUPA BİRLİĞİ RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE ENERJİ KAYNAKLARININ ÖNEMİ	94
3.3.1. Milenyum: Bölgesel Çatışmalar, Ekonomik Kriz Ve Rusya Federasyonu Avrupa Birliği İlişkilerinde Artan Bağımlılık	101
3.3.2. Dünyada Petrol, Doğalgaz Ve Kömür Rezervlerinin Dağılımı Ve Bu Dağılımda Rusya Federasyonu'nun Yeri	111
3.3.2.1. Rusya Federasyonu Enerji Kaynakları	111
3.3.3. RF'nin Enerji Stratejisi	125
3.3.3.1. RF'nin Enerji Arz Güvenliği ve AB Piyasası'na Yönelik Politikaları	128
3.3.3.2. Rusya Federasyonu Ekonomisi Ve Enerji Kaynaklarının Önemi	133
3.3.3.3. Boru Hattı Savaşları Ve Türkiye	141
3.3.3.3.1. Ukrayna Krizi, TANAP'a Karşı Türk Akımı Ya Da Alternatif Güney Akım	148
3.3.3.3.2. Güney Gaz Koridoru İçin TANAP ve TAP	151
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	162

KISALTMALAR

AB	:	AVRUPA BİRLİĞİ
AKB	:	ASİMETRİK KARŞILIKLI BAĞIMLILIK
AKÇT	:	AVRUPA KÖMÜR ÇELİK TOPLULUĞU
BP	:	BRITISH PETROLEUM
ÇUŞ	:	ÇOK ULUSLU ŞİRKET
KB	:	KARŞILIKLI BAĞIMLILIK
KBT	:	KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ
KKB	:	KOMPLEKS KARŞILIKLI BAĞIMLILIK
OPEC	:	PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER ORGANİZASYONU
OPIC	:	PETROL İTHAL EDEN ÜLKELER ORGANİZASYONU
RF	:	RUSYA FEDERASYONU
S.S.C.B:	:	SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ
STK	:	SİVİL TOPLUM KURULUŞU
UAEA	:	ULUSLARARASI ENERJİ AJANSI
UAİ	:	ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YPS	:	YENİ POLİTİKALAR SENARYOSU

TABLÖLAR LİSTESİ

	SAYFA
TABLO-1 Avrupa Birliği Birincil Enerji Tüketimi (1990-2014)	3
TABLO-2 Rusya Federasyonu Petrol, Doğalgaz, Kömür Üretimi ve İhracatı (2014)	3
TABLO-3 Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği Ticaret Göstergeleri (2015 / %)	4
TABLO-4 Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu Ticaret Dengesi (Ham/Mamül Madde) 2013-2015, € Milyar	5
TABLO-5 Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu Ticaret Dengesi (Hizmet) 2012-2014, € Milyar	5
TABLO-6 Dünyada Kömür, Doğalgaz, Petrol Rezervleri (2015)	13
TABLO-7 YPS'ye Göre Bölgeler ve Kaynaklar Bazında Net Enerji İthalat-İhracat Oranları	81
TABLO-8 2015 Yılında RF'nin AB İthalat Ve İhracatındaki Sıralaması Ve Yüzdelik Olarak Payı	105
TABLO-9 RF'nin 2014 Yılında Ülkeler Bazında İthalat ve İhracat Verileri	106
TABLO-10 Kanıtlanmış Petrol Rezervleri Açısından Dünyada ilk 5 Ülke (2015)	113
TABLO-11 Dünyada Petrol Üretiminde İlk Beş Ülke (2015-Bin varil/Gün)	113
TABLO-12 Rusya Federasyonu'nda Başlıca Üretim Sahaları ve Günlük Üretim Miktarı (2013-Bin varil /gün)	113
TABLO-13 Dünyada En Fazla Petrol İhraç Eden İlk Beş Ülke(2013/Milyon ton)	114
TABLO-14 Rusya'da Şirketler Bazında Petrol Üretimi (2013-Bin Varil/Gün)	114
TABLO-15 Rus Petrol Şirketlerinin Dünya'daki İlk 50 Petrol Şirketi İçerisindeki Yeri (2008-2013)	115
TABLO-16 Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri Açısından Dünya'da İlk Beş Ülke (2015 Yılı Sonu İtibariyle)	119
TABLO-17 Dünyada En Fazla Doğalgaz Üreten İlk Beş Ülke (2015 Sonu İtibariyle)	120
TABLO-18 Dünya'da Doğalgaz İhraç Eden İlk Beş Ülke (2014 Provizyonel Verileri/bcm)	120
TABLO-19 Bölgeler Bazında Rusya'da Gaz Üretimi (2013)	121
TABLO-20 Rusya'da Şirketler Bazında Doğalgaz Üretimi (2013)	122
TABLO-21 Kanıtlanmış Kömür Rezervleri Açısından Dünyadaki İlk Beş Ülke (2015 Yılı Sonu)	123
TABLO-22 RF'nin 2010-2040 aralığında petrol, doğalgaz ve kömürde Avrupa pazarındaki payı (%)	138

GRAFİKLER LİSTESİ

SAYFA

GRAFİK-1	YPS'ye Göre Enerji Üretiminde Bölgesel Bazda Beklenen Değişim (2012-2020)	15
GRAFİK-2	YPS'ye Göre Fosil Yakıtlar Bazında Net Ticaret (2013/Milyar \$)	17
GRAFİK-3	AB-28 Kaynaklar Bazında Birincil Enerji Üretimi 2003-2013, (2003=100, toe)	18
GRAFİK-4	Seçilmiş Ürünler Bazında AB-28 Enerji İthalatı (1990-2013, ktoe)	18
GRAFİK-5	AB-28, Yakıtlar Bazında Enerji İthalat Bağımlılığı (1990-2000-2013/1000 TJ)	20
GRAFİK-6	AB-RF 2005-2015 Aralığı Ticaret Dengesi (Milyon €)	105
GRAFİK-7	Birincil Enerji İthalatı ve İthalat Bağımlılığı	108
GRAFİK-8	Kaynaklara Net İthalat (Mtoe)	108
GRAFİK-9	Petrol ve Doğalgazın Rusya Bütçesine Katkısı (Milyar ruble)	116
GRAFİK-10	Küresel Upstream Petrol ve Doğalgaz Yatırımları	118
GRAFİK-11	2014 Yılında Rusya'nın Ham Petrol ve Damıtılmış (Condensate) Petrol İhracatının Gerçekleştiği Ülke ve Bölgeler (2014)	119
GRAFİK-12	Rusya Federasyonu 2014 Yılı Enerji İhracatında Ülkelerin Payı	123
GRAFİK-13	Rusya'nın Kömür İhraç Ettiği Belli Başlı Ülke ve Bölgeler (2014)	124
GRAFİK-14	AB Ülkelerinin Günümüzdeki Doğalgaz Depolama Potansiyeli	129
GRAFİK-15	RF'nin Enerji İhraç Edeceği Ana Bölgeler (2010-2040/mto)	137

ÖN SÖZ

Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği arasındaki enerji ilişkilerini, karşılıklı bağımlılık teorisi çatısı altında incelemeye çalıştığım bu tezde hem konu seçimi hem de sonrasındaki çalışmalarında desteğini asla benden esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Hasan SAYGIN'a minnettarım. Ciddi sağlık sorunları dahil, beni tezimden uzaklaştıran pek çok etmenle uğraşmak zorunda kalmama rağmen benden umudunu asla kesmedi. Bu çalışmayı bitirmek konusunda beni cesaretlendiren diğer bir isim, ikinci danışmanım Doç Dr. Barış ÖZDAL'a da ayrıca sonsuz teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Tezimin taslak okumalarına yaptığı değerli yorumlar, yolumu kaybetmeye yaklaştığımda yeniden ışığı görmemi sağladı. Tez izleme jürimin değerli üyeleri Prof. Dr. Murat ÖZGEN ve Doç. Dr. Mert GÖKIRMAK ise her tez izlememde beni sabırla dinleyerek, yorumlarıyla tezimin gelişmesine önemli katkılarda bulundular. Prof. Dr. Murat ÖZGEN'e yoğun çalışma programına rağmen bana zaman ayırdığı için, Doç Dr. Mert GÖKIRMAK'a hem zaman ayırdığı hem de şehir dışından tez izlemelere katılabilmek için gösterdiği özveriden dolayı ayrıca teşekkür ederim.

Sadece eğitim hayatım değil, bütün hayatım boyunca maddi manevi her anlamda yanımda olan geniş aileme, özellikle Öznur ÖZKAN AKSAK ve Özgül ÖZKAN'a çok şey borçluyum. Umarım bu çalışmayı bitirerek onları biraz da olsa gururlandırabilmişimdir.

Son üç yıldır hayatımın her anında yanımda olan, benimle neredeyse aynı süreçlerde kendi doktora tezini yazan sevgili eşim Dr. Barış Samim NESİMİOĞLU'na da bir kez daha sonsuz desteği için teşekkür ediyorum. Onun koşulsuz sevgisi, kıymetli dostluğu ve yol arkadaşlığı olmasaydı her şey kesinlikle çok daha zor olurdu.

Şerife ÖZKAN NESİMİOĞLU

Haziran 2016

GİRİŞ

Jose Goldemberg, *Energy: What Everyone Needs To Know* (Enerji: Herkesin Bilmesi Gereken Kavram) isimli çalışmasının girişinde enerjiyi, hayatın olmazsa olmaz girdilerinden bir tanesi olarak tanımlanmaktadır. Bunun gerekçesi olarak sıralananlar ise enerji olmaksızın hareketin, iletişimin, makinaların özetle insan hayatının olmayacağı gibi bazı genellemelerdir.¹ Aslında Goldemberg'in basitçe ifade ettiği bu durum, McElroy, Stein, Powers, Parra gibi hem genel anlamda enerji kavramı hem de enerji ve medeniyet ilişkisi üzerine kafa yormuş pek çok yazar tarafından da benzer şekillerde dile getirilmiştir.² Enerji ya da bugün dünya da enerji kaynakları ile güç arasında kurulan ilişkinin temelinde de büyük oranda bu anlayışın yattığı görülmektedir. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında çok temel bazı soruların yine bu alandaki pek çok çalışmanın ortak noktası olduğu görülmektedir.

Enerji politikalarına dair yapılmış çalışmaların genelinde öncelikle enerji kaynaklarının tanımlanmasına yönelik bir ihtiyacın olduğu görülmektedir. Bu anlamda ise öne çıkan kaynaklar petrol başta olmak üzere, geçmişten günümüze insanlık tarihiyle etkileşim halinde olmuş birincil enerji kaynağı ya da konvansiyonel fosil yakıtlar olarak adlandırılan kömür, petrol ve doğalgazdır. Tarihteki ilk petrol savaşlarından bir tanesinin, Babil Kralı Marduk-Nadin-Ahhe (M.Ö 1100/1082 ya da M.Ö 1093-1076) tarafından Asurlulara açıldığı düşünülecek olursa bu geçmişin ne kadar eskiye götürülebileceği hakkında bir fikir edinilebilir. Hikmet Uluğbay'ın, *The Cambridge Ancient History* (Cambridge Antik Tarihi) isimli çalışmadan aktardığına göre, Marduk-Nadin-Ahhe tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Fırat'ın sularını denetim altına almak ve Hit dolaylarındaki nafta (petrol) pınarlarını ele geçirmek için Asurlular'a savaş açmaya karar vermiştir.³ Bu savaşın sebepleri arasında petrolün yer alması, bugünkü gibi makinalaşma ile bağlantılı olmasa da, o dönemdeki kullanım alanlarıyla da petrolün kıymetli bir stratejik kaynak olarak görüldüğünün güzel bir örneği olarak değerlendirilmelidir.

Fosil yakıtlar dışında, diğer belli başlı enerji kaynakları ise aslında etrafımızda her zaman var olmuş, güneş, rüzgar, su, dalga gibi bugün yenilenebilir başlığı altında bahsettiğimiz ve ilerleyen kısımlarda da bahsedeceğimiz kaynaklardır.

¹ Jose Goldemberg, *Energy: What Everyone Needs To Know*, Oxford University Press, 2012, s. XV.

² Richard S. Stein and Joseph Powers, *The Energy Problem*, World Scientific, 2011, s.25-32; Michael B. McElroy, *Energy: Perspectives, Problems & Prospects*, Oxford University Press, 2010, s.19-75.; Francisco Parra, *Oil Politics: A Modern History Of Petroleum*, I.B. Tauris & Co Ltd, 2010, s.1-5.

³ *The Cambridge Ancient History*, Cilt II, Kısım 2, "Middle East and Aegean Region", s.465, 'den aktaran, Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Petropolitik*, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2008, s.16.

Enerji politikalarına dair yapılan çalışmaların eğildiği diğer bir konu ise günümüzde en fazla kullanılan enerji kaynakları olan fosil yakıtların sonlu olması ve dünya genelinde eşit bir şekilde dağılmamış olmasıdır. Bu durum bir taraftan ülke ekonomilerini enerji satan ülkeler için olumlu, alan ülkeler için olumsuz etkilene potansiyeline sahipken, aynı zamanda tedarik güvenliği boyutuyla da uluslararası ilişkileri etkilene kabiliyetine sahip bir durumdur. Bu durumun hem ekonomi, hem de dış siyasete yansımaları anlamında dünya genelindeki en önemli örneklerinden bir tanesi ise bu teze konu olan iki önemli küresel aktör Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu arasındaki enerji temelli ilişkilerdir.

RF ile AB arasındaki enerji alışverişi ya da henüz AB'nin var olmadığı bir dönemde RF'nin boru hatlarıyla Avrupa'ya ulaşması, Sovyet dönemine uzanmaktadır. Bu dönemde Avrupa'nın kapitalist kanadı diğer bir tabirle NATO bölgesi olarak ayrılan kısmına değil ama doğu bloğuna ulaşan Druzhba Petrol Boru Hattı (1964-1968) ile Rus petrolü Avrupa'ya ulaşmaya başlamıştır. Doğalgaz için ise bu durum benzer bir şekilde yine Avrupa'nın doğusuyla ilk etapta sınırlı kalmakla birlikte tarihsel anlamda daha erken bir zaman dilimine 1940'ların sonlarına dayanmaktadır. Bu haliyle Soğuk Savaş döneminde oldukça dar bir coğrafi alanı kapsayan Sovyet Rusya, Avrupa enerji diyalogu, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra değişen dünya şartlarına göre yeniden şekillenerek RF ve AB arasında çok daha dinamik ve çok daha geniş bir coğrafyaya yayılan bir enerji diyalogunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Yeni dönem, küreselleşmenin yoğun bağımlılık ilişkileriyle birlikte aynı zamanda enerji ihtiyacı gittikçe artan bir Avrupa'yı da karşımıza çıkarmaktadır. Öyle ki bu durum Tablo-1'de görüldüğü şekilde rakamlara yansırken diğer taraftan da artık bir birlik çatısı altında birleşen Avrupa ülkelerinin bir kısmında, enerji meselesi de bu çatı altında değerlendirilmeye başlanmıştır. Enerjide tedarik güvenliği sorunu AB'nin, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'na (AKÇT) uzanan ortaya çıkış sürecinde ve birliğin kurulmasından sonra da pek çok antlaşma ve metne konu olmasına rağmen, gerçek anlamda bir kaygı vesilesi olarak 1970'lerin başındaki OPEC kriziyle ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Bu kaygı 1970-1980 aralığında kısmen, 1990 sonrasında ise tam anlamıyla birliğin dış politika yaklaşımında da rahatça izlenebilecek şekilde kendisine yer bulmuştur. Bu çerçevede AB'nin yöneldiği coğrafyalardan bir tanesi de eski Sovyet coğrafyası olmuştur. Bu gelişim süreciyle birlikte enerji güvenliği endişelerinin pek çok parametreden etkilene özellikle millenyumla birlikte daha şiddetli bir şekilde ortaya çıktığı İana Dreyer ve Gerald Stang'ın Avrupa Birliği

Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü için yaptıkları çalışmada özellikle vurgulanmaya çalışılmıştır.⁴

Tablo-1 Avrupa Birliği Birincil Enerji Tüketimi (1990-2014)⁵

	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2020 Hedefi
Birincil Enerji	1569.4	1567.5	1617.9	1712.8	1656.4	1593.3	1584.0	1569.1	1507.1	1483
Katı Fosil Yakıtlar	453.2	363.9	320.2	316.7	281.4	285.7	292.4	284.7	267.0	
Petrol Ürünleri	548.9	563.0	566.8	578.5	519.4	501.5	483.7	473.1	468.7	
Gaz(Doğal-Türetilmiş)	282.5	321.5	380.7	430.0	433.6	389.0	379.5	373.8	330.0	
Nükleer Isı	205.2	227.3	243.8	257.5	236.6	234.0	227.7	226.3	226.1	
Yenilenebilir	71.9	84.4	98.3	121.0	173.7	170.9	187.3	197.9	201.3	
Diğer	7.7	7.4	8.0	9.2	11.6	12.2	13.4	13.3	14.0	
Final Enerji	1081.1	1082.7	1132.8	1191.8	1163.3	1105.0	1104.5	1106.2	1061.2	1086
Katı Fosil Yakıtlar	124.7	83.0	61.9	54.0	49.9	49.2	47.9	47.8	46.6	
Petrol Ürünleri	446.5	466.1	490.5	503.8	458.3	444.9	429.9	426.3	422.5	
Gaz(Doğal-Türetilmiş)	230.0	247.6	267.7	281.4	272.6	242.2	252.5	258.7	229.3	
Elektrik	186.0	194.1	217.4	239.5	244.4	239.8	240.1	238.3	232.7	
Türetilmiş Isı	54.3	46.3	45.3	53.1	53.7	48.7	49.1	49.0	45.5	
Yenilenebilir	38.7	44.1	48.9	58.6	81.8	77.5	82.1	83.0	81.4	
Yenilenemez Atık	0.9	1.6	1.0	1.5	2.7	2.8	2.7	3.0	3.3	

AB'nin enerji güvenliğini sağlamak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılma sürecini kendi açısından avantajlı olacak şekilde manipüle etmek ve RF ile olan ilişkilerini düzenlemek için çalıştığı bu dönemde, dünyanın en büyük petrol, doğalgaz ve kömür rezervlerine sahip ülkelerinden biri olan RF'nunda ise dönüşüm sancıları, siyaseten ve ekonomik anlamda tam bir çöküşü beraberinde getirmiştir.

Tablo-2 Rusya Federasyonu Petrol, Doğalgaz, Kömür Üretimi ve İhracatı (2014)⁶

RUSYA	PETROL	DOĞALGAZ	KÖMÜR
Üretim Miktarı	529 Mt	644 bcm	334 Mt
Üretimde Dünyadaki Yeri	2	2	6
Üretimde Dünyadaki Payı (%)	%12.6	%18.3	%4.2
İhracatta Dünyadaki Yeri	2	1	3

1990-2000 aralığında RF dış politikasındaki Atlantikçiler, Avrasyacılar ayrımı

⁴ Iana Dreyer and Gerald Stang, *What Energy Security Fort the EU*, Kasım 2013, s.3, Brüksel, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_39_Energy_security.pdf. (Erişim tarihi: 20.02.2014)

⁵ EUROSTAT, *Energy Saving Statistics, Eurostat Statistics Explained*, Şubat 2016, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_saving_statistics#Primary_energy_consumption_and_savings. (Erişim Tarihi: 10.05.2016)

⁶ International Energy Agency, *Key World Energy Statistics 2015*, Paris, 2015, s.11-15, https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld_Statistics_2015.pdf. (Erişim tarihi: 04.04.2016)

RF'nin AB'ye yaklaşımında farklı eğilimleri beraberinde getirmiştir. 2000'li yıllar ya da Putinli yıllarla birlikte ise RF ile AB'yi birbirine bağlayan ilişkileri tanımlamak daha kolay bir hale gelmeye başlamıştır. Bunun sebebi RF'nin hem bölgesel hem de küresel anlamda bir enerji imparatorluğu olarak kendi konumunu yeniden tanımlamasıdır. Bu durumun ilk ve öncelikli etkileri ise enerji anlamındaki en büyük müşterisi AB ile ilişkilerinde kendisini göstermiştir. Fakat bu durum genelde ifade edildiği gibi RF'nin enerji kozunu AB'nin boynunda Demokles'in kılıcı misali tuttuğu şeklinde bir anlayışa sebep olmamalıdır. En azından bu çalışmadaki bakış açısı bu değildir. Şöyle ki tez çalışması sürecinde çok açık bir şekilde görülmüştür ki AB, RF'nin enerji pazarındaki en büyük ve en fazla parayı ödeyen müşterisi olsa bile, AB'de benzer bir şekilde RF'nin pek çok alanda en önemli tedarikçisidir. Yani her iki taraf arasında ekonomik anlamda oldukça güçlü bağlar söz konusudur. Kırım, sebebiyle yaşanan son krizde de görülmüştür ki bu bağların bir anda koparılıp atılması çok da kolay değildir. Tam tersine iki taraf için de oldukça maliyetlidir. Daha 2011 ekonomik krizinin yaraları tam anlamıyla sarılamamışken, siyasi anlaşmazlıkların büyük ekonomik zararlara neden olması çok da arzu edilmemektedir.

Tablo-3 Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği Ticaret Göstergeleri (2015 / %)⁷

	İthalat (AB'den)	İhracat (AB'ye)	AB'nin İthalattaki Yeri	AB'nin İhracattaki Yeri	AB'nin Toplam Ticaretteki Yeri
RF	%41.4	%52.0	1	1	1
	İthalat (RF'den)	İhracat (RF'ye)	RF'nin İthalattaki Yeri	RF'nin İhracattaki Yeri	RF'nin Toplam Ticaretteki Yeri
AB	%7.9	%4.1	3	5	4

Tablo-3'de açıkça görüldüğü üzere ithalat ve ihracat sıralamasında diğer ülkelerle karşılaştırıldığında RF ve AB, birbirleri için oldukça önemli iki tedarikçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum genel anlamda ham ya da mamül madde ticareti ve hizmet sektörü açısından farklılık göstermektedir. Ham ya da mamül madde ticareti anlamında RF daha avantajlı görünse de hizmet sektöründe ibre AB'den yana dönmektedir. Aşağıda dört ve beş numaralı tablolarda bu durum AB verilerine dayanılarak rakamlarla ifade edilmeye çalışılmıştır.

⁷ European Comission, *European Union Trade in Goods with Russia, European Commission Directorate General for Trade*, s.2-8, 21.06.2016, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf. (Erişim tarihi: 25.06.2016)

Tablolarda görülenler ölçeğinde duruma bakıldığında son üç yıllık dönemde AB, RF'den ham/mamül madde ve hizmet anlamında ortalama 465 milyar euroluk alım yaparken, RF'ye yine aynı parametreler ölçeğinde ortalama 316 milyar euroluk ihracat gerçekleştirmiştir. Bu da AB'nin son üç yılda, RF ile olan ticaretinde toplamda ortalama 149 milyar euroluk açık verdiğini göstermektedir. Bu anlamda ticari ilişkilerde AB'nin RF karşısında daha dezavantajlı bir durumu olduğu düşünülebilir. Fakat bu rakamlar, Tablo-2'de göz önüne alınarak okunduğunda AB'nin aynı zamanda RF için en fazla kar getiren müşteri olduğunu da göstermektedir. AB'nin kaybı, RF'nin kazancına dönüşüyorsa, RF'nin de pazardaki bu avantajlı durumu devam ettirebileceği hamlelere yönelmesi doğal bir beklenti olmalıdır.

Tablo-4 Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu Ticaret Dengesi (Ham/Mamül Madde) 2013-2015, € Milyar⁸

YIL	AB İTHALAT	AB İHRACAT	İTHALAT-İHRACAT DENGESİ
2013	207.0	119.5	-87.5
2014	182.4	103.2	-79.2
2015	135.7	73.9	-61.8

Tablo-5 Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu Ticaret Dengesi (Hizmet) 2012-2014, € Milyar⁹

YIL	AB İTHALAT	AB İHRACAT	İTHALAT-İHRACAT DENGESİ
2012	13.7	29.2	15.5
2013	14.2	31.0	16.8
2014	12.5	29.0	16.5

Sonuç itibariyle buraya kadar ifade edilenlerin ışığında bu çalışmanın temel varsayımı, RF ve AB arasında karşılıklı bağımlılığın yapısına uygun bir ilişki modelinin gelişmesine neden olan bir enerji diyalogu olduğudur. Bu diyalogda tedarik güvenliğinin, ödenebilir fiyatlara sağlanması AB'nin en hassas noktaları iken, RF için ise ekonomik güvenliğin sağlanması ve bu yüzden de arz güvenliğinin devam ettirilebilmesi en hassas başlıklardır. İlişkinin doğasındaki bahsedilen hassasiyetler, iki tarafında ilişkinin devam ettirilmesi sürecinde ortaya çıkan sorunlarda ya da yapılması gereken düzenlemelerde pazarlık gücünü belirleyen en önemli etmenler olarak görülmüştür.

AB-RF arasındaki enerji diyalogunun incelenmesi için UA'l'de, "işbirliği teorileri" içerisinde kuramsal çerçevesi Keohane ve Nye tarafından ortaya konmuş

⁸ European Comission, **Countries and Regions: Russia**, 26.04.2016, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/russia/>. (Erişim tarihi: 1.05.2016)

⁹ A.g.e

olan “Karşılıklı Bağımlılık Teorisi”nden faydalanılmıştır. Zira bu teoriye göre, “GÜÇ” bir devletin diğer aktörler üzerinde etki uygulayabilme kapasitesi olmakla birlikte bu her zaman nicel anlamda sahip olunan güçle doğru orantılı olmayabilmektedir. Daha açık bir ifade ile belirtirsek anlatılmak istenen, daha fazla kaynağa sahip olan bir devletin, uluslararası sistemdeki diğer aktörler üzerinde baskı uygulamasının karşılıklı bağımlılık nedeniyle her zaman gerçekleşmeyebileceğidir.¹⁰ Nitekim dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden biri olan AB-28’in herşeyden önce ekonomik açıdan RF ile karşılaştırıldığında çok daha güçlü bir yapı olarak değerlendirilebileceği aşîkârdır. Fakat bu durumun, AB’ni enerji temini söz konusu olduğunda RF’ye karşı daha avantajlı yaptığını söylemek güçtür. Tam tersine, enerji konusu ithalat bağımlılığı nedeniyle AB’ni RF karşısında pazarlık gücü anlamında zayıflatmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde teori ana bileşenleriyle birlikte AB ve RF arasındaki ilişkilerin açıklanması açısından kıymetli görülmüştür.

Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, JR. tarafından şekillendirilen bu teorinin üç temel ayağı vardır. Buna göre ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkileri, “hassasiyet (sensitivity), kırılganlık (vulnerability) ve pazarlık gücü (bargaining power)” kavramları tarafından şekillendirilmektedir.¹¹ Bu kavramların hepsi UA/İ’nin temel kavramı olan, güç faktörü açısından farklı anlamlar taşımaktadır. Fakat ayrıntılarına daha sonra değinilmek üzere, genel bir şekilde ifade edilmesi gerekirse, iki taraf arasındaki bağımlılık ilişkilerinin incelenmesinde hassasiyet ve kırılganlığın ölçütü bizi pazarlık konusunda gücün kimde olduğuna götürmektedir.

Genel hatlarıyla ifade etmeye çalıştığımız ileride ayrıca bir bölüm olarak ele alınacak kavramsal çerçeveyi iki taraf arasındaki ilişkiler anlamında somutlaştırmaya çalışırsak, AB, RF’na oranla çok daha büyük bir ekonomik güç olmasına rağmen enerji açısından RF’na bağımlı olması Birliğin dış politikasını doğrudan etkilemekte hatta RF ile ilgili dış politika yaklaşımlarında bu ülkeden en fazla doğalgaz ithal eden Almanya, Fransa gibi belli başlı ülkeleri Birlik’ten farklı tavırlar sergilemeye zorlamaktadır. Bu anlamda enerjide ithalat bağımlılığı AB açısından en hassas nokta olarak görülmektedir.

Konuya RF açısından bakıldığında ise enerji ihracatı RF’nun ekonomisinin neredeyse ana dayanak noktasıdır ve bu ihracatın oldukça büyük bir kısmı da AB

¹⁰ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, s.129-136.

¹¹ Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, Pearson Education Inc., USA, 2011, p. 1-29.

üyesi devletlere yapılmaktadır. AB'nin dolayısıyla AB üyesi devletlerin bu bağımlılığı azaltmak için uyguladığı hem kaynak hem tedarikçi çeşitliliğine dönük politikalar ise "Hollanda hastalığına yakalanmış olan" RF ekonomisi için oldukça büyük bir tehdittir. Bu durum ise RF'nu AB ile siyasi işbirliğine dönük yaklaşımlarda ılımlı bir tavır takınmaya ve özellikle enerji dışında tekel olma potansiyeli olmayan alanlardaki ticari ilişkilerinde AB şartlarına uymaya zorlamaktadır.

Görüldüğü üzere AB ve RF arasında hem odak noktasına göre farklılaşabilen hem de tarafların iç dinamikleri nedeniyle farklı bakış açılarıyla farklı yorumlanabilecek bir ilişkiler ağının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda tez çalışmasının bazı temel varsayımlar üzerinden şekillendirilmesi uygun görülmüştür. Buna göre AB'nin, RF ile ilişkilerine enerji politikaları çerçevesindeki yaklaşımı, öncelikli olarak Birliğin iç pazarda enerji arz ve güvenliğinin sağlanmasına yöneliktir. RF bu durumun farkında olduğu için AB'nin özellikle genişleme ve Hazar Bölgesi'ne dönük politikalarında bu hassasiyetini bir araç olarak kullanma çabasıdadır.

RF ekonomisi büyük oranda (yaklaşık %90), enerji ithalatına endeksli hale gelmiştir. Bu durum RF'nu, AB kendisine ne kadar bağımlıysa, aynı oranda hatta daha fazla AB'ye bağımlı hale getirmektedir. Bu endeks AB açısından ise, RF'nu kendi piyasa şartlarını kabul etmeye zorlamada kullanılabilecek bir araç olarak algılanmaktadır. AB'nin konuyla ilgili en önemli kozları, tedarikçi ve kaynak çeşitlendirmesi, bu bağlamda yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlar, nükleer enerjiye geri dönüş hususundaki söylemler ve enerji verimliliği politikalarının hukuken zorunlu hale getirilmesidir. AB ayrıca, genişletilmiş AB Projesi çerçevesinde eski Doğu Bloğu ülkelerinden başlayan doğruya doğru genişleme siyasetini, Birliğe üye olmak konusunda oldukça istekli görünen Ukrayna ve Moldovya üzerinden devam ettirme arzusundadır. Özellikle Ukrayna'nın Birliğe üyeliği AB'nin enerji politikaları açısından büyük önem taşımaktadır. AB'nin görünüşte ağır fakat emin adımlarla ilerleyen genişleme politikalarının RF sınırına dayanması, AB'nin Orta Asya politikaları da göz önüne alındığında Rusya'yı enerjide yeni açılımlar üretmeye zorlayacaktır. Zira, bu durumun Rusya'nın bölgede enerji tekeli olma yolundaki adımlarını yavaşlatacağı düşünülmektedir.

Tez çalışmasında AB ve RF arasındaki enerji diyalogunu karşılıklı bağımlılık prensipleri çerçevesinde incelerken kullanılacak zaman aralığı ağırlıklı olarak 1999 sonrası olacaktır. Bundan önceki dönemden özellikle 1990-1999 aralığından ancak

bir sonraki dönemle etkileşimi olan olaylar çerçevesinde bahsedilecektir. Bu anlamda bakıldığında tezin ilk önemli sınırlılığı zaman açısından belirlenmiş çizgiler olacaktır.

Çalışmanın diğer bir önemli sınırı ise konunun incelendiği çerçeve açısından çizilmek zorunda kalınmıştır. Bunun sebebi yukarıda da bahsedildiği şekilde enerji politikalarının etkileşim içerisinde olduğu ekonomi, iç ve dış siyaset gibi oldukça geniş alanlardır. Takdir edilmelidir ki her ne kadar enerji politikalarıyla bağlantıları ölçeğinde bu konulardan bahsedilecekse de genel anlamda AB iç ve dış politikası ve ekonomisi ya da benzer şekilde RF iç ve dış politikası ve ekonomisi bu çalışmada ayrıntılı olarak değinilecek konular olmayacaktır.

Tezin hem hazırlık sürecinde hem de yazılması sırasında, öncelik AB resmi verileri ve diğer kaynaklarına yer verilmiştir. RF için de benzer bir resmi kaynak çalışması yapılmış, aranan bilgilerin İngilizce versiyonları eğer yeteri kadar yakın tarihlirse kullanılmış aksi takdirde yine AB verileri ya da onun dışında uluslararası akreditasyonu olan Uluslararası Enerji Ajansı (UEA), British Petroleum (BP), Dünya Bankası (WB), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi kurum ve kuruluşların istatistiklerinden faydalanılmıştır. Kavramsal çerçeve ve “enerji güvenliği” gibi geniş bir perspektif gerektiren konularda ise daha çok konulara ilişkin bilimsel makaleler kaynak olarak kullanılmıştır. Genel olarak bahsedilen bu kaynakların yanında taraflar arasında yaşanan güncel gelişmelerin takip edilebilmesi için ise gazetelerden faydalanılmıştır.

Tez metni giriş ve sonuç bölümleri haricinde üç ana bölümden oluşacak şekilde planlanmıştır. Buna göre birinci bölümde genel olarak en temelden yani enerji kavramı ve enerji kaynaklarından yola çıkılarak, günümüz dünyasında tüm ülkeler için en belli başlı problemlerden bir tanesi olan enerjide kendi kendine yetebilme sorunu ya da enerji yoksunluğundan bahsedilmiştir. Enerji yoksunluğunun, hâlihazırda dünyada en büyük enerji kaynaklarına sahip ülkeler için bile yaklaşık 85 yıllık bir sürede çok önemli bir sorun haline gelmesi beklenmektedir. Bunun nedeni, günümüzde yaygın olarak kullanılmakta olan fosil yakıtların dünyada kalan ömürlerine dair mevcut rezervler ve tüketim miktarları üzerinden yapılan tahminlerdir. Buna göre petrol ve doğalgazın yaklaşık 55 yıl, kömürün ise 115 yıl kadar ömrü kaldığı düşünülmektedir. Bu durum, yani enerji kaynakları ve üretimi konusunda kendisine yetebilen ve yetemeyen ülkeler ya da tedarikçi ve kaynak ülkeler arasındaki ilişki dinamikleri genel anlamda AB ve RF arasındaki ilişkilerinde

temelini oluşturmaktadır. Bu yüzden enerji üretenler-tüketenler ilişkisinin genel çerçevesinin ilk bölümde çizilmesi kıymetli görülmüştür.

İkinci bölüm ise kavramsal çerçeveyi belirleyecek şekilde kurgulanmış bu yüzden de enerjide karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ortaya çıkmasına neden olan en temel endişe enerji güvenliği kavramı ile ilgili bir analizle başlatılmıştır. Enerji güvenliği ile ilgili endişelerin AB ve RF açısından genel hatlarıyla tespit edilmesi bizi teorik alt yapıya yani “Karşılıklı Bağımlılık Teorisi” ne götürmektedir. Bu yüzden bu teorinin hem tarihsel gelişimi hem de AB ile RF arasındaki enerji ilişkilerine uygulanması ikinci bölümün diğer alt başlığını oluşturmaktadır.

Üçüncü bölüm ise ilk iki bölümde genel çerçevesi çizilen konunun RF ve AB özeline indirgenerek, taraflar arasındaki enerji diyaloguna has tespitlerin yapılabilmesi için kaleme alınmıştır. Bu yüzden öncelikle AB tek başına ele alınarak tarihsel süreçte yani Avrupa Kömür Çelik Birliği’nden, Avrupa Enerji Birliği’ne uzanan süreçte enerji konusunun AB için önemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise AB’nin enerji güvenliği algısının iki temel bileşeni; tedarik güvenliği ve tedarikin ödenebilir fiyatlarla gerçekleştirilmesi başlıkları üzerine yoğunlaşmıştır. AB’nin bu iki temel hassasiyetini bertaraf edebilmek için ürettiği politikalarda RF’nin yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise RF tek başına ele alınarak, AB için olduğu gibi RF içinde AB ile olan enerji temelli ilişkilerin doğurduğu hassasiyet ve kırılganlıklar incelenmiştir. Bu alt başlık altında Ukrayna Krizinin taraflar arasındaki ilişkilere etkisi ve Türkiye’nin AB-RF enerji diyalogundaki yeri de ayrıca ele alınmıştır.

AB ve Rusya arasındaki enerji temelli denge oyunu, Türkiye gibi Rus doğalgazına bağımlı hale gelmiş olan bir ülkenin hem AB ile enerji temalı ilişkilerini hem de içerideki enerji arz güvenliğini yakından ilgilendirmektedir. Son dönemde Türkiye önce AB’nin karşı çıktığı Güney Akım’ın alternatif ülkesi haline gelmiş sonrasında ise TANAP projesi ile AB’nin Rusya’ya alternatif olarak gündeminde olan Güney Gaz Koridoru’nun kilit ülkelerinden biri olmuştur. Burada asıl önemli nokta ise Rusya ya da AB’nin faydasından çok, Avrupa’ya uzanan boru hatları anlamında kaynak Rusya, Hazar coğrafyası ya da Ortadoğu olsa bile Türkiye’nin kazancının ne olacağıdır.

Son olarak, sonuç bölümünde ise tez boyunca değinilen başlıklar doğrultusunda genel değerlendirmeler yapılarak, tezi akademik anlamda değerli

hale getiren sonuçlar bir kez daha özet halinde vurgulanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ, ENERJİ KAYNAKLARI VE DÜNYADA ENERJİ GÖRÜNÜMÜ

1.1. ENERJİ VE ENERJİ KAYNAKLARI

Günümüzde başlığında “enerji” kelimesi geçen herhangi bir akademik çalışmada öncelikle çalışmaya konu olan enerji biçimi ve enerji kaynaklarının tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun en önemli nedeni son 20 yıllık zaman zarfında hem enerji türlerinin hem de enerji kaynaklarının tanımlanması ile ilgili klasik yaklaşımın aksine, artık bilinenden çok daha fazla ve çok daha farklı enerji türleri ve kaynaklarına işaret edilmesidir. Bu çalışma çerçevesinde düşünüldüğünde de durum yukarıda bahsedilenden çok farklı değildir. Her ne kadar bu çalışmanın odak noktası, Rusya Federasyonu (RF) ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkilerin enerji bağımlılığı boyutunu, karşılıklı bağımlılık teorisinin temel prensipleri açısından incelemek olsa da, çalışmaya konu olacak enerji kaynakları petrol ve doğalgaz başta olmak üzere, yenilenebilir yakıtları da içine alan genişçe bir çerçevede incelenmeye çalışılacaktır. Bu yüzden iki taraf arasındaki enerji ilişkilerinin farklı boyutları ele alınırken, farklı enerji kaynaklarından bahsedileceğinden bu çalışma için de “enerji” ve “enerji kaynaklarının” tanımını yapmak kaçınılmaz bir durum olarak görülmektedir. Bu durum sadece terminolojik tanımlama ihtiyacından kaynaklanmamakta, aynı zamanda incelenecek enerji kaynakları açısından konun sınırlarının belirlenmesi noktasında da önemli olduğu düşünülmektedir. Şöyle ki, örneğin petrol daha çok ulaşımda kullanılan, yan ürünleriyle petro-kimya endüstrisinde kendisine önemli yer bulan bir enerji kaynağıyken, doğalgaz hem sanayi hem de konutlarda daha çok yakıt olarak ve elektrik üretiminde kullanılmasıyla, petrolle boy ölçüşebilecek ölçekte yaygın bir kullanım alanına sahipmiş gibi görünmektedir.

Yukarıda işaret edilen çerçevede, önce “enerji”nin tanımını yapmak gerekirse Türkçe ve yabancı pek çok kaynağın mutabık kaldığı şekliyle “enerji” maddede var olan, ısı ve ışık biçiminde ortaya çıkan güçtür.¹² Kelimenin kökeni antik Yunan kültürüne kadar uzanmakta ve ilk kez Aristo tarafından kullanıldığı düşünülmektedir.¹³ Yapılan tanımlamalara göre enerji farklı biçimlerde bulunabileceği gibi farklı kaynaklardan da elde edilebilir. Buna göre toplamda sekiz

¹² Enerji Enstitüsü, “Enerji Nedir? Enerji Kaynakları Nelerdir?” <http://enerjienstitusu.com/enerji-nedir-101/> (Erişim tarihi: 15.01.2015); U.S Energy Information Administration, “What Is Energy?”, http://www.eia.gov/energyexplained/index.cfm?page=about_home. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

¹³ “Potentiality and Actuality”, **Wikipedia**, http://en.wikipedia.org/wiki/Potentiality_and_actuality; “Energy”, **Wikipedia**, <http://en.wikipedia.org/wiki/Energy>. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

ila on üç arasında değişen, farklı türde enerji olduğu düşünülmektedir. Fakat konuyla ilgili kaynakların kesişim kümesi alınarak bakıldığında genel eğilim enerjiyi sekiz farklı türe ayırmaya yöneliktir. Bu ayrımı benimseyenlerin odaklandığı enerji türleri ise, potansiyel, kinetik, mekanik, ısı, kimyasal, elektrik ve nükleer enerjilerdir.

1.1.1. Belli Başlı Enerji Kaynakları ve Kullanım Alanları

Genel fizik kanunlarına göre, dönüşümü sırasında enerji, istenilen enerji veya iş biçimine %100 verimlilikle dönüşmez. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, toplam enerjinin bir kısmı istenilen enerjiye, geri kalanı ise başka enerji türlerine dönüşür; yani enerji doğada asla kaybolmaz. Bu konuyla alakalı aşağıdaki tablo oldukça açıklayıcı niteliktedir.

Günümüz dünyası düşünüldüğünde ise, hem direkt kullanımı hem de birbirlerine dönüşümleri göz önüne alındığında en çok ihtiyaç duyulan enerji türünün mekanik enerji, elektrik enerjisi ve ısı enerjisi olması son derece gerçekçidir. Bir başka deyişle enerji dönüşümünün çıktısı olarak en çok bu enerji türleri kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ise günümüzde enerji kaynaklarının temel olarak iki başlık altında toplandığı görülmektedir. Bunlar yenilenebilir ve yenilemeyen kaynaklar olmak üzere iki şekilde kategorize edilmiştir. UAEA'nın tanımına göre, yenilenebilir enerji, güneş, rüzgâr, hidro, jeotermal ve biomass gibi doğal, kendi kendine yenilenebilen ve doğada tüketildiğinden fazlasıyla mevcut olan kaynaklardır.¹⁴ Enerjinin yenilenmeyen ya da konvansiyonel kaynakları ise, doğada milyarlarca yılda oluşmuş, yenilenme hızı tüketim hızından düşük, kömür, petrol, doğalgaz gibi daha çok karbon menşeli yakıtlardır.¹⁵

Bu çalışmada RF ile AB arasındaki enerji ilişkileri mercek altına alınırken önce yenilenemeyen kaynaklar, bunlar içerisinde de petrol ve doğalgaz üzerinden konu ele alınacak, daha sonra ise AB enerji güvenliği politikaları çerçevesinde yenilenebilir kaynaklarla ilgili AB politikaları ve bunların AB'nin RF'ye olan enerji bağımlılığını azaltma konusundaki etkinlikleri tartışılacaktır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde ayrıntısıyla ele alınacak bu konulara geçmeden önce yapılması gereken şeylerden bir diğeri ise günümüzde enerji kaynakları açısından dünyadaki duruma genel bir bakış olmalıdır.

¹⁴ International Energy Agency, "Renewables", <http://www.iea.org/topics/renewables/>. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

¹⁵ "What Is Conventional Source Of Energy", *Preserve Articles*, <http://www.preservearticles.com/2012032027973/what-is-conventional-source-of-energy.html>. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

1.2. DÜNYADA ENERJİ GÖRÜNÜMÜ

1970'li yıllar, Arap-İsrail Savaşı'nın ardından gelen petrol ambargosuyla birlikte, dünya genelinde enerji güvenliği meselesinin özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından yoğun bir şekilde sorgulanmasına neden olmuştur. Kullanılmakta olan fosil kaynaklı (kömür, petrol, doğalgaz) ve çekirdek kaynaklı (uranyum, toryum) enerji kaynaklarının sonlu olması sorgulamanın bir boyutuyken diğer bir boyutu da enerji kaynakları açısından zengin ya da kendine yetebilen ve fakir ya da kendine yetemeyen ülkeler ve bölgeler arasındaki ilişkilerdeki açmaz gibi görünmektedir.

British Petroleum'un (BP), yıllık olarak hazırladığı, "BP Statistical Review of World Energy 2016" ya göre dünyada fosil kökenli enerji kaynaklarının mevcut rezervleri ve tahmini kalan ömürleri şöyledir: Dünya fosil yakıt değerleri içerisinde %38 ile en yüksek üretim ve tüketim payına sahip olan petrolün 50.7, %34,8 ile ikinci sırada yer alan kömürün (taşkömürü ve linyit) 114 ve %27,2 ile üçüncü sırada yer alan doğalgazın 52.8 yıllık ömrü kaldığı düşünülmektedir.¹⁶

Tablo-6 Dünyada Kömür, Doğalgaz, Petrol Rezervleri (2015)¹⁷

YILLAR	1995	2005	2014	2015	Kalan Ömür (YIL)
KÖMÜR (MİLYON TON)				89115.31	114
DOĞALGAZ (TRİLYON METRE KÜP) (TRİLYON m³)	119.9	157.3	187.0	186.9	52.8
PETROL (BİN MİLYON VARİL)	1126.2	1374.4	1700.0	1697.6	50.7

Yukarıdaki tabloda da açıkça görüldüğü üzere günümüzde en yaygın olarak kullanılan fosil kökenli birincil enerji kaynaklarının sonlu olması, Çin, Hindistan gibi büyük tüketicilerin de ortaya çıkması nedeniyle, fosil yakıtların tüketimi anlamında pastanın giderek küçülmeye başlamasına neden olmaktadır. Bu noktada, fosil yakıtların kullanım alanlarında onların yerini alabilecek alternatif kaynak ve teknolojilerin bulunabilmesi daha da önem kazanmaktadır. Çünkü, Dünyada yaşanabilecek enerji yoksunluğu çok da uzak olmayan bir gelecekte, endüstriyel gelişimden, ulaşım bir yana aydınlanma ve ısınma gibi en basit günlük ihtiyaçların

¹⁶ Key World Energy Statistics 2015, a.g.e.s.6.

¹⁷ British Petroleum, **BP Statistical Review of World Energy**, June 2016, s.6-30, <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>. (Erişim tarihi: 10.06.2016)

karşılanması anlamında bile büyük sorunlar yaratabilme potansiyeline sahiptir.

Tablo 6'nın akla getirdiği ya da getirmesi gereken diğer önemli konu ise yukarıda da değindiğimiz ve altını çizmeye çalıştığımız bu sonlu kaynakların hangi bölgelerde, bu bölgeler içinde hangi ülkelerde yoğunlaştığı sorusunun cevabını bulmaktır. Günümüzde dünya genelinde enerji görünümüne dair yapılan çalışmalarda en fazla kullanılan kaynaklardan bir tanesi UAEA'nın çalışmalarıdır. UAEA'nın, *Dünya Enerji Görünümü 2015* (World Energy Outlook 2015) verilerine göre, 2013-2040 aralığında enerji talebinin üçte bir oranında artması beklenmektedir. 1973-2013 döneminde yaklaşık 5634 milyon ton petrol eşleniği (Mtoe) civarında yaşanmış olan bu artışın en fazla doğalgazda olmak üzere önümüzdeki en az 20 yılda da devam edeceği öngörülmektedir.¹⁸ Bu artışın en önemli nedenlerinden bir tanesi büyüyen ekonomilerle birlikte artan enerji talebiyken diğer önemli nedenlerinden bir tanesi olarak ise nüfus artışı işaret edilmektedir. Toplam talepte artışın büyük oranda, hem talebin hem de kaynakların daha fazla olduğu OECD¹⁹ üyesi olmayan ülkelerde gerçekleşeceği düşünülmektedir. Buna karşılık OECD üyesi ülkelerin enerji üretiminde ise hidro ve bioenerji hariç olmak üzere, aslan payının yenilenebilir enerjide olacağı da diğer önemli bir beklentidir. Nitekim Amerika ve Kanada gibi birkaçı hariç, enerji açısından geniş kaynaklara sahip olmayan fakat enerji tüketiminde başı çeken bu ülkelerin yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine verdikleri önem düşünüldüğünde bu beklenti aslında pek de sürpriz değildir.²⁰

Dünya genelinde bölgesel bazda meydana gelen bu değişimlerin pek çok nedenine işaret edilmesine rağmen en temel sebeplerle ilgili büyük oranda bir fikir birliği olduğu görülmektedir. Bu belli başlı nedenler, yeni rezervler bulunması, yeni kaynaklar bulunması, uluslararası sistemdeki değişimlerle birlikte içe kapalı komünist ülkelerin liberal piyasaya entegrasyonu vb. şeklinde özetlenebilir.

¹⁸ International Energy Agency, *World Energy Outlook 2015*, Paris, 2015, s.21, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/6115271e.pdf?expires=1465185759&id=id&accname=oid031623&checksum=3389545CEB024E12ED7B1DB45907C908>. (Erişim tarihi: 21.12.2015)

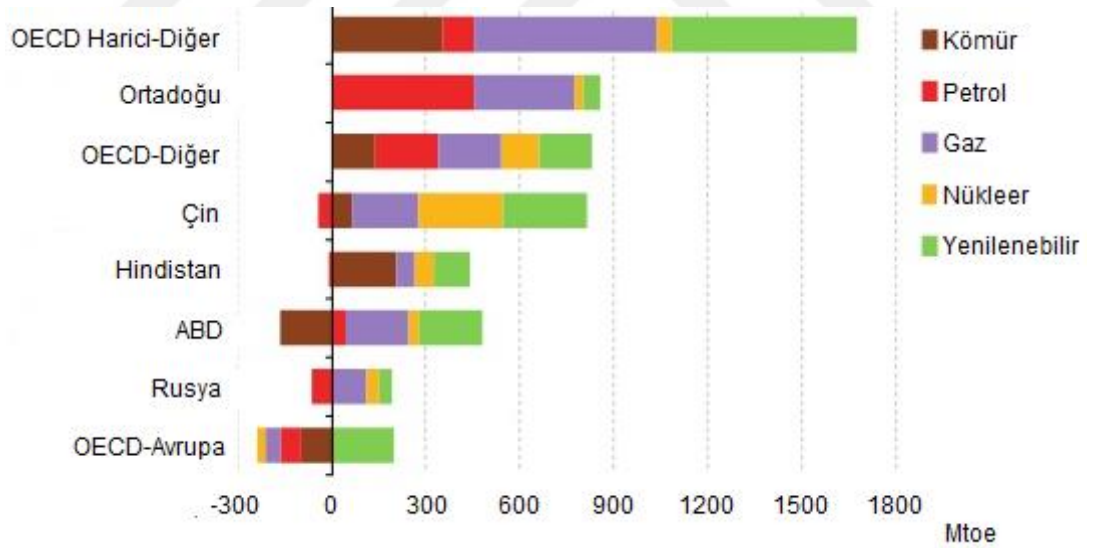
¹⁹ Bugün dünyada sadece 34 ülke bu örgüte üyedir. Bunlar içerisinde Norveç, İngiltere, Hollanda, Amerika, Kanada gibi bazıları fosil kaynaklar açısından zengin olsa da bu ülkelerdeki mevcut potansiyel OECD ülkelerini kömür haricinde dünya genelinin altında bırakmaktadır. Diğer taraftan içlerinden 30 tanesi Dünya Bankası tarafından 2005'de Dünyanın en yüksek gelirli ülkeleri olarak gösterilen bu ülkeler enerji tüketiminin de en fazla olduğu ülkelerdir ki hali hazırda OECD üyesi ülkelerin 21 tanesi AB'ye de üyedir. Hem OECD hem de AB üyesi olan ülkeler Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Luxemburg, Hollanda, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç ve İngiltere'dir. Fosil yakıtlar açısından zengin Ortadoğu ülkeleri, Güney Amerika'da yer alan petrol açısından zengin Brezilya, Venezuela eski Sovyet coğrafyası ülkeleri ve Kuzey Afrika'da bulunan ve enerji üreten ülkelerin hiç biri OECD üyesi değildir. OECD, "Members and Partners", <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/>. (Erişim tarihi: 21.12.2015)

²⁰ Key World Energy Statistics 2015, a.g.e.s.28.

UAEA'nın, *Dünya Enerji Görünümü 2014* çalışmasına göre önümüzdeki birkaç yıl içinde alışageldiğimiz tablolarda başka önemli değişiklikler de gözlenecektir. Fosil yakıtlar ölçeğinde duruma bakıldığında, büyük ithalatçıların ihracatçı haline gelmesi, ihracatçı ülkelerinse talep artışının önde gelen figürleri olacağı düşünülmektedir. Konvansiyonel olmayan yeni petrol (tight oil) ve doğalgaz türevleri (shale gas) ve yenilenebilir enerjideki üretimindeki artışın ise uzun süredir büyük değişiklikler göstermeyen tabloda yeni girdiler olarak karşımıza çıkması ise diğer bir beklentidir.²¹

1.2.1. Enerji Üreten ve Tüketenler İlişkisi: İthalat Bağımlılığı

Enerji kaynaklarının yukarıda belirtmeye çalıştığımız şekliyle belli bölgelerde toplanması ve buralardan dünyanın geri kalanına doğru bir seyir izlemesi öncelikle üretenler tüketenler ilişkisinin genel çerçevesini çizmeyi zorunlu kılmaktadır. Çünkü bu genel çerçeve, sadece genel anlamda enerji temelli bağımlılık ilişkilerinin anlaşılması için değil aynı zamanda AB ile RF arasındaki enerji temelli karşılıklı bağımlılık ilişkisinin de anlaşılabilmesi için bir başlangıç olacaktır.

Grafik-1 YPS'ye Göre Enerji Üretiminde Bölgesel Bazda Beklenen Değişim (2012-2020)²²

Yukarıda Grafik-1'de verildiği şekliyle fosil yakıtların üretim bazında bölgelere göre dağılımını incelediğimizde, UAEA'nın Yeni Politikalar Senaryosu'na (YPS) göre

²¹ TÜSİAD, *World Energy Outlook 2013 Raporu Özet ve Bulgular*, İstanbul, Aralık 2013, s.9, <http://www.tusiad.org.tr/bilgi-merkezi/raporlar/world-energy-outlook-2013-raporu-ozet-bulgular/>. (Erişim tarihi: 27.03.2014)

²² International Energy Agency, *World Energy Outlook 2014*, Paris, 2014, s.76, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/6114031e.pdf?expires=1426024588&id=id&accname=oid031623&checksum=4C7EBF621FBD4070BB0AD1FDF4A80843>. (Erişim tarihi: 12.01.2015)

2012-2040 aralığında özellikle OECD üyesi AB ülkeleri için durum çok parlak görünmemektedir. Yenilebilir enerji kaynakları dışındaki tüm diğer kaynaklarda nükleer enerji de dahil olmak üzere üretim bazında AB genelinde bir gerileme olacağı düşünülmektedir.

Bu tabloyu ve verileri 2013 yılında UAEA'nın, OECD ülkeleri için yapmış olduğu "Energy Balances of OECD Countries" isimli çalışmadaki verilerle ifade etmemiz gerekirse, enerji üreten ve tüketen ülkeler ilişkisi açısından bize çok daha net çıktılar verebilecek bir tabloyla karşılaşmamız mümkün olabilmektedir.

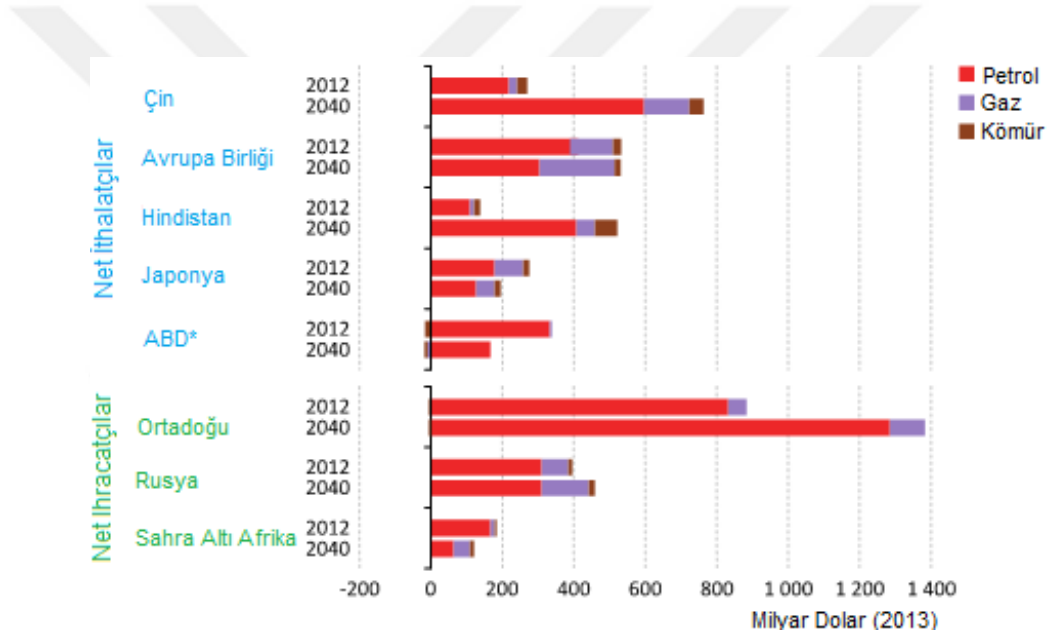
2011 yılı rakamlarıyla dünya nüfusunun %18'i OECD üyesi olan ülkelerde yaşamaktadır. Buna karşılık Dünya genelinde hesaplanan gayrisafi milli hasılanın %73'ü de örgüte üye 34 ülke tarafından yaratılmaktadır. Bu durumun doğurduğu enerji ihtiyacı açısından duruma baktığımızda, dünyada üretilen enerjinin %42'sinin OECD üyesi ülkeler tarafından tüketildiğini görülmektedir. Bu yüksek tüketim rakamına karşılık bu ülkelerin toplam birincil enerji üretimi dünyadaki enerji üretiminin ancak %29'una karşılık gelmektedir. Toplam birincil enerji tedariği/nüfus oranı ya da diğer bir ifadeyle enerji yoğunluğu anlamında kişi başına 4.3 toe ile, kişi başına 1.8 toe'lik dünya ortalamasının neredeyse 2 katı enerji tüketimi gerçekleştirilen OECD coğrafyası, bu haliyle enerji yoğunluğunun en yüksek olduğu coğrafyayı da temsil etmektedir.²³

Genel anlamda OECD özelindeki bu verileri Avrupa ya da OECD üyesi olan Avrupa ülkeleri için özelleştirecek olursak ki bunlardan 21 tanesi de AB üyesidir karşımıza çıkan tablo şu şekilde olacaktır. 2012-2040 aralığında AB'nin yenilenebilir hariç enerji üretiminde negatif yönde bir çizgi bulunması AB'nin ithalat bağımlılığının önümüzdeki 30 yıllık periyotta da devam edeceğini göstermektedir. Bu anlamda YPS'ye göre önümüzdeki yaklaşık 30 yıllık dönemde dünya genelinde enerji ithalat/ihracat oranı ortalama %24 civarında gerçekleşirken AB için bu rakamın %50'ler civarında olacağı düşünülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz yüzdellikleri rakamlarla ifade edecek olursak, 2012 yılında OECD ülkelerinde toplam 3 875 Mtoe birincil enerji üretimi gerçekleşmiştir, buna karşılık toplam enerji tüketimi 5 238 Mtoe civarında olmuştur. Bunun karşılığı,

²³ International Energy Agency Statistics, *Energy Balances of OECD Countries*, Paris, 2013, s.7-11 www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/6113171e.pdf?expires=1402330347&id=id&accname=oid031623&checksum=2717510C1E8623359747BC3B468E2EFC. (Erişim tarihi: 8.02.2014)

örgüte üye olan ülkeler tek tek ele alındığında değişkenlik gösterse de toplamda OECD içerisinde %26 civarında bir ithalat bağımlılığından söz edilebilecek olmasıdır. İfade edilen rakam dünya ortalamasının üzerinde, AB ortalamasının ise altındadır. Bu noktada en önemli soru ise doğal olarak ithalatın nereden gerçekleştirildiği sorusudur. Bu ithalatsa OECD üyesi olmayan, yukarıda Non-OECD olarak belirtilen coğrafyadan gerçekleştirilmiştir. Bunun anlamı Dünya'nın en yüksek gelirli ülkelerinin üye olduğu bu örgütün enerji ithalatına bağımlı olmasıdır. Aynen AB'de olduğu gibi önümüzdeki 30 yıllık dönemde OECD coğrafyası için de enerji ithalatının büyük oranda devam etmesi kaçınılmaz olacaktır. Grafik-2'de görüleceği gibi, YPS'ye göre, Çin, AB, Hindistan, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, 2015-2040 arasında da şu anda olduğu gibi Ortadoğu, Rusya, Sahraaltı Afrika'dan enerji ithal etmeye devam edeceklerdir.

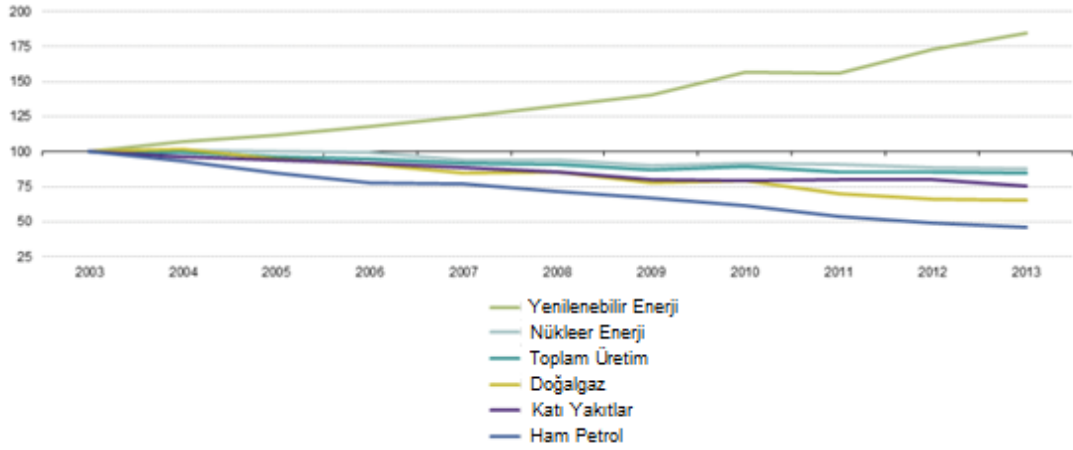

Grafik-2 YPS'ye Göre Fosil Yakıtlar Bazında Net Ticaret (2013/Milyar \$)²⁴

Grafik-2'de dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da 2012-2040 periyodunda doğalgaz ithalatında en fazla artış beklenen coğrafyanın AB olmasıdır. AB özelinde enerji üretimine bakıldığında durum 2003-2013 aralığındaki Grafik-3'te görüldüğü şekildedir.

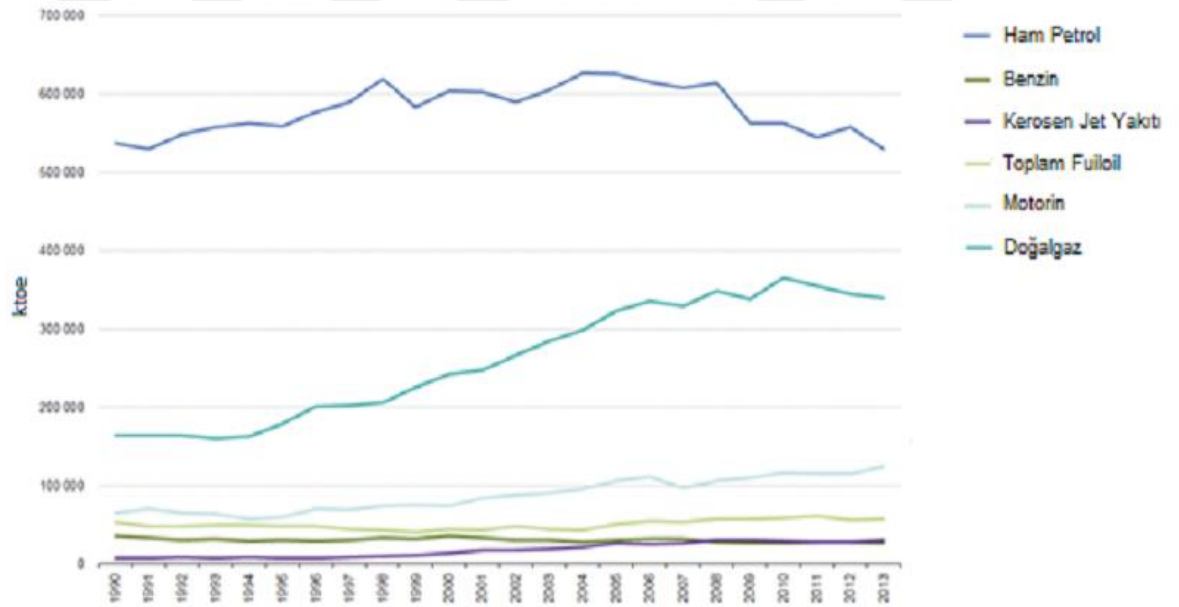
Görüldüğü üzere 2003-2013 aralığını içeren 10 yıllık periyotta, yenilenebilir enerji hariç tüm diğer yakıtlarda üretim negatif bir seyir izlemiştir. Birincil enerji üretimindeki düşüş %54 ile en fazla petrolde görülürken, bu durum doğalgaz için %34 civarındadır.

²⁴ International Energy Agency, *World Energy Outlook 2014*, a.g.e.s.84.

Grafik-3 AB-28 Kaynaklar Bazında Birincil Enerji Üretimi 2003-2013, (2003=100, toe)²⁵

AB'nin tüketimiyle uyumlu olmayan enerji üretimi doğal olarak birlik ülkelerini enerji ithalatına yöneltmiştir. İthalat rekortmeni olan birincil enerji kaynağı ise ithalat miktarını ikiye katlayan doğalgaz olmuş ve yaklaşık 14.5 milyon TJ civarında doğalgaz boru hatları kanalıyla ve LNG olarak AB'ye taşınmıştır. Son iki yılda doğalgaz ithalatında ufak bir azalma söz konusu olmakla birlikte AB'nin gelecekteki enerji trendlerini gösteren tüm olası senaryolarda temiz bir fosil yakıt olan doğalgazın bu hakim durumunu devam ettireceği düşünülmektedir.

Grafik-4 Seçilmiş Ürünler Bazında AB-28 Enerji İthalatı (1990-2013,ktce)²⁶

²⁵ EUROSTAT, **Energy Trends**, Mayıs 2015, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Development_of_the_production_of_primary_energy_\(by_fuel_type\),_EU-28,_2003%E2%80%932013_\(2003_%3D_100,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent\)_YB15.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Development_of_the_production_of_primary_energy_(by_fuel_type),_EU-28,_2003%E2%80%932013_(2003_%3D_100,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent)_YB15.png). (Erişim tarihi: (5.06.2015))

²⁶ A.g.e.

Enerjinin son kullanıcıya ulaştırılması ve dönüştürülmesi için harcanan enerji miktarını da içeren Brüt Enerji Tüketimi (Gross Inland Energy Consumption) bir ülke veya bölgenin tüm enerji ihtiyacını karşılayabilmesi için gerekli olan enerji miktarıdır. İthal edilen net miktar ile brüt enerji tüketimi arasındaki oran ise bir bölge ya da ülkenin enerji ihtiyacını karşılayabilme yetisini ifade eder. Bir başka deyişle, bu oran enerji ithalatına bağımlılığı gösterir. Bu durum Tablo-11'de aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

AB'nin resmi istatistik sitesi Eurostat'ın 9 Şubat 2015 tarihli haberine göre, 2013 yılında AB'nin brüt enerji tüketimi 1 666 Mto civarında gerçekleşerek 1990'ların başındaki seviyeye gerilemiştir. Böylece brüt enerji tüketiminde 1990-2013 aralığında 2006 yılında kaydedilen tavan rakam olan 1832 Mto ile kıyaslandığında yaklaşık %9.1'lik bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu bilgiler ne kadar enerji tasarrufu ve verimliliği konusunda AB için pembe bir tablonun habercisi gibi görünse de üretim rakamlarıyla birlikte düşünüldüğünde görünüm tam tersi yönde bir seyir izlemektedir.

2013 yılında AB genelinde enerji üretimi 790 Mto civarında gerçekleşmiştir. Bu rakam içerisinde nükleer enerji üretimi %29 ile birinci sırayı alırken, onu %24 ile yenilenebilir enerji kaynaklarından yapılan üretim takip etmiştir. Nükleer ve yenilenebilirin takipçileri ise %20 kömür, %17 doğalgaz, %9 petrol ile fosil yakıtlar olmuştur. En düşük pay ise %1 ile biokütle aittir. Üretim ve tüketim değeri arasındaki 1042 Mto'luk açık ise AB tarafından dışarıdan karşılanmak zorunda kalmıştır. Bu da toplamda AB'nin enerjide %53.2 dışarıya bağımlı olması anlamına gelmektedir.²⁷

2012 yılında AB-28'de enerji anlamında en büyük ihtiyaç 24 milyon TJ ile %93'ü ithal edilen petrol ürünlerinde olmuştur. %66'sı ithalatla gelen doğalgaz için duruma bakıldığında brüt enerji tüketimindeki payın 16 milyon TJ olarak gerçekleştiği görülür. Yaklaşık 20 yıldır, katı yakıtların hem üretimi hem de brüt enerji tüketimindeki payı azalma eğiliminde olmasına rağmen 2012'de AB-28'de % 28 oranında katı yakıt ithalatının gerçekleştiği görülmektedir. Özetle, 1990'lardan bu yana ithal bağımlılığında net bir artış olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bu

²⁷ EUROSTAT, "Energy Production and Consumption In 2013", News Release, 9 Şubat 2015, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6614030/8-09022015-AP-EN.pdf/4f054a0a-7e59-439f-b184-1c1d05ea2f96>. (Erişim tarihi: 8 Mart 2015)

girdiler düşünüldüğünde, AB'nin ithalat bağımlılığının petrol ürünleri, katı yakıtlar, doğalgaz ve hatta biyoyakıtlar için artış gösterdiği söylenebilir.

Grafik-5 AB-28, Yakıtlar Bazında Enerji İthalat Bağımlılığı (1990-2000-2013/1000 TJ)²⁸

Buraya kadar anlatılanlar ışığında genel hatlarıyla üretkenler tüketenler ilişkisi açısından bakıldığında, AB profilinin tüketici bölge profili ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum AB, RF enerji ilişkilerinde AB'nin en önemli hassasiyetidir. Bunun nedenini rakamsal olarak ifade etmemiz gerekirse karşımıza şu tablo çıkmaktadır. AB'nin toplam enerji ithalatının %30'unu Rusya'dan gerçekleştirmektedir. Birliğin enerji bağımlılığının 2013 yılında %53.2 olduğu düşünülürse, demek ki AB'nin enerjide RF'ye bağımlılığı %56'nın biraz üzerindedir. RF'yi kömürde Kolombiya ve Amerika Birleşik Devletleri, petrolde Norveç ve Libya, doğalgazda ise Norveç ve Cezayir takip etmektedir.²⁹

AB'nin genel anlamda ithalat bağımlılığı, onun özelinde ise RF'ye petrol ve doğalgaz anlamında bu denli bağımlı olması konunun diğer bir boyutunun yani enerji güvenliği meselesinin ayrıntılı bir biçimde incelenmesi gereğini ortaya çıkarmaktadır. Enerji güvenliği pek çok alt başlığı olan bir şemsiye kavramdır. Bu kavram ayrıntılı bir biçimde bir sonraki bölümde incelenmeye çalışılacaktır. Böylece AB'nin RF'ye olan enerji bağımlılığının güvenlik boyutu alt dallara ayrılarak, bu konuda birliğin hassasiyetleri ve bu hassasiyetleri bertaraf etmek için kullanmaya çalıştığı araçlar mercek altına alınacaktır. Böylece tamamen AB ve RF arasındaki diyaloga odaklanılması planlanan üçüncü bölüm için oluşturulması gereken çerçevelerden bir tanesi daha çizilmeye çalışılacaktır.

²⁸ EUROSTAT, *Energy Trends*, Mayıs 2015...

²⁹ A.g.e.

İKİNCİ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

2.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI

Günümüzde sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkeler açısından erişilebilirliği en önemli olan girdilerden bir tanesinin enerji olduğu yukarıdaki kısımlarda vurgulanmaya çalışıldı. Sadece sanayide değil artık elektrik, ısınma ve ulaşım gibi günlük yaşamın doğal akışında bile, belli bir tedarik zincirinin parçası olduğunu unuttuğumuz, farklı enerji kaynaklarının duruma uygun kullanımı somut bir gerçek olarak ifade edilmektedir. Enerji kaynaklarının varlığı ya da bunlara erişebilme yetisi, bu iki başlığın etkileşim halinde olduğu diğer başlıklar düşünüldüğünde toplumsal refah anlamında önemli girdiler olarak görülmektedir. Bu anlamda yine yukarıda nispeten daha genel hatlarıyla değindiğimiz enerji güvenliği kavramını biraz daha derinlemesine incelemenin anlamlı olacağı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi enerji güvenliğinin kavramsallaştırılması noktasında işaret edilen farklı boyutlarla ilgili çıktıların, enerji temelli karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin de tanımlanması açısından kıymetli olduğunun düşünülmesidir.

Enerji güvenliği kavramının özünde ülkelerin tedarikçi ve tüketici olarak iki gruba ayrılması yatmaktadır. Nitekim konuyla ilgili yukarıda verilen istatistiklerde de görüldüğü gibi bazı ülkeler günümüzde, günlük hayatta uygulama alanı bulan enerji kaynakları açısından daha zenginken, bazıları daha fakirdir. Ya da Amerika gibi öncelikli olarak diğer ülkelerdeki kaynaklara yönelmekte ve takviye önlemlerle kendi rezervlerini minimum ölçekte kullanmaktadır. Bununla birlikte “enerji güvenliği” meselesi açıktır ki tüm aktörler için iki ucu keskin bir bıçaktır.

Cenk Sevim tarafından kaleme alınan *Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği* isimli çalışmada, 1880’lerden günümüze fosil yakıtlara dayalı enerji güvenliği algısı ve bu algıya günümüzdeki yaklaşımlar incelenmeye çalışılmış ve enerji güvenliği kavramına genel olarak iki farklı yaklaşımın bulunduğu ifade edilmiştir. Buna göre, ifadenin yapısına da uygun olarak bu yaklaşımlardan birisinde enerjiye, diğerinde ise güvenliğe ağırlık verildiğine dikkat çekilmiştir. Enerji güvenliğinin, enerji ağırlıklı tanımında enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve satın alınabilirliği üzerinden konuya yaklaşılmaktadır. Enerji güvenliğinin, güvenlik ağırlıklı tanımında ise enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşındaki tesislerin her türlü saldırıya karşı

fiziki olarak korunması anlamında kavram incelenmiştir. Bu haliyle bakıldığında ilk yaklaşım daha çok erişimin gerçekleştirilebilmesine yönelik en temel kavramlar üzerinden şekillenirken, ikinci yaklaşımın doğrudan tedarik için risk ya da tehdit oluşturan tüm ihtimallerin bertaraf edilmesine yönelik bir duruşu içinde barındırmaktadır. Bu bakış açıları kapsamında enerji güvenliği kavramının enerji ağırlıklı tanımını değişik şekillerde ifade edilebilmektedir. Bu ifadelerden bazıları yine Dr. Cenk Sevim'in çalışmasına göre aşağıdaki gibidir:

“- Enerji güvenliği: Enerjinin sürekli olarak güvenilir, temiz ve çeşitli kaynaklardan/ülkelerden uygun miktarlarda ve uygun fiyatlarla sağlanması ve yüksek verimlilikle tüketilmesi,

- Enerji güvenliği: Yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiili olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkânları vasıtasıyla (boru hattı, uygun deniz yolları vs.) ve adil dağılım çerçevesinde erişilebilmesi,

- Enerji güvenliği: Dünyadaki enerjinin akılcı ve tasarruflu kullanılması,

- Enerji güvenliği: Ekonominin ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesi diye tanımlanabilir.”

Ayrıca ülkelerinin jeopolitik arenada üstlendikleri rollere ve izledikleri politikalara göre enerji güvenliği tanımlarında da farklılıklar görülmektedir. Örneğin tezimizde de ana merkezi oluşturan AB ülkelerinin ve RF'nin, tüketen ve üreten coğrafyalar olarak, enerji güvenliği yaklaşımları ve izledikleri politikalar birbirinden oldukça farklıdır. Nitekim bu farklar tarafların enerji güvenliği yaklaşımında bir kesişim kümesi olmasına rağmen aynı zamanda tedarikçi ve tüketici ülkeler açısından da enerji güvenliğinin farklı şekillerde tanımlanabilir olmasından kaynaklanmaktadır.³⁰ Örneğin enerji maliyetlerinin karşılanabilir olması AB açısından önemlidir çünkü bir taraftan ihtiyacı olan enerjiyi satın alırken diğer taraftan ekonomik güvenliğin riske edilmesi arzu istenmeyecektir. Bu bağlamda hem tedarik hem de maliyet AB için enerji güvenliğinde bariz risk unsurları olarak telaffuz edilebilir. RF için ise tedarikçi olarak enerji piyasasındaki rekabet gücünü

³⁰Cenk Sevim, “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, *Journal of Yaşar University*, 2012, Cilt:26, Sayı 7, 4378-4391, s.4379-4386, http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/10/26_Sayi_1_makale_Cenk-Sevim.pdf. (Erişim tarihi: 28 Şubat 2013)

ekonomik hedefleri doğrultusunda maksimize etmek ve güvenilir tedarikçi profilini azami ölçekte devam ettirmek önemli birer girdi olarak ifade edilebilir. Bugün petrol arzının artması nasıl RF ekonomisini oldukça olumsuz yönde etkilediyse, transit ülkelerden Ukrayna ile yaşanan sorunlardan dolayı RF'nun AB pazarı ile yaşadığı sıkıntılar da piyasaya arz anlamında enerji güvenliğindeki riskler açısından önemli ve güncel örnekler olarak değerlendirilebilir.

2.1.1. Enerji Güvenliği Kavramının Tanımlanması ve Farklı Yaklaşımlar

Enerji güvenliği kavramı tarihsel süreç içerisinde, tedarığe yönelik ortaya çıkan tehditlerin derecesi ve özellikle sanayileşmiş büyük ülkelerin bu tehditlerden etkilene ölçüsüne göre farklı algı dolayısıyla da farklı tanımlanma ya da boyutlandırma süreçleri yaşamış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Christian Winzer'a göre, enerji güvenliği, enerjiyle ilgili politika üretmenin ana sebebidir.³¹ Yani enerji politikalarının hedefi enerji güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu kavramın henüz net ya da tek bir tanımının yapılmamış olması ya da böyle bir tanımla yapmanın getirdiği zorluklar büyük ölçüde enerji güvenliğinin bileşenlerinin tanımlanmasıyla alakalı bir fikir birliğinin olmamasından kaynaklanır. Bununla birlikte tanımın doğru bir şekilde aktarılabilmesi için yapılan yoğun okuma sürecinde bir fikir birliği olmamasına rağmen, fikir ayrılığının da olmadığı görülmüştür. Anlaşılan odur ki, sorun tanım içerisinde kabul edilen, ekonomi, çevre, alt yapı, toplumsal refah, askeri güvenlik, siyasi güç vb. birçok birleşenin hangisinin tanım için daha önemli olduğu sorunudur. Bir diğer ifadeyle tanımın içermesi gereken alt başlıklar konusunda büyük oranda bir mutabakat söz konusuyken, bunların hiyerarşisi konusunda bir fikir birliği olmadığı anlaşılmıştır. Bu durum sadece genel geçer tek bir tanım olmasını değil aynı zamanda kavramın diğer politika araçlarıyla etkileşim şeklini ve bunun derecesini belirlemeyi de oldukça zorlaştırmaktadır. Çünkü enerji güvenliğini tanımlayan parametreler söz konusu olan hangi özneyse yani kimin ya da neyin enerji güvenliği tanımlanacaksa ona göre farklılık göstermektedir. Winzer'ın ve konuyla alakalı diğer çalışanların da altını çizmeye çalıştığı gibi bir devletin enerji güvenliğini tanımlamakla, son tüketicinin enerji güvenliğini tanımlamak arasında pek çok boyut farkı olacaktır ya da ekonomik açıdan enerji güvenliğini tanımlamakla, çevre açısından enerji güvenliğini tanımlamak da kuvvetle muhtemeldir ki birbiri ile aynı çıktılar vermeyecektir. Bu yüzden konuyla ilgili tüm çalışmalar öncelikle en genel kaygılara yönelmiştir ki bu kaygılar kim ve ne için tanımlandığına bakılmaksızın, enerji güvenliği söz konusu edilen tüm özneler için geçerli olacak şekilde

³¹ Christian Winzer, "Conceptualizing Energy Security", *Energy Policy*, Sayı 46, 2012, s.36-48, s.36 <http://www.sciencedirect.com/science/journal/03014215/46>. (Erişim tarihi: 28 Şubat 2013)

düşünülmüştür.

Genel çatıyı oluşturan genelleme çerçevesinde gelişmiş ülkelerden oluşan dünyada enerji güvenliği basitçe enerjinin maddi olarak yeterli ve ulaşılabilir, ekonomik olarak da fiyatı ödenebilir olması olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte enerji ihraç eden ülkeler için bu tanım doğla olarak farklıdır. Enerji ihraç eden ülkelere enerji güvenliğine talep bazlı yaklaşarak talebin devam etmesini enerji güvenliği tanımında birinci sıraya oturtur. Örneğin RF için, devletin stratejik kaynaklar üzerindeki hakimiyeti ve belli başlı enerji hatlarında suyun başını tutan ülke olmak önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler ise daha çok durumu fiyat üzerinden değerlendirir. Enerji fiyatlarının bu ülkelerin ödeme dengelerinde ciddi etkiler yapma potansiyeli olması daha çok fiyat odaklı bir yaklaşımın olmasının en önemli nedenlerinden bir tanesidir. Çin ve Hindistan meseleyi daha çok bu çerçevede gören ülkeler içerisinde üst sıralarda yer almaktadır. Bunlar ve bunlara benzeyen başka ülkeler için, enerji güvenliğinin, ekonomik dengelerini fazla bozmadan sağlanabilmesi, içe dönük ekonomik yapılanmadan çok daha hızlı bir şekilde küresel piyasalara adapte olabilmenin de anahtarı gibi görünmektedir.

AB geneli için enerji güvenliği kavramında diğer fosil yakıtlara göre çok daha temiz olan doğalgazın kesintisiz ve uygun fiyattan alınabilmesi güvenliğin bir boyutuyken birlik içerisinde, Fransa ve Fianlandiya gibi ülkelerde nükleer alternatifine hatta belki temiz kömüre dönüş dahi enerji güvenliğini sağlayabilmek adına söz konusu edilebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri gibi, enerji kaynakları açısından görece daha zengin bir ülke tarafından dahi oldukça kararlı ve sistematik bir şekilde enerji güvenliğini sağlamaya yönelik politikalar uygulanmaktadır. Bu politikaların ilham kaynağı, 1973 krizinden dört hafta sonra Richard Nixon tarafından telaffuz edilen “Enerji Bağımsızlığı” kavramıdır ki bugün enerjide ithalat bağımlılığı olan tüm diğer ülkelerin de ulaşmak istediği bir hedefin bu olduğunu düşünmek çok da yanlış olmayacaktır.³²

II. Dünya Savaşı'ndan sonra enerji güvenliği askeri olarak güçlü olmakla eş tutulan bir kavram olarak düşünülmüştür. Nitekim iki dünya savaşında ve bunlar arasında geçen süreçte Avrupa'da kömür açısından zengin Alsace Loren, Asya'da Ortadoğu üzerindeki hakimiyet savaşları bunun güzel örnekleri olarak düşünülebilir. 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı ve petrol üreten Arap Devletleri'nin İsrail'in yanında yer alan devletlere uyguladığı petrol ambargosu'na kadar geçen sürede, enerji

³² Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security" *Foreign Affairs*, March-April 2006, Cilt 85, Sayı 2, 69-82, s.69, http://www.un.org/ga/61/second/daniel_yergin_energysecurity.pdf. (Erişim tarihi: 28 Şubat 2013)

güvenliği gelişmiş ülkelerin üzerine fazlaca düşündüğü bir mesele değilken, yaşanan acı tecrübe sonunda başta Amerika olmak üzere enerji ithalatçısı olan tüm gelişmiş ülkelerde enerji güvenliğinin gündem olması anlamında dramatik bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Bu tarihe kadar üretici ve tüketici ülkeler ve bölgeler ölçeğinde enerjinin bir şantaj aracı olarak kullanıldığı bir durum ortaya çıkmadığından, bu olay sonrasında özellikle batılı tüketiciler için enerji güvenliği, bu ülkelerin enerji tedarikçisinin, petrol ihracatçısı ülkelere karşı korunması çerçevesinde yeniden şekillendirilmiştir. Nitekim bir taraftan uluslararası ölçekte bazı düzenlemelerin yapılması için bu tarihlerde Uluslararası Enerji Ajansı kurulurken diğer taraftan da enerji güvenliğinin tanımının basitçe ikiye ayrıldığı görülmüştür. Özellikle OECD ülkelerinde hem politikacılar hem de basın tarafından dillendirilen bu yeni tanımlamada, yerli kaynaklardan elde edilen enerji “Güvenilir Enerji (Secure Energy)” olarak ifade edilirken, ithalatla ülkeye giren enerji “Güvenilmez Enerji (Insecure Energy)” olarak ifade edilmiştir. 1980’ler ve 1990’lar ise enerji güvenliği anlayışında ek bir parametrenin ortaya çıkmasıyla kavramın yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde enerji güvenliğine yönelik endişeler artık yalnızca tedarikte ortaya çıkabilecek kesintilere değil aynı zamanda petrol fiyatlarında ortaya çıkan şok artışlara da odaklanmak zorunda kalmıştır. Enerji tedarikindeki maliyet endişesi sadece alınan miktarın parasının ödenebilmesinden de kaynaklanmamış, enerjinin tedarikçiden alınıp son kullanıcıya ulaştırılması süreci de ayrıca yüklü bir maliyet olarak özellikle doğalgaz yatırımları ve elektrik üretim sürecinde düşünülmesi gereken girdiler olarak ortaya çıkmıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde ise enerji güvenliği algısında özellikle 11 Eylül sonrasında petrol tedarikinde stabil olmayan coğrafyalara bağımlılık yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Bu haliyle büyük savaşların değil terörist faaliyetlerin de tedarik zincirinde olumsuz etkiler yapabileceğinin görülmüş olması, güvenlik açısından kırılgan bölgelere bağımlılığın gelişmiş ülkelerin ekonomileri için ne boyutta bir tehdit olduğunun bir kez daha sorgulanmasına zemin hazırladı. Böylece enerji güvenliği yaklaşımında tedarik ve ekonomik güvenlik boyutunun ardından bir de askeri güvenliğin sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmış oldu.

2000’li yıllarda enerji güvenliğinin sorgulanmasına sebep olan tek olay 11 Eylül saldırıları değildi. Bu anlamda milenyumun özellikle ilk 10 yılı oldukça yoğun bir gündeme sahip oldu. 2002-2007 yılları arasında petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki dramatik artış, 2008 yazında petrolün varil başına 140 dolara ulaşması sonuçlandı. Bu artışı tetikleyen gelişmelerin sebebi ise uluslararası sistemde üreten ve tüketenler

ekseninde yaşanan gelişmelerdi. İran nükleer programı konusunda yaşanan gerilimle birlikte ortaya çıkan ambargo süreci, Nijeryada petrol rafinelerine yapılan saldırılar, Venezuelada iç politikadaki istikrarsızlıklar nedeniyle azalan petrol ihracatı, Irak'taki gelişmeler, Katrina Kasırgası nedeniyle ABD'nin Meksika Körfezindeki üretiminin telafi edilemez şekilde yara alması ve son olarak 2006 yılında RF ve Ukrayna arasında doğalgaz fiyatları sebebiyle yaşanan anlaşmazlığın sadece bu iki ülke için değil aynı zamanda AB'nin tedarikçi ve transit ülkelere bağımlılığına dair yarattığı kriz, dünyanın her yerinde arz ve tedarike ilgili sürecin ciddi bir şekilde sorgulanmasına da zemin hazırladı. AB, RF özelinde ise, RF'nin artan doğalgaz üretimiyle AB için rakipsiz bir tedarikçi haline gelmesine rağmen, enerji alt yapısıyla ilgili yaşadığı sıkıntılar, fiyatlandırma ve gelecekteki üretim kapasitesiyle ilgili şeffaf olmaması AB'nin enerji bağımlılığını yeniden çok boyutlu olarak değerlendirmesini zorunlu kıldı.

21 yüzyılın başlarında, enerji kaynakları açısından zengin coğrafyalarda meydana gelen siyasi ve askeri çatışmalar ve bu bölgelerin yeniden stabil hale getirilmesi ya da enerji güvenliği açısından muhtemel tehdit yaratan sorunların ortadan kaldırılması gereği siyaset bilimcilerin 21.yy'ı "*Kaynak Savaşları Yüzyılı*" olarak değerlendirmesine sebep olmuştur. Hâlihazırda bilinen şekliyle fosil yakıtların sonlu, fakat gelişen sanayi, uzayan insan ömrü dünyada artan nüfusla birlikte enerji açığının daim olduğu göz önünde bulundurulursa bu tezin en genel bakışla bile haklı tarafları olduğu düşünülebilir.

Silahlı çatışmaların, enerji güvenliği açısından yarattığı tehditlere Nijerya, Kuzey Afrika, Kafkaslar, Irak (İşid en güncel örneği) güzel birer örnekken, diğer taraftan iki önemli petrol üreticisi ülke, Venezuela ve İran'ın uluslararası siyasette yaşadıkları sorunlar, politik istikrarsızlıkların enerji tedarikçisine olumsuz etkileri açısından oldukça çarpıcı örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır ki Ukrayna krizi de buraya rahatlıkla eklenebilir. Venezuela açısından baktığımızda Amerika'nın büyük petrol şirketlerinden Exxon mobile karşı Chavez iktidarının başlattığı mücadelede, Chavez Amerika'ya petrol ihracatını durduracağını çok açık bir şekilde ifade etmiş³³, İran örneğinde ise İran nükleer programının batı dünyasında yarattığı tedirginlik karşısında 2006'da Ayetullah Ali Hamaney, Amerika'yı uyarmış ve Amerika'nın tek başına bölgede enerji güvenliğini sağlayabilecek durumda olmadığını altını

³³ "Portre: Hugo Chavez", *AlJazeera*, 6 Mart 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-hugo-chavez>. (Erişim tarihi: 8.04.2014)

çizmiştir.³⁴ Doğal felaketler ve terörist faaliyetler dışında, yukarıda bahsedilen örneklerde yüzyıl başında enerjinin nasıl bir politik tehdit aracı olabildiğine dair çarpıcı örneklerdir.

Millenyumun ilk 10 yılındaki gelişmeler, enerji güvenliği algısını değiştirirken diğer taraftan da, enerji ithal eden ülkelerin, ihracatçı ülkeler karşısında mevcut pozisyonlarını nasıl güçlendirebileceği, petrol ve doğalgazdaki şok fiyat artışlarına karşı kendilerini nasıl koruyabilecekleri sorularına daha yoğun bir şekilde eğilmelerine zemin hazırlamıştır. Bu noktada düşünülen çözümlerden bir tanesi enerji ithal eden ülkelerin teke tek değil bir arada çok daha güçlü bir şekilde enerji ihraç eden ülkelere karşı güçlü olabileceği konusudur. Bu düşünce OPEC karşısında OPIC³⁵ tarzı bir yapılanmanın oluşturulması projesinin dillendirilmesine neden oldu. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Japonya, Çin ve Hindistan bu tarz bir örgütlenmenin en önemli adayları gibi görünmesine rağmen, RF son yaptığı antlaşmalarla bunun önünü kesmeyi başarmış gibi görünmektedir.

2000'li yılların başlarındaki tüm bu sorgulamalar “enerji güvenliği” nin öncelikle enerji, ekonomik büyüme ve siyasi güç olmak üzere bunlarla ilintili pek çok başlığı içine alan bir kavram olarak ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Çünkü enerji güvenliği kavramının buraya kadar da değinmeye çalıştığımız gibi ülkelerin tedarik zincirinin hangi tarafında konumlandığı ile de oldukça alakalı olduğu açıkça anlaşıldı. Yoğun enerji tüketen gelişmiş ülkeler için ekonomik boyutu ve temin ile alakalı riskler üst sıralarda yer alırken ve bu risklerin bertaraf edilmesi için Amerika ve Avrupa örneklerinde görüldüğü gibi kaynak ve tedarikçilerin çeşitlendirilmesi, enerji verimliliğine yönelik bir politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Onlardan farklı olarak, ülkesindeki tüm nükleer santralleri kapatmasının ardından fosil yakıtlar açısından enerji güvenliği tamamen deniz terminallerine bağlı hale gelen Japonya tarafından ise, küresel pazardaki yatırım imkânlarının değerlendirilebilmesi daha önemli bir başlık olarak ortaya çıkmıştır. Çin ve Hindistan gibi küresel pazardaki payını yıldan yıla arttıran ülkeler içinse rekabet güçlerini devam ettirebilmek adına üretimin devamlılığı yeterli enerjiyle eşit ölçekte öneme sahip bir girdi olarak değerlendirilmiştir.

³⁴ Murat Ercan ve Taner Bilgin, “ABD-İran Gerginliği ve Türkiye'ye Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Kasım-Aralık 2012, Sayı:33, 1-14, s.5, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/33/21.pdf>. (Erişim tarihi: 6.11.2013)

³⁵ OPEC (Organisation of Petroleum Exporter Countries): Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu
OPIC (Organisation of Petroleum Importer Countries) : Petrol İthal Eden Ülkeler Organizasyonu

Resme en genel hatlarıyla bakıldığında, kaynakları elinde tutan ülkeler daha avantajlı gibi görünmekle birlikte, enerji güvenliği'ne yönelik risk ve tehditlerin paylaşılması açısından yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere en az tedarikçiler kadar kırılgan olma potansiyeline sahip oldukları görülmektedir. Bu anlamda aynen enerji ve enerji kaynaklarının tanımlanmasında olduğu gibi “enerji güvenliği” kavramının ve bu kavramın farklı boyutlarının da mümkün olabildiğince tanımlı hale getirilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Böylece güvenlik çalışmalarının en temel unsurları risk ve tehdit faktörlerinin enerji güvenliği açısından belirlenmesi, enerji temelli karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde, hassasiyet, kırılganlık ve pazarlık gücünü oluşturan etmenlerin daha kolay ve daha kesin bir şekilde belirlenebilmesine de olanak sağlayacaktır. Böylece bu çözümleme de bizi RF ve AB arasında enerji ilişkilerinin doğurduğu karşılıklı bağımlılığın daha sağlıklı bir şekilde analizine götürebilir.

Yukarıdaki satırlarda bahsedilen önemine rağmen “enerji güvenliği” üzerinde ortak görüş oluşmuş bir kavram değildir. Texas Üniversitesi, Enerji Ekonomisi Merkezi'nde çalışmalarını devam ettiren Dr. Gürcan Gülen'e göre:

“Bunun nedeni, basit tanımlamalarda görünenden çok boyutu olan ve boyutlarının bazıları bilimsel olmaktan çok inanca dayanan ve dolayısıyla duygusal olan bu konuda, tartışmaların çok olmasıdır. Enerji güvenliği kavramını manipülasyon amaçlı kullanmak isteyenler, hükümetlerden veya uluslararası kuruluşlardan kaynak sağlamaya çalışanlar ve var olan piyasa paylarını korumak isteyenler devamlı lobi yaparak enerji güvenliği tartışmasını yönlendirmeye çalışmaktadır. Böyle bir ortamda, detaylı analizler pek itibar görmemekte, basit yaklaşımlar özellikle medya ve politikacılar tarafından tercih edilmektedir. Sonuçta, bazıları ithal bağımsızlığını enerji güvenliği sanırken; başkaları alternatif enerji ve enerji teknolojileri peşinde koşmakta ya da tasarruf yaparak enerji güvenliği meselesini çözeceğini zannetmektedir.”³⁶

Kavramın tanımlanması açısından her ne kadar Gürcan Gülen'in haklı olduğu noktalar varsa da sonuçta enerji güvenliği gibi çok boyutlu bir kavramın daha geniş ya da dar tanımlarının hepsinde, tanımı oluşturan elemanlar açısından mutlaka kesişim kümeleri olacaktır. Bu sebeple öncelikle bir çıkış noktası belirleyebilmek adına, kuruluşu enerji güvenliğine dair bir krizle, 1974 yılına tarihlenen UAEA'nın

³⁶ Gürcan Gülen, “Enerji Güvenliği Nedir?”, <http://www.cleanglobe.com.tr/pdf/27.pdf>. (Erişim tarihi: 19.06.2014)

tanımıyla işe başlamak sonrasında, tanımın temel unsurlarının farklı boyutlarına değinmeye çalışmak anlamlı olacaktır.

UAEA'na göre, enerji güvenliği, enerji kaynaklarının kesintisiz ve ödenebilir fiyatlarda ulaşılabilir olmasıdır. Enerji güvenliğinin pek çok yönü vardır: Uzun vadede enerji güvenliği öncelikli olarak enerji tedariki için ekonomik gelişmeler ve çevresel ihtiyaçlarla uyumlu zamanında yapılan yatırımlara işaret ederken, kısa vadede enerji güvenliği daha çok enerji arz ve talebinde meydana gelebilecek ani değişikliklere tepki verme ya da hazırlıklı olma yetisini ifade eder.³⁷

Karşılıklı Bağımlılık Teorisi'nin fikir babaları Keohane ve Nye'a göre ise, "enerji güvenliği" kavramı tamamıyla karşılıklı bağımlılıkla alakalıdır. Şöyle ki, petrol ya da doğalgaz ayrımı olmaksızın enerji ticareti tedarikçi ve tüketici ülkeler arasında uluslararası işlem hacmi doğuran bir hareket yaratmaktadır. Bu alışverişin oluşturduğu pazarda yer alan ülkelerin hepsinin enerji piyasaları aynı anda bu ortak pazara da bağlı hale gelir. Dolayısıyla oluşan ortak pazarda ortaya çıkan, tedarik zinciri ya da ödeme ile alakalı krizler, petrol ya da doğalgaz fiyatlarındaki artış ya da azalma, ya da dünya genelini etkileyen bir ekonomik kriz dahi, birbirinden farklı olsa bile birbiriyle uyumlu çıkarları olan bu ülkeleri tedarikçi ya da tüketici ayrımı olmaksızın belli ölçeklerde olumlu ya da olumsuz etkiler. Burada her zaman ülkelerden biri ya da bir kaçını olumsuz etkileyen bir durumun diğer ülkeyi olumlu etkilemesi gerekmez. Ülkeler aynı durumdan, aynı anda olumlu ya da olumsuz etkilenebilirler. Burada önemli olan ya da ayırıcı olan olumlu ya da olumsuz olsa bile etkilene derecelerdir. Bu noktada Keohane ve Nye taşınma şekillerinin tedarik güvenliğine etkileri açısından petrol ve doğalgazı ayrı kefelere koyarak, doğalgaz ticaretinin daha çok boru hatları aracılığı ile gerçekleşmesi sebebiyle tedarikçi ve tüketici ülkeler, ya da boru hattına gazı koyan ve bunu alan ülkeler arasında çok daha güçlü bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinin olduğuna dikkat çekmektedirler.³⁸

Nataliya Esakova'nın AB, RF ilişkilerini, Karşılıklı Bağımlılık Teorisi'nin dinamiklerine uygun olarak, enerji güvenliği merkezinde incelediği çalışmada ise enerji güvenliği bir rejim olarak tanımlanmaktadır.³⁹ Bu tanımlamayı yaparken kullandığı teori, büyük oranda Stephen D. Krasner tarafından sistematize edilen

³⁷International Energy Agency, "Energy Security", <http://www.iea.org/topics/energysecurity/>. (Erişim tarihi: 19.07.2015)

³⁸ Keohane, Nye, Power and Interdependence,..... s.8.

³⁹ Nataliya Esakova, *European Energy Security: Analysin the EU-Russia Energy Security in Terms of Interdependence Theory*, Springer VS, Almany, 2012, s.102-107.

“Uluslararası Rejim Teorisi” dir.⁴⁰ Burada Uluslararası Rejim Teorisinin ayrıntılarına girmeksizin durumu ifade etmek gerekirse, enerji bağımlılığı uluslararası ölçekte bakıldığında üreten ve tüketen ya da satıcı ve alıcı durumdaki ülkeler için belli bir normlar bütünü söz konusu olduğu bir yönetim yapısının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum ise yine uluslararası ölçekte bir enerji güvenliği rejiminin ortaya çıkmasıyla sonlanmışır. Bu rejimse UAEA ve OPEC gibi yapılarda vücut bulmuştur.

Son olarak Christian Winzer’ın, *Conceptualizing Energy Security* (Enerji Güvenliğinin Kavramsallaştırılması), adlı çalışmasında bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar yazarlarının bakış açısına göre üç gruba ayrılmaktadır. Buna göre birinci gruptaki yazarlar için enerji güvenliği, tedarik temelli olarak ele alınmakta ve tedariğin kesintisiz olarak devam ettirilmesi enerji güvenliğinin ana fikri olarak kabul edilmektedir. Bu anafikri dallandırdığımızda ise kesintisiz tedariğin altında güvenilirlik kavramının olduğu görülmektedir. Buradaki güvenilirlik kavramı salt tedarikçinin siyasi ya da ticari bir partner olarak güvenilir olmasıyla sınırlı değildir aynı zamanda alt yapı anlamındaki yeterliliği de içeren teknik bir anlamı bulunmaktadır. O yüzden güvenilirlik başlığı da kendi içinde sistemin yeterliliği ve sistemin esnekliği olarak ayrıca ikiye ayrılmaktadır.

İkinci gruptaki yazarlar için de devamlılık önemli olmasına rağmen, onlar daha çok devamlılık konusunu risk ve tehditler üzerinden analiz etme eğilimdedir. Yani devamlılık hangi seviyede olursa güvenlikten, hangi seviyenin altına düşerse enerji güvenliği için bir tehditte bahsedilebileceğini tesbit etmeye çalışırlar. Bu bakış açısının dayanağı ise yukarıda da ifade ettiğimiz UAEA’nın enerji güvenliğine yaklaşımıdır. Buna göre basitçe ifade etmek gerekirse, enerjinin talebi karşılayabilecek miktarda, ödenebilecek fiyatta ulaşılır olması satın alan taraf için güvenli olması anlamına gelir. Bunlardan herhangi biri denklem içerisinde yoksa o zaman enerji güvenliğinden bahsedilemez. Dolayısıyla enerjinin fiziksel olarak ulaşılabilir, talebi karşılayabilir ve ödenebilir fiyatta olması ve bunlarla ilgili alt başlıklar enerji güvenliğinin inceleme konuları içine girer.

⁴⁰ Teorinin ayrıntıları için bkz. Sezai Özçelik, “Uluslararası Rejim Kavramı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme: Yapısalcı, Kurumsal ve Bilişsel Temel Teoriler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan 2012, Cilt: 7, Sayı 1, 231-250, http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler/11154629_7_7-1_Makale_0.pdf (Erişim tarihi: 6.08.2013) ; Tayyar Arı, “Uluslararası Rejim Teorisi”, *Uluslararası İlişkiler Portalı*, 18 Mart 2012, <http://www.uiportal.net/uluslararasi-iliskiler/uluslararasi-rejim-teorisi> (Erişim tarihi: 6.08.2013) ; Stephen Haggard and Beth A. Simmons, “Theories of International Regimes”, *International Organisations*, Cilt: 41, Sayı 3, 1987, s.491-517, http://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3117934/Simmons_TheoriesInternational.pdf?sequence=2. (Erişim tarihi: 6.08.2013)

Üçüncü grupta yer alan yazarlarsa enerjinin ödenebilir fiyatta, ihtiyacı karşılayacak miktarda ve kesintisiz olmasının yanı sıra, ticari bir meta olarak son kullanıcı ve çevre dahil olmak üzere enerji güvenliği açısından daha mikro sayılabilecek elemanlara kadar konuyu daha geniş bir çerçevede ele almaya çalışmışlardır. Bu çerçevede enerji tedariginde yaşanabilecek sıkıntıların makro ölçekten mikro ölçeğe yarattığı tehditler ve bunların ne şekilde bertaraf edilebileceği üzerine akıl yürütmüşlerdir.⁴¹

Bu noktada Esekova'nın çalışmasında ise konunun dört temel alt başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür: Tedarik Temelli Yaklaşım, Fiyat Temelli Yaklaşım, Milli Güvenlik Ve Refah Temelli Yaklaşım, Askeri Ve Ekonomik Temelli Yaklaşım. Esekova'nın bu ayrımı anlamlı bulunmakla birlikte, bu çalışmada bunlardan ilk üçü konu ile daha yakından ilişkili olması sebebiyle aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1.1.1. Enerji Güvenliğine Tedarik Temelli Yaklaşım

Enerji güvenliği kavramının en temel unsurlarından bir tanesinin, siyasi krizler, silahlı çatışmalar, terörizm, korsanlık, doğal felaketler, milliyetçi kaygılar ve bölgesel çatışmalar gibi pek çok etkene karşı oldukça kırılgan bir yapıya sahip olan tedarik güvenliği olduğu daha önceki kısımlarda da ifade edilmeye çalışılmıştı. Bildiğimiz üzere, yukarıda sayılan etkenler ve bunların benzerleri her gün petrol, doğalgaz, kömür hatta elektrik ticaretinde olumsuz etkilerle tedarik ve arz güvenliğinin bazı ülkelerde ya da bölgelerde tehlikeye girmesine neden olmaktadır.

Tedarik güvenliğinin tehlikeye girdiği durumlarda, ilk ve en kısa sürede gözlenebilen etki genellikle tedarik zincirindeki kırılmanın muhtemel ekonomik etkilerini bertaraf edebilmek için alternatif enerji kaynakları ya da varsa depolara yönelmektir. Bunun olmadığı durumlarda alternatif tedarikçiler bir seçenek olarak ortaya çıksa da bu durumun ekstra bir ekonomik yük olarak enerji tedariki tehdit altına giren ülkeye yansması kaçınılmazdır. Zaten tüm imkânlar seferber edildiği halde tedarik zinciri ile ilgili kriz uzun vadede aşılamıyorsa bunun sadece ekonomik olumsuz etkileri değil aynı zamanda günlük hayata yansıyan elektrik kesintileri ve enerji kullanımındaki başka kotalarla devletin ve toplumun refah düzeyini olumsuz etkileyecek uygulamalar ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Sonuçta enerji kesintileri

⁴¹ Christian Winzer, "Conceptualizing Energy Security", *Cambridge Working Paper in Economics*, No.1151, July 2011, s.1-36, s.4, http://www.exeter.ac.uk/energysecurity/documents/publications/Winzer_2011.pdf. (Erişim tarihi:28.02.2013)

sebebiyle azalan sanayi üretimi de ekonomik bir durgunluğu beraberinde getirebilir.

Enerji tedarik ve piyasa arzına yönelik tehditler sadece tüketici ülkelerle de sınırlı değildir. Tüketiciler gibi üreticiler tedarikle ilgili tehditlerden farklı oranlarda etkilene potansiyeline sahiptir. Tüketici ülkeler için senaryo bir üst paragrafta ifade edilenlerin versiyonlarını kapsarken, üretici ülkeler açısından bakıldığında da herhangi bir nedenden dolayı üretimdeki azalmanın en muhtemel ve kısa vadedeki sonucu ekonomik kırılganlıklar olacaktır. Bu kırılganlık eğer içeride alınan tedbirlerle bertaraf edilemezse kaçınılmaz olarak tüketici fiyatlarına yansıtacak bu da tüketici ülkelerin hem kaynak hem de tedarikçi açısından arayışlarını arttıracaktır. Burada tedarikin tehlikeye girmesiyle alakalı fiziki tehdit ne ise aynı zamanda hangi tarafın bu durumdan hangi şekillerde ve ne ölçüde etkileneceğini de belirleyen o gibi görünmektedir.

AB'nin yeşil kitaptaki risk temelli tanımı bu anlamda, Birliğin fiziksel riskleri ne şekilde tanımladığına dair güzel bir çerçeve de çizmektedir. Bu konu çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntıları ile ele alınacaktır.

2.1.1.2. Enerji Güvenliğinde Fiyat Temelli Yaklaşım

Enerji tedarikini tehdit eden ve ilk madde de bahsedilen sebeplerden herhangi birinin vaki olmadığı durumlarda enerji fiyatlarının manipülasyonu üretici ve tüketici ülkelerin enerji güvenliği yaklaşımı açısından farklı eğilimlerinin sonucudur, nitekim aynen tedarik temelli yaklaşımda olduğu gibi iki tarafın da bu güvenlik tehdidinden etkilene şekli ve dereceleri farklıdır.

Enerji güvenliğinde fiyat temelli yaklaşımı olası risklerden ayıran ve ayrı bir başlık açılmasına neden olan şey ise, olağan dışı herhangi bir etkenin ya da bozucunun enerji tedarik zincirine dahil olmadığı dönemlerde fiyatlarda meydana gelen değişikliklerdir. Petrol için piyasaya arz noktasında dramatik bir değişiklik olmadığı sürece çok geçerli olmamakla birlikte⁴², uluslararası sistemde bir düzenleme mercii olmayan doğalgaz fiyatları için bu durumun çok daha geçerli olduğu söylenebilir. Örneğin en büyük doğalgaz ihracatçılarından biri olan RF'nin farklı ülkeler ve bölgeler için farklı fiyat politikası izlemesi, bir standardizasyonun olmaması, bazı ülkelere al ya da öde antlaşmaları ile gaz satarken özellikle Doğu

⁴² 2014 yılı sonlarında petrol fiyatlarında başlayan düşüşün RF ekonomisine etkileri bu duruma güzel bir örnektir. Petrol üretim ve arzının artmasıyla birlikte petrol fiyatlarında varil başına ortaya çıkan neredeyse üçte ikilik azalma RF ekonomisini derinden ve olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Avrupa’da spot fiyatlar üzerinden bunu yapması doğal olarak enerji güvenliğinin ekonomik risk ve tehditleri kapsayan kısmında, olağan üstü şartların geçerli olmadığı durumlarda ortaya çıkan ekonomik güvenlik tehdidiyle alakalı önemli bir girdi olarak karşımıza çıkmaktadır.

UAEA tarafından, RF üzerinden örneklemeye çalışılan bu durum, 2006 yılındaki World Energy Outlook’da, tüketici ülkelerin piyasayı elinde tutan az sayıdaki üretici ülkeler karşısında tedarik ve fiyatlandırma açısından çok da emin bir konumda olmadığına altı çizilerek özetlenmeye çalışılmıştır.⁴³ Bunun kaçınılmaz sonucu olarak ise, tüketici ülkelerin kırılma noktalarının aşağıya doğru çekilmesinden bahsedilmiştir. Bunun bir sonucu olarak da tedarige yönelik herhangi bir tehdit ortaya çıkmaksızın, ekonomiye yönelik bir tehdidin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu enerjinin fiyatlandırılmasının, fiyatlandırmayı yapan hakim güçlerin elinde önemli bir araç olarak bulunması sonucunu doğurmaktadır. Ukrayna ile RF arasındaki diyalog 2000’li yıllarda bunun çarpıcı örneklerine sahne olmuş, günümüzde de Kırım sorunu yüzünden yeniden açıkça gözlemlenebilir hale gelmiştir.

2.1.1.3. Enerji Güvenliğine Milli Güvenlik ve Refah Temelli Yaklaşım

Enerji güvenliğine milli güvenlik ve refah temelli bir yaklaşım getirilmesi daha çok milli güvenliğin genel çatısı altında ekonomik güvenlik de dahil olmak üzere çok farklı açılardan ele alınabilecek bir durum gibi gözükmektedir. Enerji güvenliğini ortadan kaldıracabilecek sebeplerin olası sonuçları olarak askeri çatışmalar, ekonomik darboğazlar ortaya çıktığı takdirde şüphesiz bunların hem milli güvenliğe hem de milli refaha olumsuz etkileri olacaktır. Bu konuyla alakalı olarak özellikle 2005 sonrasında karşımıza çıkan Amerika kaynaklı ve Amerika özelindeki eğilimler oldukça güzel birer örnektir. Amerika’nın Irak’a ilk müdahalesinden sonraki süreçte, özellikle Ortadoğu ve eski Sovyet coğrafyası ile yakından ilgilendiği bir gerçektir. Her ne kadar bu ilginin dayanağı olarak diktatörlüklerin yıkılması, demokrasilerin kurulması ya da kadınların emansipe edilmesi gibi oldukça humaniteryan söylemler ortaya çıktıysa da 2009 yılında Amerikanın eski başkanlarından Soğuk Savaş’ın en önemli figürlerinden Jimmy Carter’ın senatoda yaptığı konuşma oldukça çarpıcıdır. Jimmy Carter bu konuşmada, Amerika’nın enerji politikaları ile ilgili kararlı tutumunun Amerikan toplumunun mevcut canlılığının ve stratejik çıkarlarının korunması, Dünya

⁴³International Energy Agency, **World Energy Outlook 2006**, Paris, 2006, s.38-39, <http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/2008-1994/WEO2006.pdf>. (Erişim tarihi: 22.06.2013)

genelinde siyasi ve ekonomik anlamda liderliğin yeniden ele geçirilmesi ve dünyadaki daha şanssız coğrafyalarda Amerikanın varlık gösterebilmesi açısından önemine dikkat çekmiştir.⁴⁴

Carter'ın bu yaklaşımının nedeni, Kalicki ve Goldwyn tarafından tanımlanan milli güvenlik ve refah temelli enerji güvenliği yaklaşımıyla oldukça uyumludur. Bu iki Amerikalı enerji analistine göre enerji güvenliği toplumsal anlamda bir cevherdir. Bu cevherin korunabilmesi için hükümetlerin yapması gerekense gerekli yatırımların yapılması, gerekirse milli güvenliği temin edebilecek ek maliyetlerden kaçınılmamasıdır.⁴⁵ Nitekim Jimmy Carter'ın da söylediği aslında basitçe budur.

Amerika, enerji güvenliği ile ilgili koyduğu hedefleri gerçekleyebilmek ve bu hedeflere ulaşmasını engelleyebilecek riskleri ortadan kaldırmak ve mevcut refah seviyesini devam ettirebilmek için sadece kendi içinde değil Dünya çapında siyasi ve askeri her anlamda bir bedel ödemiş ama sonunda başarılı olmuştur. Bu değerlendirmenin her ne kadar oldukça haklı tarafları olsa da aynı süreçte 2008 yılıyla başlayan küresel ekonomik krizden, dünya genelindeki askeri operasyonların finansmanı ve başka girdiler nedeniyle en çok etkilenen ülkenin Amerika olduğunu da unutmamak gerekir. Bu anlamda uzun vadedeki sonuçlarını tam anlamıyla kestiremesek de kısa vadede enerji güvenliği özelinde milli güvenlik ve refahın devam ettirilmesine yönelik çabaların Amerika için oldukça ciddi ekonomik ve toplumsal sonuçları olduğunun vurgulanması önemlidir.

Amerika örneği, enerji güvenliğinin milli güvenlik ve toplumsal refah boyutunun tek bir ülke özelinde nasıl yönetilmeye çalışıldığına güzel bir örnek olsa da, sadece Amerika değil gelişmiş ve gelişmekte olan tüm devletlerin gündem maddesi olan enerji güvenliğinin uluslararası boyutta sağlanmasının özellikle 1973 OPEC krizinden sonra önemli bir sorun olarak ortaya çıktığını ifade edilmesi uygun olacaktır. Bu kriz sırasında bir anda dramatik oranda artan petrol fiyatlarıyla, ekonomik güvenlik dolayısıyla da toplumsal refahı ciddi oranda tehdit edilmiştir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında refah toplumlarının var olduğu devletlerin ilk tepkisi genelde fiyattaki bu dalgalanmadan halkı mümkün mertebe uzak tutulmasıdır. Fakat kriz uzadıkça er geç son kullanıcıların da yeni yüksek fiyatlardan

⁴⁴ "Former U.S President Jimmy Carter Addresses Energy Security Before U.S Senate Foreign Relations Committee Hearing", *The Carter Center*, 11 May 2009, http://www.cartercenter.org/news/editorials_speeches/BostonGlobe-energy-security-hearings.html. (Erişim tarihi: 6.04.2013)

⁴⁵ Jan H. Kalicki, David L. Goldwyn (Eds.), *Energy Security—Toward a New Foreign Policy Strategy*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2005, s. 561–578.

etkilenmeleri dolayısıyla gelirleri aynı kalırken ısıtma, aydınlanma, ulaşım gibi çok temel ihtiyaçlarındaki standartlarında aşağıya doğru bir gidiş kaçınılmaz olacaktır. Bu yüzden de 1974 yılında uluslararası enerji düzenlemelerine ön ayak olmak, devletleri fiyat dalgalanmalarından adil, şeffaf ve rekabete açık bir enerji pazarı yaratarak korumak hedeflerini gerçekleştirmek için UAEA kurulmuştur.⁴⁶ Bu çerçevede, UAEA tarafından da çalışmanın daha önceki kısımlarında değinilen enerji güvenliği tanımının dışında, enerji güvenliğinin aynı zamanda ekonomik büyüme ve insanlığın gelişimi için vazgeçilmez olduğunu ifade edilmiştir.

Avrupa ölçeğinde konuya baktığımızda ise gerek AB'nin enerji güvenliğine dair söylemlerinde gerekse Avrupa Komisyonu'nun enerji güvenliğine yaklaşımında enerji güvenliğinin toplum faydasına bir olgu olarak toplumsal refahın belli başlı girdilerinden bir tanesi olarak düşünüldüğünü görmek mümkündür.⁴⁷ Bu çerçevede AB içerisinde tartışılan belli başlı konulardan bir tanesi bu başlık altında Amerika örneğini verirken ifade etmeye çalıştığımız noktadır. Yani enerji güvenliği toplumsal refahın bir parçası ise birliğe üye olan devletlerin mevcut refah düzeyini devam ettirebilmeleri için enerji güvenliğini daimi kılmaya yönelik olarak ne gibi ekstra harcamalar yapılmalıdır. Enerji yatırımları her zaman piyasa ölçeğinde mi düşünülmeli yoksa enerji ticaretinin ötesinde sadece toplum faydasına olan ve enerji güvenliğini sağlamaya yönelik, örneğin doğalgaz depoları inşa edilmesinin gündeme alınması gibi, bir boyutu da mı olmalıdır.

Görüldüğü üzere anlatılanlar ışında genel manada bir şemsiye terim olarak anlaşılması gerektiği ortaya çıkan enerji güvenliği yaklaşımında bu çalışma için bir çerçeve belirlenmesi en doğru yaklaşım olarak görünmektedir. Bu yüzden çalışmanın devamında bu bağlamda daha çok mercek altına alınması gereken tanımlamanın doğal olarak teze konu olan tarafların enerji güvenliği yaklaşımları olması gerektiği düşünülmektedir. Bu anlamda yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi AB'nin konuya yaklaşımı, büyük oranda ise UAEA'nın tanımlamasında yer alan, talebi karşılayacak miktarda, erişilebilir ve ödenebilir fiyatta enerjiye erişim olarak enerji güvenliğine yaklaşılabacaktır. Bunun dışında tabii ki çerçeve, ekonomik, politik çevresel boyutları açısından da AB ölçeğinde değerlendirilebilir.⁴⁸ Ancak böyle bir çalışma tezin alanını oldukça genişleteceğinden, bu parametreler KBT'nin temel

⁴⁶ International Energy Agency, "History", <https://www.iea.org/aboutus/history/>. (Erişim tarihi: 15.08.2013)

⁴⁷ European Commission, "Energy Security Strategy", <http://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/energy-security-strategy>. (Erişim tarihi: 8.05.2015)

⁴⁸ Dreyer ve Stang, a.g.e, s.2

prensiplerine göre dallandırılarak taraflar açısından, enerji güvenliği kaygısının yarattığı hassasiyet ve kırılganlıkların ilişkilere ne şekilde yansıdığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.2. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Uluslararası İlişkilerin (Ul) doğasının anlaşılmasına yönelik ilk çalışmaların tarihsel kökeni eski Hindistan, Çin ve Yunan uygarlığına kadar uzanan bir çizgide incelenebilmektedir. Bu konudaki Avrupa merkezli çalışmalarsa Ul'in teorik çerçevede ele alınmaya başlaması sürecini Aristo ve Eflatunla başlatmaktadırlar.⁴⁹ Konunun teorik çerçevede incelenmesinde öncelikli amaç, Ul'in doğasının tanımlanmasıdır. Bu tanımlamanın yapılabilmesi için üretilen teoriler hem genel anlamda sistemin, hem de sistemden RF ve AB'ye özelleşen çizgide taraflar arasındaki ilişkilerin anlaşılıp, yorumlanabilmesini sağlamak açısından önemli olacaktır. Burada önemli diğer bir nokta ise iki taraf arasındaki ilişkilerin açıklanması sürecinde neden "Karşılıklı Bağımlılık Teorisi" nin öne çıktığının ayrıntılı bir şekilde açıklanmasıdır. Bu bağlamda bir örgüt ve bir ülke arasındaki ilişkileri açıklayabilmek için seçilen teoriye ve bunun nedenlerine yukarıda özetle bahsedilenden daha ayrıntılı bir şekilde geçmeden önce, Ul'yi ya da Joseph S. Nye, JR. ve David Welch'in ifade ettiği gibi *uluslararası politika* olarak ifade edilen ilişkilerin tanımlanması gerekli görülmüştür.

Chris Brown ve Kirsten Ainley'in, Uluslararası İlişkileri Anlamak, başlıklı çalışmasında, yazarlar Ul'in farklı bakış açılarıyla tanımlanması ve yorumlanması sürecini şu şekilde ifade ederler: "Kimileri için uluslararası ilişkiler, devletler arasındaki diplomatik ve stratejik ilişkilere ve Ul'in odağını savaş, barış, uyumsuzluk ve işbirliği meseleleri oluşturur. Başkaları, Ul'i sınır ötesi her tür siyasal, ekonomik ve sosyal alışveriş olarak görür. Ul, barış görüşmelerini ve Birleşmiş Milletler'in (BM) faaliyetlerini incelediği gibi ticari antlaşmalar ve Uluslararası Af Örgütü gibi devlet dışı kurumları da inceler."⁵⁰

Nye ve Welch tarafından küresel çatışma ve işbirliğinin dinamiklerine dikkat çekmek için yapılan çalışmada uluslararası politika tanımlarken bunun tarihsel süreç içerisindeki üç temel biçimine vurgu yapılması tercih edilmiştir. Onlara göre, yüzyıllar içerisinde dünya politikası üç temel biçim almıştır:

⁴⁹ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri....., s.16.

⁵⁰ Chris Brown ve Kirsten Ainley, *Uluslararası İlişkileri Anlamak*, Çev. Arzu Oyacıoğlu, Yayınodası Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.1.

- 1) Roma İmparatorluğu örneği: Bir hükümet temasta bulunduğu dünyanın büyük bölümünü denetimi altında tutar.
- 2) Bağılıkların ya da siyasi yükümlülüklerin öncelikle teritoryal sınırlar tarafından belirlenmediği feodal sistem.
- 3) Görece bütünlüklü olan, ama bir üst yönetimi bulunmayan devletlerden meydana gelen, anarşik devletler sistemi.⁵¹

Yukarıdaki dönemlendirmeler açısından bakıldığında bugünkü dünya sisteminin anarşik devletler sistemine yakın bir durum arz ettiği görülmektedir. Bu noktada ise Hobbes'un "doğal hal" olarak adlandırdığı duruma bir göz atmak gereklidir. Buna göre uluslararası politika bir kendi başına ayakta durma sistemi olarak düşünülmelidir. Düzeni sağlayacak bir üst otorite olmadığı için herkes herkesle savaş halindedir. Ya da özetle savaş kaçınılmazdır.⁵²

Hobbes'dan yarım yüzyıl sonra John Locke tarafından ise, bir doğal halde ortak bir hükümdar olmasa bile insanların bağlar kurup sözleşmeler yapabildiği, dolayısıyla anarşinin o kadar tehdit edici olmadığı ileri sürülmüştür.⁵³ Bu iki doğal hal tanımı uluslararası politika görüşünün felsefi öncülleri olan realist ve liberal yaklaşımların özü sayılmaktadır.

Realistler anarşik devlet sistemi varsayımından yola çıkarlar, onlara göre uluslararası politikanın başlangıcı ve sonu, diğer devletlerle etkileşim içindeki münferit devlet olarak düşünülmelidir. Liberalizm ise devletlerin yanı sıra faaliyette bulunan ve devletler için gerekli bağların bir bölümünü oluşturan küresel bir toplum olduğu görüşündedir. Ticaret sınırları aşar, insanlar birbirleriyle temas kurar ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından realistlerin mutlak anarşi görüşünün yetersiz kaldığı bağların yaratılması sağlanır.

Liberaller, realistlerin devletleri, gücü dengeleme çabasında birbirlerine çarpa çarpa yuvarlanan sert bilardo topları gibi göstermesini eleştirirler.⁵⁴ Onlara göre bu benzetme yeterli değildir çünkü insanların sınırlar ötesi ilişkileri vardır ve uluslararası

⁵¹ David A. Welch, Joseph S. Nye, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.3-5.

⁵² A. Nuri Yurdusev, "Thomas Hobbes And International Relations: From Realism To Rationalism", *Australian Journal of International Affairs*, 22 August 2006, Cilt:60, Sayı 2, 305-321, s.307, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10357710600696191>. (Erişim tarihi: 18.12.2013)

⁵³ Hüseyin Arslan, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, Cilt:1, Sayı:17, 181-204, s.193, <http://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/2013-11-26042013.pdf>. (Erişim tarihi: 26.01.2014)

⁵⁴ Yurdusev, A.g.e, s.317.

bir toplum bulunur. İç ve dış politika arasındaki fark vurgulanmaya çalışıldığı kadar fazla değildir. Realistlerin Hobes'a ithafen yaptığı doğal hal ve anarşi tarifi sadece ekstrem durumlara odaklandığından, karşılıklı ekonomik bağımlılığın büyümesini ve uluslar ötesi küresel toplumun gelişimi gözden kaçırılmıştır.

1960'lerde ve 1970'lerde ise Marksizm'e dayanan bağımlılık kuramı popülerite kazanmaya başlamıştır. Bu kuram küresel piyasanın merkezindeki zengin ülkelerin, yoksul ülkeleri kontrol edip çevrede tutacağı öngörüsüne dayanmaktadır. Marksist teorisyenlerce, hem tarihsel emperyalizmin hem de kapitalist küreselleşmenin sonucu olan ekonomik ve siyasi bölünme Kuzey-Güney bölünmesi olarak adlandırılmıştır. Bu teori 1980'lerde ve 1990'larda, Güneydoğu Asya'daki Güney Kore, Singapur ve Malezya gibi çevre ülkelerinin ABD ve Avrupa gibi merkez ülkelerinden neden daha hızlı büyüdüğünü açıklayamayınca inandırıcılığını yitirmiştir.

1970'lerin uluslararası ilişkilerin tanımlanması anlamında ciddi bir kafa karışıklığı yaşanan atmosferinde ilk tohumları atılan *karşılıklı bağımlılık* fikri ise, köken itibariyle devletlerarası artan ticaretin barışı da güçlendireceği fikrinin ifadesiydi ve bu fikir I. Dünya Savaşı öncesinde dillendirilmeye başlanmıştı. 1970'lerde güçlü bir teori olarak yeniden ortaya çıkması dolardaki düşüş, petrol fiyatlarındaki ani artış, Vietnam Savaşı'nın Amerikan kamuoyundaki politik yankılarına bir karşılıktır. Bu seferki ifadesi ise liberalizm değil onu güncellenmiş versiyonu olan Neoliberalizmdir. Realist bakış açısı, eski bariyerlerin yıkıldığı, ekonomik ve politik güçlerin devlete giderek daha az önem verdikleri bu çağda artık geçerli olamazdı.⁵⁵ Özellikle Arap-İsrail Savaşı'nın tetiklediği petrol krizinin ardından, I. Dünya Savaşı ile büyük ölçekte iflas ettiği düşünülen liberal düşüncenin, yükselen karşılıklı ekonomik ve toplumsal bağımlılığın, uluslararası politikanın doğasının değişmesine yaptığı vurgu yeniden gündeme geldi. Buradan ise klasik liberalizm algısıyla tamamen örtüşmeyen, küreselleşmenin şekillendirdiği UA gündeme uygun olarak neoliberalizm ve bundan beslenen teoriler ortaya çıktı. Karşılıklı bağımlılık teorisi de bunlardan bir tanesiydi.

1980'lerde Richard Rosecrance, devletlerin güçlerini ya saldırgan bir şekilde toprak elde etme yoluna giderek ya da barışçıl bir tutumla ticari ilişkilerini geliştirerek

⁵⁵ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım Teori ve Analiz", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 1996, Cilt: 51, Sayı 1, 71-114, s.98, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5499.pdf>. (Erişim tarihi: 19.02.2014)

arttırabileceğini yazdı. Buna verdiği örnek ise İkinci Dünya Savaşı'na kadar ve savaş sonrasındaki Japon politiği oldu. Sonuçta ulaştığı noktada kendisi ve onunla aynı şekilde düşünen modern liberaller tarafından (Neo-liberaller) uluslararası politikanın doğasının değişmekte olduğunu savunuldu.⁵⁶ Çünkü 1980'lere dek devletler ulusal çıkar tanımlamalarını "egemenlik" / "hegemonya" kavramını merkeze alarak yapma eğilimindeydi.⁵⁷ Soğuk Savaş'ın bitişi ise egemenlik kavramından çok devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçlarına vurgu yapmaları ya da yapılması sonucunu doğurmuştur. 1980'lerle sistemin ekonomik anlamda bir yeniden yapılanma sürecine girmesi, devletlerin UA sistemi etkileme kabiliyetleri ne olursa olsun kendilerini dünyanın geri kalanından soyutlayamaması ve bu durumun ulus devlet kavramında neden olduğu tahribat süreci UA sistemin aktörlerini işbirliği ve entegrasyona yöneltmiştir. Aynı süreçte devletler dış politika stratejilerini de buna göre şekillendirmek durumunda kalmıştır.⁵⁸

Yine aynı dönemde, realizm ve liberalizmi mikroekonomi kurallarına benzer daha tümden gelimci kuramlarla ifade etme çabası içine giren Kenneth Waltz⁵⁹ gibi neo-realistler ve Robert Keohane gibi neo-liberaller ortaya çıkmıştır. Bu süreçte karşılıklı bağımlılık teorisinin ortaya çıkması ise neoliberal kanatta yer alan Keohane ve Nye'in sistemi bağımlılıklar açısından yeniden yorumlamasıyla olmuştur.

Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, 1971 yazında "Transnational Relations and World Politics" (Ulusötesi İlişkiler ve Dünya Politikası) adıyla yayınladıkları çalışmanın ardından, ülkelerin sahip oldukları güç unsurlarını UA ilişkilerine ne şekilde yansıttıklarını inceleyen çalışmalara yoğunlaştılar. Bu sürecin sonunda ise 1977 yılında Harvard Üniversitesi tarafından basımı yapılan Power and Interdependence (Güç ve Karşılıklı Bağımlılık) isimli çalışmayı yayınladılar. Bu çalışmadan önceki süreçte, Amerika ile Kanada arasındaki ilişkiler irdelenerek yapılan karşılıklı bağımlılık ve bunun UA ilişkilerin doğasına yansımalarına yönelik tespitler bu çalışmada daha geniş bir çerçevede ele alınırken diğer taraftan kitabın daha sonraki basımlarında özellikle Soğuk Savaş'ın değişen koşullarına uygun

⁵⁶ Nye ve Welch, Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, s.6-8.

⁵⁷ Joseph Nye, *Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History*, New York: Pearson/Longman, 2005.

Robert Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press, 1984.

⁵⁸ Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçiner, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Güz 2009, Cilt 6, Sayı 23, s. 73-92, s.74, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/karsilikli-bagimlilik-ve-kuresellesme.pdf>. (Erişim tarihi: 17.12.2014)

⁵⁹ Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, 2000, s.16-19, <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99053676.pdf>. (Erişim tarihi: 7.08.2013)

olarak yapılan revizyonlarla, karşılıklı bağımlılık teorisinin değişen dünyanın koşullarına her zaman diliminde yanıt verebilecek esneklikte bir yapıya sahip olduğu da gösterilmeye çalışıldı. Bu anlamda teori “Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık” ve 1990’lardan sonra “Küresellik” kavramlarıyla zenginleştirildi.⁶⁰

“Güç ve Karşılıklı Bağımlılıkta” Keohane ve Nye “Karşılıklı Bağımlılık” ı, ülkeler ya da, farklı ülkelerdeki aktörleri karşılıklı olarak etkileyen bir durum olarak karakterize etmişlerdir.⁶¹ Tarafları etkileyen bu durumun kaynağı ise genelde, para akışı, ticaret, insanlar ya da uluslararası sınırları aşan mesajlardır. Burada en önemli noktalardan bir tanesi basit etkileşimlerin doğurduğu karşılıklı etkilenme durumuyla bağımlılığı ortaya çıkaran durumları birbirinden ayırmaktır. Çünkü basit etkileşimlerin taraflar açısından her zaman bir maliyet doğurması söz konusu olmayabilir fakat karşılıklı bağımlılık taraflardan her ikisi içinde karşılıklı etkileşimin derecesine bağlı olarak bir maliyet doğurur. Pınar İpek, enerji güvenlinin ekonomi politliğini bir dış politika aracı olarak değerlendirdiği çalışmasında bu durumu şöyle ifade eder:

Karşılıklı bağımlılıktan söz edebilmek için, iki veya ikiden fazla taraf arasındaki etkileşimden kaynaklanan maliyetler ve faydaları göz önüne almamız gerekir. Bir başka deyişle karşılıklı bağımlılık, taraflar arası eşit bağımlılık demek değildir. Bunun için karşılıklı bağımlılıkta fayda ve maliyetleri nasıl değerlendirdiğimiz önemlidir. Bu bağlamda mutlak ve göreceli kazanım ya da kayıp olarak iki durumdan söz edebiliriz. Mutlak kazanım ya da kayıpta karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki tarafların beraber kazanım veya kayıplarının tümü düşünülürken, göreceli kazanımda kimin daha çok kazandığı ya da kaybettiği vurgulanır. Örneğin, petrol ihraç eden ülkeler ve çok uluslu enerji şirketleri beraberce yüksek petrol fiyatlarından fayda sağlarlar; ama ortaya çıkan kârın nasıl paylaşılacağı konusunda anlaşamayabilirler. Bir baka deyişle artan faydaya rağmen, hangi tarafın ne kadar kazanacağı konusunda anlaşmazlık olabilir.

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde UA ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın tanımı ve bileşenlerinin açıklamasına geçmeden önce, klasik realist yaklaşımla karşılıklı bağımlılık teorisini basitçe karşılaştırarak duruma açıklık getirmek için burada Amerika-Japonya ilişkilerinden bir örnek vermek uygun olacaktır.

⁶⁰ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence Revisited*, The MIT Press, 2012 s.727-728. (Bu çalışmanın makale olarak ilk basımı için bkznz. *International Organisation*, Vol.41, No.4, Autumn 1987, s.725-753) http://www.ri.ie.ufrj.br/intranet/arquivos/power_and_interdependece.pdf.

⁶¹ Keohane, Nye, *Power and Interdependence*, s.7.

Amerika ve Japonya ilişkilerine realist çerçeveden bakıldığında Amerika'nın askeri ve ekonomik gücü göz önüne alındığında Japonya üzerinde bir hegemonyası olması gerektiği düşünülebilir. Fakat gerçek bu şekilde değildir. Japon bankalarının Amerikan devlet bonolarının önemli bir kısmını elinde bulundurması Amerika'nın Japonya'ya karşı hassasiyetini arttırırken diğer taraftan yüksek teknoloji ürünlerinin ithalatı konusunda da Japonya'ya bağımlılığı, Japonya'yı oldukça avantajlı bir pozisyona sokmaktadır. Realist teoriye göre sistemin anarşik yapısından kaynaklanan belirsizlikler ve endişe bu iki ülke ilişkisinde kırılmalara neden olabilir halbuki karşılıklı bağımlılık teorisine göre, bağımlılığın çeşitleri ve miktarında görülen farklılıklar ikili ilişkilerde ülkeleri daha çok iş birliğine götürecektir.⁶² Nye ve Welch'in konuya bakışı ise biraz daha farklıdır. Onlara göre çatışma ve işbirliği aslında aynı problemin, anlaşmazlıkları çözme probleminin, iki yüzüdür.⁶³

Örnekte de basitçe görüldüğü üzere, karşılıklı bağımlılık devletler ve toplumlar arasındaki çok sayıda etkileşim kanalının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin, belirli bir hiyerarşik gündemden yoksun olan UA sistemde neden olduğu ya da olabileceği karmaşık koşullar bütünüdür. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin öne çıktığı UA sistemde, iki devlet arasında olumsuz olarak nitelendirilebilecek herhangi bir gelişme, her iki taraf için de bazı sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar ise taraflar açısından bağımlılığın türünün ve miktarının belirlenmesinde belirleyicidir.⁶⁴

Bu anlamda bakıldığında karşılıklı bağımlılık hassasiyet (sensitivity) üretmekte ve tarafların birbirleriyle olan ilişkilerinde de bazı doğal sınırlamalara neden olmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında karşılıklı bağımlılık üç önemli varsayıma dayanmaktadır:

- 1) Devlet UA ilişkilerdeki baskın konumunu çok uluslu şirketler, devlet dışı aktörler ve güçlere kaybetmektedir.
- 2) UA düzeyde askeri ve stratejik meselelerin "high politics" (üst düzey politika) ekonomi ve refah ile ilgili meselelerin "low politics" (alt düzey politika) olarak görüldüğü bir hiyerarşi geçerli değildir.

⁶² Filippou Proedrou, "The EU-Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence", *European Security*, 3 December 2007, Cilt:16, Sayı 3-4, 329-355, s.332, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09662830701751190>. (Erişim tarihi: 26.03.2013)

⁶³ Nye ve Welch, a.g.e, s.XVIII.

⁶⁴ Gürkaynak ve Yalçınar, a.g.e, s.75.

3) Askeri güç UA ilişkilerdeki göreceli önemini kaybetmektedir.⁶⁵

Karşılıklı bağımlılığın bu varsayımları, diğer teorisyenler tarafından farklı şekillerde eleştirilmesine sebep oldu. Waltz giderek artan karşılıklı bağımlılık fikrini çatışmacı olmak ve tarihsel dayanaktan yoksun olmakla suçladı. Northedge ve Bull ise devletin öneminin azaldığı yönündeki varsayıma karşı çıktılar ve devletin halen bireyler ve toplumlar arası ilişkiler açısından önemli olduğunu savundular. Marksist teorisyenlerse bu teorinin en iyi ihtimalle sadece küçük bir grup gelişmiş batılı ülke için geçerli olduğuna ve bunun kuzey-güney ilişkilerine uygulanmasının emperyalist sistemin biraraya getirdiği güç ve refahın yansımalarını içinde barındırdığına işaret ettiler.⁶⁶

2.3. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİNİN YAPISI VE ANA UNSURLARI

Karşılıklı bağımlılık teorisinin özündeki fikir iki ülke arasındaki bağımlılıklar, bunların taraflar üzerindeki etkileri ve bu etkilerin iki ülke ilişkilerinin dışında genel tüm uluslararası sistemi etkileme potansiyelinin tespit edilmesidir. Buna örnek vermek gerekirse:

A devletinin B devletine gereksiniminin her zaman daha fazla olması B devletinin elindeki pazarlık gücünü artırır. Eğer bu yapıda B devleti her daim egemen konumdaysa burada bağımlılık karşılıklı olmakla birlikte egemen tarafın çıkaralarına hizmet eder durumdadır. Bu durum bağımlılıkta zayıf olan tarafı bu zafiyetini minimize edebilecek politikalar üretmeye zorlarken hakim tarafı da bunun önünü kapatacak politikalara yöneltecektir. Bu durumda karşılıklı bağımlılıkta asimetrik bir yapı söz konusudur.⁶⁷

Karşılıklı bağımlılığın diğer bir türü ise simetrik bağımlılıktır. Bağımlılığın simetrik olduğu durumda taraflar ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi üzerine bir strateji geliştirmek zorundadır. Çünkü iki taraf arasındaki ilişkilerin zarara uğraması söz konusu olursa her iki taraf için de kaçınılmaz bir maliyet ortaya çıkacaktır. Bu durumda iki taraf da ilişkilerin devamı için farklı ölçeklerde de olsa, istek ve çaba göstermek gerekli durumlarda da çıkarlarını minimum ölçüde zedeleyecek tavizler vermek zorunda kalabilirler. Burada en önemli nokta taraflar

⁶⁵ Aydın, a.g.e, s. 98.

⁶⁶ Aydın, a.g.e, s.98.

⁶⁷ Gürkaynak, Yalçiner, a.g.e, s.75.

arasındaki etkileşimin sadece faydaya dayanmamasıdır, bu etkileşimin taraflar açısından bir maaliyeti yoksa bu ilişki yukarıda da altını çizmeye çalıştığımız gibi karşılıklı bağımlılık teorisinin dışında kalır.⁶⁸

Karşılıklı bağımlılık koşulları açısından dünya siyasetinin durumunu değerlendirdiğimizde ise karşımıza küreselleşme ile birlikte daha fazla önem kazanan entegrasyon kavramı ortaya çıkar. Entegrasyon ve karşılıklı bağımlılık birbirini teşvik eden süreçlerdir. Entegrasyon gibi KB da sistemin yapısına bağlı olarak farklı düzeylerde ortaya çıkabilmektedir. Karşılıklı bağımlılık olgusunun yarattığı UA ortam entegrasyon ihtiyacına yol açtığı gibi, entegrasyon da karşılıklı bağımlılık düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Halihazırda var olan entegrasyon ihtiyacının giderek artması, teorisinin yapılandırıldığı 1970'ler sonrasında dünya sisteminin evrimine göre revize edilmesinde de en önemli dayanaklardan birini oluşturmuştur. Bu bağlamda bahsedilmesi gereken ilk önemli revizyon ise "Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık" ve "Asimetrik Bağımlılık kavramlarıyla karşımıza çıkmaktadır."⁶⁹

Asimetrik bağımlılığa göre, karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin büyük bir çoğunluğu mükemmel bir simetrinin şartlarını sağlayacak şekilde kurulmamıştır bunun sonucu olarak simetrik olmayan yani tarafların bağımlılık ilişkisini etkileyebilecek bozucular söz konusu olduğunda birbirine göre az ya da çok hassasiyet ve kırılganlığa sahip olmaları asimetrik bağımlılık ilişkilerini doğurur.⁷⁰ Enerjideki asimetrik karşılıklı bağımlılık, taraflardan genelde kaynak açısından daha fakir ve bağımlı olanı politik etki araçlarını kullanmaya yöneltir. Bu şartlar altında da asimetrik bağımlılık ilişkilerinde kaynak açısından zengin olan tarafın elindeki bu gücü karşı tarafın politik gücünü manipüle etmek için ne şekilde kullandığının belirlenmesi önem kazanır.

Karmaşık karşılıklı bağımlılık kuramı ise üç temel nitelik üzerine inşa edilmiştir:

- 1) UA iletişim kanallarının çokluğu
- 2) UA ilişkilerde hiyerarşinin olmaması
- 3) UA politikada askeri gücün öneminin giderek azalması⁷¹

⁶⁸ Gürkaynak, Yalçiner, a.g.e, s. 76.

⁶⁹ Keohane ve Nye, **Power and Interdependence**....., s. 19-29.

⁷⁰ Keohane ve Nye, a.g.e, s. 15-16.

⁷¹ Hüseyin Işıksal, "To What Extent Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations?", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Cilt 3, No 2-3, 2004, 130-156, s. 139-140, <https://www.alternativesjournal.net/volume3/number2/huseyin5.pdf>. (Erişim tarihi: 19.12.2013)

Birinci nitelikte toplumlar arası bağlantı ve etkileşimi sağlayan kanalların çokluğuna (multiple channels) dikkat çekilmektedir. 20.yy'ın son çeyreği ile birlikte toplumlararası ilişki kuran kanallara, resmi ilişkiler, üst düzey hükümet yetkilileri arasındaki gayriresmi bağlantılar dışında, çok uluslu şirketler, çok uluslu bankalar, UA sivil toplum kuruluşları eklenmiştir. Bilinenler dışındaki aktörlerin aldığı UA kararlar, devletlerin iç politikalarını da birbirlerine yaklaştırmakta ve iç-dış politika ayrımını belirsizleştirmektedir. Resmi bağlantıların dışında kurulan bu bağlantılardaki artış devletlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılık düzeyini arttırmaktadır.⁷²

İkinci nitelik UA ilişkiler gündeminin belli bir hiyerarşiden yoksun olması (absence of hierarchy among issues) durumudur. Gündemdeki konu çeşitliliği konuları iç ve dış politika meseleleri olarak ayırmayı ve bir hiyerarşi içinde ele almayı imkansız kılmıştır. İletişim kanallarının sayısındaki artış ve etkileşim düzeyinin yükselmesi, UA diplomatik meselelerin neredeyse tamamını devletler için gündem başlığı haline getirmiştir.

Üçüncü nitelik askeri gücün önemi ve rolü belirgin bir şekilde azalmıştır (minor role of military force). Sanayileşmiş, demokratik, ülkelerde ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık durumu, bu devletlerin birbirlerine karşı askeri güç kullanımını da içeren bir saldırıda bulunma ihtimalini yok denecek ölçüde azaltmaktadır.⁷³

2.3.1. Karşılıklı Bağımlılığın Temel Kavramları

İki ülke arasında karşılıklı bağımlılık olup olmadığını test etmemizi sağlayan bazı temel kavramlar bulunmaktadır. Bunlar hassasiyet (sensitivity), kırılganlık (vulnerability) ve bunların sonucunda karşımıza çıkan pazarlık gücü (bargaining power) kavramlarıdır. Bu kavramlardan hassasiyet; bir tarafın diğer tarafla olan ilişkilerinde beklentileri herhangi bir ölçekte karşılanmadığı takdirde bu ilişkiden etkilenme düzeyini anlatırken, kırılganlık; bağımlılığın taraf ülkelerinden birinin, bağımlılık konusu olan ilişkilerden, birine ya da tamamına son vermesi halinde diğerinin bundan etkilenme derecesini ifade eder. Pazarlık gücü ise, ülkelerin kendilerinin hem de diğer tarafın hassasiyetlerinin ve kırılganlık düzeylerinin farkında olarak ellerindeki güç ya da güçleri, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanarak hem ikili ilişkileri hem de UA ilişkileri yönlendirme kabiliyetidir. Özetle, pazarlık gücü,

⁷² Robert O. Keohane and Joseph S Nye Jr, "Power and Interdependence in the Information Age", *Foreign Affairs*, Vol.77, No.5, September/October 1988, s. 81-94, s. 84, <http://ir.rochelleterman.com/sites/default/files/Keohane%20Nye%202000.pdf>. (Erişim tarihi: 20.12.2013)

⁷³ Keohane ve Nye, *Power and Interdependence* (2011), s.20-29.

Ülkelerin hassasiyet ve kırılganlık düzeylerinin kaçınılmaz bir sonucudur demek yanlış olmayacaktır. Ülkelerin yüksek oranda bağımlı hale geldikleri konularda olası olumsuz etkileri azaltmak için zaman zaman bazı tedbirler alması gerekebilmektedir. Bu durumda ülkeler, bağımlılıklarını azaltmak için alternatif işbirliği arayışlarına girebilir ya da diğer tarafın da kendilerine bağımlılığını arttırmaya ya da çeşitlendirmeye çalışabilir. Bahsedilen durum, AB ile RF arasındaki hem enerji temelli ilişkiler hem de diğer ticari ilişkiler için de açıkça geçerlidir.

Çalışmanın teorik çerçevesinin buraya kadar olan kısmında, AB ve RF arasındaki enerji ilişkilerinin hangi UA ilişkiler teorisinin varsayımları doğrultusunda inceleneceği ve bu teorinin ayırıcı özellikleri ifade edilmeye çalışıldı. Bundan sonraki kısımda ise karşılıklı bağımlılık ya da karmaşık ilişkiler yapısının şekillendirdiği son haliyle karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisinin, bu çalışmada içine alacağı en temel kavram, enerji güvenliği kavramının, realist teori ve karmaşık karşılıklı bağımlılık açısından ne şekilde değerlendirildiği ifade edilmeye çalışılacaktır. Böylece yukarıda ayrıntılarıyla değindiğimiz bu kavramın hangi parametreler göz önüne alınarak RF, AB ilişkilerine uygulanacağının da incelenmesi amaçlanmaktadır.

2.3.2. Realist Teori ve Karşılıklı Bağımlık Teorisinin Enerji Güvenliği Yaklaşımları Açısından Karşılaştırılmaları

2.3.2.1. Realist Teoriye Göre Enerji Güvenliği Anlayışı

Daha önce de bahsedilen “G ve Karşılıklı Bağımlılık” isimli çalışmalarında Keohane ve Nye, realist teorisinin belli başlı özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır. Onlara göre realist dünyada devletler, amaçları dünya siyasetinde dominant olmak olan birimler olarak birbirleriyle uyumlu bir profil çizmektedirler. G politika üretebilmek adına oldukça kullanışlı ve etkili bir faktördür. Uluslararası sistem ise hiyerarşiktir. Bu hiyerarşi kendi içinde iki temel bölüme ayrılır. Yüksek siyaset (high politics) ve daha alt seviyedeki siyaset (low politics). Yüksek siyasetin temel dayanağı askeri gken, düşük siyasetin dayanağı ekonomik ve toplumsal ilişkilerdir.

Uluslararası sistemin hiyerarşik yapısı içerisinde, askeri güvenliğin sağlanması temel hedefken, bir devletin gücünün ve uluslararası sistemdeki etkinliğinin temel belirleyicisi askeri anlamdaki gücüdür. Uluslararası sistemdeki bağlantılar ortaya çıkan sorunların sonuçlarıyla alakalı fikir ayrılıklarını azaltır böylece uluslararası hiyerarşiyi güçlendirir, bunun anlamı askeri açıdan güçlü olan devletlerin arzu ettikleri şeyleri elde edebilmek için gerektiği takdirde askeri olmayan konular

dışındaki alanlarda, askeri güce başvurmaktan çekinmeyeceğidir. Bu durum askeri açıdan devletlerin güçlü ve zayıf devletler olarak uluslararası sistemde hiyerarşik bir düzende bulunmasına neden olur. Uluslararası örgütlerin ise bu hiyerarşik yapılanmadaki önemi çok azdır.⁷⁴

Nye ve Kohane tarafından bu şekilde belirlenen genel anlamda baktığımızda uluslararası ilişkiler teorilerine dair pek çok çalışmada da aşağı yukarı bu şekilde tanımlanan realist teorinin kolayca anlaşılabilirliği üzere, enerji güvenliğine dair öznel bir yaklaşımı yoktur. Bu yüzden de yukarıda ifade edilmeye çalışılan hiyerarşik yapıdaki uluslararası sistem ve daha önce bahsedilen enerji güvenliği parametreleri dahilinde realist teori açısından, enerji güvenliğinin sınırlarını tanımlamaya çalışmak anlamlı olacaktır.

Genel bir çerçeve olarak düşündüğümüz enerji güvenliği kavramın parametrelerinden bir tanesi olarak daha önce milli güvenlikten bahsetmiştik. Milli güvenliğin ana unsurlarından bir tanesinin de askeri güvenlik olduğu göz önünde bulundurulacak olursa bu haliyle baktığımızda, enerji güvenliği meselesi realist teori için dünya sisteminin yüksek siyaset alanı olarak tanımlanan gündemine has bir meseledir. Çünkü askeri güç gibi, günümüzde enerji kaynakları da bir güç unsurudur. Nitekim 2007 yılında OECD tarafından enerji güvenliğine dair yapılan yuvarlak masa toplantılarından bir tanesinde, Litvanya konunun bu boyutuna dikkat çekerek, enerji güvenliğinin ekonomik ve siyasi boyutunun birbirinden ayrı olarak düşünülmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁷⁵ Bunun nedeni ekonomik güvenlikle bağlantısının ötesinde, enerji kaynaklarına sahip ülkelerin ellerindeki bu gücü bir araç olarak kullanıp siyasi sistemi manipüle etme kabiliyetidir.

Ulus devletler, ülke bazında enerji güvenliklerini sağlamak için oldukça çaba harcarlar, bunun için uluslararası sistemle uyumlu bir şekilde hareket etseler bile gerçekleştirmeye çalıştıkları şey sistemden bağımsız olarak önce kendi enerji güvenliklerini garanti altına almaktır. Bu çerçevede realist yaklaşımın devletler bazındaki enerji güvenliği anlayışı da bireyseldir. Bu anlayış çerçevesinde uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde (devletlerin bireysel menfaatlerini gerçekleştirmeye yönelik bir hareket tarzı benimsemesi) devletlerin ayakta kalabilmesini sağlayabilecek en önemli güç unsurlarından bir tanesi enerji

⁷⁴ Keohane ve Nye, **Power and Interdependence**,.....(2011), s.19-20.

⁷⁵ OECD, "Policy Roundtables: Energy Security and Competition 2007", 14 January 2008, <http://www.oecd.org/competition/abuse/39897242.pdf>. (Erişim tarihi: 27.07.2013)

güvenliklerini bireysel olarak temin edebilmeleridir. Bunu gerçekleştirebilmek için tekel olmaya yönelik hukuki düzenlemeler, buna benzer şekilde yasaklar getiren düzenlemeler, rejim değişiklikleri, ortaklık girişimleri, ekonomik yaptırımlar, ticari ayrılıklar, ya da boru hattı savaşları gündeme gelebilir.

Devletlerin bahsedilen biçimde kendi enerji güvenliklerine odaklanmaları, çok taraflılığın temel prensiplerine aykırı bir eğilim olduğundan doğal olarak, diğer devletlerle işbirliğinin sınırlı bir alanda kalmasına neden olacaktır ki zaten bu durum da realist anlayışın doğasına uygundur. Çünkü maddeler halinde de belirtmeye çalıştığımız gibi realism her ne kadar uluslararası sistemde sürekli anarşiyi bertaraf edebilmek adına belli ölçekte uyum ve işbirliğini ön görse de etkin örgütlenmelere de pek de şans vermez. Bu yüzden realist teoriye göre eğer enerji güvenliğine dair bir işbirliği söz konusu olacaksa bu işbirliği bir defaya mahsus (ad-hoc) olarak kurulur, kalıcı ya da devletleri kalıcı olarak bağlayacak bir özellik arzetmemelidir.

Realist bakışa göre askeri güçle enerji güvenliği arasında kuvvetli bir bağ vardır. Bu bağın nedeni, enerji politikalarının uygulanmasında askeri gücün kullanışlı ve etkili bir araç olarak görülmesidir. Nitekim bunun pratikteki uygulamaları hem üretici hem de tüketici ülkeler açısından bakıldığında mevcuttur. Teori içerisinde, askeri gücün enerji güvenliğini sağlamada öne çıkmasının nedeni realist teorinin düsturlarına göre, enerji kökenli krizlerle askeri kökenli krizlerin doğasının birbirine benzer olduğunun düşünülmesidir.⁷⁶ Bu çerçeveden bakıldığında, enerji güvenliği ile ilgili krizlere verilecek reaksiyonun da, askeri açıdan ortaya çıkan krizlerde olduğu gibi olması beklenmelidir. Yani her iki konuya odaklanan tehditler de aynı enstrümanlarla bertaraf edilmelidir. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse, örneğin bir devletin petrol ya da doğalgaz güvenliğini sağlayabilmek için çok taraflı bir yapıya dahil olması başka bir ülke tarafından askeri bir tehdit olarak algılanabilir. Yine aynı durumun farklı bir örneği İran nükleer programı olabilir.

İran her ne kadar nükleer programının enerji güvenliği sebebiyle var olduğunu iddia etse de başta ABD olmak üzere batılı devletler bunu çok da inandırıcı bulmayarak İran'a ambargo uygulamayı tercih etti. Fakat tepkisel duruş sadece ambargo uygulanması ile kalmadı aynı zamanda ABD'nin NATO üzerinden örgütlediği Güney Avrupa Füze Savunma Sistemi'nin de hayata geçirilmesi için

⁷⁶ Giedrius Cesnakas, "Energy Resources in Foreign Policy: A Theoretical Approach", *Baltic Journal of Law and Politics*, 2010, Cilt: 3, No.1, 30-52, s. 34, https://www.academia.edu/8340541/Energy_Resources_in_Foreign_Policy_A_Theoretical_Approach. (Erişim tarihi: 6.05.2013)

çalışmalara başlandı.⁷⁷

İranla birlikte bu duruma en fazla tepki gösteren ülke ise RF oldu. RF tarafından Güney Avrupa'yı olası bir İran tehdidine karşı koruma amaçlı olduğu ileri sürülen bu savunma hattının aslında RF için de bir tehdit oluşturduğu, ABD'nin AB ile işbirliği yaparak RF'yi çevreleme politikasının bir parçası olduğunu ileri sürüldü. Bu durumun yarattığı kriz karşılıklı tehditlerin ötesine geçmediyse de İran ve bölgedeki diğer doğalgaz üreticisi ülkelerle bir gaz OPEC'i kurma arzusunda olan RF endişelerinin çok da haksız olmadığı genel itibarıyla bilinmekteydi. Nitekim günümüz dünyasında halen realist paradigmaya uygun bir güç düzeni var olsaydı, bugüne kadar RF ve AB arasında, 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna nedeniyle yaşanan transit krizinde, AB'nin NATO'yu da yanına alarak askeri bir refleks geliştirmesi beklenmeliydi. Fakat AB, transit krizleri ve fiyat belirlemedeki hegemonyası dışında güvenilir bir tedarikçi profili çizen RF'ya karşı bu ve benzeri askeri yaptırımları uygulamaktan kaçınarak, RF coğrafyasından yapılan özellikle doğalgaz ithalatında kendisi için daha dramatik bir yoksunluk krizi doğurabilecek, ciddi anlamda ekonomik maaliyeti olan bir operasyon fikrini telaffuz dahi etmedi. Bu durum bile tek başına RF, AB enerji ilişkilerinde realist paradigmadan çok transnasyonel, karmaşık bir bağımlılık ilişkisinin varlığının güzel bir göstergesidir. İlerleyen kısımlarda bu bağımlılığın nasıl ortaya çıktığı ve ne şekilde yapılandığına daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Realist teoride enerji güvenliği algısına dair değineceğimiz son önemli nokta UA sistemdeki aktörlerin, enerjiyle alakalı alım satım işlerini ve siyasi gündemi büyük ölçüde ülkeler arasındaki güç dağılımına bağlı görmesidir. Bu yüzden, UA gündemin enerji bağlamındaki ana konusu, enerji kaynakları üzerinde kontrol ya da bu kaynaklara erişimi sağlayacak gücün dağılımıdır. Güç dağılımında herhangi bir farklılaşma olduğunda, enerji ticaretinin ortaya çıkardığı avantajlı durumdan ülkelerin sağladıkları fayda oranı da değişecek yeni bir tablo ortaya çıkacaktır. Bu yüzden bazı teorisyenler realist açıdan enerji kaynaklarından ve ticaretinden faydalanma odaklı devletlerarası ilişkiyi sıfır toplamı bir oyun (zero sum game) olarak görmektedirler. Bu sistemde bir devletin amacı, diğer devletin pastadaki payını mümkün mertebe azaltarak kendi payını arttırmaktır. Böylece birinin kaybı diğerinin kazancına dönüşürken, realist paradigmanın "güç" yaklaşımı uyarınca enerjinin

⁷⁷Sıtkı Egeli ve Serhat Güvenç, "NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye", *Ortadoğu Analiz*, Nisan 2012, Cilt: 4, Sayı 40, 19-30, s. 28-29, http://www.Academia.edu/1504967/NATOnun_Fuze_Savunma_Sistemi_ve_Turkiye-NATOs_Missile_Defence_System_and_Turkey_. (Erişim tarihi: 20.08. 2013)

stratejik önemi göz önüne alındığında biri güçlenirken diğeri zayıflaması beklenecektir.

Başka bir grup analist ise bu değerlendirmeye karşı çıkararak durumun her zaman bu şekilde olmak zorunda olmadığına dikkat çekerler. Onlara göre, enerji güvenliği meselesi tek bir aktörün tek başına UA sistemden kopuk olarak gerçekleştirebileceği bir hedef değildir. Bu yüzden de her zaman ülkelerin biri kaybederken diğerrinin kazanması gerekmez, tarafların farklı oranlarda kaybettiği ya da kazandığı durumlarda söz konusu olabilir.

Nitekim realist bakışla enerji meselelerini UA gündemde nasıl değerlendirildiğine dair bu iki bakış bir noktada simetrik ve asimetrik karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin doğasıyla da uyumludur. Realist teorinin güç yaklaşımını reddetmeyen sadece bunu transnasyonel bir boyutta ele alan KB teorisine göre aktörlerin hassasiyet ve kırılganlık düzeyleri sadece askeri alanda değil pek çok başka alt başlıkta ülkeler arası bağımlılığın simetrisini de belirler. Bir ülke askeri anlamda başka bir ülkeyle kendi aleyhine asimetrik bağımlılık ilişkisi kurarken, enerji anlamında da kendi lehine bir asimetrik bağımlılık ilişkisi ya da simetrik bağımlılık ilişkisi kurabilir. Bu konuyu biraz daha açabilmek ve realist teori ile bir karşılaştırma yapabilmek için Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık şartlarında enerji güvenliği yaklaşımının ne şekilde ortaya çıktığına bakmak yerinde olacaktır.

2.3.2.2. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık İlişkilerinde Enerji Güvenliği Anlayışı

Keohane ve Nye *Power and Interdependence* (Güç ve Karşılıklı Bağımlılık) isimli (1977) çalışmalarından önce 1971 yılında editörlüğünü yaptıkları A(Ulus Ötesi İlişkiler ve Dünya Politikası) isimli çalışmada, herhangi bir teori yaratma iddiası olmaksızın yeni bir dünya düzeninin tasvirine girişmişlerdir. Bu kitabın aynı zamanda, güç ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin tanımlandığı ve bir teori olarak sistematize edildiği diğerr çalışmaları için bir başlangıç noktası olduğu da söylenebilir.

Ulus Ötesi İlişkiler ve Dünya Politikası'nda, öncelikli olarak realizmin tüm ilişki ağının merkezine devleti koyan anlayışından sıyrılan Keohane ve Nye, bu anlayışı acımasızca eleştirmeksizin, realist paradigmanın başlıca iki varsayımına farklı bir bakış getirmişlerdir. Bu yeni bakış açısına göre, devletlerarası ilişkileri her zaman

UA gündemin konu hiyerarşisi içerisinde en üst sıraya koymak yanlıştır. Devlet dışı aktörlerin karar ve faaliyetlerinin de UA gündemi etkileme kabiliyeti olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim kitabın basılmasından kısa bir süre sonra Yom Kippur Savaşı ile birlikte gelen petrol krizi ve onu takip eden 1929 buhranından sonraki en vurucu ekonomik kriz devlet dışı aktörler olan UA örgütlenmelerin gündem belirlemedeki yeri için çok güzel bir örnekken, El-Kaide'nin örgütlediği 11 Eylül saldırıları ve sonrasında yaşananlar asimetrik tehdit adı verilen terörün devletler dışında ve onlara karşı gündemi nasıl belirleyebileceğinin bir örneği olmuştur.

Realizmin farklı bir açıdan incelenen ikinci unsuru ise, UA sistemde ısrarla vurgulanan hiyerarşik yapıdır. Keohane ve Nye ise, yaptıkları çalışmanın çerçevesini çizdiği dönem şartlarında, devletlerin artık aktörleri etkin bir biçimde düzenleme gücüne sahip olmadığı iddiasındadır. Bu noktada konu hiyerarşisi gibi, aktörler arasındaki hiyerarşiye de karşı çıkarlar ya da bunların çok daha geniş bir çerçevede düşünülmesi gerektiğini ifade ederler. Bazı devletlerin bu güce sahip olsalar bile artık askeri müdahalelerle değil, sivil toplum kuruluşları (STK) ya da çok uluslu şirketler (ÇUŞ) gibi yapılarla daha az maliyetli olan uzlaşma yolunu tercih ederek, devlet dışı bu aktörlerle meselelerini çözme yoluna gittiklerini ifade ederler.

Sonuç itibarıyla baktığımızda aslında, Keohane ve Nye'nin ulus ötesi aktörlerin varlığı ve onların önemine dair varsayımı, realizmin de tamamen göz ardı ettiği bir durum değildir. Fakat Morgenthau'nun realizmin temel prensiplerini belirleyen altı ilkesi içerisinde, ulus ötesi aktörler çok daha önemsizken ya da etkileri göz ardı edilebilirken, Keohane ve Nye'nin yaşadığı, UA ve toplumsal örgütlenmelerin her alanda arttığı, bir dönemde bu aktörler çok daha önem kazanmışlardır. Bu önemse, Güç ve Karşılıklı Bağımlılık kitabında çok daha sistematik bir şekilde bir teoriye dönüşecektir.

Realist teoride yaptığımız gibi, KKB teorisinin temel taşlarını arka arkaya sıralayacak olursak karşımıza çıkan tablo büyük oranda şu şekilde olacaktır. Devletler uluslararası ilişkilerin yegane aktörleri değildir. Ulus ötesi ilişkilerle ilgili olarak daha önce de ifade edildiği gibi, devletler dışında da toplumlar arasında hükümetler ve ulusları aşan pek çok iletişim kanalı vardır. Bunlardan bazıları uluslararası örgütler olabileceği gibi, bir diğer kısmı STK'lar ya da ÇUŞ'lar da olabilir.

KKB'de UA gündemde bir konu hiyerarşisi yoktur. Bunun nedeni devletlerin UA kendi iç ve dış politikaları nedeniyle farklı kategorilerde ele alınabilecek konuları

öne çıkarma eğiliminde olmalarıdır. Örneğin enerji ithal eden bir ülke için enerji fiyatları ve tedarik güvenliği daha önemliyken, enerji ihraç eden bir ülke için hem talebi hem de fiyatları kontrol edebilmek daha önemli olabilir. Bunun dışında bir de çoklu iletişim kanallarının yarattığı gündemler söz konusudur ki her devletin bunlara olan ilgisi kendi amaçları doğrultusunda olacaktır. Nitekim, böyle bir yapı da ulus ötesi aktörlerin de devletlerden bağımsız kendi amaçları doğrultusunda hareket ederek oluşturdukları gündem ve bunların devletler ölçeğindeki etkileri, bu çoklu yapı içerisinde sınırları net olarak çizilmiş bir konu hiyerarşisi yaratmayı engellemektedir.

Realizmde olduğu gibi askeri güç devletler arası politikalarda yegane güç kaynağı değildir. Bu yüzden UA meselelerle ilgili olarak devletlerin ilk refleksinin de askeri güç kullanımı olması beklenmemelidir. Bunun yerine askeri güç, UA gündem başlıklarında, devletlerin güçlü oldukları yönlerini destekleyen ve sistemi doğrudan değilse bile dolaylı olarak manipüle etmesini sağlayan, sorun başka şekillerde çözümlenemiyorsa kullanılabilecek bir araçtır. Yani realist teoride olduğu gibi savaş UA dengenin yeniden sağlanması için tek araç değil, en son başvurulması gereken çözüm olarak görülmektedir.

Politik gündem, UA gündem dahilindeki güç kaynaklarının dağılımındaki değişimlerden, UA rejimlerin durumundan, ulus ötesi aktörlerin önem sıralamasının değişiminden, politik stratejilerden, tüm bunların karşılıklı bağımlılıktaki hassasiyetleri değiştirmesi sonucu etkilenmektedir. Bu yüzden bir örümcek ağı gibi pek çok iletişim kanalı üzerinden oluşan bir yapı da enerji güvenliği pek çok farklı hassasiyetle birlikte düşünülmelidir.

Realist teoride UA örgütlerin çok da önemli aktörler olarak görülmediklerini vurgulamıştık. Nitekim Cemiyet-i Akvam ya da bugünkü Türkçe ile Milletler Cemiyeti'nin iki dünya savaşı arasındaki dönemde uyguladığı politikaların yeni bir savaş önleme konusunda çok zayıf kaldığı herkesçe kabul edilebilecek bir gerçektir. KKB'da ise UA örgütler gündem belirlemek, koalisyon biçimleri üretmek ve zayıf ülkeler için politik hamle mercii olmak gibi önemli roller oynarlar. Bu anlamda KKB teorisi onların varlığını daha çok önemsemektedir. Nitekim bu durum enerji ölçeğinde ise OPEC ya da IEA (Uluslararası Enerji Ajansı) gibi kurumlar üzerinden incelenebilir.

UA örgütlerin UA iletişim kanalları anlamında üstlendikleri sorumluluklar

bunlarla da sınırlı değildir aynı zamanda tüm devletleri ilgilendiren konularla ilgili düzenlenen forumlar ve bunun gibi başka toplantılarda, pek çok UA aktörün katılımıyla devletlerin özellikle, sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, su kaynaklarının korunması vb. konularda aynı amaca yönelmesi de sağlanabilir ki buna enerji verimliliği, düşük karbon salınımı gibi konularda dahildir. Bu çabaların her daim çok efektif sonuçlar vermediği gerçektir. Bu anlamda Kyoto Protokolü durumun günümüzdeki en güzel örneklerinden bir tanesi olarak kabul edilebilir. Diğer taraftansa ortak hedefleri gerçekleştirmenin bir seçenek değil zorunluluk olduğu durumların devletler arasında yarattığı ilişkilere olumlu yönde yaptığı katkılar da göz ardı edilmemelidir.

KKB konteksinde, enerji güvenliğinin sınırlarını çizebilmek için yapılması gereken diğer bir değerlendirme de askeri güvenlik boyutu üzerinden olmalıdır. Realist teori nasıl enerji güvenliğine daha çok askeri güvenlik penceresinden bakıyorsa, KKB da ise bölümün başında da değindiğimiz ekonomik güvenlik boyutu daha çok öne çıkarılmaktadır. Bunun nedenini ise büyük oranda teorinin ortaya çıktığı dönemde aramak gerekmektedir. OPEC krizi gibi kısa ve uzun vadede farklı etkiler yaratan ve ülkelerin stratejik kaynaklar anlamında başta Amerika olmak üzere dışa bağımlılıklarını sorgulamalarına neden olan bir olayın ardından, sürdürülebilir kalkınma kavramına yoğun bir ilginin ortaya çıktığı bir dönemde karşılıklı bağımlılık teorisi ve onun alt başlıkları şekillenmiştir. Artık yeni dünyanın temel kaygısı, toprak paylaşımı ve sistem bozuculara karşı askeri güç kullanmaktan çok, 1960'ların ortalarına kadar dünyadaki her türlü kaynağın sorumsuzca tüketilmesine kılıf olarak kullanılmış salt kalkınma fikrinin yerini almış olan sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Bunun anlamı devletlerin dünyanın mevcut kaynaklarının sonlu olduğunun farkındalığı ile hareket etmesi ve çevre ile entegre kalkınma modelleri geliştirerek ekonomik güvenliklerini devam ettirmeleridir.

Her ne kadar KKB teorisi, enerji güvenliği anlamında yeni sorgulamaların ortaya çıktığı bir dönemde ortaya çıkmış olsa da, teorinin doğası gereği, enerji konusu da askeri konular gibi UA ve ulusal gündemde baskın bir yer teşkil etmemektedir. Bunun sebebi yukarıda da bahsettiğimiz gibi teorinin UA gündemde bir konu hiyerarşisinden çok, içerdeki ya da dışarıdaki aktörler tarafından biririnden bağımsız ya da işbirliği içinde oluşturulan gündemleri eşit derecede önemli kabul etmesidir. Bu noktada enerji güvenliğine dair meselelerle, askeri konuların eşit önemde kabul edilmesinin sebebi de budur. Çünkü KKB teorisinin güç yaklaşımını şekillendiren hassasiyet, kırılganlık ve pazarlık gücü gibi parametreler aslında bir

devletin güç dengesini de oluşturan şartlara işaret eder. Bir sonraki bölümde RF ve AB özelinde daha ayrıntılı ele alınacağı için burada basitçe ifade etmek gerekirse, KKB yapısı içerisinde bir devlet, başka bir devlete, UA bir örgüte, çok uluslu bir şirkete dair hassasiyetini ve/veya kırılganlığını azaltabilmek için güçlü olduğu alanlardaki pazarlık gücünü kullanabilir. Bu da bir konu hiyerarşisinden çok güçlü ya da zayıf yönlerin birlikte öne çıkabildiği karmaşık bir ilişki ağını ortaya çıkarır.

KKB'da devletlerin tek aktör olarak kabul edilmediğini, devletle etkileşim içerisindeki ya da bir birbirleriyle etkileşimleri UA gündemi etkileyen tüm aktörlerin birer paydaş olarak kabul edildiği yukarıdaki satırlarda ifade edilmişti. Bu durum enerji güvenliği için de aynen geçerlidir. Enerji güvenliği alanında da tek aktör devletler değil, ÇUŞ'lar, STK'lar, çevre ile alakalı kuruluşlar, enerji alanındaki önemli şirketlerin patronları, farklı lobi grupları ve UA örgütler olabilir. Genel çatı altında bunların hiç biri diğerinden önemli değildir. Fakat bu bazı aktörlerin diğerlerine nazaran daha güçlü olmadığı anlamına gelmez. Bu durum UA gündemdeki her konu için olduğu gibi enerji güvenliği için de geçerlidir. Enerji boyutunda *Yedi Gelinler* olarak ifade edilen yedi büyük petrol şirketi ya da doğalgaz açısından bakıldığında GAZPROM'un yadsınamaz etkinliği bu durumun güzel örnekleri olabilir.

Güçlü aktörlerin daha güçsüz aktörlere ya da teörinin bileşenleriyle ifade etmek gerekirse, enerji güvenliği açısından hassasiyet ve/veya kırılganlığı daha az pazarlık gücü daha fazla olan aktörlerin, hassasiyet ve/veya kırılganlığı daha fazla ve pazarlık gücü daha az olan aktörlere karşı çok avantajlı bir konumda olmalarını engellemek için UA anlamda formel bir zemin yaratılmasına çalışılmıştır. Bir başka ifadeyle, UA bir enerji güvenliği rejimi yaratma amacı vardır. Bunun için, çok taraflı antlaşmalar, UA örgütler, ortak geleceğe dair vizyon belgeleri gibi pek çok girişimle enerji güvenliği açısından kuralları olan bir dünya yaratma çabası hakimdir. Bu kurallar sadece enerji güvenliği anlamında çok taraflı ilişkileri düzenlememekte aynı zamanda da ülkelerin iç politikalarını da ortaya konulan bu kurallarla paralel bir şekilde düzenlemesini hedeflemektedir. Yapılan düzenlemelerin diğer bir hedefi de, enerji güvenliği gibi güç unsurları içerisinde kabul edilen bir konuda, ulus ötesi aktörlerin ya da ÇUŞ'ların kendi menfaatleri doğrultusunda UA ilişkileri manipüle etmesini engelleyebilmektir. Çünkü menfaatler söz konusu olduğunda bu yapılar da devletler gibi bireysel davranma eğilimindedir. Bu durum UA güvenlik meselelerinin tümünde önemli bir aktör olan UA örgütlerin, enerji güvenliği konusunda da özellikle pazarlık gücü daha az olan ülkelerin menfaatleri doğrultusunda kurallar koymasıyla aşılımaya çalışılmaktadır. Bu kurallar bütünü gücünü çoklu bir yapının iradesi

olmasından alır. Bu güç, ulus ötesi aktörlere, özellikle siyasi çıktıları olabilecek yaptırımlar olarak yansımaktadır.

KKB teorisinin UA gündemdeki her konuyla alakalı idealize ettiği işbirliği yaklaşımı, realistler tarafından oldukça sert bir şekilde eleştirilmektedir. Realistlere göre işbirliği imkansız olmasa da birbiriyle çatışan çıkarlar, devletlerin, her zaman sistemin faydasından çok kendi faydasını ön planda tutması nedeniyle er geç çatışmayı beraberinde getirecektir. Buradan hareketle, tüm diğer konularda olduğu gibi enerji güvenliği için de böyle bir eleştirinin var olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ İLİŞKİLERİ VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ENERJİ POLİTİKALARI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ ANLAYIŞI

AB’nin genel anlamda enerji görünümü ve bu doğrultuda enerji ithalatına bağımlılığı ile alakalı tespitler tezin ikinci bölümünde olabildiğince açık bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştı. Bu bağlamda üçüncü bölüm çerçevesinde mercek altına alınacak olan ilk önemli başlık, AB’nin mevcut durumda ürettiği enerji politikalarına yoğunlaşmak ve bunların başarısını tartışmak olacaktır. Nitekim bu tartışma bizi bölümün ikinci alt başlığı olan AB’nin enerji güvenliği anlayışına götürecektir.

AB’nin enerji güvenliğinden ne anladığı ve bu doğrultuda yaptığı stratejik planlamalar, bugüne kadar belli başlı kurucu antlaşmalar dahil pek çok belgede hem durum tespiti hem de projeksiyon ve hedeflerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda AB’nin süreç içerisindeki eksikliklerini de ortaya koyduğu için bir tür özeleştiri olarak da kabul edilebilecek bu belgelerde, sadece AB enerji güvenliği algısının değil aynı zamanda enerji konusunda AB’nin hassasiyetlerinin de ortaya konulmuş olması önemlidir. Bu sebeple bu bölümün ilk kısmında öncelikli olarak AB entegrasyon sürecinde öncelikle kurucu antlaşmalar sonrasında ise belli başlı enerji strateji belgeleri ve enerji direktifleri çerçevesinde AB’nin enerji politikaları mercek altına alınacak ve başarıları tartışılacaktır.

Bölümün ikinci alt başlığında ise AB’nin bir önceki kısımda tespit edilmiş hassasiyetleri doğrultusunda enerji güvenliği algısı ve bu doğrultuda ürettiği politikalara yer verilecektir. Bu çerçevede enerjinin tedarik anlamında güvenli, fiyat anlamında rekabet edilebilir olması açısından Avrupa piyasasındaki varlığı incelenerek bu süreçte RF’nin yeri ve önemine dair bir tespit yapılacaktır. Devamında ise bu tespitin bir parçası olarak AB’nin enerji ticaretinde RF ile alakalı hassasiyet ve kırılganlıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümün son kısmı ise tamamıyla RF’ye ayrılmıştır. Bunun nedeni, taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılığın AB için en önemli ana girdisinin alt dallara ayrılmakla birlikte enerji güvenliği, RF için ise ekonomik bağımlılık ve güvenlik olmasıdır. Bu anlamda RF’de enerji sektörünün yapısı özellikle petrol ve doğalgaz

üzerinden incelenerek RF için de hassasiyet ve kırılabilirlikler tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu kısmın alt başlıkları olarak ise AB, RF enerji diyalogu kapsamında “Ukrayna Krizi (2014-2015)” ve Türkiye’nin RF, AB enerji ilişkilerindeki önemi incelenmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Avrupa Kömür Çelik Topluluğundan Günümüze Avrupa Birliği’nin Enerji Konusuna Bakışı ve Politikaları

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da yenş ve büyük bir savaşıñ engellenebilmesi ve yeni Avrupa’nın oluşturulacak ortak çıkarlar çevresinde yapılandırılmasına dair bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım her ne kadar Birinci Dünya Savaşı sonrasında da özellikle 1920’li yılların sonlarından itibaren karşımıza çıkmaya başlasa da sonuç itibariyle bakıldığında “Silahsızlanma” söyleminden öteye geçememesi ve Avrupa ülkelerini ortak çıkarlar etrafında birleştirmekten uzak oluşu ve Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçlarını kendi çıkarları açısından uygun bulmayan devletlerin varlığı nedeniyle çok da başarılı olamamıştır. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında, bir noktada II. Dünya Savaşı’nın en önemli sebebinin I. Dünya Savaşı olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

Savaş sonrasında Fransa ve Almanya arasında yapılan görüşmeler sürecinde en önemli ortak çıkar alanı olarak Avrupa’da endüstriyel gelişim için olmazsa olmaz stratejik kaynakların başta kömür olmak üzere yönetimi ve çelik endüstrisi ile ilgili meselelerin işaret edildiği görülmektedir. Nitekim bu iki girdi ticari ilişkilerin de dahil olduğu bir düzlemde ortak ekonomik çıkarların korunmasına yönelik bir adım atılmasına ihtiyaç duyulduğunu bize göstermektedir. Bu ihtiyacın bir sonucu olan ilk somut hamle ise Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’nun (AKÇT) kurulmasıdır.

3.1.1.1. Avrupa’da Ortak Bir Enerji Politikası Oluşturmaya Yönelik İlk Adımlar (1951-1973/74)

AB enerji politikalarının kurumsal anlamda ortaya çıkmasında ilk adım, 18 Nisan 1951 tarihli Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’nun (AKÇT) kurulması olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni topluluğun ortaya çıkış süreci olarak da kabul edilebilecek II.Dünya Savaşı sonrasında Fransa ve Almanya arasında devam eden görüşmelerle ortaya çıkan bir dizi düşüncedir. Bu düşünceler doğrultusunda Paris Antlaşmasını imzalayan ülkeler:

“Dünya barışının, ancak kendisini tehdit eden tehlikelerle orantılı yaratıcı

*çabalarla muhafaza edilebileceği göz önüne alınarak, organize ve dinamik bir Avrupa'nın medeniyete yapacağı katkının, barışçıl ilişkilerin korunması için zorunlu olduğuna inanarak, Avrupa'nın ancak, fiili bir dayanışma meydana getirecek somut icraat ve ekonomik kalkınmaya yönelik ortak temellerin oluşturulması ile kurulabileceğinin bilincinde olarak, temel üretimlerini arttırmak suretiyle yaşam standardını yükseltmeye ve barışçıl çabaları daha ileri götürmeye istekli olarak, çok eskiden beri süregelen husumetin yerine, temel menfaatlerini birleştirmeye, ekonomik bir topluluk kurarak, kanlı çatışmalarla uzun süredir bölünmüş halklar arasında daha geniş ve köklü bir topluluğun temellerini oluşturmaya ve bundan böyle ortak bir kaderi yönlendirecek kurumların temellerini atmaya kararlı olarak, bir Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurmaya karar vermişlerdir.*⁷⁸

Paris Antlaşması'nın ikinci maddesine göre, Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'dan oluşan topluluk üyeleri, kömür ve çeliğin serbest dolaşımını, üretim kaynaklarına serbest erişimi, işsizlik oranını düşürmeyi, katılımcı ülkelerin ekonomilerini iyileştirmeyi ve pazarı geliştirmek için birlikte çalışmayı taahhüt etmişlerdir. İstikrarın korunması, işsizliğin düşürülerek büyük miktarlarda üretim ve dağıtımın da aşamalı olarak örgütlenmesi de diğer önemli amaçlar arasındadır. Antlaşmadaki diğer önemli nokta ise, piyasada saygın bir rekabet ortamının oluşması amacıyla, konulan kurallara uyulması, ve şeffaf bir fiyat politikasının uygulanması için ortak bir yüksek tavsiye organının oluşturulmasıdır.⁷⁹

Yukarıdaki satırlarda da görüldüğü gibi AKÇT'yi ortaya çıkaran temel endişeler, AB'nin günümüzdeki kaygılarından çok da farklı değildir. Ortak bir pazarın oluşturulması, sanayi üretiminin temel girdisi olan enerji kaynakları ile alakalı ortak, şeffaf ve rakabetçi bir pazarın oluşturulması, AKÇT'yi AB'ye dönüştüren Avrupa bütünleşme sürecinde karşımıza çıkan tüm temel metinlerin nerdeyse ortak özelliği olarak göze çarpmaktadır. Nitekim 10 Şubat 1953 tarihinde ise kömür ve demir cevheri için ortak bir pazar kurulması kararının alınması bu savı destekler niteliktedir. Altılar adı da verilen AKÇT'yi kuran ülkeler, bu ham maddelerle ilgili tüm gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırarak ortak pazarın oluşumu

⁷⁸ "Avrupa Kömür Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma", Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler, Cilt 1: Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET), s.3, http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaKomurveCelikToplulugunuKuranAntlasma.pdf. (Erişim tarihi: 20.01.2015)

⁷⁹ "Treaty Establishing the European Coal and Steel Community", **ECSC Treaty**, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV:xy0022>. (Erişim tarihi: 20.01.2015)

anlamında ilk somut adımı atmışlardır.⁸⁰

AB'nin oluşum sürecinde, ikinci adım olarak, 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması'na özel bir önem verilmektedir. Çünkü bu antlaşma ile hem Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuş hem de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) kurulması kabul edilmiştir. AET kurucu antlaşması ikinci maddesine göre: Topluluğun görevi; ortak bir pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması yoluyla topluluğun bütününde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesi, sürekli ve dengeli bir büyüme, daha fazla istikrar, yaşam standardının hızla yükselmesi ve topluluğun bir araya getirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkilerin kurulmasını sağlamaktır.⁸¹ AAET'nin kuruluş amacı ise kurucu antlaşmanın birinci maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: Topluluğun görevi, nükleer sanayilerin kurulması ve hızlı gelişimi için gerekli şartların hazırlanması suretiyle, üye Devletlerde hayat standardının yükselmesine ve ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak olacaktır.⁸² Görüldüğü üzere her iki antlaşma da temelde üye devletlerin refah seviyelerinin sürdürülebilir bir şekilde artırılmasını hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşılabilmesi için ise aynen AKÇT antlaşmasında olduğu gibi ilerlemenin lokomotifini sayılan sektörlerde serbest ve tam entegre edilmiş piyasalar yaratılması hedeflenmiştir. Nitekim, petrol, doğalgaz ve elektrik ile alakalı konuların (AET) sorumluluğuna verilmiş olmasının da nedeni budur.⁸³ Çünkü Roma Antlaşması sadece AET'yi kurmakla kalmamış aynı zamanda 186.maddesinin, birinci paragrafında yer alan, "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun, Avrupa Ekonomik Topluluğunun ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunun memurları ve diğer görevlileri, işbu antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte, Avrupa Topluluklarının memurları ve diğer görevlileri olur ve bu Toplulukların tek elden yönetimine girerler" ifadesiyle ekonomik alanda başlayan işbirliğini siyasi bütünleşmeye götürme anlamında da önemli bir adım olmuştur. Bu da demektir ki, geçmişten günümüze Avrupa'nın enerji politikası ekonomik ve siyasi bütünleşmeye paralel bir biçimde gelişme göstermiştir. Tüm yönleriyle Avrupa entegrasyonuna yönelik ilk adım ise AET'nin kurulmasıyla atılmıştır.

⁸⁰ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Avrupa Birliği Kronolojisi", http://www.ab.gov.tr/files/di%C4%9Fer%20faydal%C4%B1%20dok%C3%BCmanlar/ab_kronolojisi__1946_2010_.pdf. (Erişim tarihi: 20.01.2015)

⁸¹ Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT/AET/AAET),.....s.99.

⁸² A.g.e, "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu Kuran Antlaşma", s.329.

⁸³ Susanne Langsdorf, "EU Energy Policy From the ECSC to the Energy Roadmap 2050", **Green European Foundation**, Heinrich Böll Stiftung, December 2011, 1-9, s.2, http://gef.eu/uploads/media/History_of_EU_energy_policy.pdf. (Erişim tarihi: 22.01.2015); Ham petrol, doğal gaz ve elektrik piyasalarının işleyişi, Roma Antlaşması'nın genel hükümleriyle düzenlenen piyasa koşullarına bırakılmakta ancak AET'yi kuran antlaşma metninde, enerji politikasıyla ilgili herhangi bir hükme doğrudan yer verilmemektedir. Bknz. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2827,rometrdp.pdf?0>.

Bu yıllarda (1950-1960) Avrupa bütünleşmesinde, enerji kaynağı anlamında kömür ve nükleer yakıtların öne çıkmasının nedeni ise Avrupa enerji karmasıdır. Henüz ithal enerji kaynaklarının payının oldukça düşük olduğu Avrupa pazarında 1950'li yılların başında kömürün payı %70 civarındayken, petrolün payı ise ancak %10 civarındadır. Kömür ve petrol tüketiminin büyük bir kısmının yerli üretimle karşılanması yine aynı yıllarda Avrupa için enerjide ithalat bağımlılığının doğurduğu enerji güvenliği parametrelerinden bahsedilmesini imkansız hale getirmektedir. AKÇT'den sonra AAET 'nin kurulması ise, Avrupa'da yükselen enerji kaynağı olarak petrol ve doğalgazın değil nükleer enerjinin öncelikli olduğunun bir ifadesidir.⁸⁴ Ancak nükleer enerji ile ilgili alınan kararlar ve uygulanan politikalar ulusal hükümetler tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle, AAET'nin ortak bir enerji politikasının oluşturulması konusundaki katkısı tartışmaya açıktır. Bu durum bugün AB ölçeğinde de geçerlidir. Her ne kadar enerji alanında ortak hedefler kalsa da sonuçta AB enerji politikaları tartışılırken 28 farklı yönetmelik olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Ne AKÇT ne de AAET ve AET, ortak bir enerji politikasının oluşturulmasına tam anlamıyla katkıda bulunabilmiştir. Ortak bir enerji politikası yoksunluğunun doğurabileceği sorunlar ise ilk sinyallerini 1950'lerin sonu itibarıyla vermeye başlamıştır. 1950'lerin ortalarından itibaren Avrupa'da sanayileşme ile paralel bir şekilde enerji talebi de artmaya başlamıştır. Talep artışı bir taraftan ithal petrolün bir taraftan da ithal kömürün Avrupa'ya girişine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte ithal petrolün yerli kömüre oranla daha ucuz temin edilebilmesi, enerji karmasında kömürün payını 1960'ların başında %52'ye düşürürken, petrolün payını ise %30'a çıkarmıştır.⁸⁵ Bu nedenle, 1960'lı yılların başında enerji için ortak pazarın oluşturulması yönünde başka adımların atılması gündeme gelmiştir. Mart 1960'da ulusal enerji mevzuatlarının koordine edilmesi kararı alınırken, Ocak 1961'de ise bu kararın uygulamaya konulması için gerekli hazırlıkların yapılmasına dair bir inisiyatif ortaya konmuştur. 1960'ların ilk iki yılındaki bu çabalar, 22 Şubat 1962'de hazırlanan memorandumla istikrarlı bir politika haline getirilmeye çalışılmıştır. Memorandum da belirtilen ana hedefler bugünkünden çok farklı değildir. Buna göre maliyetlerin azaltılması, tedarik güvenliğinin uzun vadeli olarak sağlanması, tüketiciler için tedarikçiyi seçme özgürlüğü, enerjide tek pazar oluşturulması ve ulusal ekonomilerin

⁸⁴ European Community Information Service, "Community Topics 9: Energy Policy in the European Community", 1963, 1-17, s.5, 1963, <http://aei.pitt.edu/34492/1/A662.pdf>. (Erişim tarihi: 23.01.2015)

⁸⁵ A.g.e, s.6.

olumsuz etkilenmesini önlemek için aşamalı olarak enerji ortak pazarına uyum 1960'ların başında da bugün olduğu gibi Avrupa'nın enerji sektöründe belli başlı endişeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁶ 1963 yılında Avrupa Topluluğu (AT) tarafından hazırlanan "European Policy in the European Community" başlıklı rapor aslında 10 yıl gibi çok kısa bir sürede ucuz ithal petrol ve ithal kömürün Avrupa piyasasına girişiyle birlikte enerji tedariği anlamında dengelerin ve beklentilerin nasıl alt üst olduğunu açıkça göstermektedir. Şöyle ki; Nükleer enerjinin kullanımından 1960'ların başında henüz tam anlamıyla randıman alınamamışken, petrolün endüstriyel kullanımı 1950'de %12 civarındayken, 1960'da %40'a yükselmiştir. 1963 yılında yapılan tahminlerde petrolün Avrupa enerji karmasındaki payının 1970'lerin başında %50'ye yükselmesinin beklendiği raporda ifade edilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi endüstriyel tüketicilerin ucuz enerji kaynağı arayışı olarak gösterilmektedir. Bu yıllarda petrolün Avrupa pazarında bol ve ucuz olarak bulunmasının nedeni ise, 1958 yılında Amerikan Başkanı Eisenhower'ın aldığı bir karardır. Eisenhower'ın Amerika'da ithal petrol alımı ile alakalı getirdiği kısıtlama, Ortadoğu petrollerinde arz fazlasının ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu arz fazlası da Avrupa ve Japonya pazarına yönelmiştir.⁸⁷

1962 sonrasında, 1964, 1967 ve 1968 yıllarında bir taraftan Avrupa Toplulukları olarak adlandırılan AKÇT, AET ve AAET'nin enerji alanındaki faaliyetlerinin birleştirilmesi, diğer taraftan da bu üç yapının konsey ve komisyonlarının tek bir çatı altında toplanması için oldukça önemli adımlar atılmıştır. 21 Nisan 1964 tarihinde topluluklara üye ülkeler arasında enerji konularına ilişkin bir protokol imzalanırken, 10 Temmuz 1967 tarihinde de AT'nin petrol ve doğalgaza ilişkin politikasıyla alakalı komisyon kararı alınmıştır. Bu karar, hem Füzyon Antlaşması adı verilen ve temelleri 8 Nisan 1965'de atılmış, Toplulukların birleştirilmesi kararının 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe girmesinden sonra ortaya çıkması, hem de 18 Aralık 1968 tarihli komisyon kararıyla şekillendirilen "Topluluğun Enerji Politikası İçin İlk Rehber" isimli memoranduma öncülük etmesi açısından önemlidir.⁸⁸ Bu rehbere göre, Topluluk için ortak bir enerji politikasına duyulan ihtiyacın nedeni, 1960'ların sonu itibarıyla halen topluluk içerisinde enerji ticareti ile alakalı ciddi sorunların bulunmasıdır. Enerji ticaretine ilişkin sorunlar aşılamadığı takdirde hali hazırda zaten entegrasyon sorunlarının mevcut olduğu enerji pazarı ile

⁸⁶ A.g.e, s.3.

⁸⁷ George Walter Hoffman and Leslie Dienes, *The European Energy Challenge: East and West*, Duke University Press, s. 6, 1985.

⁸⁸ "First Guidelines For A Community Energy Policy", Memorandum presented by the Commission to the Council on 18 December 1968, COM (68) 1040, 1968, s.5, <http://aei.pitt.edu/5134/1/5134.pdf>. (Erişim tarihi: 25.01.2015)

alakalı yakın gelecekte çok daha büyük sorunlarla karşılaşılmasından endişe edilmiştir. Üye devletlerin enerji mevzuatları arasındaki uyumsuzluklar nedeniyle ortaya çıkan enerji kullanım maliyetleri arasındaki farklılıklar, yüksek enerji tüketen sektörlerdeki rekabeti olumsuz etkilemekte ve bu dönemde önemli yatırım kararları alındığında Topluluğun bazı bölgeleri yüksek enerji maliyetleri nedeniyle, enerji maliyetlerinin düşük olduğu bölgelere göre ekonomik anlamda zarar görmektedir. Bu durumun da sadece Topluluk düzeyinde bir ortak enerji politikası oluşturulması ile düzelebileceği fikri ortaya atılmıştır. Bu yüzden komisyon, 1964 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından belirtilen temel ilkeleri öncelikli hedefleri arasına almıştır.⁸⁹

1960-1970 yılları arasında Avrupa enerji pazarında daha önce de ifade edilen sebeplerden dolayı ucuz ithal enerjiye yönelim yıldan yıla artmıştır. Bu durum bir taraftan tedarik güvenliğine ilişkin sorgulamaları gündeme getirirken diğer taraftan da Avrupa enerji pazarını dış şoklara karşı oldukça hassas bir hale getirmiştir. Nitekim bu anlamda, Avrupa ilk büyük sınavını 1970-1980 arasındaki büyük petrol şoklarıyla vermek zorunda kalmıştır.

3.1.1.2. OPEC Krizi ve İran Ambargosundan Maasricht Antlaşması'na Avrupa Enerji Politikaları

1970'lerin başında başta petrol, kömür ve doğalgazın dahil olduğu ithal enerji kaynaklarının, Avrupa'nın ihtiyacının neredeyse %53'ünü karşılaması önemli bir sorun olarak Avrupa gündemini işgal etmeye başlamıştır. Bu rakam bugün de neredeyse aynı seviyelerdedir.⁹⁰ 10 yıllık bir süreçte bu denli artan ithalat bağımlılığının yanısıra, bu bağımlılığın petrol ölçeğinde, Arap-İsrail sorunu nedeniyle tansiyonun giderek arttığı Ortadoğu coğrafyasına olması da enerji tedarik güvenliğinin bir boyutu olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim bu durumun yarattığı ilk ciddi sorun 1973/74 Arap - İsrail krizi ile kendisini göstermiştir.

Mısır ile yaşanan Süveyş Kanalı krizinden sonra Başkan Eisenhower tarafından yayınlanan doktrinle ABD'nin petrol ithalatına sınırlama getirdiğinden ve bu durumun Ortadoğu petrolünün Avrupa'ya yönelmesine zemin hazırladığından yukarıda bahsedilmişti. Bu süreçte 1948-1960 arasındaki dönemde petrolün varil fiyatı 2.50\$ ile 3.00\$ arasında değişmekteydi ve petrol fiyatları Amerika menşeli Texas Railroad Comission (Teksas Demiryolu Komisyonu) tarafından

⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. First Guidelines For A Community Energy Policy, Memorandum presented by the Comission to the Council on 18 December 1968, COM (68) 1040, 1968, içerisinde "Aims of a Community Energy Policy" başlığı, <http://aei.pitt.edu/5134/1/5134.pdf>.

⁹⁰ EUROSTAT, Energy Trends, Mayıs 2015.....

belirlenmekteydi.⁹¹ Ortadoğu'da petrol 1970 yılına gelindiğinde de aşağı yukarı 3.00\$ seviyesinde bir seyir izlemekteydi. Bu süreçte beş Ortadoğu ülkesi 1960 yılında bir araya gelerek Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'ni (OPEC) kurarak petrolün fiyatlandırılması konusu da dahil olmak üzere, petrol piyasasında dünya ölçeğinde söz sahibi olma çabası içine girdiler. İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuelanın başlattığı bu girişim, 1960'lar boyunca Katar, Endonezya, Libya, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir'in katılımıyla genişledi. 1970'lerde ise Nijerya ve Ekvador OPEC ülkeleri içerisinde yerlerini aldılar. Kuruluşundan sonra ilk on yıllık dönemde üye ülkelerin önceliği daha çok kendi petrol endüstrilerini millileştirmeye yönelik çabalar olarak göze çarpmaktadır. Nitekim bu dönemin, "Yedi Kız Kardeşin" dünya enerji pazarını domine ettiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurucu ülkeler başta olmak üzere, birliğe üye ülkelerdeki petrol arama, çıkarma ve işletme faaliyetlerini de bu büyük petrol şirketleri tekellerinde bulundurmaktadır. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında petrolde de bir tür dekolonizasyon sürecinin başladığı düşünülebilir. Bu yüzden 1960-73 arası dönem OPEC ölçeğinde daha çok örgütlenme ve enerji varlıklarını millileştirme dönemi olarak değerlendirilmelidir. Bu yıllarda OPEC'in henüz fiyatlandırma konusunda ciddi bir etkisi olamamıştır. Bu anlamda Arap-İsrail Savaşı dönüm noktası olacaktır.⁹²

1973-81 Aralığı önce 1973/74 Yom Kippur Savaşı arkasından ise 1978/79 İran Devrimi ve onu takip eden İran-Irak Savaşı ile gelen petrol ambargolarına sahne olmuştur. Her iki kriz sürecinde de üretimdeki azalma petrolün varil fiyatında 1980'li yıllarda da devam edecek bir artışa neden olmuştur. 1972 yılı sonlarında 3.50\$ civarında seyreden petrolün varil fiyatı, 1974 yılı sonuna gelindiğinde 12.00\$ bandına tırmanarak yaklaşık %400'lük bir artışı beraberinde getirmiştir. 1974-78 aralığında 12.52\$ ile 14.57\$ aralığında değişen petrolün varil fiyatı, İran Devrimi ve İran'ın Devrim sürecindeki zayıflığından faydalanmak isteyen Irak'ın saldırısıyla ise 1981 yılında 35\$'a ulaşmıştır.⁹³ Bu durumun Avrupa'ya yansımaları ise öncelikle Avrupa Komisyonu tarafından 17 Eylül 1974 tarihinde "Yeni Enerji Politikası Stratejisi" nin kabul edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır.⁹⁴ 10 madde ve onların alt başlıklarından oluşan iki sayfalık metnin altıncı maddesine göre Avrupa'nın yeni

⁹¹ "What did the Railroad Commission of Texas", *Energy and Environment Reporting for Texas*, <https://stateimpact.npr.org/texas/tag/railroad-commission-of-texas/>. (Erişim tarihi: 25.01.2015)

⁹² OPEC, "Brief History", http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm. (Erişim tarihi: 26.04.2015)

⁹³ James L. Williams, "Oil Price History and Analysis", *WTRG Economics*, <http://www.wtrg.com/prices.htm>. (Erişim tarihi: 26.04.2015)

⁹⁴ "Concerning A New Energy Policy Strategy For the Community", Council Resolution, *Official Journal of the European Communities*, 17 Eylül 1974, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31975Y0709\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31975Y0709(01)&from=EN). (Erişim tarihi: 27.04.2015)

enerji stratejisinde talep anlamında, sosyal ve ekonomik büyüme hedeflerini tehlikeye atmadan enerjinin verimli kullanımının sağlanması ve enerji tüketiminin azaltılması öncelikli olarak görülmekteydi. Arz açısından ise, nükleer enerji üretiminin artırılması ve ithalatta tedarikçi ülke çeşitlendirmesine gidilmesi ve arz güvenliğinin sağlanması başlıca hedeflerdi. 1968 yılında alınan bir konsey kararıyla Topluluğa üye ülkeler için minimum 65 günlük petrol stoğu tutma zorunluluğu getirilmişti, bu miktar yaşanan gelişmeler üzerine 1974 yılında 90 güne çıkarıldı.⁹⁵

1974 yılının yaşanan petrol krizi ile bağlantılı diğer bir önemli gelişme de Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) kurulmasıdır. 15 Kasım 1974 tarihinde OECD bünyesinde kurulan Ajansın iki temel görevi vardır:

- 1) Petrol arzındaki fiziki aksamalara karşı kolektif tedbirler yoluyla üyelerinin enerji arz güvenliğini geliştirmek,
- 2) 29 üye ülke ve diğer ülkeler için güvenilir, ekonomik ve temiz enerji sağlama imkanları üzerine saygın araştırma ve analizler gerçekleştirmektir.

Sadece OECD'ye üye olan ülkelerin üyeliğe kabul edildiği IEA, günümüzde hem küresel enerji politikaları hem de üye ülkelerin enerji politikaları anlamında bir tavsiye organı niteliği taşımaktadır. Yukarıda bahsedilen temel iki görevin ötesindeki misyonu enerji güvenliği, ekonomik gelişmenin devam ettirilmesi, çevresel farkındalık ve özellikle OECD üyesi olmayan Çin, Rusya, Hindistan gibi günümüz dünyasında ekonomik anlamda güçlü, büyük enerji üreticisi ve/veya tüketicisi ülkelerle ilk üç misyon alanı çerçevesinde işbirliği yapmaktır.⁹⁶

1970'li yılların gelişmeleri, 1980'li yıllarda Avrupa ölçeğinde enerji güvenliği ile alakalı iki başlığın yoğun bir şekilde sorgulanmasına ve resmi ölçekte yapılan düzenlemelerde geniş bir şekilde yer bulmasına zemin hazırlamıştır. Bunlar enerji güvenliği kavramının iki önemli boyutu olan, tedarik güvenliği ve enerjinin uygun fiyata erişilebilir olması başlıklarıdır. Bu doğrultuda öncelik Avrupa iç pazarının entegre bir hale getirilmesine verilmiştir. Bununla ilgili kaygı ve hedefler, 1980

⁹⁵ "Council Directive Obliging the Member States of the EEC to Maintain Minimum Stocks of Fuels" *Official Journal of the European Communities*, No 35, 28 March 1974, page 44, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51974AC0792&rid=19>. (Erişim tarihi: 29.04.2015)

⁹⁶ International Energy Agency, "Our Mission", <http://www.iea.org/aboutus/>. (Erişim tarihi: 29.04.2015)

yılında kabul edilen ilk 10 yıllık enerji hedefi (COM 80/142)⁹⁷, 1986 yılında Avrupa’da bir enerji iç pazarı oluşturulmasına dair konsey kararı, 1 Temmuz 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi⁹⁸ ve 1988 yılında yine Avrupa’da enerji iç pazarının oluşturulmasına dair hazırlanan raporda kendisini göstermektedir.⁹⁹

Avrupa Tek Senedi hem AB’nin ortaya çıkma süreci hem de genel anlamda Avrupa’da ortak pazarın kurulması açısından önemli bir metindir. Çünkü AET’yi kuran antlaşma baz alınarak bunun içerisine, bu tarihe kadar bir türlü gerçekleştirilememiş olan tek pazarın kurulması maddesi eklenmiştir. Avrupa Tek Senedi’nde doğrudan enerji piyasasının düzenlenmesine dair bir hüküm olmasa da doğal kaynakların dikkatli ve rasyonel kullanımının sağlanması ile ilgili hassasiyet dile getirilmiştir.¹⁰⁰ Enerji anlamında bu metni tamamlayan belge, yukarıda bahsedilen 2 Mayıs 1988 tarihli “The Internal Energy Market” (İç Enerji Piyasası) isimli komisyon çalışma raporudur.¹⁰¹ Bu raporda enerji pazarının kendine has yapısının altı çizilerek, enerjinin stratejik önemine değinilmiştir. Malların serbest dolaşımı prensibine uygun olarak enerji konusunda devlet tekellerinin ticari yapısı, rekabet kuralları ve enerji sektörüne devletlerin yapacağı yardım gibi enerji pazarında olması gereken düzenlemelere ve bu süreçte çevresel farkındalığın önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca katı yakıtlar, petrol, doğalgaz, elektrik ve nükleer enerji ölçeğinde, maaliyet, fiyatlandırma, vergilendirme ve alt yapı başlıklarında hedefler ortaya konmuştur.¹⁰² Raporda yer alan bilgiler uyarınca, bu dönemde, Avrupa Topluluğu petrolde %70, doğalgaz ve kömürde ise yaklaşık %35 dışa bağımlıdır. O dönemde 20. yy sonunda bu rakamların petrolde en az %70, doğalgaz ve kömürde ise %40 civarında gerçekleşmesi beklenmektedir. Raporda önemle vurgulanan bir diğer konuda elektrik ve doğalgazla ilgili alt yapı sorunlarıdır. Nitekim özellikle doğalgaz ölçeğinde, Topluluğun giderek daha fazla dışarıya bağımlı olacağı 1990’lı yıllarda da, alt yapı sorununun çözülmesine dair adımların atılmasına devam

⁹⁷ Commission of the European Communities, “ The energy Situation in the Community; Situation 1979, Outlook 1980”, *Archives Historiques De La Comission*, COM (80) 142, 17 April 1980, Brüksel, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51980DC0142&qid=1461971450493&from=EN>. (Erişim tarihi: 30.04.2015)

⁹⁸ Thomas Maltby, “European Union Energy Policy Integration: A case of European Commission Policy Entrepreneurship and Increasing Supranationalism”, *Energy Policy*, 2013, No.55,435-444, s.438 <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421512010798>. (Erişim tarihi: 4.05.2015)

⁹⁹ Commission of the European Communities, “The Internal Energy Market”, *Commission working Document*, COM (88) 238 Final, 2 May 1988, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51988DC0238&qid=1461974045129&from=EN>. (Erişim tarihi: 6.05.2015)

¹⁰⁰ “The Single European Act”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Axy0027>. (Erişim tarihi: 6.05.2015)

¹⁰¹ “The Internal Energy Market”, COM (88) 238.....

¹⁰² A.g.e, s.4-82.

edilmiştir.

1990'ların ilk yılları, Soğuk Savaşın resmen sona ermesiyle Dünya, Irak-Kuveyt Kriziyle Ortadoğu, Avrupa Topluluğunun, Avrupa Birliği'ne dönüşmesi sürecinde Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasıyla da Avrupa ölçeğinde oldukça önemli gelişmelere sahne olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dünya ölçeğinde siyasi ve ekonomik anlamda yeniden yapılanma süreci başlarken, Ortadoğu ölçeğinde ise, Amerika'nın, Irak-Kuveyt Krizi sonucunda Irak'a yaptığı müdahale sonraki 10 yıllık dönemde bölgede Amerikan hegemonyasının doğrudan başlamasına zemin hazırlamıştır. Irak'ın Kuveyt'te işgalci olarak bulunduğu 1990 yılının ikinci yarısı ve 1991 yılının ilk aylarında, işgal öncesinde 16 \$ civarında olan ham petrolün varil fiyatı, Ekim 1990'da 37,4 \$ yükselmiştir.¹⁰³ Çöl Fırtınası Harekâtıyla sona erdirilen işgalin ardından petrol fiyatları kısa sürede yeniden kontrol altına alınmış olsa da Avrupa ölçeğinde sorunlu coğrafyalara olan bağımlılığın bir kez daha ciddi şekilde sorgulanmasına zemin hazırlamıştır.

1990'ların başında doğalgazın, Avrupa enerji karmasındaki yerinin gittikçe artmasıyla beraber, petrolde %86 dolaylarına ulaşan dışa bağımlılık, doğalgazda da %50 civarına ulaşmıştır. Böylece, petrolde olduğu gibi doğalgazda da tedarikin gerçekleştiği bölgeler ve ülkelerle ilgili hassasiyet artmıştır. Bu anlamda 1990'larla birlikte öne çıkan en önemli coğrafya ise eski Sovyet coğrafyasıdır. Bu durumu rakamlarla ifade etmek gerekirse, 1970-80 aralığında Rusya'nın Batı Avrupa'ya ihraç ettiği doğalgaz miktarı 3.4 Bcm'den 26 Bcm'e çıkmıştır. 1990 yılına gelindiğinde ise Batı Avrupa'nın toplam doğalgaz ithalatı 109 Bcm iken bu miktarın 63 Bcm'sinin yani yaklaşık %58'inin Rusya'dan geldiği görülmektedir.¹⁰⁴ Aynı zamanda SSCB'nin dağılma dönemine de denk gelen bu süreçte, içeride Rusya petrol piyasası bir çöküntü yaşamasına rağmen diğer taraftan, petrolde de Rusya'nın Avrupa'ya ihracatı artmaya devam edecektir.¹⁰⁵ Bu anlamda hem Rusya ve Avrupa arasındaki enerji ilişkilerini hem de genel anlamda Avrupa'nın tedarikçi ülkelerle arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik ilk adım 1991 yılında ortaya çıkan "Enerji Şartı Deklerasyonu" dur. Bu deklarasyonla, kendi enerji iç piyasasını bir türlü entegre edemeyen AB, en azından ithal tedarik güvenliğini fiziki ve ekonomik anlamda temin

¹⁰³ Çağdaş Duman, "I. Körfez Savaşı Sunumu", *Caspian Weekly*, 5 Mart 2010, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-dogu/959-ikoerfez-sava-sunumu.html>. (Erişim tarihi: 27.06.2015)

¹⁰⁴ Jonathan Stern, "Natural Gas in Europe: The Importance of Russia", *Oxford Institute for Energy studies*, s.1, http://www.centrex.at/en/files/study_stern_e.pdf. (Erişim tarihi: 10.03.2014)

¹⁰⁵ Jaques de Jong and Coby van der Linde, "EU Energy Policy in a Spply-constrained World", *European Policy Analysis*, December 2008, Sayı 11, s.5, <http://www.sieps.se/sites/default/files/432-200811epa.pdf>. (Erişim tarihi: 10.03.2014)

etme çabası içerisinde girmiştir.

1980'lerin sonu ve 1990'ların başı bir taraftan enerji alanında bu sıcak gündeme sahne olurken diğer taraftan da Avrupa Topluluklarının, AB'ye dönüşümü anlamında da çok önemli bir adım atılmıştır. AB kurucu antlaşması olarak da bilinen ve 7 Şubat 1992 yılında imzalanarak 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması bu anlamda çok önemli bir dönüm noktasıdır.¹⁰⁶ Maastricht Antlaşması, Avrupa içerisinde tam bir bütünleşmeyi sağlayabilme amacıyla, ortak para biriminden tek pazara, enerji, çevre ve turizmden, sosyal refaha pek çok alanda ortak politika üretme ve uygulama hedefine yönelmiş bir antlaşma olarak dikkat çekmektedir. Bu başlıklar içerisinde konumuzla alakalı olarak Md.3t, Md.129b, Md.130s enerji konusundaki genel düzenlemelerden bahsederken ayrıca bir numaralı deklarasyonda da enerji, sosyal refahın korunması bağlamında karşımıza çıkmaktadır. Maastricht Antlaşması'nda enerji konusu daha önceki düzenleme ve raporlarla uyumlu bir tablo sergilemesine rağmen, AB'ne mensup ülkeleri aksiyona geçme konusunda zorlayabilecek yaptırımlar ortaya konulamamıştır.

Maastricht Antlaşması, enerji konusundaki düzenlemeler anlamında beklenen içeriğe sahip olmasa da, antlaşmanın imzalandığı yıllarda AB ölçeğinde özellikle de I. Körfez Krizi'nin tetiklediği bir süreçte enerji tedarikinin sürdürülebilirliğinin ana gündem maddelerinden bir tanesi olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli göstergelerinden bir tanesi 1994 yılında karşımıza çıkan, Rusya ölçeğinde detaylarından ilerleyen kısımda bahsedilecek olan "Enerji Şartı Antlaşması" dır.

Enerji Şartı Antlaşması'nın kökeni, yukarıda da kısaca değinilen ve 1991 yılında yayınlanmış olan Avrupa Enerji Deklarasyonu olarak görülmektedir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle, özellikle enerji kaynakları açısından zengin eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan siyasal boşluk ve ekonomik sorunlar, enerji ithalatına bağımlı olan Avrupa ülkelerini bu coğrafyaya yöneltmiştir. 1990 yılında Hollanda tarafından Dublin'deki konsey toplantısında, Doğu Avrupa ve Rusya'daki ekonomik kalkınmanın enerji sektöründe yapılacak işbirliği ile ivme kazanacağını ifade etmesi, ve bu düşüncenin diğer ülkeler tarafından da kabul görmesiyle, Avrupa Enerji Deklarasyonu'nun ve Enerji Şartı Antlaşması'nın tohumları atılmıştır. İlk aşama olan Deklarasyon 17 Aralık 1991 tarihinde yani neredeyse SSCB'nin dağılmasıyla aynı süreçte Lahey'de AB ülkelerinin de içinde bulunduğu 38 devlet tarafından

¹⁰⁶ "Treaty on European Union", http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf. (Erişim tarihi: 8.05.2015)

imzalanmıştır. Herhangi bir bağlayıcılığı olmayan bu deklarasyon üç yıllık bir zaman zarfında uluslararası ölçekte bir antlaşma metni haline getirilmiş, böylece ikinci aşama olan Enerji Şartı Antlaşması imzalanmıştır.¹⁰⁷ Yatırım, ticaret, enerjinin taşınması, çevre, rekabet, piyasalara giriş, teknoloji transferi, enerjinin verimli kullanımı ve uyuşmazlıkların çözümü gibi alanlarda, enerji sektöründe rol oynayan aktörlerin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen ilk geniş kapsamlı ve çok taraflı uluslararası sözleşme olarak düzenlenmiş ve 17 Aralık 1994 tarihinde imzaya açıldıktan sonra, 16.04.1998 tarihinde yürürlüğe girerek uygulanmaya başlanmıştır.¹⁰⁸ Böylece AB tarafından, enerji ithalatının yapıldığı coğrafyalarla işbirliğini düzenleyerek, yatırımcı AB ülkelerinin çıkarlarını bu ülkelerde koruyabilecek düzenlemelere gidilmeye çalışılmıştır.

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren hem Avrupa bütünleşmesi hem de bu bütünleşmenin kapsamına enerji politikalarının da sözde değil fiiliyatta da ivedilikle dahil edilebilmesi için çalışmalara hız verilmiştir. Bu çerçevede 1995 yılında Avrupa Toplulukları komisyonu tarafından hazırlanan, *An Energy Policy For the European Union* (Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası), başlıklı beyaz kitap ve onu takip eden Birinci Enerji Paketinin birer parçası olan, 1996 tarihli Elektrik Direktifi ile 1998 tarihli Doğalgaz Direktifi oldukça önemli görülmektedir.

3.1.1.3. Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası'ndan Avrupa Enerji Birliği'ne Avrupa Enerji Politikaları

1995 yılında komisyon tarafından beyaz kitap olarak hazırlanan Avrupa İçin Bir Enerji Politikası beş bölümden oluşturulmuştur. İlk iki bölümde bu dönem şartlarındaki mevcut durumla ilgili genel bir çerçeve çizilirken, üçüncü bölümde hem Avrupa'nın enerji üretim ve tüketim profili hem de bu anlamda gelecekteki beklentiler üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölüm ise, Avrupa iç pazarının enerji ticareti anlamındaki entegrasyonu yani tek pazar mantığına enerji ticaretinin de dahil edilmesi, enerji ithalatına bağımlılık ve uluslararası enerji ticareti, uluslararası enerji ticareti konusunda diyalog ve işbirliği, enerji politikaları çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunması ve enerji teknolojilerine ayrılmıştır.¹⁰⁹ İçerik

¹⁰⁷ "European Energy Charter", <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A127028>. (Erişim tarihi: 9.05.2015)

¹⁰⁸ Ali Kemal Kılavuz, "Enerji Şartı Antlaşması Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözümü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2009, Cilt:12, Sayı 1-2, 179-215, s.182, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_8.pdf. (Erişim tarihi: 10.05.2015)

¹⁰⁹ "An Energy Policy For The European Union", White Paper, COM (95) 682 final, Brüksel, 13.12.1995, http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/pdf/energy_white_paper_com_95_682.pdf. (Erişim tarihi: 15.05.2015)

anlamında bakıldığında metinde bir taraftan Avrupa enerji güvenliğine yönelik ithalat bağımlılığının yarattığı tehditlerin bertaraf edilmesine yönelik önerilerin yer aldığı görülürken, diğer taraftan da iç enerji piyasası ile alakalı bir türlü tek ses olunamamasının yarattığı sorunlar ve bu durumdan duyulan endişelerin geniş yer kapladığı görülmektedir.

1990'lı yıllarda ithalat bağımlılığı gittikçe artan AB için, diğer önemli girdi iç enerji piyasasının da ulusal elektrik ve doğalgaz tekellerinden bir türlü kurtarılamaması bu yüzden de entegre bir enerji iç pazarının tüm iyi niyetli söylemlere rağmen oluşturulamamasıdır. Bu yüzden Avrupa Enerji Politikası'nın yayınlanmasından sonra AB üyesi 15 ülke, iç piyasanın liberalleştirilmesi kararını alarak 1996 yılında Birinci Liberalleşme Paketi çerçevesinde elektrik direktifi ardından 1998 yılında da gaz direktifi hazırlanmıştır. Elektrik Direktifi 1998'de, gaz direktifi ise 2000 yılında uygulamaya konulabilmiştir. Her iki direktifinde genel amacı AB içinde elektrik ve doğalgaz piyasasını entegre edebilecek ortak kuralların oluşturularak uygulanmasının sağlanabilmesidir.

Enerji ile ilgili olarak bu düzenlemeler gerçekleşirken Maastricht Antlaşması'nı tamamlayan antlaşmalardan bir tanesi olarak görülen Amsterdam Antlaşması da 2 Ekim 1997'de imzalanmıştır. 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren antlaşma Avrupa Birliği ve Avrupa topluluğu Antlaşmalarını konsolide etme amacı taşıdığından, ortak vize uygulamasından, üye devletlerin refah düzeyinin korunmasına pek çok konudan bahsedilirken enerji konusuna ayrı bir başlık olarak değinilmemiştir.¹¹⁰

2000'li yıllara gelindiğinde, hala ortak bir enerji politikasının hem pazar hem de enerji güvenliği anlamında oluşturulabildiğini söylemek mümkün değildir. Bir taraftan üye ülkelerin iç mevzuatları arasındaki uyumsuzluklar devam ederken diğer taraftan da Avrupa'nın enerji de dışa bağımlılığı gittikçe artma eğilimindedir. Bu anlamda yukarıda bahsedilen 1988 tarihli rapordaki bağımlılık tahminlerinde petrol ve doğalgazda minimum rakamların yaklaşık %10 daha fazlasına ulaşılmıştır.

2000'li yılların ilk 10 yıllık periyodunda bir taraftan Nice ve Lisbon Antlaşmalarıyla, Avrupa bütünleşmesinin hukuki ve kurumsal yapısı resmen sağlanmaya çalışılırken diğer taraftan da ikinci ve üçüncü liberalleşme paketleriyle iç enerji piyasasının liberalleştirilmesine yönelik adımlar devam ettirilmiştir. 26 Şubat

¹¹⁰ "Treaty of Amsterdam", http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_of_amsterdam/treaty_of_amsterdam_en.pdf. (Erişim tarihi: 20.05.2015)

2001 tarihinde imzalanan Nice Antlaşması ile AB'nin üye sayısı 25'e çıktıktan sonra da Birliğin uyumlu bir şekilde faaliyetlerine devam edebilmesi için gerekli görülen düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Enerji konusu ile alakalı olarak AKÇT ve EUROTOM Antlaşmalarında gerekli düzenlemelerin yapıldığı bu metin 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Amsterdam Antlaşmasında olduğu gibi Nice Antlaşmasında da enerji konusu ile bir başlık bulunmamaktadır.¹¹¹ Bununla birlikte 2003 yılında ilk direktiflerin eksiklerini giderebilmek ve adım adım gerçekleşmesi öngörülen piyasa liberalleştirilmesinin sınırlarını genişletebilmek için ise ikinci liberalleşme paketi ve bu doğrultuda enerji ve gaz direktifleri hazırlanmıştır. Buna göre 1 Temmuz 2004'ten itibaren endüstriyel tüketicilere, 1 Temmuz 2007 tarihinden itibaren ise bireysel tüketicilere elektrik ve doğalgaz anlamında kendi tedarikçilerini seçme serbestisi getirilmiştir.¹¹² İkinci enerji paketinin devreye alınmasından Lisbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesine kadar geçen süreçte hem elektrik, petrol ve doğalgazda tedarik güvenliğinin sağlanması hem de enerji altyapısının entegre edilerek Trans-Avrupa Enerji Ağları'nın (TAEA) genişletilmesi ve entegrasyonunun sağlanması için başka direktifler ve komisyon raporları da yayınlanarak, ortaya çıkışından beri büyük oranda kağıt üzerinde kalmış enerji konusunda ortak hareket etme stratejisi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Maastricht Antlaşması'ndan sonra enerji konusundaki en tatminkar düzenleme Lisbon Antlaşması ile karşımıza çıkmaktadır. 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren antlaşma, demokrasi, küresel sorunlar ve iklim değişikliği gibi konularda tek ses olma hedefini gerçekleştirmek ve AB içerisindeki devam eden yapısal sorunları çözmek amacıyla imzalanmıştır¹¹³

Amsterdam Antlaşması'ndan, Lisbon Antlaşması'na kadar geçen süreçte Katrina Kasırgası ile 2005 yılında petrol ve 2006, 2009 Ukrayna transit krizleri ile doğalgaz tedarikine dair yaşanan endişeler, Lisbon Antlaşması'nda enerji konusunun bir taraftan farklı alt başlıklar altında kendisine yer bulmasına zemin hazırlarken, diğer taraftan da ayrı bir başlık olarak antlaşma metninde yer bulmasını sağlamıştır. Antlaşmanın 21. Başlığı tamamen enerji konusuna ayrılmış, ve bu başlık altında yer alan 194. Madde aslında antlaşma metni içerisinde enerji pazarı,

¹¹¹ "Treaty Of Nice: Amending The Treaty on European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts", <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12001C/TXT&from=EN>. (Erişim tarihi: 20.05.2015)

¹¹² Cecile Kerebel, "Internal Energy Market", Fact Sheets on the European Union, May 2016, http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuid=FTU_5.7.2.html. (Erişim tarihi: 26.05.2015)

¹¹³ "Treaty of Lisbon: Amending The Treaty on European Union and the Treaty Establishing European Community", <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>. (Erişim tarihi: 22.05.2015)

arz güvenliği, enerji verimliliği, tasarrufu, yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları ve Avrupa enerji ağlarına dair var olan tüm ifadeleri tek bir maddede toplamıştır.¹¹⁴

2009 yılında, ilkinden sadece üç sene sonra ikinci büyük gaz krizinin yaşanması üzerine, 1 Nisan 2009 tarihinde enerjide Üçüncü Liberalleşme Paketi kabul edilerek iç piyasanın liberalleştirilmesi ve enerji pazarının artık devletlerin değil aynı zamanda süreç içerisinde tekel haline gelmiş özel şirketlerin de tahakkümünden kurtarılmasını sağlayacak düzenlemelere gidilmiştir.¹¹⁵ Bu çerçevede GAZPROM gibi dikey entegrasyon sayesinde monopol haline gelmiş yaklaşık 20 şirkete karşı AB üyesi 18 devlet ortak tavır sergileme kararı almıştır.¹¹⁶

Üçüncü Liberalleşme Paketinin etkin bir biçimde uygulanabilmesi için, paket kapsamında aynı yıl üç tane tüzük ve iki tane de direktif yürürlüğe konulmuştur. Yürürlüğe konulan direktifler daha önce de olduğu gibi elektrik ve doğalgaz özelinde kaleme alınmıştır. Buna göre, bir kez daha, bir taraftan, tüketici haklarının korunabilmesi için rekabetçi bir elektrik piyasasının oluşması için, üretim, iletim ve dağıtım başta olmak üzere tedarik zincirinde belirleyici olacak kurallar konulurken, diğer taraftan da benzer bir yaklaşımla LNG ticaretini de içine alacak şekilde doğalgazda da tedarik, iletim, dağıtım ve depolama için ortak kurallar konulmuştur.

Üçüncü Liberalleştirme Paketi çerçevesinde oluşturulan direktiflerin uygulanmasını ve bu uygulamaların denetlenmesini sağlamak için ise çıkarılan tüzüklerle, Enerji Düzenleyicileri İşbirliği Ajansı (ACER)¹¹⁷, Avrupa Elektrik İletim Operatörleri (ENTSO-E)¹¹⁸ ve Avrupa Gaz İletim Operatörleri Ağı (ENTSO-G)¹¹⁹ kurulmuştur. Paket kapsamında ortaya çıkan bu yapılar daha çok Maastricht Antlaşması ile oluşturulan ve TEN-E adı verilen Trans-Avrupa Enerji Ağı'nın tamamlayıcıları olarak görülebilir. TEN-E hem uluslararası hem de ulusal ölçekte Avrupa'ya ve Avrupa'daki enerji iletimi ile alakalı düzenlemeler yapma çabası içerisindeyken, Üçüncü Enerji Paketiyle onun hareket alanında iç piyasa ölçeğinde

¹¹⁴ T.C Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma", s.81, <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (22.05.2015)

¹¹⁵ Kerebel, a.g.e

¹¹⁶ Günter Oettinger, "Getting to 2014", **DG Energy Internal Market Conference**, 29 Eylül 2011, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-614_en.htm. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

¹¹⁷ Agency for the Cooperation of the Energy Regulators (ACER) Resmi İnternet Sayfası, http://www.acer.europa.eu/en/The_agency/Mission_and_Objectives/Pages/default.aspx. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

¹¹⁸ European Network of Transmission System Operators for Oil (ENTSO) Resmi İnternet Sayfası, <https://www.entsoe.eu/about-entso-e/inside-entso-e/mission-and-vision/Pages/default.aspx>. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

¹¹⁹ European Network of Transmission System Operators for Gas (ENTSOG), <http://www.entsog.eu/mission>. (28.05.2015)

daha kurumsal bir düzenleme ve denetleme yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

2009 yılından Avrupa Enerji Birliği'nin kuruluşuna kadar geçen altı senelik zaman diliminde, genel anlamda Avrupa enerji politikalarında büyük bir değişiklik olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir taraftan yukarıda bahsedilen tüm belli başlı gelişmelerde sıralanan enerji tedarikinin fiziken ve ekonomik olarak sürdürülebilmesi, enerji şoklarından hiç ya da minimum ölçekte etkilenilmesi ve iç piyasa entegrasyonuna dair görünüşte kararlı, uygulamada başarısız duruş devam ederken diğer taraftan bu dönem Avrupa enerji politikalarında hedefler dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle 2010 yılında “Rekabetçi, Sürdürülebilir ve Güvenli Enerji Stratejisi” (A Strategy For Competitive, Sustainable and Secure Energy) alt başlığıyla Enerji 2020 (Energy 2020) kabul edilmiştir.¹²⁰ Gunter Oettinger'in kitapçık halinde yayınlanan strateji belgesinin önsözünde dile getirdiği beş başlık bu tarihten sonra karşımıza çıkan diğer strateji belgeleri ve Avrupa Enerji Birliği'ni kuran kararlarda da tekrarlanması aynı zamanda da Avrupa Birliği'nin enerji konusundaki hassasiyetlerini durum tespiti de yaparak ortaya koyması açısından önemlidir. 2008 ekonomik krizinin etkilerinin henüz tam olarak bertaraf edilemediği bu yıllarda Oettinger'in vurguladığı ilk önemli konu daha az enerji ithalatı için enerji tasarrufunun önemidir. Nitekim “Enerji 2020” nin hedefinden ikisi olan 2020 yılında fosil yakıtlarda dışa bağımlılığın %20 azaltılması ve enerji tasarrufunun %20 artırılması hedefleri bu beyanatta uyumludur. Oettinger'in verdiği bilgiye göre, o dönemde AB ölçeğinde yapılan araştırmalarda özellikle elektrik ve doğalgazın yoğun olarak kullanıldığı evlerde yıllık 1000 € tasarruf edilebileceği ve bunun bir an önce gerçekleşerek uzun vadede başarı sağlanması için çaba gösterileceği ifade edilmiştir.

Enerji 2020'deki diğer önemli başlık ise Avrupa enerji pazarının tüm çabalara rağmen entegre hale getirilememiş olmasıdır. Telekomünikasyon ve ulaşım gibi enerji ağlarının da bir an önce birbirine bağlanması, böylece hem tedarik güvenliğinin daha sağlıklı bir şekilde sağlanması hem de enerji piyasasında adil bir rekabet ortamının ortaya çıkması öngörülmüştür.

¹²⁰ European Commission, “Energy 2020 — A strategy for Competitive, Sustainable and Secure energy”, (COM(2010) 639 final, 10 November 2010, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en.pdf. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

Üçüncü başlık tüketicilerin enerjiye erişimi ve enerjiyi ödenebilir fiyatlardan kullanması konusudur. Bu konuda birliğin tüketici haklarını enerjiye erişimin her safhasında gözetmesi gerektiği vurgulanmıştır.

2020 hedeflerinin en bilinen başlıklarından bir tanesi dördüncü başlıktır. Enerji 2020 ile AB, 2020 yılında yenilenebilir enerji kullanımını %20'ye çıkarmayı hedeflemiştir. Bunun gerçekleşebilmesi için gerekli araştırmaların ve yatırımların yapılması gereği üzerinde durulmuştur.

Son olarak ise AB'nin en güçlü yönüne vurgu yapılarak, AB'nin dünyanın en büyük bölgesel enerji pazarı olduğuna ve dünyadaki enerjinin beşte birini kullandığına dikkat çekilerek, bu çerçevede enerji tedarikçi ülkelerle masaya oturulurken bu durumun farkında olunması gereğinin altı çizilmiştir.

Yukarıda genel hatlarıyla bahsedilen başlıklar dışında bu yıllarda AB, gündemini daha yoğun bir şekilde meşgul etmeye başlayan, dekarbonizasyon meselesi de Enerji 2020'de kendisine genişçe yer bulan başlıklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu yoğun bir şekilde 2011 yılı Aralık ayında karşımıza çıkan "Energy Road Map 2050 (Enerji Haritası 2050)"de de yer almaktadır.¹²¹ Bu metin Energy 2020'nin dekarbonizasyon stratejisi belgesi olarak da değerlendirilebilir. Bunun nedeni genel hükümler konusunda Enerji 2020'ye bağlı kalınarak, 2050 yılına uzanan süreçte güvenli, rekabetçi ve karbonsuz bir enerji sistemine ulaşma hedefi doğrultusunda yapılması gerekenlere yer verilmiş olmasıdır. AB'nin 2020 hedeflerine ulaşmasını sağlamak amacıyla ortaya çıkan diğer bir metinde Enerji Verimliliği Direktifi (Energy Efficiency Directive)'dir.

25 Kasım 2012 tarihinde kabul edilen direktif bir taraftan kendisinden önce 2004 ve 2006 yıllarında kabul edilmiş direktifleri hükümsüz kılarken diğer taraftan da 2009 tarihli direktifinde yeniden kurgulanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu direktifin yayınlanmasının en önemli nedeni, 2020 yılında enerji tüketiminin %20 azaltılması hedefine ulaşma konusunda duyulan endişelerdir. 2007 yılında yapılmış olan projeksiyonlara göre, 2020 yılında AB enerji tüketiminin 1842 Mtoe olacağı öngörülmüştür. Bu da ithalata daha fazla bağımlı bir AB anlamına gelmektedir. Bu sebeple enerji verimliliği uygulamalarıyla bunun 2020 de 1474 Mtoe olması

¹²¹ European Commission, "Energy Roadmap 2050", COM(2011) 885 Final, Brüksel, 15.12.2011, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0885&from=EN>. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

hedeflenmiştir.

Bu hedefin tutturulabilmesi yalnızca dışa bağımlılığı azaltabilecek bir tedbir olarak değil aynı zamanda karbon emisyonunun azaltılmasına yönelik 2020 ve 2050 hedeflerinin tutturulabilmesi için de önemli görülmüştür. Enerji Verimliliği Direktifi'nde öngörülenlerin gerçekleştirilebilmesi için işaret edilen en önemli nokta olarak ise ortak hukuki düzenlemelerin oluşturulması olarak görülmüştür.¹²² Bu çerçevede AB'ye üye ülkelerin, kendi hukuk sistemlerinde Direktif'e uygun düzenlemeleri 5 Haziran 2014 itibariyle yürürlüğe koymaları talep edilmiştir. Hukuki anlamda bu zorlamanın sebebi ise enerji verimliliğinin tek bir kalem üzerinden çözümlenebilecek bir başlık olmaması ve üretiminden, son tüketime kadar pek çok alanda yasal yaptırımlara ihtiyaç duyulacak olmasıdır.¹²³ Enerji Verimliliği Direktifi doğrultusunda alınan yol Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 18.11.2015 tarihli rapora oldukça iyimser verilerle yansımıştır.¹²⁴ Buna göre 2005-2013 aralığında birincil enerji tüketimi %8'lik bir azalma göstermiştir ve 2014 yılında da bu düşüş devam etmiştir. Aynı dönemde, %15 ile en büyük düşüş endüstride yaşanırken 2012 ekonomik krizi nedeniyle bunun aldatıcı olabileceği vurgulanmış, ulaşım sektöründe ise %6, konutlarda ise %3'lük bir verimlilik rakamı yakalanabilmiştir.¹²⁵ Konutlarla ilgili bu veri AB, RF enerji ilişkileri anlamında oldukça önemlidir. Çünkü AB'nin RF'ye en fazla bağımlı olduğu doğalgazın en büyük müşterisi ısıtmada kullanılması nedeniyle konutlardır. Bu sebeple enerji verimliliği hedefleri ile AB, RF enerji ilişkilerine muhtemel yansımalarına ilerleyen başlıklarda yeniden değinilecektir.

2014 yılı genel anlamda hem geleceğe dönük Avrupa enerji stratejisinin somutlaşması hem de kurumsallaşması anlamında oldukça önemli gelişmelere sahne olmuştur. 22 Ocak 2014'de Avrupa Komisyonu, 2020-2030 aralığında izlenecek enerji ve iklim politikalarına dair bir rehber ya da kendi deyimiyle bir politika çerçeve metni hazırlamıştır. Bu metnin giriş bölümünde 2008 yılında ilk kez yayınlanmış olan enerji ve iklim paketinde yer alan kararların uygulanması ile alakalı

¹²² "European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on Energy Efficiency", Directive 2012/27/EU, *Official Journal of the European Union*, 14.11.2012, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0027&from=EN>. (28.05.2015)

¹²³ European Commission, "Energy Efficiency Directive", <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-efficiency/energy-efficiency-directive>. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

¹²⁴ European Commission, "Assesment of the Progress Made by Member States Towards the National Energy Efficiency Target for 2020 and Towards the Implementation of the Energy Efficiency Directive 2012/27/EU As Required by Article 24(3) of Energy Directive 2012/27/EU", COM(2015)574 Final, 18.11.2015, Brüksel, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_EEprogress_report.pdf. (Erişim tarihi: 29.05.2015)

¹²⁵ European Commission, "Progress Made On 2020 Energy Efficiency Target", <https://ec.europa.eu/energy/en/news/progress-made-2020-energy-efficiency-target>. (Erişim tarihi: 29.05.2015)

yapılan değerlendirme ile alakalı Birlik ölçeğinde umut vaat eden bir tablo çizildiği görülmektedir. 1990 yılından beri Avrupa'da yaklaşık %45 oranında büyümüş olan ekonomiyi daraltmadan ya da diğer bir tabirle endüstriyel gelişmeyi sekteye uğratmadan hem karbon emisyonunun azaltılması hem de bu anlamda Avrupa'yı 2020'deki %20 hedeflerine ulaştırabilecek alt yapının oluşturulduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple arzu edilen 2020 sonrasındaki 10 yıllık periyot için de hedeflerin belirlenmesidir. Buna göre 2020 yılı hedefleri tamamen benimsenerek, 2050 yılı hedeflerine de uygun olarak sera gazı emisyonunun azaltılması için mali anlamda da Birlik bütçesine uygun politikalar geliştirilmesi öngörülmüştür. 2020 ve 2050 arasında bir köprü görevi gören enerji ve iklim politika çerçevesi ile ayrıca Avrupa enerji stratejisinin daha basit bir şekilde alınması fakat amaçlar ve kullanılan araçlar arasındaki uyuma başka bir ifade ile istenilen hedeflere ulaşılması için etkin araçların kullanılması gereğine dikkat çekilmiştir. İklim değişikliği ve enerji verimliliği ile ilgili hedefler dışında ise, enerji güvenliği, enerji ithalatında kaynak ülke çeşitliliği iç piyasanın her anlamda entegre hale getirilmesi gibi buraya kadar sürekli bahsedilen başlıklar yine bu çerçeve metninin içerisinde de yer almıştır.¹²⁶

Avrupa enerji gündeminde bu gelişmeler olurken aynı yıl içerisinde 21 Kasım 2013'de Ukrayna'da Maidan Nezalezhostini ya da Bağımsızlık Meydanı'nda AB lehine gösterilerle başlayan olaylar, 21 Şubat 2014'de Yanukoviç Hükümeti'nin düşmesiyle Kiev'de durulma eğilimine girerken, Ukrayna'nın doğusunda ise Rusya yanlısı ayrılıkçı eylemlere dönüşmüştür. Bu durum bir taraftan AB siyasi gündemini yoğun bir şekilde işgal ederken, diğer taraftan da Rusya'dan Avrupa'ya uzanan boru hatlarının en önemli geçiş güzergâhı Ukrayna'da, Rusya yanlısı yönetimin devrilmesi ile ortaya çıkabilecek enerji tedariği krizi bir aksiyon planının oluşturulmasına yönelik çabaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çabaların en önemli sonuçları ise Avrupa Enerji Birliği'nin kurulması ve Mayıs 2014'de Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi'nin açıklanmasıdır.

Avrupa Enerji Birliği'nin oluşumuna zemin hazırlayan süreç yukarıda da ifade edildiği gibi Ukrayna'da 2013 yılı sonlarında başlayan olaylarla tetiklenmiş gibi görünse de aslında süreç daha önceki başka bir Ukrayna krizine uzanmaktadır. 2009 gaz krizinden sonra Avrupa Parlamentosu dönem başkanı Jerzy Buzek tarafından hem Avrupa Birliği'ni kuran antlaşmanın yenilenmesi hem de bu süreçte

¹²⁶ European Commission, "A Policy Framework For Climate and Energy In The Period From 2020 to 2030", COM(2014), Brüksel, 22.01.2014, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0015&from=EN>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

Avrupa Enerji Birliği'nin kurulması dile getirildiyse de bu düşünceler uygulamaya geçmemiş ya da geçirilememiştir.¹²⁷ Ukrayna'da Yanukoviç hükümetinin devrilmesiyle beraber iktidara gelen Yatsenyuk'un Rusya'nın karşı olduğu AB Doğu Ortaklığı Antlaşması'nın siyasi başlıklarını imzalamasının ardından, RF'nin Ukrayna'ya oldukça yüklü bir doğalgaz borcu çıkarması ardından da Ukrayna'ya sattığı doğalgaza zam yapması, başka bir Polonyalı siyasetçi, Polonya başbakanı Daniel Tusk'ın, Buzek'in görüşlerini daha şiddetli ve ısrarlı bir şekilde gündeme getirmesine neden olmuştur.

Tusk'a göre AB ülkeleri bir an önce shale gaz ve kömürü de içine alacak şekilde kullanılan enerji kaynaklarında çeşitlendirmeye gitmeli bunun içinde Avrupa'da kömür ve doğalgazın çıkarılmasıyla alakalı düzenlemeler gözden geçirilmelidir. Bunun dışında ise, AB'ne üye ülkeler enerji antlaşmaları sürecinde masaya tek yumruk halinde oturmalı, özellikle doğalgaz konusunda yapılan antlaşmalarda, doğalgazın alımından Avrupa içerisindeki dağıtımına kadar tek seslilik başarılabilmelidir. AB, ancak bu şekilde Rusya gibi özellikle fiyatlandırma konusunda Avrupa'yı köşeye sıkıştırma kabiliyeti olan tedarikçi ülkelere karşı tam anlamıyla güçlü olabilecektir.¹²⁸

Tusk'ın görüşleri AB gündeminde tartışılırken, Mart 2014 itibarıyla AB-RF ilişkileri ve Ukrayna Krizi'nin, RF'nin desteklediği ayrılıkçılar tarafından özellikle Doğu Ukrayna da tırmandırılması, AB-RF ölçeğinde oldukça gerilimli bir sürecin başlamasına zemin hazırlamıştır. 17 Mart 2014'de RF'na karşı ilk yaptırım paketinin de yürürlüğe girmesiyle beraber gerilim günden güne daha da tırmanmaya devam etmiştir. Bu karardan birkaç gün sonra ise 20-21 Mart tarihlerinde yapılan Avrupa Konseyi toplantısında hem Ukrayna Krizi masaya yatırılmış hem de RF'nin tutumu nedeniyle ambargonun ekonomik alana genişletilebileceğine dair Rusya'ya açık sinyaller verilmiştir.¹²⁹ Nitekim aynı yıl içerisinde bir taraftan ambargonun sınırlarının ticari alana doğru genişlemesi diğer taraftan da petrol fiyatlarındaki düşüşle, RF ekonomisi günümüzde¹³⁰e halen devam eden zor bir döneme girmiştir.

¹²⁷ "Buzek Calls For EU "Energy Community", **EurActiv**, 11 Aralık 2009, <http://www.euractiv.com/section/energy/news/buzek-calls-for-eu-energy-community/>. (Erişim tarihi:30.05.2015)

¹²⁸ "Poland Calls For EU Energy Union", **EurActiv**, 2 Nisan 2014, <http://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/poland-calls-for-eu-energy-union/>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

¹²⁹ European Council, "European Council Focuses on Ukraine Crisis and Further Sanctions", 20-21/03/2014, <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/03/20-21/>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

¹³⁰ Steven Pifer, "Minsk II Will It Meet A Better Fate Than Minsk I", **Brookings Institute**, 15 Şubat 2015, <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/02/12-ukraine-peace-agreement-reached-pifer>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

Ukrayna krizinin siyasi ve ekonomik yaptırımlarla tırmanması sebebiyle 2014 yılı kış ayları için duyulan endişeler 28 Mayıs 2014 tarihli komisyon kararıyla AB Enerji Güvenliği Stratejisinin yayınlanmasına zemin hazırlamıştır. Bir sonraki başlıkta ayrıntılarıyla ele alınacak olan bu metin, bu dönemde özellikle yaklaşan kış ayları nedeniyle AB'nin en hassas noktası olan enerji tedarikine ilişkin Rusya kaynaklı endişelerini oldukça açık bir şekilde yansıtması açısından oldukça önemlidir.¹³¹ AB Enerji Güvenliği Strateji'nin yayınlanmasından sonra RF ve Ukrayna arasındaki çatışmanın durdurulması için AB'nin de dahil olduğu süreçte diplomatik çabalar devam etmiştir. Minsk'te yapılan görüşmeler sonucunda 2014 yılı Eylül ayında I. Minsk Antlaşması imzalandıysa da başarılı olamamıştır. Avrupa Enerji Birliği'nin kurulduğu Şubat 2015'de ise II. Minsk Antlaşması imzalanmıştır.

Polonya'nın 2009 Ukrayna Krizi'nden beri devam eden çabaları, 2014 Enerji Güvenliği Stratejisi ve güncel Ukrayna Krizi'nin daha da devam edeceğinin anlaşılmasıyla, bu dönemde yaklaşık bir senedir devam eden görüşmeler sonucunda, 25 Şubat 2015 tarihinde meyvesini vermiştir. Enerji Birliği Paketi (Energy Union Package) adı altında yayınlanan AB Komisyonu kararıyla, bir taraftan "esnek" yapıda bir Avrupa Enerji Birliği'nin kurulmasına yönelik adım atılırken, diğer taraftan oluşturulan çerçeve belgesiyle Enerji Birliği politikaları içerisinde ileriye dönük olarak iklim değişikliği ile alakalı uygulamaların önemli yer tutması kararlaştırılmıştır.¹³² Bu belgede iklim değişikliğine yapılan vurgunun en önemli nedeni, 2009 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilen, fakat sonuçları itibarıyla çok da başarılı olamayan İklim Değişikliği Zirvesi'nin ardından yapılması planlanan en kapsamlı toplantı olan 2015 Paris İklim Değişikliği Zirvesi (UN Climate Change Conference/COP 21) hazırlık toplantısıdır. 23 Eylül 2014'de yapılan toplantının ardından yayınlanan bildiriyle birlikte, Ekim ayında AB, 2020 hedeflerini iklim değişikliği ile alakalı oluşan aksiyon planıyla uyumlu hale getirme kararı almıştır. AB'nin bu kararı yukarıda da ifade edildiği gibi Enerji Birliği'nin kuruluşuna da aynen

"Üç Lider Minsk Önlemlerinin Uygulanmasında Israrlı", **Deutsche Welle Türkçe**, 25.08.2015, <http://www.dw.com/tr/%C3%BC%C3%A7-lider-minsk-%C3%B6nlemlerinin-uygulanmas%C4%B1nda-%C4%B1srar%C4%B1/a-18670467>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

¹³¹ European Commission, "EU Energy Security Strategy", COM (2014) 330 Final, 28.05.2014, Brüksel, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

¹³² European Commission, "Energy Union Package: A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy", COM (2015) 80 Final, 25.02.2015, Brüksel, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF. (Erişim tarihi: 6.06.2015)

yansımıştır.¹³³

Buraya kadar anlatılanlar ışığında görüldüğü üzere, farklı parametrelerle genişlese bile, AKÇT'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede, AB'nin enerji güvenliği temelde iki ana başlık altında şekillenmiştir. Bu başlıkların ilki enerji tedarik güvenliğinin hiç bir kesinti olmaksızın her hangi bir krizden etkilenmeden sürdürülmesi diğeri ise enerjinin her koşul altında temin edilebilmesi sürecinin ekonomik anlamda da sürdürülebilir olmasıdır. Bu iki temel kaygı ya da AB-RF enerji ilişkilerine de yansıyan bu iki temel hassasiyetin (sensitivity) başka bileşenleri de olduğu bir gerçektir. Nitekim bu bileşenler de tek tek AB'nin enerjiyi sürekli ve ekonomik olarak temini altında farklı önemlere sahip ayrı birer hassasiyet konusudur. Tarihsel süreci içerisinde görülen odur ki AB, bu temel hassasiyetlerini kırılma (vulnerability) noktasına gelmeden halledebilmek için Birlik içerisinde dayanışma stratejisini hayata geçirmeye çalışmış fakat bu anlamda çok da başarılı olamamıştır. Bu anlamda Enerji Birliği'nin kurulmuş olması oldukça önemli bir adımdır. Fakat enerji birliğini kuran kararda yer alan "Resilient" yani esnek ifadesi halen Birlik içinde enerji konusunda hem uluslararası anlamda hem de iç Pazar uygulamalarının standartlaştırılmasında tek ses olunamayacağına dair endişeler bulunduğu bir ifade olarak da görülebilir. AB'ni Rusya ile olan enerji ticaretinde hassas hale getiren noktalar aslında, genel anlamda AB'nin tüm enerji politikası için geçerlidir. Bu sebeple bir sonraki başlıkta yukarıda bahsedilen iki metin, European Energy Security Strategy (2014) ve Energy Union Package: A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy (2015) çerçevesinde AB'nin genel anlamda enerji politikalarındaki hassas noktaları başlıklar halinde incelenecek hem de bu başlıkların RF'ye karşı AB'nin pazarlık gücünü (bargaining power) nasıl etkilediği tartışılacaktır.

3.2. AB ENERJİ POLİTİKALARINDAKİ TEMEL HASSASİYETLER VE AB-RF ENERJİ DİYALOĞUNA YANSIMALARI

Tez çalışmasının başından itibaren vurgulanmaya çalışıldığı gibi genel anlamda dünyada ortalama 75 yıllık bir süreçte birincil enerji kaynakları olarak ifade edilen fosil yakıtların tükenme noktasına gelmesi beklenmektedir. Bu anlamda fosil yakıtların kullandığı yerini alabilecek enerji kaynakları ortaya çıkmadığı ya da bu kaynaklara yönelinmediği takdirde, enerji tedarik güvenliği sorunu bugün bu farkındalıkla geleceklerini planlamayan tüm ülkeler için sorun teşkil etme

¹³³ Richard Youngs, "A New Geopolitics of EU Energy Security", *Carnegie Europe*, 23 Eylül 2014, <http://carnegieeurope.eu/publications/?fa=56705>. (Erişim tarihi: 6.06.2015)

potansiyeline sahiptir. Nitekim AB, kuruluş süreci üzerinden incelenmeye çalışıldığı üzere, dünya üzerinde bu bilinçle hareket eden en önemli coğrafyalardan bir tanesidir. Bunun sebebi AB'nin mevcut refah seviyesinin en önemli kaynaklarından bir tanesi olan sanayileşmenin enerjiye duyduğu ihtiyaçtır. Bunun dışında enerji günlük hayattaki ulaşım, aydınlatma ve ısınma gibi belli başlı kullanım alanlarıyla da toplumsal refahın çok önemli girdilerinden bir tanesidir. Ek olarak AB, günümüzde tükettiği enerjinin yaklaşık %53'ünü ithal fosil yakıtlar artı ithal nükleer yakıtlarla sağlamaktadır. Bu da doğal olarak, AB-28 için enerji konusunda tedarik güvenliğini ilk sıraya oturtmaktadır. AB'nin enerji konusundaki hassasiyetlerine değinilecek olan bu başlıkta ilk ele alınacak olan AB'nin tedarik güvenliği meselesine yaklaşımı ve tedarik güvenliğini kesintisiz ve güvenli bir hale getirebilmek için aldığı tedbirler ve bu husustaki başarıları olacaktır. AB'nin enerji ithalatını gerçekleştirdiği en önemli coğrafyalardan bir tanesi olan RF ile enerji diyalogunun en önemli girdilerinden bir tanesi olan tedarik güvenliği meselesinde Rusya'nın genel tutumu ve AB'nin bu hassasiyetini aralarındaki bağımlılık ilişkisi içerisinde pazarlık gücü anlamında ne şekilde kullandığı ise yine bu alt başlıkta ele alınacak konulardan bir tanesidir.

AB için enerjinin kesintisiz bir şekilde tedarik edilebilmesi dışında diğer en önemli nokta ise enerjinin uygun fiyatla tedarik edilebilmesidir. Bir ölçüde tedarik güvenliğinin bir alt başlığı olarak da görülebilecek bu konunun tek başına ele alınacak olmasının en önemli nedeni ise AB-RF enerji ilişkilerinde özellikle doğalgazın fiyatlandırılması üzerinden yaşanan problemlerdir. Doğalgazın fiyatlandırılması konusunda dünya genelinde petrol için geçerli olan bir piyasa yapısının bulunmaması, RF'yi AB doğalgaz piyasasında fiyat belirleme noktasında bağımsız bir pozisyona konumlandırmaktadır. Bu durum yukarıda farklı örneklerle de ifade edildiği gibi yakın gelecekte de doğalgaz kullanımının aşağı yukarı aynı ölçekte devam edeceği AB için oldukça önemli bir sorundur. Nitekim Tusk'ın Avrupa Enerji Birliği düşüncesinin temel hareket noktalarından biri bu konuyla alakalıdır. Aslında Tusk, hem genel anlamda hem de enerji konusu özelinde AB için geçerli olan bir soruna, aslında tam anlamıyla bir "BİRLİK" olarak hareket edememe konusuna atıfta bulunarak, özellikle enerji antlaşmalarında fiyatlandırma konusunda tek ses olabilecek bir yapının oluşturulması gereğine değinmiştir.

Enerjinin ödenebilir fiyattan alımı sadece AB'nin ekonomik güvenliği açısından değil siyasi bütünlüğü açısından da önemlidir. Çünkü RF, AB ile arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinde doğalgazın fiyatlandırılması kozunu, AB-28 içinde neredeyse her ülkeye farklı fiyat politikası uygulayarak, birlik içerisinde kendi lehine bir

ayrıştırma politikası haline getirmektedir. Dolayısıyla bu haliyle fiyatlandırma konusu AB için iki ucu keskin bıçak gibidir. Bu sebeple aynen tedarik güvenliği konusunda olduğu gibi, AB'nin işin ekonomik boyutundaki hassasiyetini azaltabilmek adına hangi adımlara yöneldiği ve yine bu adımların RF ile olan enerji diyaloguna yansımaları bu alt başlık altında incelenecektir.

3.2.1. AB'nin Enerji Tedarik Güvenliği Sorunu ve Çözüm Arayışları

Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan *EU Energy in Figures: Statistical Pocket Book 2015* ve Mayıs 2015'de AB istatistik kurumu EUROSTAT' tarafından yayınlanan *Energy Trends* isimli raporda yer alan bilgilere göre AB-28'in 2013 yılında toplam üretimi yaklaşık 804.2 Milyon Ton Petrol Eşleniği (Mtoe) olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 18 yıl öncesine nazaran 160.7 Mtoe daha azdır. Bu da bize AB'nin tüm yakıtlar bazındaki toplam enerji üretiminde son 18 yıllık dönemde %17 oranında azaldığını göstermektedir.¹³⁴ Aynı yıl içerisinde tüm yakıtlar bazındaki toplam tüketim ise 1666.32 Mtoe olarak ifade edilmektedir. Bu haliyle görüldüğü üzere 2013 rakamlarıyla AB-28 tarafından üretilen ve tüketilen toplam enerji anlamında büyük bir açık ortaya çıkmaktadır. Üretim ve tüketim arasındaki bu büyük fark ise doğal olarak ithalatla karşılanmıştır.¹³⁵ Bu da AB'nin tükettiği enerjinin yaklaşık %53'ünü yani yarıdan fazlasını ithalatla karşılaması demektir. Bu rakam aynı zamanda AB'nin toplam ithalatının da %20'sine tekabül etmektedir.¹³⁶ 1990-2013 aralığında ithalatla en büyük artış, iki katlık bir büyüme ile doğalgazda meydana gelirken, 2013 yılı itibarıyla AB'nin en fazla ithal ettiği birincil enerji kaynağı petrol olmaya devam etmiş, onu doğalgaz ithalatı takip etmiştir.¹³⁷ Avrupa enerji Güvenliği Stratejisi'nde (2014), AB'nin birincil enerji kaynakları anlamında dışa bağımlılığı şu yüzdelerle ifade edilmiştir: Ham petrol'ün neredeyse %90'ı, doğalgazın %66'sı, kömürün %42'si ve nükleer yakıtların %40'ı ithalatla sağlanmaktadır. Görüldüğü üzere bu yüzdelerin hiç biri %40'ın altına düşmeyen oldukça ciddi rakamlardır. Bu da bize, ithalat bağımlılığının ya da enerji tedarik güvenliğinin AB, enerji güvenliğinde birinci sırada olduğunu açıkça göstermektedir.

İthalat bağımlılığının bu denli yüksek olduğu bir coğrafyada doğaldır ki,

¹³⁴ European Commission, *EU Energy in Figures: Statistical Pocket Book 2015*, s.35, 2015, Luxembourg, http://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/PocketBook_ENERGY_2015%20PDF%20final.pdf. (Erişim tarihi: 5.01.2016)

¹³⁵ A.g.e, s.41.

¹³⁶ European Commission, "Imports and Secure Supplies: Diverse, Affordable and Reliable Energy From Abroad", <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies>. (Erişim tarihi: 4.04.2016)

¹³⁷ EUROSTAT, "Energy Trends", May 2015..... Bu çalışmada yer alan verilerin Haziran 2016'da güncelleneceği ifade edilmiş olmasına rağmen tez savunması yapıldığında, henüz bir güncelleme yapılmamıştır.

ithalatın nereden yapıldığı da tedarik güvenliği anlamında önem kazanmaktadır. AB-28 tarafından ithal edilen enerji kaynaklarının orijinlerine kömürden başlayarak baktığımızda ise farklı yakıtlarda karşımıza çıkan ilk beş ülke şu şekilde olmaktadır. Taş kömürü; Rusya, Kolombiya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Güney Afrika. Ham petrol ve NGL; Rusya, Norveç, Suudi Arabistan, Libya, Nijerya. Doğal gaz; Rusya, Norveç, Cezayir, Katar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı tarafından 2012-2040 aralığı için gerçekleştirilen Yeni Politikalar Senaryosu'na (YPS) göre önümüzdeki yaklaşık 30 yıllık dönemde dünya genelinde enerji ithalat/ihracat oranı ortalama %24 civarında gerçekleşirken AB için bu rakamın %50'ler civarında olacağı düşünülmektedir. Bu noktada en önemli soru ithalatın nereden gerçekleştirildiği sorusudur. YPS'ye göre, Çin, AB, Hindistan, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, 2015-2040 aralığında da şu anda olduğu gibi Ortadoğu, Rusya, Sahraaltı Afrika'dan enerji ithal etmeye devam edeceklerdir.

AB enerji tedarik güvenliğini sürdürülebilir bir biçimde sağlayabilmek için, bir taraftan birlik içerisinde birincil enerji üretimini arttırmaya yönelik politikalar uygularken diğer taraftansa kaynak çeşitlendirme politikasıyla, iklim değişikliği politikalarıyla da uyumlu olarak yenilenebilir enerjiye yönelik politikalara ağırlık vermeyi tercih etmiştir. Bunun dışında diğer önemli nokta ise genel anlamda enerji şoklarına karşı alınan tedbirler olarak nitelendirilebilecek, tedarikçi çeşitlendirme, enerji depolama kapasitesinin artırılması ve Avrupa Enerji Ağları'nın (TEN-E) geliştirilmesidir. Enerji verimliliğinin özellikle enerji kaybının en fazla görüldüğü konutlarda artırılabilmesi ise enerji güvenliği anlamında pek çok farklı boyutta önemlidir. Bir taraftan tüketimin azalmasıyla ithalat bağımlılığının azaltılmasına katkı sağlanabileceği ön görülürken, diğer taraftan ise daha az ithalat enerjiye daha az para ödemek anlamına geleceğinden ekonomik anlamda da pozitif bir etki beklenmektedir. Bunlar dışında ise enerji verimliliği, son dönemde Avrupa enerji stratejisinde önemli yer tutan 2020 hedeflerinin tutturulması ve iklim politikaları açısından da değerli görülmektedir. Bu başlıklar içerisinde RF ile en doğrudan ilintili olanlar, kaynak çeşitlendirmesi ile tedarikçi ve rotaların değiştirilmesi ile alakalı olanlardır. Diğer başlıklarda daha dolaylı bir etkileşim söz konusudur.

Tablo-7 YPS'ye Göre Bölgeler ve Kaynaklar Bazında Net Enerji İthalat-İhracat Oranları¹³⁸

	Petrol		Gaz		Kömür		Biyoenerji		Toplam	
	2012	2040	2012	2040	2012	2040	2012	2040	2012	2040
OECD Ülkeleri	%52	%22	%25	%18	%7	%21	%0	%3	%26	%9
Amerika Kıtası	%25	%19	%2	%6	%14	%15	%1	%1	%7	%10
ABD	%47	%24	%6	%3	%14	%13	%1	%1	%16	%4
Avrupa	%71	%74	%47	%66	%46	%56	%1	%5	%42	%43
Asya-Pasifik	%92	%85	%70	%20	%3	%55	%1	%10	%52	%5
Japonya	%99	%98	%97	%99	%100	%100	%6	%22	%94	%69
OECD Harici Ülkeler	%41	%21	%19	%11	%3	%4	%0	%1	%18	%7
Doğu Avrupa-Avrasya	%66	%58	%21	%33	%22	%27	%3	%9	%36	%35
Rusya	%72	%69	%28	%36	%33	%44	%5	%10	%45	%44
Asya	%58	%82	%2	%32	%2	%11	%0	%0	%13	%26
Çin	%54	%77	%27	%39	%8	%8	%0	%1	%15	%22
Hindistan	%74	%92	%32	%46	%25	%39	%0	%2	%30	%45
Güneydoğu Asya	%41	%76	%28	%1	%69	%30	%1	%4	%22	%7
Ortadoğu	%75	%73	%25	%24	%77	%82	%4	%5	%62	%56
Afrika	%64	%38	%44	%38	%30	%28	%0	%0	%37	%23
Latin Amerika	%27	%42	%9	%7	%66	%56	%1	%7	%20	%25
Brezilya	%7	%41	%40	%7	%80	%88	%1	%9	%11	%18
Dünya	%50	%52	%21	%22	%18	%23	%0	%2	%25	%24
Avrupa Birliği	%85	%89	%66	%82	%42	%54	%1	%5	%51	%50

3.2.1.1. Kaynak Çeşitlendirme ve Öz Kaynakların Kullanımının Arttırılması

Avrupa Enerji Birliği'nin kurulmasını sağlayan temel motivasyonları ve aksiyon planını içeren Enerji Birliği Paketi'ne göre (2015), AB için enerji tedarik güvenliğinin üç temel bileşeni vardır bunlar enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi ve enerjinin temin edildiği rotaların ve yöntemlerin (boru

¹³⁸ International Energy Agency, World Energy Outlook 2014, s.81. Tablo-12'de bold olarak gösterilen değerler, o ülke ya da bölgenin bahsedilen birincil enerji kaynağı anlamında ithalatçı olduğunu, diğer veriler ise ihracatçı olduğunu ifade etmektedir. İthalat değerleri, net enerji ithalatının, birincil enerji talebine bölünmesiyle, ihracat değerleri ise net enerji ihracatının, enerji üretimine bölünmesiyle elde edilmiştir.

hatlarına alternatif olarak LNG olarak alım) değiştirilmesidir. Bunlar içerisinde kaynak çeşitlendirme anlamında AB'nin enerji güvenliğini sağlayabilecek en önemli parametre olarak yenilenebilir enerji kaynakları işaret edilmiştir. Karbon emisyonu endişesinin olmadığı bu kaynaklar sayesinde elektrik üretimi bir taraftan yerli kaynaklardan sağlanırken diğer taraftan da ithalat bağımlılığının azaltılmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir.

2014 verileriyle AB'de, yenilenebilir enerjinin toplam enerji tüketiminde %13'lük bir paya ulaşmayı başardığı görülmektedir.¹³⁹ Bu rakam henüz 2020 hedefinin altında olsa dahi, yenilenebilir enerji ile alakalı gelişmeler umut verici olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni 1990-2014 aralığında yenilenebilir enerjinin birincil enerji tüketimindeki payının %180 artmış olmasıdır.¹⁴⁰ Bu yüzden, 2020 hedeflerinin revize edilmiş versiyonu olan 2030 hedeflerinde de AB'nin, toplam enerji tüketiminde yenilenebilir enerji'nin payının %27'ye çıkarılmasına çalışılması hedeflenmiştir. Yenilenebilir enerji dışında biomass, temiz kömür ve nükleer yakıtların enerji karmasındaki yerinin arttırılmaya çalışılması da Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi'nde kaynak çeşitlendirme anlamında yer alan diğer başlıklardır. Bunlar dışında konvansiyonel olmayan shale gaz gibi fosil yakıtların üretimi konusunda da çevre ile uyumlu teknolojilerin geliştirilmesi ile Avrupa'nın yerli enerji kaynaklarından daha fazla faydalanılabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte Mayıs 2016'da, konvansiyel olmayan fosil yakıtlarla ilgili Avrupa Birliği Enerji Komisyonu tarafından yapılan değerlendirme uyarınca, çatlatma tekniğiyle kaya gazı çıkarılması konusunda mesafeli bir duruşun olduğunu söylemek mümkündür. Komisyonun tavsiye kararı uyarınca, shale gaz projelerinin Birlik ölçeğinde önünün açılması için standartlaşmayı beraberinde getirecek, insan sağlığı ve çevreye zararı minimize edecek bir hukuki zeminin yaratılması zorunludur.¹⁴¹ Her ne kadar AB içerisinde, shale gazın çıkarılması süreciyle alakalı çevre ve insan sağlığı boyutunda bazı endişeler endişeler söz konusuysa da, shale gaz ithalatı konusunda aynı çekincelerin olmadığı görülmektedir. Amerika'dan LNG olarak ithal edilecek shale gazın AB'nin özellikle doğalgaz konusunda RF'ye olan bağımlılığını azaltabileceği yolunda Avrupa'da genel bir kanı hakim olmasına rağmen, farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Shale gaz konusuna daha mesafeli yaklaşanlara göre shale gaz ithalatı kısa vadede AB'nin Rus gazına bağımlılığını marjinal ölçekte azaltabilecek bir çare

¹³⁹ European Commission, EU Energy in Figures, 2015, s. 42.....

¹⁴⁰ EUROSTAT, Energy Saving Statistics, Şubat 2016.....

¹⁴¹ European Commission, "Environmental Aspects on Unconventional Fossil Fuels", Mayıs 2016, http://ec.europa.eu/environment/integration/energy/unconventional_en.htm. (Erişim tarihi: 25 Mayıs 2016)

değildir. Bunun en önemli nedenleri ise sıvılaştırma ve yeniden gazlaştırma süreçleri nedeniyle shale gazın Avrupa için çok da ekonomik bir alternatif olmaması ve Amerikalı üreticilerin gaz fiyatlarının daha yüksek olduğu Asya piyasalarını tercih edeceğinin düşünülmesidir. Bunlar dışında enerji fiyatlarında yaşanan düşüşle beraber Amerikalı shale gaz üreticilerinin zarar etmesi ve Amerika'daki üretimin düşmesi, shale gazın sürdürülebilir tedarik anlamında da sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim ABD başkanı Obama, Mart 2014'de Brüksel'e yaptığı ziyarette, AB'nin Amerika'dan gelecek ithalata güvenmemesi gerektiğinin altını çizerek, enerji güvenliği konusunda yerel kaynakları daha fazla merkeze alan adımların atılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴²

AB'nin kaynak çeşitlendirme ya da öz kaynakların kullanımını artırma yolundaki çabaları her ne kadar orta vadede AB'nin enerji tedarik güvenliğinin sağlanması konusunda önemli çabalar olsa da, diğer taraftan 2020 yılına gelindiğinde AB'nin doğalgaz tüketiminin halen %70 civarında olacağı ve 2020 sonrasında da bu yüzdeliğin yavaş bir şekilde de olsa artmaya devam edeceği düşünülmektedir.¹⁴³ Bu anlamda konuya yaklaşıldığında AB, kendi iç üretimini arttırmadığı müddetçe, dünyadaki doğalgaz satıcısı ülkelerin potansiyel müşterisi olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Bu da orta vadede RF için AB'nin kaynak çeşitlendirmesinden ziyade tedarikçi çeşitlendirmesini ya da RF dışındaki tedarikçilerden özellikle LNG olarak doğalgaz almaya başlamasını daha büyük bir sorun haline getirmektedir. RF için Avrupa pazarındaki payının hele de enerji fiyatlarının düştüğü bir süreçte azalması göz ardı edilemeyecek bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Nitekim 2016 yılındaki büyümesi %0 olması beklenen Rusya, Avrupa'ya sattığı doğalgazın fiyatını düşürerek, özellikle de Amerika menşeli shale gazın Avrupa pazarındaki etkisini azaltma çabası içerisindedir. Rus Ekonomik Kalkınma Bakanlığı tarafından, Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine dayandırılarak yapılan açıklamaya göre, Almanya sınırında teslim edilen bin metreküp Rus doğalgazının ortalama kontrat fiyatı, Nisan 2016'da, geçen yılın aynı

¹⁴² Gregor Erbach, "European Parliament, Shale Gas and EU Energy Security, Briefing", **European Parliamentary Research Service**, December 2014, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/542167/EPRS_BRI\(2014\)542167_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/542167/EPRS_BRI(2014)542167_REV1_EN.pdf). (Erişim tarihi: 2.02.2016)

¹⁴³ European Commission, **EU Energy, Transport and GHG emissions trends to 2050 – Reference Scenario 2013**, <http://ec.europa.eu/transport/media/publications/doc/trends-to-2050-update-2013.pdf>. (Erişim tarihi: 14.12.2015); European Commission **EU Energy Security Strategy**, COM (2014) 330 Final, 28.5.2014.....

ayına göre yüzde 45,6 gerileyerek 144,7 dolar olmuştur.¹⁴⁴

Her ne kadar ilk bakışta, düşen enerji fiyatları AB'nin işine yaramış gibi görünse de diğer taraftan bazı görüşlere göre, piyasaya giren ucuz doğalgaz yenilenebilir enerji yatırımları için bir tehdit oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu da kısa vadede krizden doğan faydanın uzun vadede doğalgaza, dolayısıyla RF'ye bağımlılığı yüksek ölçekte devam ettirerek, tedarik güvenliği anlamında AB'nin mevcut durumunu devam etmesine sebep olabilir.

RF açısından duruma bakıldığında ise uzun vadede bu fiyatların sürdürülebilirliği tartışmalıdır. Doğalgaz ve petrol üretimini arttıran RF, AB'ye gaz arzını arttırabilecek durumdadır. Nitekim 2015 yılında Avrupa'ya gaz arzını bir önceki yıla göre %8 arttırarak 159.4 milyar metreküp gaz arzı gerçekleştirmiştir.¹⁴⁵ 2016 yılında bu rakamın artarak 2017'de 166.1 milyar metreküp, 2018'de ise 166.3 milyar metreküp olacağı düşünülmektedir.¹⁴⁶ Nitekim 2016 yılında RF'nin AB'ne doğalgaz arzının arttığı Ukrayna kaynakları tarafından da doğrulanmıştır. Ukrayna Ukrtransgaz şirketinin basın merkezinden Avrupa'ya transit doğalgaz aktarımı ile ilgili yapılan yazılı açıklamaya göre, geçen yıla göre Avrupa ülkelerine doğalgaz geçişinin arttığına dikkat çekilerek, "Ocak-Mayıs döneminde Ukrayna transit doğalgaz boru hattından Avrupa'nın tüketimi için 31,4 milyar metreküp doğalgaz gönderildiği, bu rakamın geçen yıla göre %34 daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Açıklamada ayrıca, mayıs ayı içerisinde transit boru hattı üzerinden Avrupa'ya 6,5 milyar dolarlık doğalgaz aktarımı yapıldığı, bunun da geçen yıla oranla yüzde %20,6 daha fazla olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁷

Sonuç itibarıyla şu an için, AB'nin kaynak çeşitlendirme stratejisinde RF için hassasiyet yaratacak iki temel faktör, uzun vadede yenilebilir enerjinin payının artması, kısa vadede ise LNG olarak gelebilecek shale gaz'dır. İlki ile alakalı söylenebilecek olan şey, doğalgazın kullanım alanlarında yenilenebilir enerjinin onun yerini almasını sağlayabilecek teknolojiler geliştirildiğinde bağımlılığı tamamen

¹⁴⁴ "Rus Gazının Fiyatı Düştü," **Dünya Gazetesi**, 4 Haziran 2016, <http://enerjitir.com/rus-gazinin-fiyatı-dustu>. (Erişim tarihi: 5 .06. 2016)

¹⁴⁶ "Avrupa Birliği Rusya'ya Bağımlılıktan Kurtulamıyor", **TRT Haber**, 15 Ocak 2016, <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/avrupa-birligi-rusyaya-bagimlilik-kurtulamiyor-229808.html>. (Erişim tarihi: 4 .02.2016)

¹⁴⁷ Elena, Mazneva. "Gazprom Sees Record EU Exports as It Shrugs Off U.S. LNG", **Bloomberg**, 1 Şubat 2016, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-01/gazprom-meets-investors-as-it-prepares-record-exports-to-europe>. (Erişim tarihi: 4.02.2016)

¹⁴⁷ Enerji Enstitüsü, "Avrupa'ya Ukrayna Üzerinden Doğalgaz Transferi %34 Arttı", 03.06.2016, <https://enerjiensitusu.com/2016/06/03/avrupaya-ukrayna-uzerinden-dogalgaz-transferi-yuzde-34-artti>. (Erişim tarihi: 5.06.2016)

sonlandırmaktan ziyade, RF'nin Avrupa pazarındaki yerini azaltabilecek bir kaynak olduğudur. Shale gaz ise mevcut veriler ve RF'nin hamleleri doğrultusunda düşünüldüğünde şimdilik, AB pazarında RF ile tam anlamıyla rekabet edebilecek bir alternatif olarak görülmemektedir. İlerleyen dönemde AB içerisindeki shale gaz üretiminin artması ve daha interkonekte bir boru hattı yapısıyla rekabet şansının daha yüksek olabileceği ise göz ardı edilmemelidir.

3.2.1.2. Tedarikçi Ülkeler ve Rotaların Çeşitlendirilmesi

Enerji Birliği Paketi'nde yer alan ifadelerle göre, enerji politikası genel olarak kaynak ve transit ülkeler tarafından dış politikanın bir parçası olarak kullanıldığından, bu durum AB'nin dış enerji politikası tartışılırken de göz önünde bulundurulması gereken en önemli başlıklardan bir tanesidir. Bu yüzden AB, global enerji pazarında partner ülkeleriyle birlikte çalışarak, enerji için küresel bir yönetim sistemi kurulmasına ön ayak olmalı ve daha rekabetçi ve daha şeffaf bir enerji pazarının oluşturulması için çalışmalıdır. Anlaşıldığı üzere, AB'nin kısa vadede enerji işbirliğini geliştirme arzusunda olduğu kaynak ve transit ülke ve bölgeler, Cezayir, Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Ortadoğu, Afrika ve diğer potansiyel tedarikçilerdir.¹⁴⁸

2013 yılında AB, ithal ettiği doğalgazın %39'unu Rusya'dan, %33'ünü Norveç'ten ve %22'sini Kuzey Afrika'dan Cezayir ve Libya'dan almıştır. Mevcut alıma ek olarak LNG olarak ise Katar ve Nijerya'dan yaklaşık %15'lik bir alım gerçekleştirilmiştir. AB tarafından doğalgazda RF'ye olan bağımlılığı azaltabilecek en önemli alternatif olarak LNG ticareti görüldüğünden ve RF'nin buna karşılık geliştirdiği arz ve fiyatlandırma stratejisinden yukarıda bahsedilmişti. O yüzden burada cevap aranacak ilk soru, AB'nin kısa vadede RF'ye alternatif olarak ya da RF'nin pazar payını azaltabilecek ülke ve bölgeler olarak gördüğü coğrafyaların bunu yapabilme kabiliyetidir. Bu sorunun Avrupa Birliği için üç temel boyutu vardır:

- 1) Alternatif tedarikçiler, RF'ye olan bağımlılığı özellikle ithal edilen doğalgazın miktarı anlamında hangi ölçekte azaltabilir?
- 2) Alternatif tedarikçilerden, gerek boru hatları gerekse LNG olarak alınabilecek doğalgaz tedariki sırasında yaşanabilecek güvenlik riskleri nelerdir?
- 3) Alternatif tedarikçilerden alınacak doğalgaza ödenecek meblağ,

¹⁴⁸ Energy Union Package, COM (2015) 80 Final, s.6.....

RF'ye ödenenle karşılaştırıldığında AB için daha ekonomik midir?

Enerji Komisyonu tarafından, petrol ve doğalgaz tedarik rotaları ile alakalı hazırlanan rapora göre, AB'nin özellikle doğalgaz konusunda tedarik güvenliğinin sağlanabilmesi için Hazar, Orta Asya, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'i içine alan Güney Gaz Koridoru en önemli alternatif hat, burada yer alan ülkeler ise potansiyel alternatif tedarikçiler olarak değerlendirilmektedir.

2019/2020 yıllarında açılabilceği düşünülen bu hattan ilk etapta yaklaşık 10 bcm doğalgazın Avrupa'ya getirilmesi planlanmaktadır. Hazar, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki kaynakların bir araya getirilmesi ile ise hedeflenen bu miktarın 80 ila 100 bcm'e kadar çıkarılabilmektedir.

Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için:

- 1) Ortak Çıkarları İlgilendiren Projeler (Projects of Common Interest) başlığı altında, Avrupa dışındaki kaynakların kıtaya aktarımı hem de Avrupa içerisindeki hatların birbiriyle entegre bir hale getirilmesi için gerekli kaynak ayrımı hedeflenmiştir. Bu hedefe uygun olarak 2015 yılında 149 Milyon Euro ayrılmıştır.¹⁴⁹
- 2) Gaz tedarikçisi ülkelerle Irak, Azerbaycan ve Türkiye'yi de içine alacak şekilde ilişkilerin geliştirilmesi
- 3) Transit ülkeler olarak Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi
- 4) Azerbaycan ve Türkmenistan ile Trans-Hazar Boru Hattı için görüşülmesi

AB, 2015 yılında ilk maddede yer alan 149 Milyon Euroluk kaynak ayrımının bir bölümünü TANAP (Trans Anatolian Pipeline) ve onunla bağlantılı olan Güney Kafkasya Boru Hattı ve Trans Hazar Boru Hattı için ayrılarak çok önemli bir adım atmıştır. Ukrayna Krizi ile de beslenen bu adımla TANAP Projesinin hayata geçirilmesi için inşaa çalışmalarına başlanmıştır. Bu anlamda yukarıda alternatif ülke ve rotalardan kısa vadede tedarik edilmesi planlanan ekstra 10 bcm'lik doğalgazın ilk tedarikçisi TANAP olarak görülmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁹ European Commission, "Projects of Common Interest", <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/projects-common-interest>. (Erişim tarihi: 5.04.2016)

¹⁵⁰ European Commission, "Gas and Oil Supply Routes", <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies/gas-and-oil-supply-routes>. (Erişim tarihi: 5.04.2016)

LNG ithalatı açısından bakıldığında ise AB'nin 2013 yılında 45 bcm LNG ithal ettiği görülmektedir. Bu ithalat Katar, Cezayir ve Nijerya'dan gerçekleşmiştir. Halihazırdaki bu tedarikçiler dışında Amerika, Avustralya ve Kanada da muhtemel LNG tedarikçileri olarak görülmektedir. Avrupa içerisinde 2014 yılı itibariyle özellikle 2018 sonrasında LNG anlamında yapılanmasını tamamlayacağı düşünülen Amerika ile alakalı çok ciddi bir beklenti söz konusu olmasına rağmen, bir önceki başlıkta da ifade edilen gelişmeler sebebiyle, şu an için bu beklenti ile alakalı ciddi bir belirsizlik ortaya çıkmış durumdadır.

Avrupa Birliği'nin şu andaki gerçek anlamda LNG ithalat kapasitesi 197 bcm kadardır. Avrupa için LNG ithalatı bir taraftan alternatif tedarikçilerin Avrupa pazarına ulaşması ile tedarikçi çeşitliliğine yaptığı katkı diğer taraftan ise, AB'nin doğalgaz tedarikçisini boru hatlarından bağımsız bir hale getirmesi anlamında oldukça avantajlı gibi görünmektedir. Bununla birlikte, boru hatlarıyla taşınan doğalgazın aksine, sıvılaştırılmış olarak tankerlerle taşınan ve hedefine ulaştıktan sonra yeniden gazlaştırılması gereken LNG'nin özel bir alt yapıya ihtiyaç duyması en büyük handikaplarından bir tanesidir. Şu anda Avrupa'da LNG ithal kapasitesi anlamında en önemli ülkeler, İspanya, Portekiz, Fransa ve İngiltere'dir. Avrupa içerisinde ise bu ülkelere ulaşan LNG'nin dağıtımı için yeterli alt yapı olmadığı için, üstünlük kısa vadede yine boru hatlarıyla dağıtımı yapılan doğalgazın elinde olacak gibi görünmektedir.¹⁵¹

Tedarikçi ülkeler anlamında AB'nin yöneldiği coğrafyalarla alakalı en büyük tehditlerden bir tanesi, Afrika ve Ortadoğu başta olmak üzere diğer önemli tedarik noktaları olarak görülen Hazar ve Orta Asya coğrafyasındaki istikrarsızlıklardır. Enerji sektöründe Gazprom'un da yatırımcı olarak boy gösterdiği bu coğrafyalardan özellikle Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya gelen doğalgaz 2015 yılı sonlarından beri düşme eğilimi içerisinde. İtalya merkezli doğal gaz boru hattı işletmecisi Snam Rete Gas'ın CEO'su Carlo Malacarne'a göre Avrupa'nın önemli doğalgaz tedarikçileri olan Cezayir ve Libya'nın doğal gaz arzı siyasi istikrarsızlık ve yetersiz yatırım nedeniyle gelecek 2-3 yıl içerisinde düşme eğilimi gösterme potansiyeline sahiptir.¹⁵² Bunun dışında Hazar ve Orta Asya coğrafyasında ülkeler arasında yaşanan problemler, Hazar'ın enerji kaynaklarının paylaşımı anlamında halen

¹⁵¹ European Commission, " Consultation on an EU Strategy For Liquefied Natural Gas and Gas Storage ", <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/LNG%20consultation%20-%20publication.pdf>. (Erişim tarihi: 15.05.2016)

¹⁵² "AB'nin Rus Gazına Bağımlılığı Artacak", **Enerji Günlüğü**, 17.11.2015, <http://www.enerjigunlugu.net/icerik/16026/abnin-rus-gazina-bagimlilik-artacak.html#.V1MsbOeyOko>. (Erişim tarihi: 15.05.2016)

tartışmalı bir bölge olması, TANAP'ın iki büyük tedarikçisi Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki mevcut sorunlar ve Güney Kafkasya'nın donmuş pek çok problemi topraklarında barındırması, tedarikçi çeşitlendirmesine rağmen, tedarikin ne kadar güvenli olabileceğine dair sorunları beraberinde getirmektedir.

Avrupa kıtası dışındaki tedarikçiler bir tarafa bırakıldığında AB için hem doğalgaz hem de sıvılaştırılmış doğalgaz anlamında Rusya'ya alternatif olabilecek en önemli ülke Norveç'tir. RF ile Ukrayna krizi nedeniyle gerilimin arttığı günlerde, AB Komisyonu'nun Enerjiden Sorumlu Üyesi Günther Oettinger, AB'nin Rusya'dan sonraki en önemli gaz tedarikçisi olan Norveç'in rahatlıkla yıllık ihracatı olan 110 bcm'in üzerine çıkarak herhangi bir şok kesintide AB'nin arz güvenliğini temin edebileceği düşüncesini paylaşmıştır. Oettinger'in bu iyimser yaklaşımına karşılık ise aynı günlerde Norveç Petrol ve Enerji Bakanı Tord Lien ise yaptığı açıklamada, Avrupa'ya doğalgaz sevkiyatında hafif artış beklediğini söyleyerek, RF ile AB arasındaki durum kötüleştiği takdirde, Norveç'ten Avrupa'ya giden gazın fiyatının artabileceği uyarısında bulunmuştur.¹⁵³

Bu başlık altında anlatılanlar çerçevesinde görüldüğü üzere, AB'nin doğalgaz anlamında RF'ye olan bağımlılığını azaltma çabası aslında ithalat bağımlılığı için bir çözüm değildir. Tam tersine bu arayışın yeni bağımlılıkları ortaya çıkarma potansiyeli de mevcuttur. Bunun dışında enerji tedarik güvenliği anlamında da tam anlamıyla güvenilir bir tablo yaratabildiğini söylemek güçtür. Bu anlamda gerek tedarikçi çeşitlendirmesi gerekse yeni boru hatları ve LNG ticaretinin RF'ye bağımlılığı azaltabilecek çözümler olduğu göz ardı edilmemekle birlikte, tamamen ortadan kaldırılabileceğini de söylemek güçtür. Bu noktada Avrupa Enerji Güvenliği Formu'ndan Hans-Josef Fell'in düşünceleri oldukça kıymetlidir. Fell'e göre Avrupa'nın RF'ye bağımlılığını en güvenli ve ekonomik şekilde azaltmasını sağlayacak olan şey çok hızlı ve güçlü bir stratejiyle yenilenebilir enerjiler ve enerji verimliliği ile ilgili politikalardan sonuç almaktır. Böylece AB enerji politikası ve genel anlamda dış politikada da daha bağımsız olabilir. Yenilenebilir enerji teknolojilerinin henüz çok genç olmasından dolayı ise AB'nin bu bağımlılığı tam anlamıyla azaltabilmek için aşağı yukarı 10 yıla daha ihtiyacı vardır.¹⁵⁴

¹⁵³ "AB, Rus Gazına Alternatif Arıyor", *Deutsche Welle* Türkçe, 26.09.2014. <http://www.dw.com/tr/ab-rus-do%C4%9Falgaz%C4%B1na-alternatif-ar%C4%B1yor/a-17957155>. (Erişim tarihi: 15.05.2016)

¹⁵⁴ "AB, Rus Gazına Alternatif Arıyor", *Deutsche Welle*.....

3.2.1.3. Avrupa Enerji Ağlarının ve Üye Ülkelerin Enerji Mevzuatlarının Uyumlu Hale Getirilmesi

Çalışmanın buraya kadar olan bölümünde çok defa vurgulanmaya çalışıldığı gibi AB için, enerjinin tedarik edilmesi yanında iç piyasada dağıtımı da oldukça önemli bir başlıktır. Bunun için hem alt yapının hem de hukuki mevzuatın bütün ülkelerde aynı standartlara sahip olması arzu edilmektedir. Bunun sebebi AB'nin ithal ettiği iki büyük enerji kalemi doğalgaz ve petrolün arzındaki farklılıklardır. Doğalgaz ticareti çok fazla esneklik göstermeksizin boru hatlarına bağımlıdır, bu durum AB doğalgaz alt yapısını oldukça karmaşık bir hale getirmektedir. Petrol ithalatı ise gazla kıyaslandığında çok daha az komplekstir çünkü petrolde sadece boru hatlarına bağımlılık söz konusu değildir. Nitekim AB, ithal ettiği petrolün çok büyük bir kısmını deniz yoluyla almaktadır. Bu noktada da doğalgaz ile petrol arasında bir ayrım söz konusudur. Deniz yoluyla alınan petrol, LNG'de olduğu gibi ekstra bir işleme ihtiyaç duyulmaksızın sevk edilebilmektedir. Bununla birlikte petrol tankerlerinin zaman zaman sebebiyet verebildiği deniz kazaları nedeniyle uygun şartlar oluştuğu takdirde, petrolün de boru hatlarıyla temin edilebileceği, AB Enerji Komisyonu'nun konuyla alakalı görüşlerinde yer almıştır.¹⁵⁵

AB'nin boru hatları ile ilgili en önemli sorunlarından bir tanesi interkonnekte sistemin yeterince gelişmemiş olmasıdır. Bu durumun en güzel örneği Batı boru hattı ağı ile Doğu'nun alt yapısı arasındaki uyumsuzluktur. Alt yapının sorunlu olması sebebiyle doğalgazın sevkiyatı sırasında akışın sağlıklı yapılamaması, enerji verimliliği ve teknik donanımdaki farklı standartlar en önemli sorunlardan bir tanesi olarak görülmektedir. Sorun sadece Doğu-Batı hattı arasında da değildir. Merkez Avrupa Enerji Ortakları (CEEP) Sözcüsü Jan Jureczk'a göre Orta Avrupa enerji piyasaları, alt yapının Batı Avrupa ülkelerinden izole kalması nedeniyle, özellikle gaz konusunda tekelleşme mağduru haline gelebilmektedir. Bu yüzden Kuzey-Güney doğalgaz boru hattı geliştirilerek, Baltık bölgesinden Adriyatik'e, gaz, petrol ve elektrik alt yapısı bir bütün haline getirilmelidir.¹⁵⁶ Bu anlamda da yine doğalgaz boru hatları daha önemli bir sorun ve gündem maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, petrolün sadece %10'u Avrupa'ya boru hatlarıyla gelirken, doğalgazın neredeyse %85'i boru hatlarıyla taşınmaktadır.

Bölgesel işbirliği gaz alt yapısında özellikle kriz dönemlerinde meydana gelebilecek şok kesintiler anlamında oldukça önemlidir. O yüzden enerji politikaları

¹⁵⁵ European Commission *EU Energy Security Strategy*, COM (2014) 330 Final, 28.5.2014.....

¹⁵⁶ Avrupa Birliği Rusya'ya Bağımlılıktan Kurtulamıyor, *TRT Haber*, 15 Ocak 2016.....

geliştirilirken enerji alt yapısının ihmal edilebilmesi gibi bir durum söz konusu olamamaktadır. Yerel piyasalarda şeffaflık sağlayacak hukuki uygulamalar da bu sürecin en önemli tamamlayıcıları olarak değerlendirilmektedir. Aynen enerji alt yapısı gibi hukuk sisteminin de enerji şoklarına karşı yapılandırılması bir acil durum mekanizmasının olması AB için ayrıca önem taşımaktadır.¹⁵⁷

Mayıs 2014’de Avrupa Komisyonu, birliğin enerji güvenliği stratejisini masaya yatırarak AB’nin dış kaynaklı enerji şoklarına karşı ne kadar kırılgan olduğunun altını çizmiş, bununla ilgili endişeler ortaya konularak bir yol haritası çizilmiştir. Bu anlamda bakıldığında Enerji Birliği adı verilen bu aksiyon planı çerçevesinde, AB’nin küresel enerji piyasasındaki ağırlığını arttırabilmek için (pazarlık gücünü) enerji kaynakları, tedarikçileri ve rotalarının çeşitlendirilmesi kararı alınmıştır.¹⁵⁸ Bu noktada AB’nin yoğunlaştığı noktalar ise öncelikli olarak Güney Gaz Koridoru, Akdeniz ve Ortadoğu Avrupa’daki likit hatlarıdır. Doğalgaz da alternatif tedarikçilere ulaşabilmek için ise Birliğin mevcut tüm finansal kaynaklarının seferber edilmesi, özellikle de Avrupa Stratejik Yatırımlar Fonunun (EFSI/ European Fund for Strategic Investments)¹⁵⁹ devreye alınması ve ayrıntılı ve planlı bir LNG stratejisinin geliştirilmesi kararı alınmıştır. Bunlara ek olarak enerjinin Avrupa Birliği sınırları boyunca piyasa koşullarına uygun bir şekilde dolaştığı bir AB iç enerji pazarının oluşturulması yolundaki inisiyatif bir kez daha ortaya konulmuştur.

Buna göre kurallı bir iç pazarın oluşması öncelikle iki ön şarta bağlıdır. Bunlardan ilki bölgesel ölçekte alt yapı yatırımları, ikincisi ise Avrupa Birliği ölçeğinde enerjide ortak hukuki düzenlemelerin geçerli olmasıdır. Özellikle doğalgaz antlaşmalarında şeffaflığın arttırılabilmesinin, AB hukukuna tamamen uyumlu davranılmasıyla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Eğer bu konuda bir tek seslilik sağlanabilirse, üçüncü (tedarikçi) ülkelerle yapılacak antlaşmalarda da tüm tarafların masaya ellerinde iç piyasa kurallarına uygun tekliflerle oturmaları sağlanabilecektir. Tüm bunların yanında yenilenebilir enerji ve enerji alanında inovatif teknolojilerle ilgili ilerlemenin de devam ettirilmesi gereğinin altı çizilmiş ve bu adımlar küresel enerji pazarı açısından AB’nin en önemli silahları olarak ifade edilmiştir.

¹⁵⁷ European Commission, “On Security of Energy Supply and International Cooperation: The EU Energy Policy Engaging with Partners Our Borders”, COM (2011) 539 Final, 7.9.2011, Brüksel, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1408370068358&uri=CELEX:52011DC0539>. (Erişim tarihi: 7.09.2015)

¹⁵⁸ European Commission **EU Energy Security Strategy**, COM (2014) 330 Final, 28.5.2014.....

¹⁵⁹ European Investment Fund (EIF), “What We Do”, http://www.eif.org/what_we_do/efsi/efsi-qa-regarding-eif.pdf. (Erişim tarihi: 26.05.2016)

AB, 1996-2001 yılları arasında enerji piyasalarının irtibatlandırılması amacıyla Trans-Avrupa Ağları (TEN's: Trans-European Networks) planını uygulamaya koymuştur. Bu planın iki önemli amacı vardır. Birincisi, AB'nin genişlemesini de güçlendirecek bir biçimde enerji şebekelerinin (elektrik ve doğal gaz) birleştirilmesidir. Bu sayede, Birlik içinde tek bir enerji piyasasının oluşturulması hedefine ulaşılabilecektir. İkinci amaç ise, AB'nin ihtiyaç duyduğu enerjinin güvenli bir şekilde temin edilmesi, enerji ihracatçısı ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve Birliğe komşu olan ülkelere siyasi istikrara katkıda bulunmaktır.¹⁶⁰ TEN aynı zamanda AB enerji piyasalarının serbestleştirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi amaçlarına da dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Bu amaçla Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Yatırım Fonu kaynaklarından aday ülkelere ve ortaklık ilişkisi kurulan ülkelere destek sağlanmaktadır.

AB'nin desteklediği ve Türkiye'nin de dahil olduğu bir diğer proje ise INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe - Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı)'dir. AB'nin en uzun soluklu enerji teknik destek programı olan INOGATE'in hayata geçişi, 1996 yılında Bakü Girişimi (Baku Initiative) ve Doğu İşbirliği (Eastern Partnership) tarafından hazırlanan çerçeve belgesiyle gündeme gelmiştir. 11 ülkenin işbirliği içerisinde olduğu bu programın amacı, bu ülkelerin fosil yakıtlara ve enerji ithalatına olan bağımlılıklarını azaltmak, enerji tedarik güvenliklerini arttırmak ve iklim değişikliği ile ilgili politikaları desteklemektir. Doğu Avrupa, Kafkaslar, Orta Asya şeklinde üç bölgeye odaklanan INOGATE projesi ile ilgili AB'nin beklentileri ise genel anlamda dört ana başlık altında toplanabilir:

- 1) Üye ülkelerin enerji pazarlarının temel işleyiş prensipleri anlamında AB iç piyasası ile uyumlu hale getirilmesi
- 2) Enerji ithalat ve ihracatı, enerji temininin hem kaynak hem de ülke bazında çeşitlendirilmesi, enerji iletimi ve enerji talebinin güvenliğinin sağlanması
- 3) Enerji verimliliği, yenilenebilir enerji ve talep güvenliğinin yönetimi gibi konularda sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi,
- 4) Ortak bölgesel çıkarlarla uyumlu enerji projelerinin

¹⁶⁰ European Commission, "Infrastructure- TEN-T-Connecting Europe" http://ec.europa.eu/transport/themes/infrastructure/ten-t-policy/index_en.htm. (Erişim tarihi: 5.10.2015)

gerçekleştirilebilmesi için yatırımın teşvik edilmesi¹⁶¹

TEN ve INOGATE dışında, AB'nin diğer benzer bölgesel girişimleri ise EURO-MED (Avrupa- Akdeniz) Enerji Ortaklığı ve SEEERF (Güneydoğu Avrupa Enerji Düzenleme Forumu)'dir. Bunlardan ilki, Akdeniz ülkelerindeki enerji sektörlerinin yeniden yapılandırması ve serbestleşmesi amacıyla kurulmuşken¹⁶², diğeri Güneydoğu Avrupa'da tam entegre bir bölgesel elektrik ve gaz pazarının kurulması ve AB enerji iç pazarına entegrasyonun sağlanması amacıyla kurulmuştur.¹⁶³ Tüm bu çabaların en önemli nedeni ise son kertede AB'nin enerji güvenliğinin korunması ve devam ettirilmesidir. Bu noktada AB için en önemli girdilerden bir tanesi petrol ve doğalgazı AB'ye taşıyan boru hatları, bunların güvenliğinin sağlanması ve iç piyasada rekabet ortamında dağıtımının yapılmasıdır.

AB-RF enerji ilişkilerinde, tarafları karşı karşıya getiren en önemli konulardan bir tanesi de RF'nin Avrupa'daki iştirakleri sayesinde, gazın Avrupa'ya ulaştırılmasından sonraki dağıtım sürecinde de etkili olmasıdır. Özetle, RF, Avrupa enerji pazarında sadece tedarikçi değil aynı zamanda da dağıtıcı olarak yer almaktadır. Rusya ile ilgili aşağıdaki alt başlıkta daha ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere, GAZPROM'un Avrupa iç pazarına nüfuz etme çabası sadece tedarik ve fiyatlandırma ile değil aynı zamanda dağıtımla da gerçekleşmektedir. Bu anlamda, AB Üçüncü Enerji Paketi'nde yer alan üçüncü taraf erişimi ve enerji şirketlerinin dikey entegrasyon yapısının engellenmesi ile rekabet ortamının geliştirilmesi başlıklarının, AB piyasasındaki en dominant ve büyük yabancı enerji şirketi olan GAZPROM'u hedef aldığını düşünmemek için bir neden yoktur. Bunun yanı sıra ulusal mevzuatların uyumlu hale getirilmesine yönelik eski ve tüm çabalara rağmen, AB'nin bu konudaki başarısı da ülkelerin enerji ihtiyaçları birbirinden farklı olduğu sürece tartışmalı olmaya devam edecektir. Bunun en güzel iki örneği, Kuzey Akım 2'nin tamamlanmış olması ve son dönemde RF ile yaşanan tüm sorunlara rağmen RF'nin NABUCCO'ya alternatif olarak gündeme getirdiği Güney Akım Projesi'nin de Avrupa'da tartışılmaya devam edilmesidir.

¹⁶¹ INOGATE, "In Brief", <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>. (Erişim tarihi: 5.10.2015)

¹⁶² EuroMed, "The EuroMed Partnership", [http://www.enpi-info.eu/medportal/content/340/About%20the%20EuroMed %20 Partnership](http://www.enpi-info.eu/medportal/content/340/About%20the%20EuroMed%20Partnership). (Erişim tarihi: 5.10.2015)

¹⁶³ Energy in South East Europe, "Electricity Sector-South East Europe Regional Electricity Market (REM)", <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/infrastructure/sectors/energy/rem.htm>. (Erişim tarihi: 5.10.2015)

3.2.1.4. Enerjinin Depolanması

Genel anlamda her türlü piyasa özelinde geçerli olan etkin kriz-talep yönetimi, özel olarak sürdürülebilir enerji tedariki anlamında AB için ayrı bir önem taşımaktadır. AB için, enerji konusunda kriz, şok kesintiler anlamına gelmektedir. Bu yüzden, AB'nin geliştirdiği petrol ve doğalgaz stok tutma sistemleri Birliği yaşanabilecek bir arz problemine karşı korumayı amaçlamaktadır. Komisyon'un 2002'de aldığı bir kararla üye ülkelerin petrol stoku tutma süresi 120 günlük tüketime eş değer olarak belirlenmiştir. Ayrıca her üye ülkede bir stok tutma kurumunun kurulması mecburiyeti getirilmiştir. Bu karar AB genelinde depolama tesislerinin yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden bir tanesidir. Bunun dışında petrol ve doğalgaz depolama politikası Enerji Acil Eylem Planı açısından da önemli bir nokta olarak değerlendirilmiştir. Hali hazırda AB'nin ortalama petrol stoku tutma süresi 114 gündür.

Doğalgazda ise üye devletlerin 60 günlük tüketime eşdeğer stok tutma zorunluluğu mevcuttur ve şu anda ortalama depolama süresi 50 günlüktür. Hem petrol hem de gazın ortalama depolarda barınma süreleri Komisyon'un belirlediği hedef rakamlara oldukça yakın görünmektedir. Bu nedenle olası bir kriz anında piyasanın çok fazla bir risk altına girmesi söz konusu değildir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki bu stok tutma süresi her üye devlet için farklılıklar taşımaktadır, Kimi ülkelerde rakamlar ortalamanın üstünde iken bazılarında altına düşebilmektedir. Fakat Komisyon üye devletlerin birbirlerinin depolarını kullanabilmesi yönünde bir kolaylık sağlamıştır. Dolayısıyla, olası acil bir durumda isteyen ülke bir başka üye devletin deposunu kullanabilecektir. Bu da kriz yönetiminde ortak bir politikanın geliştiğini göstermektedir. Talep yönetimine bakıldığında ise AB enerji verimliliğinin ve tasarrufunun artırılması yönünde ciddi yatırımlar yapmaktadır. Enerji verimliliği ve tasarrufu talebi kısacağından dış kaynaklara olan bağımlılık azalacaktır. Bu da hem enerji piyasasının daha etkin işlemesine hem de arz güvenliğinin kontrol altına alınmış olmasına yardımcı olacaktır.¹⁶⁴

¹⁶⁴ European Commission, "Questions And Answers On Security Of Energy Supply In The EU", MEMO, 28 May 2014, Brüksel, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-379_en.htm. (Erişim tarihi: 10.10. 2015)

AB için özellikle doğalgazın depolanması meselesi oldukça önemlidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. "The Role of Gas Storage in Internal Market and in Ensuring Security of Supply", European Commission- Directorate General for Energy, <https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/REPORT-Gas%20Storage-20150728.pdf>.

Genel anlamda AB üyesi ülkelerin depolama kapasitelerinin artırılması arzu edilen bir durum olmakla birlikte genel tedarik güvenliğinden ziyade enerji şoklarına karşı bir çaba olarak ortaya çıkması konuyu RF ile çok daha dolaylı olarak ilintili hale getirmektedir. Avrupa piyasası için güvenilir bir tedarikçi profili çizmeye çalışan RF için de şok kesintilere gitmek aslında tercih edilen bir durum değildir. Her ne kadar özellikle Ukrayna ile olan son krizde RF, AB'ni doğalgaz kesintisiyle tehdit etmiş olsa bile bu durum daha çok krizin farklı bir boyutuyla alakalıdır. RF'nin Ukrayna'ya gaz satışını durdurmasının ardından, bazı Avrupa ülkelerinin ters akıtma (reverse flow) tekniği ile Ukrayna'ya gaz arzı gerçekleştirmesi, RF'nin de doğalgaz akışını durdurmak hususunda AB'ni tehdit etmesine neden olmuştur. Bunun dışında ise daha önce ifade edilen rakamlarda da görüldüğü üzere, RF'den Avrupa'ya gaz arzı kriz döneminde azalmamış tam tersine petrol fiyatlarındaki düşüşle birlikte düşen gaz fiyatlarının yarattığı açığın kapatılabilmesi için arz artırılmıştır.

RF için daha uzun vadede önemli olabilecek diğer husus ise enerji verimliliği konusudur. Günümüzde Avrupa'da doğalgazın en fazla kullanıldığı alanlar elektrik üretimi ve ısınma gibi doğrudan günlük hayatı etkileyen başlıklardır. Özellikle konutların enerji tüketimi anlamında %75 verimsiz olması, AB enerji güvenliği açısından bir sorun olarak görülmektedir.¹⁶⁵ Çünkü AB verilerine göre, enerji tasarrufunda sağlanacak her %1'lik başarı, gaz ithalatında %2.6'lık bir azalmaya neden olabilecektir.¹⁶⁶ Bu da aslında her %1'lik tasarrufun RF'ye bağımlılığı %2.6 azaltması anlamına gelmektedir.

3.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA AVRUPA BİRLİĞİ RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE ENERJİ KAYNAKLARININ ÖNEMİ

Prof. Dr. Erel Tellal, "*Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası*" isimli çalışmasında, Sovyetler Birliği'nin küllerinden doğan RF'nin bir anlamda kuruluş dönemi sayılabilecek 1990-2000 aralığına değinirken ülkenin tam anlamıyla bir metamorfoz yaşadığına işaret etmektedir. Dış politika ve iç politika arasındaki geçirgenliğin her zamankinden yoğun olduğu bu dönemde, AB'nin de bir taraftan

¹⁶⁵ European Commission *EU Energy Security Strategy*, COM (2014) 330 Final, 28.5.2014.....

¹⁶⁶ European Commission, "Energy Efficiency and Its Contribution to Energy security and the 2030 Framework for climate and energy policy", COM(2014)520, 23.7.2014, Brüksel, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f0db7509-13e5-11e4-933d-01aa75ed71a1.0003.03/DOC_2&format=PDF. (Erişim tarihi: 11.10.2015)

kendi iç yapılanmasına odaklanırken, diğer taraftan da dönemin Rus politikacılarının ılımlı yaklaşımıyla RF ile ilişkilerini geliştirme yoluna gittiğini ifade eder.¹⁶⁷

Erel Tellal'ın değindiği bu metamorfoz, dönemi inceleyen bütün çalışmalarda neredeyse ortak özelliklerle karşımıza çıkar ve ortaya çıkışı 1990'lara değil biraz daha öncesine dayandırılmaktadır. Yeninin RF, eskinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde Gorbaçov dönemiyle başlayan yeniden yapılanma ve dışa açılım süreçleriyle, Dünya devletleri ile açık bilgi alışverişine, birliği oluşturan tüm toplum ve etnik grupların sadece SSCB vatandaşı değil, bir Dünya vatandaşı olma hakkına ve de demokratik şeffaflık gibi hedeflere ulaşabilmek için girişimlerde bulunulmaya başlanmıştır. Bu girişimlerin dış politika uzantısı olarak ise SSCB tarafından hem peş peşe uluslararası anlaşmalar imzalanmış hem de bu anlaşmaların içeriğindeki maddelerin uygulanması taahhüdünde bulunulmuştur.¹⁶⁸ Bu çerçevede dönemin AB'nin öncülü olan, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile SSCB arasında 18 Aralık 1989'da imzalanan "Ticari ve Ekonomik İşbirliği" antlaşması (Commercial and Economic Cooperation Agreement)¹⁶⁹ önemli bir adım olarak görülmelidir. Çünkü, bu antlaşma her ne kadar komünizmin tüm dünyayı yeniden şekillendiren sancılı çöküş süreci nedeniyle uygulanamasa da kendisinden sonraki adımlara öncülük edecektir. Bu başlangıç noktası itibarıyla, 1991 yılında Sovyet rejiminin yıkılmasından sonra ortaya çıkan RF ile AB ilişkileri de öncelikle siyasi ve ticari anlamda devam etmiş, enerji ticareti ise bu iki ilişkiyi de manipüle etme kabiliyeti olan en önemli etkenlerden bir tanesi olarak varlığını devam ettirmiştir.¹⁷⁰

Ertan Efeğil'e göre, AB ölçeğindeyse bu dönem, kimlik inşası ile ilgili çok ciddi krizlerin yaşandığı bir dönemdir. Maastrich Antlaşması kağıt üzerinde bir alt yapı oluşturup yol gösterici olsa da entegrasyon sorununun yarattığı ve yaratabileceği sıkıntıları kurumsal anlamda çözme konusunda çok da başarılı olamamıştır. AB, bir taraftan ortak bir kimlik yaratmaya çalışırken diğer taraftan, kurumsal yapısını oluşturma yolunda adımlar atmaya çalışmış aynı zamanda da Almanya'nın birleşmesi ve Balkanlardaki çatışmalar gibi bölgesel sorunlarla da yüzleşmek zorunda kalmıştır. Tüm bu ağır yüke bir de eski Sovyet Bloğuyla ilişkilerin

¹⁶⁷ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2010, Cilt:65, Sayı 3, 191-236, s.191, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1425/16045.pdf> (Erişim Tarihi: 5.05.2014).

¹⁶⁸ Elife Hatun Kılıçbeyli, "Rusya-AB Diyaloğunda Yeni Açılımlar", *Stradigma*, 2003, Sayı 7 http://stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_02html. (Erişim tarihi: 5.05.2014)

¹⁶⁹ http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2003/november/tradoc_114138.pdf (Erişim Tarihi: 8.06.2013)

¹⁷⁰ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/kronoloji4.pdf> (Erişim Tarihi: 10. 05. 2013).

yeniden kurgulanması ve AB'nin bu coğrafyada güç kazanma çabası eklenince hem Avrupa içi hem de komşu coğrafyalar konusunda uygulanan politikalar oldukça girift bir hal almıştır. Aynı yıllarda AB'nin gittikçe artan enerji talebiyle, bu ilişkiler ağına bir de enerji ticaretini eklenecektir.¹⁷¹

James Huges, AB, RF ilişkilerinin eşit şartlarla oluşmuş bir ortaklık mı yoksa, asimetrik karşılıklı bağımlılık mı olduğunu sorguladığı çalışmasında, Soğuk Savaş sonrasındaki ilk on yıllık periyodu kendi içerisinde ikiye ayırarak incelemeyi tercih eder. Nitekim onun bu yaklaşımı literatürdeki genel eğilimi de yansıtmaktadır. AB'yi merkeze alarak yaptığı değerlendirmede Huges' a göre, 1991-1994 aralığında AB tarafından, RF'ye daha çok jeostratejik bir algıyla yaklaşılmıştır. Eski komünist bloğu kendince ikiye ayıran kıta Avrupa'sı ülkeleri, ilk halkayı Doğu Bloğu ve Baltık Ülkeleri, ikinci halkayı ise daha çok RF ve Orta Asya olarak görmüştür. Bu çerçevede bakıldığında, ilk halka AB için çok daha kolay entegre olunabilecek/olabilecek bir yapıyı temsil ederken, ikinci halka ile ilişkiler daha çok muhtemel işbirlikleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

1994 sonrasında 2000'li yıllara ya da Putin dönemine kadar süren, kuruluş döneminin ikinci periyodunda ise, 1995'de Finlandiya'nın AB'ye üye olmasıyla, RF ve AB birbiriyle resmen komşu olurken diğer taraftan da AB, sınırlarını RF'ye doğru genişletme hedefini, artan enerji ihtiyacıyla da uyumlu olarak İşbirliği ve Ortaklık-1994 (Partnership and Cooperation Agreement) ya da Ortak Strateji-1999 (Common Strategy) antlaşmalarının ardına gizleyerek gerçekleştirme çabası içerisine girmiştir.¹⁷² Bu dönemde bu tarz antlaşmalar sadece RF ile değil aynı zamanda Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin başka üyeleri ve Orta Asya Devletleriyle de imzalanmıştır. Dolayısıyla bir anlamda AB'nin bölgesel yaklaşımının bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. AB'nin artan enerji ihtiyacının dokümanter karşılığı ise yukarıda da değindiğimiz yenilenen Enerji Şartı (Energy Charter) Antlaşması ile ikinci periyodun başında görülmektedir.

Diğer taraftan aynı dönemi RF ve RF'nin, AB yaklaşımı doğrultusunda genel hatlarıyla inceleyecek olursak karşımıza çıkan tablo genel başlıklar itibarıyla AB'den çok da farklı değildir. Gorbaçov'dan sonra Yeltsin döneminde de devam ettirilmeye

¹⁷¹ Ertan Efeğil, "The European Unions New Central Asian Strategy", *The New Central Asia; The Regional Impact of International Actors*, ed. Emilan Kawalski, Singapore, 2010, s.75.

¹⁷² James Huges, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency", *LSE Research Online Book Section*, 2006, s.2, <http://eprints.lse.ac.uk/651/1/Hughes.EU-Russia.2006.pdf>. (Erişim tarihi: 6.11.2014)

çalışılan reformlar, artık bir birlik kurallarına dahil olmayan eski Sovyet coğrafyasıyla ilişkilerin devam ettirilmesi kaygısı bu çerçevede ortaya çıkan Atlantik mi yoksa Avrasya mı ikilemi tüm bunlarla birlikte yeni baştan tüm kurumlarıyla liberal ya da neo-liberal düsturlar paralelinde bir devlet inşaa etme süreci vb. Sonuç itibarıyla görülen odur ki, bir taraf tek tek devletlerden birliğe, diğer taraf ise birlikten tek bir devlete geçiş sürecinde benzer doğum sancılarını yaşamıştır.

Bu sancılı dönemde RF dış politikasının saptanmasında rol oynayan en önemli etkenlerden bir tanesinin sistemdeki belirsizlikler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi bir tarafta yeni bir birlik, diğer tarafta yeni bir devlet ortaya çıkarken aslında büyük resim de kökten değişmektedir. Fukuyama'ya göre bu değişim ancak "*tarihin sonu*" olarak açıklanabilirken, diğer taraftan Huntington için "*medeniyetler çatışmasının*" habercisidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1990-2000 aralığında Rus dış politikası, ABD, NATO, AB, Doğu Avrupa, Orta Asya, Uzak Doğu gibi pek çok farklı alana odaklanmak zorunda kalmıştır. Bu da doğal olarak Rusya'yı Yeltsinle başlayan ve Primakovla devam eden süreçte bir dış politika stratejisi inşa etmek zorunda bırakmıştır. Buna göre RF'nin eski Sovyet coğrafyası olarak da nitelendirebileceğimiz Doğu Avrupa ve Orta Asya ile olan ilişkilerinin yeniden kurulmasını, BDT'nin kurulması, 1993'te ilan edilen ve RF'nin Monroe doktrini olarak adlandırılan "Yakın Çevre" politikası¹⁷³ ve son olarak aynı yıl içerisinde kabul edilen "Karganov Doktrini"¹⁷⁴ şekillendirmiştir.

Aynı dönemde AB tarafından ise eski Sovyet coğrafyasına yönelik benzer adımlarla hem Doğu Avrupa'da hem de Orta Asya'da güç elde etme yoluna gidilmiştir. Bunun ilk ayağı BDT'ye üye ülkelerle imzalanan işbirliği antlaşmalarıyla kendisini gösterirken, 2004 yılından itibaren çok daha fazla görünür biçimde etkinlik kazanacak "Avrupa Komşuluk Politikası"nın (European Neighbourhood Policy)¹⁷⁵ temelleri de bu dönemde atılmıştır. BDT ülkelerine teknik yardım amacıyla ortaya

¹⁷³ Oxana Shevel, "Russia and the Near Abroad", *Great Decisions*, January 2015, Sayı 1, 5-16, s. 6-7, https://www.academia.edu/11730926/Russia_and_the_Near_Abroad. (Erişim tarihi: 4.04.2015)

Jacek Cichocki, "Russia's Near Abroad: What will happen the next time a Soviet Successor State Rebels", *IP Journal* (Journal of DGAP), 2005, http://www.pearsonhighered.com/assets/hip/us/hip_us_pearsonhighered/samplechapter/0205189938.pdf. (Erişim tarihi: 4.04.2015)

¹⁷⁴ Sertif Demir, "Karadeniz'in Güvenliği'ni Yeniden Düşünmek", *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2012, Sayı 35, 19-50, s.34, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1981762904_003%20demir.pdf.

¹⁷⁵ Gökhan Soruş, "Arap Baharı'nın Gölgesinde Avrupa Birliği Komşuluk Politikası", *21.yy Türkiye Enstitüsü*, 10 Mart 2014, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2014/03/10/7435/arap-baharinin-golgesinde-avrupa-birligi-komsuluk-politikasi>. (Erişim tarihi: 6.06. 2014)

çıkan TACIS ve benzeri programlar bu anlayışın araçları olarak ortaya çıkmış ve varlığını devam ettirmiştir.

Aynı yıllarda özellikle ABD'nin NATO'nun meşruiyetini devam ettirebilmek amacıyla alan genişletme stratejisinin kendisini Balkan coğrafyası, Orta Asya ve Orta Doğu'da göstermesi, RF'nin bir taraftan ABD diğer taraftansa AB baskısını yoğun olarak üzerinde hissetmesine neden olmuştur. Bu şartlar altında ortaya çıkan Atlantik mi yoksa Avrasya mı tercihinde, Yeltsin iktidarının ilk döneminde Atlantik seçeneği, eski Sovyet coğrafyasına nazaran daha fazla öne çıkmıştır. 1996 yılıyla başlayan ikinci Yeltsin döneminde ise, ABD'nin "Russia First" (Önce Rusya), yaklaşımını terk etmeye başlamasıyla aynı dönemde, Primakov'un dışişleri bakanlığına getirilmesi hem Avrasyacı duruşun güçlenmesine hem de "Primakov Doktrini" olarak bilinen yeni dış politika konseptiyle RF dış politikasının revize edilmesine neden olmuştur. Primakov doktrini üç temel ayak üzerine kurulmuştur.¹⁷⁶

- 1) Rusya ekonomisinin dünya pazarına uyumlanabileceği politikalar üretilmesi
- 2) Çok kutuplu bir dünya algısına uygun bir dış politika anlayışının uygulanması
- 3) Amerika'nın Kosova müdahalesi ve Irak'ta devam eden ambargosuna karşılık aktif bir siyaset izlenmesi

Doktrinin ilk ayağı olan, Rusya ekonomisinin dünya pazarına uyumlu hale getirilmesi, AB ve RF arasında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması ile de uyumludur. Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarında, imza atan tarafların, insan hakları, demokrasi ve kapitalist ekonomiye bağlılıkları şart koşulmaktadır. Taraflardan biri diğerinin bu ilkelerden herhangi birini ihlal ettiği kanısına varacak olursa antlaşmayı tek taraflı olarak askıya alabilme hakkına sahiptir. Ticaretle alakalı olarak AB'nin ticaret hükümleri, gümrük tarifeleri ve GATT (Ticaret Genel Antlaşması) gibi antlaşmaların yükümlülüklerine uyulması zorunluluğu yoktur. Bakanlar, bürokratlar ve parlamentolar düzeyinde yapılandırılmış bir siyasi diyalog öngörülmektedir. Bu antlaşmanın yetkilendirdiği en üst düzey kurum olan İşbirliği Konseyi, bakanlar düzeyinde senede en az bir kere toplanmak zorundadır. En çok kayırlan ülke statüsünün karşılıklı olarak garanti edilmesini ve mamül mallarda iki taraf arasında ticarete ilişkin engellerin tedricen kaldırılmasını sağlanmaktadır. Ülkelere birbirlerinin

¹⁷⁶**Primakov Doctrine**, http://russian_federation.enacademic.com/458/Primakov_Doctrine. (Erişim tarihi: 10.06.2015)

sınırları içerisindeki şirketlere yatırım yapma ve şirket kurma imkanı tanınmıştır. Bu durumda taraflar yabancı yatırımcılara kendi hukuk kurallarından yararlanma hakkı tanımakla yükümlüdür. Fikri mülkiyet hakları da bu antlaşmalarla korunmasına rağmen, serbest dolaşım, nükleer maddeler, kömür çelik ve tekstil ticareti, bu konulara özel ikili antlaşmalara bırakılmıştır. Genel bir hüküm olmamakla birlikte, imzalandığı ülkeye göre bu antlaşmalar mali yardım hükmü de içerebilir.¹⁷⁷

1990'ların sonunda yine Primakov Doktrini ile uyumlu olarak, RF açısından yaşanan en önemli gelişmelerden bir tanesi, AB'nin ağır topları Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın da üye olduğu G-7 (Group of Seven yada Türkçesi ile Gelişmiş 7)'ye üyelik olmuştur. Arkasında uzunca bir tarihsel süreç olan RF'nin gelişmiş ülkeler ligine üyeliğinin en net sinyallerinden bir tanesi Haziran 1997'de Denver'da eşit paydaşlar arasında düzenlenen zirveye katılımıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu toplantıda, RF tarafından gruba üye ülkeler arasındaki işbirliğinin kapsamının enerji ticareti ve enerji güvenliği konusunda işbirliğini kapsayacak şekilde genişletilmesi ve ertesi yıl Moskova'da küresel enerji meselelerini görüşmek amacıyla bir toplantı düzenlenmesi talep edilmiştir. 31 Mart-1 Nisan 1998 aralığında gerçekleştirilen bu toplantıların ardından aynı yıl Birmingham Zirvesi'nde RF G-7'ye sekizinci ülke olarak resmen kabul edilmiştir.¹⁷⁸

Erel Tellal'a göre, RF, G-8 grubunu borç alma ve borç ödeme platformu olarak kullanmıştır. Çünkü 1998 yılı Rus ekonomisinin dibe vurduğu yıldır. Diğer taraftan bu grubun RF'nin küresel ekonomik sistemle bütünleşmesine katkı sağladığını da ifade eder.¹⁷⁹ RF kendi çıkarları açısından G-7 ile yakın ilişkiler kurmayı uygun görmüştür fakat aynı durum, G-7 için de çok farklı değildir. Amerika, Kanada ve Japonya'yı bir tarafa bırakacak olursak bu yıllar AB'nin gelişmiş ülkelerinin enerji ihtiyacının şiddetle artmaya başladığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika ve Kanada gibi öz kaynakları olmayan ya da Japonya gibi nükleer temelli bir enerji politikası olmayan AB'nin enerji ihtiyacı 1990-2000 aralığında neredeyse %10 artmıştır. Birincil enerji kaynakları açısından dışa bağımlılığı ise 2000'li yıllarda 1990'lara nazaran daha da artacak olmasına rağmen %45 civarında seyretmektedir.

¹⁷⁷ Peter Gowan, "Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)" *Avrupa Birliği Ansiklopesisi*, Desmond Dinan (ed.), çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, c.1-2, İstanbul:2005. Hem Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarının kapsamı, hem de bu antlaşmaların AB tarafından eski Sovyet coğrafyasında hangi ülkelerle hangi koşullar altında imzalandığını görmek için makalenin detaylarına bakılabilir. Telifli bir yayın olan bu kitabın bazı bölümlerine Google Book'tan elektronik ortamda ulaşmak mümkündür.

¹⁷⁸ Şu anda RF'nin G- 8 üyeliği Ukrayna krizi sebebiyle askıya alınmış olsa da, konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. "G8 and Russia: History of Relations", 19 December 2013, http://en.g8russia.ru/docs/russia_and_g8/history.html.

¹⁷⁹ Tellal, a.g.e, s.213.

Bu yıllarda AB için arz güvenliği daha çok toplam enerji talebinde ilk sıralarda yer alan petrol ve doğalgazda arz güvenliğinin sağlanması anlamına geldiği için dış politikadaki eğilimleri de buna uygun bir biçimde şekillenmeye başlamıştır. Avrupa'nın enerji tedarikinde birinci sırada yer alan Ortadoğu hem çatışmalar hem de Irak ambargosu nedeniyle yerini Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine bırakmış bu da hem Orta Asya hem de RF ile ilişkilerin geliştirilmesini dış politika gündeminin üst sıralarına taşımıştır.¹⁸⁰ Bu dönemde AB'nin enerji güvenliğine dair kaygıları, Enerji Şartı Antlaşmasına da yansımıştır.¹⁸¹

Başlangıçta yeterli yatırım finansmanı olmayan RF ve BDT'ye üye olan diğer devletler için Enerji Şartı Anlaşması kendi çıkarları açısından olumlu ya da en azından cazip bulunmuştur. Ancak, süreç içerisinde RF, enerji alanındaki tekelinin kırılmasına neden olabileceği endişesi ile bu anlaşmayı onaylamaktan kaçınarak, enerji alanında yabancı yatırımcılara eşit imkân verilmesi prensibine ihtiyatla yaklaşmayı tercih etmiştir. Bu durumun dönem şartları çerçevesindeki en önemli nedeni, RF'nin enerji ulaşım hatları üzerinde de tekelinin kırılmasının hedeflenmiş olması ve RF'nin Avrupa piyasasına yatırım yapmasına izin verilmemesidir. Nitekim RF'nin bu kaygılarında çok da haksız olmadığı bir sonraki yıl AB tarafından da belgelenmiştir. Çünkü 1995 yılında kabul edilen "AB Enerji Politikası" bir taraftan Birliğin enerji piyasasının ilkelerini ve hedeflerini tespit ederken diğer taraftan enerji arzının sürekliliği ve güvenliğinin sağlanması, çevre güvenliği ve rekabet edilebilirlik başlıklarına vurgu yapmıştır. Birliğin bu politikasında RF'yi en fazla ilgilendiren husus ise enerji arz ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik ortaya çıkan inisiyatifler.¹⁸² Üretim işlevi için ana girdi olan enerji kaynakları, özellikle petrol ve doğalgaz düşünüldüğünde, AB'nin öz kaynaklarının yetersizliği sebebiyle enerji ithalatına zorunlu olduğu görülmektedir. Zaten AB de bu zorunluluğun yaratabileceği açmazları aşabilmek için, tedarikçi devletlerin çeşitlendirilmesi, enerjide ithalat bağımlılığının getirdiği risklerin azaltılması, enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasının güvenli kılınması böylece arz sürekliliğinin sağlanması, uluslararası enerji piyasasındaki arz-talep dengeleri, fiyat politikaları, alt yapı hizmetleri ile ar-ge faaliyetleri ile ilgili yaklaşımlarını Avrupa Enerji Şartı'nda açıkça belirlemiştir. Günümüzde Enerji Şartı Antlaşması gündeme geldiğinde genelde

¹⁸⁰ Elif Uçkan Dağdemir, "Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, Cilt: 8 Sayı 1, 247-268 s.258-259, http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/8_1_Makale_14.pdf. (Erişim tarihi: 12.12.2014)

¹⁸¹ Esra Demir, "Enerji Şartı Antlaşması", T.C Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 21.05.2015)

¹⁸² Zeynep Yücel, "Güvenlik Algılamaları ve Jeopolitik Perspektiften Avrupa Birliği'nin Enerji Politikasına Bakış", *Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği*, Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar (ed.), Phoenix Yayınları, Ankara: 2008, ss.365-367.

antlaşmayı imzalamayan tek tedarikçi ülkenin Rusya olduğuna dair bir algı vardır. Bunun en önemli sebebi RF'nin enerji ticaretini silah olarak kullanma eğiliminde olduğuna dair fikr-i sabittir. Oysa RF gibi Amerika da Enerji Şartı'nı imzalamamıştır. Bu açıdan bakıldığında ülkelerin attıkları adımları hasmane bir tutum sergilemekten ziyade menfaatlerini düşünerek planladıklarını düşünmek daha doğru olacaktır. RF'nin bu tutumunun ardındaki asıl neden, Enerji Şartı Antlaşması ile de hassasiyet ve kırılğanlıkları bir kez daha tescillenen Avrupa enerji piyasasında avantajlı bir şekilde küresel siyasetin getirdiği doğal bağlardan korunarak var olabilmektir.

1990'ların sonunda yukarıda da bahsettiğimiz sebeplerden dolayı enerji konusunda RF ile işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu gören AB, RF'nin Enerji Şartı'nı onaylamaması nedeniyle 1997 yılında imzalanan, kapsamına yukarıda değindiğimiz Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmasını araç olarak kullanma yoluna giderek, enerji konusunda bir diyalog başlatmıştır. Birlik açısından bu diyalog; petrol, doğal gaz, elektrik, enerji tasarrufu ve çevrenin korunması alanlarında ortaklık sürecini geliştirme ve AB'nin enerji arzı güvenliği kaygılarını gidermeye yönelik olmuştur. Diğer bir ifade ile belirtirsek AB bu işbirliği sayesinde, RF'nin enerji sektörünün, AB yatırımlarına açılması, verimli ve çevreye duyarlı modern teknolojilerin kullanılması, enerji tasarrufunun artırılması gibi alanlarda gelişmeler sağlayarak, geçmişte RF ile olan enerji ilişkisini yeniden tanımlamayı amaçlamıştır.¹⁸³ Bu süreç ise 2000'li yıllarda devam eden AB genişlemesine paralel olarak artan enerji ihtiyacı ile birlikte, AB, RF ilişkilerinde ilerleyen satırlarda rakamlarla ifade etmeye çalışacağımız gibi büyük çaplı bir enerji ticaretinin ve bunun doğurduğu karşılıklı bağımlılığın kapısını aralamıştır.

3.3.1. Milenyum: Bölgesel Çatışmalar, Ekonomik Kriz Ve Rusya Federasyonu Avrupa Birliği İlişkilerinde Artan Bağımlılık

Rusya Federasyonu için 2000'li yıllar, yeni bir liderle birlikte önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu lider, geçmişi, KGB ajanlığı, doktora tezinin çalıntı olduğuna yönelik iddialar, ülkeyi yönetim tarzı, dış politikadaki zaman zaman agresifleşen tutumu, yeni çar olarak değerlendirilmesi vs. pek çok konuda tartışılan, eleştirilen fakat sonuç itibarıyla dünya gündemine son 14 yıldır yön veren liderlerden bir tanesi Vladimir Viladimirovich Putindir.

¹⁸³ Lars-Christian U. Talseth, "The EU-Russia Energy Dialogue: Travelling Without Moving", Working Paper, *Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)*, 2012, Berlin, s.8, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/talseth_20120402_KS.pdf. (Erişim tarihi: 3.01.2015)

Vladimir Putin sadece RF'nin ekonomik ve siyasi anlamda çok çalkantılı bir dönemden geçtiği bir süreçte değil aynı zamanda halefi Yeltsin gibi dünyada ama özellikle eski Sovyet coğrafyasına yakın ve bu coğrafyanın içinde oldukça çalkantılı bir gündemin var olduğu bir dönemde iktidara gelmiştir. Bu sebeple Putin iktidarının ilk yıllarında her ne kadar dış politikada Primakov doktrininin devamı niteliğinde “çok kutupluluk” ilkesi kendisini göstermeye devam etse de diğer taraftan ABD, Rus dış politikasının ana aktörlerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaya devam etmiştir. Nitekim aynı konuda Amerika da RF'ye verdiği önemi, Rusya uzmanı bir akademisyeni, Condoleza Rice'ı dış işleri bakanlığına getirerek göstermiştir.

Putin iktidarının ilk yıllarında Amerika ile ilişkiler özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra farklı konularda farklı davranış modellerini içeren çoklu bir karakter gösterme eğilimine girmiştir. Örneğin ABD'nin 13 Aralık 2001'de Anti Balistik Füze Antlaşması'ndan ayrıldığını ilan etmesi RF tarafından oldukça ciddi tepkiyle karşılanırken diğer taraftan¹⁸⁴, 11 Eylül saldırılarından sonra, 2002 yılında Moskova'da gerçekleşen zirvenin ardından iki ülke nükleer saldırı silahlarını kısıtlama kararı almış aynı zamanda da enerji yatırımları konusunda işbirliği yapmaya karar vermişlerdir.¹⁸⁵ Amerika ile Rusya arasında yapılan bu antlaşma sadece Amerikalı değil aynı zamanda Avrupalı petrol şirketlerinin de Rusya ve Orta Asya enerji piyasasına önemli aktörler olarak girmesini sağlamıştır. Fakat bu durum Putin iktidarının ikinci döneminde ilerleyen satırlarda görüleceği gibi oldukça kontrollü bir hal alacaktır.

Erel Tellal'ın, önemli Rus akademisyenlerden Dmitri Trenin'in, Foreign Affairs dergisinde yayınlanan “Russia Leaves the West” (2006), Rusya Batıdan Vazgeçiyor, isimli çalışmasından aktardığına göre Putin'in ilk iktidar döneminin sonlarında Rusya'nın hem ABD hem de AB ile ilişkilerinde bir zayıflama olduğuna dair genel bir kanı söz konusudur.¹⁸⁶ Halbuki 2000-2005 aralığının, Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya açısından ne kadar kaotik bir dönem olduğu ve bu coğrafyaların Rusya'nın komşuluk politikası ve dış politika doktrini dahilinde ilgi alanları olduğu göz önünde bulundurulursa aslında RF'nin de ne kadar hassas bir dönemden geçtiği daha kolay anlaşılabilir. Yugoslavya'nın dağılması, Afganistan ve Irak operasyonları, Gürcistan, Ukrayna ve Kazakistan'daki devrim süreçleri bunların hepsi RF'nin yakın

¹⁸⁴ “ABD, ABM'den Resmen Çekildi”, *Hürriyet-Dünya*, 13 Aralık 2001, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=42579>. (Erişim tarihi: 8.08.2014)

¹⁸⁵ Yılmaz Aklan, “Füze Kalkanı Bunalımı”, *Hürriyet-Dünya*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/6468308.asp>. (Erişim tarihi: 8.08.2014)

¹⁸⁶ Tellal, a.g.e., s.220.

coğrafyasında Batı'nın taraf olduğu krizler olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca NATO füze savunma sisteminin (Güney Avrupa Savunma Sistemi) gündeme gelmesi, AB'nin genişlemesinin devam edeceğine dair açık sinyalleri, kendi etki alanına ve kendisine karşı tehdit olarak algılayan RF'yi siyaseten ABD ve AB'ye karşı temkinli politikalar üretmeye zorlamıştır.

Siyaseten oldukça yoğun bir gündemin söz konusu olduğu bu dönem, aynı zamanda RF için enerji ticaretinin dış politikada bir güç unsuru olarak ortaya çıkmaya başladığı zaman dilimi olarak da dikkat çekicidir. Bugünkü enerji stratejisinin ilk ipuçlarının yer aldığı Rusya Devlet Başkanı Putin'in "Rusya Ekonomisinin Kalkınma Stratejisinde Mineral Hammaddeler" başlıklı tezinde (1997) ve bu teze istinaden yine kendi imzası ile yayımlanan kısaltılmış makalede (1999), Rusya'nın doğal kaynaklarının sadece ekonomik kalkınmasını güvenceye almayacağı aynı zamanda uluslararası pozisyonunu da belirleyeceği vurgulanmıştır. Aynı makalede sektör için önceliklerin devlet tarafından belirleneceği, kamu planlamasının gerekliliği, hammadde kaynaklarının değerlendirilmesinde özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin de önemli rol oynayacağı, ancak devletin yol göstericiliği ve planlayıcılığının vazgeçilemez olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁷ Nitekim Putin dönemi Rus enerji stratejisi gerçekten de bu dinamikler üzerine kurulmuş ve kimileri tarafından hastalık ya da lanet olarak değerlendirilse bile, enerji kaynaklarının her anlamda yönetimi, devlet kapitalizmi anlayışıyla büyük oranda devlet kontrolü altına alınması, RF'nin ayakları üzerine sağlam bir şekilde basarak bir refah toplumu oluşturma yolundaki çabalarının en önemli araçlarından biri olmuştur.

2005 yılında hem RF'de artan üretim, hem Ortadoğu'da yaşanan kriz hem de Katrina Kasırgası nedeniyle artan enerji fiyatlarıyla, RF, petrol ve doğal gaz ihracatında oldukça karlı bir döneme girmiş, artan döviz girdileri sayesinde 2005 yılı Aralık ayında 167.2 Milyar dolarlık rezerve ulaşmıştır. Bu miktar istikrar fonuyla birlikte toplam 211 Milyar dolara ulaşmış böylece RF, IMF'ye olan borcunu erken ödeme imkanı bulabilmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Kenan Şahin, "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı", T:C Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa. (Erişim tarihi: 12.07.2014)

¹⁸⁸ Kenan Şahin, a.g.e...

2000'li yılların ilk yarısı sadece RF de değil aynı zamanda AB'de de enerji politikaları ile ilgili çok daha kapsamlı ve yoğun bir gündemin oluşmaya başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000 yılı içerisinde toplanan AB-RF zirvesinde, iki taraf ilişkilerinde enerji politikalarının önemi bir kez daha vurgulandıktan sonra, AB ve RF arasında bir enerji diyalogu başlatılmıştır.¹⁸⁹ Bu diyalog, AB'nin artan talebi, RF'nin üretim kapasitesindeki artışla birlikte AB'nin RF'ye bağımlılığı yıldan yıla artmış ve AB, RF enerji pazarının en önemli müşterisi haline gelmiştir. Bugün, RF, AB'nin petrol, doğalgaz, kömür ve uranyumda bir numaralı tedarikçisidir.¹⁹⁰

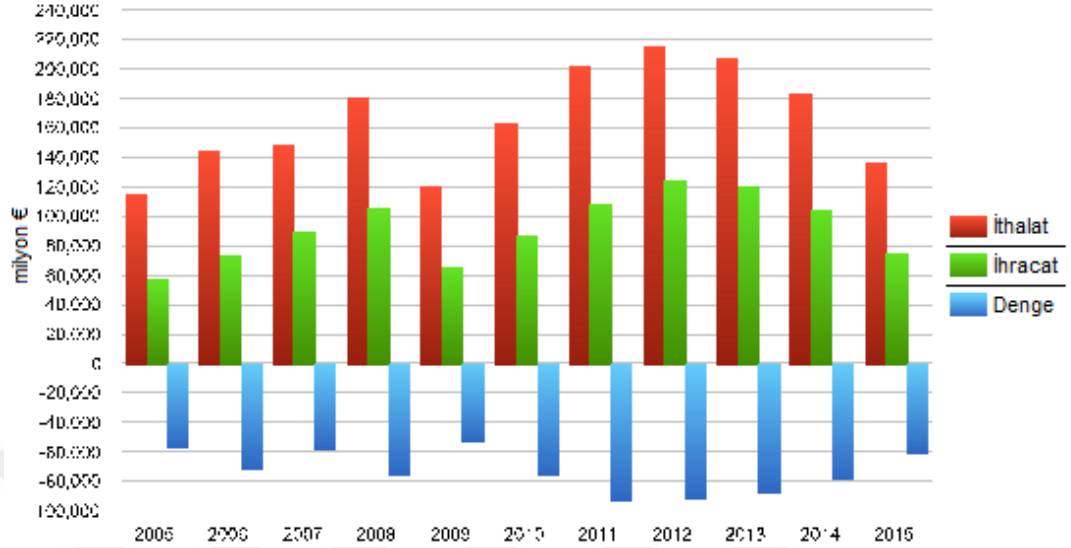
2005 yılında, enerji fiyatlarındaki artışın da etkisiyle, AB devlet ve hükümet başkanları konseyi ortak enerji politikası oluşturulması kararı almıştır. Bunu takiben AB'nin enerji güvenliği'nin hangi başlıklarla sağlanabileceğini tespit etmeye yönelik çabalar hız kazanmış ve ortak bir enerji stratejisinin önemine dikkat çekilmiştir. Bu çabaların 2006 yılındaki meyvesi, Mart 2006'da açıklanan ve AB'nin sürdürülebilir, rekabet edilebilir ve güvenli enerji temelindeki politikalarını içeren "Yeşil Kitap" tır. RF ise bu dönemde, AB'nin ortak bir enerji stratejisi izleyebilmesini engellemek için ikili enerji antlaşmaları imzalama yoluna gitmiştir. Putin'in İngiltere ziyaretinden sonra BP ile imzalanan antlaşma (2003), Almanya ile Kuzey Akım Antlaşması bu anlamda önemli ve başarılı adımlardır. RF'nin bu adımları atmasının nedeni AB'nin iç enerji piyasasını şekillendiren koşullar yeniden yapılandırılırken, bu süreçte menfaatlerini yani Avrupa pazarındaki etkinliğini devam ettirecek bir atmosferin devam etmesini sağlamak istemesidir. Bu durumun sonucu olarak AB bir taraftan kendi enerji piyasası kurallarını RF'ye dayatmaya çalışırken diğer taraftan RF'nin ise bu kurallara uymamak için azami bir gayret gösterdiği görülmektedir

Avrupa enerji ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan sağlarken aynı zamanda Rusya'nın enerji ihracatında da çok önemli bir paya sahiptir. Böylece Rusya'nın bir taraftan Avrupa'nın enerji güvenliğinin ana figürlerinden biri haline gelirken diğer taraftan da ekonomisini ayakta tutan ciddi bir gelir kaynağı elde ettiği anlaşılmaktadır. Yani AB hem Rusya enerji pazarının en önemli müşterisi aynı

¹⁸⁹ European Commission, "EU- Russia Energy Dialogue: The First Ten Years", http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2011_eu-russia_energy_relations.pdf. (Erişim tarihi:25.06.2015)

¹⁹⁰ European Comission, "Roadmap: EU-Russia Energy Cooperation until 2050" http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf. (Erişim tarihi: 25.06.2015)

zamanda da “Hollanda Hastalığı’na” yakalandığı düşünülen RF’nin ekonomik güvenliğinin de en önemli aktörlerinden bir tanesi olarak düşünülebilir.

Grafik-6 AB-RF 2005-2015 Aralığı Ticaret Dengesi (Milyon €)¹⁹¹

Tablo-8 2015 Yılında RF’nin AB İthalat Ve İhracatındaki Sıralaması Ve Yüzdelik Olarak Payı¹⁹²

Gösterge	Birim	Periyot	İthalat	İhracat	Toplam Ticaret	Denge
Geçen Yıl (2014)	Milyon €	2015	135.711	73.911	209.622	-61.800
AB içindeki sıralaması		2015	3	5	4	
AB ticaretindeki payı	%	2015	7.9	4.1	6.0	
Yıllık büyüme oranı	%	2014-2015	-25.6	-28.4		
Yıllık ort. büyüme oranı	%	2011-2015	-9.4	-9.2		

Yukarıda yer alan tablo ve grafikte 14 Nisan 2016 tarihinde, Avrupa Komisyonu Ticaret Genel Direktörlüğü tarafından hazırlanan, AB istatistik kurumu Eurostat ve IMF’nin bilgilerinden derlenmiş, “Ürünler Bazında AB-RF Ticari Verileri”nden alınmış tablolar görülmektedir. Buna göre herhangi bir ürün ayrımı yapılmaksızın toplamda AB ithalat ve ihracatında RF’nin önemini yansıtan Grafik 6’ya göre 2005-2015 periyodunda AB’nin ithalat-ihracat dengesi RF’ye karşı eksi değerlerde seyretmiş, yani AB, RF’ye ihraç ettiğinden fazlasını RF’den ithal etmiştir. Tablo-8’de daha net bir şekilde görüldüğü üzere, ithalat-ihracat dengesindeki bu açık 2015 yılında 61.800 milyon Euro dolayında seyretmiştir. Bu çerçevede, RF 2015 yılında, AB ithalatında üçüncü sırada yer alırken, ihracatında ise beşinci sırada yer almıştır. İthalat ve ihracat toplamındaki sıralaması ise dördüttür. 2015 yılında hem

¹⁹¹ European Commission “European Union Trade in Goods with Russia” , 21.06.2016, s.3.

¹⁹² A.g.e.s.2.

ithalatta hem ihracatta iki taraf arasında bir gerileme söz konusu olmuştur. Fakat Tablo-8’de de görüldüğü üzere ithalat ihracat dengesi açısından açık veren taraf AB’dir.

Aşağıda Tablo-9’a bakıldığında ise bu sefer madalyonun diğer yüzünde RF ekonomisi açısından AB’nin ne kadar önemli bir partner olduğunu bize anlatan verilerle görülmektedir. AB, RF ithalat-ihracat toplamında birinci sıraya yerleşirken, toplamda da doğal olarak bu durumunu devam ettirmektedir. Bu tablolardan ortaya çıkan sonuç bize basitçe her ne kadar enerji ticareti nedeniyle AB, RF politikalarına karşı hassas gibi görünse de aslında aynı hassasiyetin RF için de geçerli olduğudur. Bu durumun yani karşılıklı ekonomik bağımlılığın yarattığı hassasiyetin en güzel örneği ise Ukrayna krizi nedeniyle karşımıza çıkan tablodur.

Tablo-9 RF’nin 2015 Yılında Ülkeler Bazında İthalat ve İhracat Verileri¹⁹³

İTHALAT			İHRACAT			TOPLAM TİCARET		
PARTNER	Toplam Değer (Mio€)	Dünyadaki Yüzdesi (%)	PARTNER	Toplam Değer (m€)	Dünyadaki Yüzdesi (%)	PARTNER	Toplam Değer (m€)	Dünyadaki Yüzdesi (%)
Tüm Dünya	164.402	100.0	Tüm Dünya	309.533	100.0	Tüm Dünya	473.934	100.0
AB	63.194	%38.4	AB	149.321	%48.2	AB	212.515	%44.8
Çin	31.497	%19.2	Çin	25.783	%8.3	Çin	57.280	%12.1
ABD	10.438	%6.3	Türkiye	17.424	%5.6	Belarus	21.512	%4.5
Belarus	7.807	%4.7	Belarus	13.705	%4.4	Türkiye	21.059	%4.4
Japonya	6.141	%3.7	Japonya	13.068	%4.2	Japonya	19.209	%4.1
Ukrayna	5.112	%3.1	Güney Kore	12.169	%3.9	ABD	19.033	%4.0
Kazakistan	4.297	%2.6	Kazakistan	9.632	%3.1	Güney Kore	16.278	%3.4
Güney Kore	4.110	%2.5	Amerika	8.595	%2.8	Kazakistan	13.928	%2.9
Türkiye	3.635	%2.2	Ukrayna	8.378	%2.7	Ukrayna	13.489	%2.8
Brezilya	2.627	%1.6	Hindistan	5.019	%1.6	Hindistan	7.054	%1.5

ABD ve AB Ukrayna krizinin tırmanmasının ardından RF’ye ambargo uygulama kararı alarak yaptırımlarını siyasi boyuttan ekonomik boyuta taşımayı tercih etmişlerdir. Bu süreçte Malezya Havayolları’na ait yolcu uçağının Rus direnişçiler tarafından düşürüldüğüne dair iddialar üzerine ambargonun boyutu

¹⁹³ A.g.e.s.8

geniştirilmiştir.¹⁹⁴ ABD ve AB vatandaşlarının GAZPROM Bank'ın da aralarında bulunduğu üç büyük Rus bankası ile finansal işlem yapması, bazı askeri araç, silah ve teçhizatın alım ve satışı, doğalgaz, petrol ve su sondajlarıyla ilgili materyaller başta olmak üzere enerji ve teknoloji malzemeleri alış veriş yasaklanmıştır. Ayrıca Putin'e yakın olduğu ileri sürülen 95 işadımı ve 23 firma kara listeye alınmıştır. Sonuçta RF da karşı hamle yaparak, AB ve ABD'den meyve sebze, domuz ürünleri ve tavuk alımını durdurduğunu açıklamıştır.¹⁹⁵

RF, geçmişte enerji ticareti nedeniyle oluşan bağımlılık ilişkisini, Doğu Avrupa ülkelerine özellikle de Ukrayna'ya karşı kullanmış olsa da AB ile alakalı böyle bir tasarrufa gitmemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi ise, doğalgazına en yüksek parayı ödeyen AB gibi istikrarlı bir alıcı karşısında RF'nin de güvenilir bir satıcı profili çizme çabası olarak düşünülmelidir.

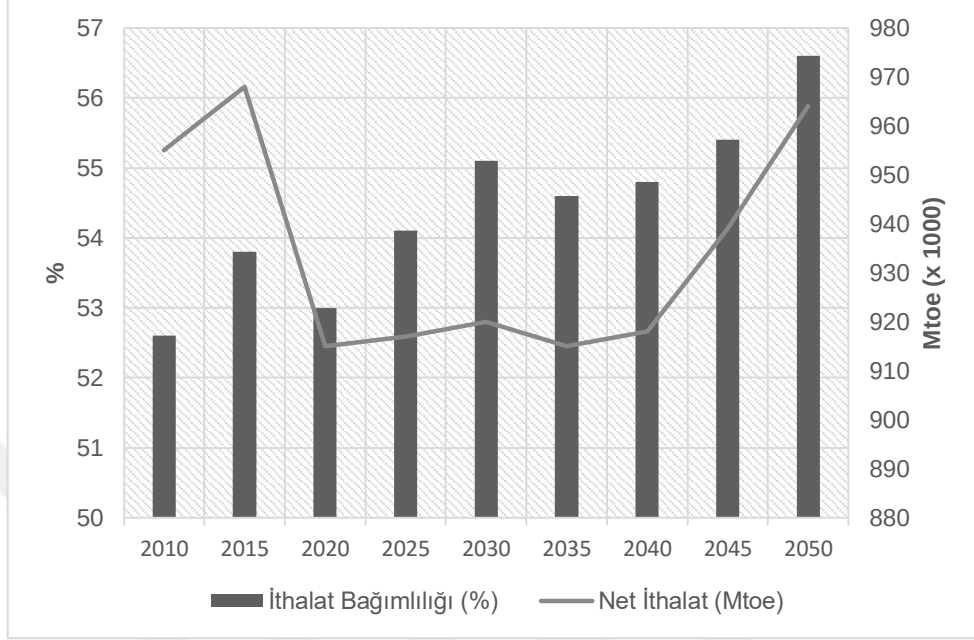
UAEA 'nın verilerine göre AB'nin, enerjide dışa bağımlılığını azaltabilmek için ürettiği tüm stratejilere rağmen önümüzdeki 20 yıl içerisinde bu stratejilerin başarılı olabilmesi pek de imkânlı görülmemektedir. Bu noktada enerji bağımlılığının en önemli girdisinin doğalgaz olmaya devam edeceği ve AB'nin de dünyanın 1/3 gaz, 1/10 petrol rezervini elinde tutan, coğrafi açıdan en ulaşılabilir tedarikçilerinden Rusya'ya bağımlılığının yakın gelecekte de devam edeceği ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra AB'nin özellikle doğalgazda dışa bağımlı ülkeleri, Almanya, İtalya, Avusturya, Fransa, Yunanistan ve İngiltere'nin bağımlılıklarının artarak devam edeceğine yönelik tespitler de önemlidir.

Grafik-7, çalışmanın bu anlamdaki boyutunu günümüzden yakın geleceğe taşımak ve buraya kadar yapılan bazı değerlendirmeleri de doğrulamak açısından faydalı olacaktır. AB tarafından 2013 yılı verileri baz alınarak enerji, ulaşım ve GHG emisyonu ile ilgili 2050 yılına dek oluşturulan aşağıdaki projeksiyonda birliğin ithalat bağımlılığının ne şekilde devam edebileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Tablodan anlaşıldığı üzere 2020 itibarıyla şimdiki seviyelerde seyretmesi beklenen bağımlılık yüzdesi 2050'li yıllarda %57'nin biraz altında tahmin edilmektedir. Bu rakam şüphesiz çalışma açısından oldukça önemlidir. Fakat çalışma açısından bundan daha kıymetli olan değerler ürünler bazındaki tahminlerdir. Çünkü bu tahminler aynı

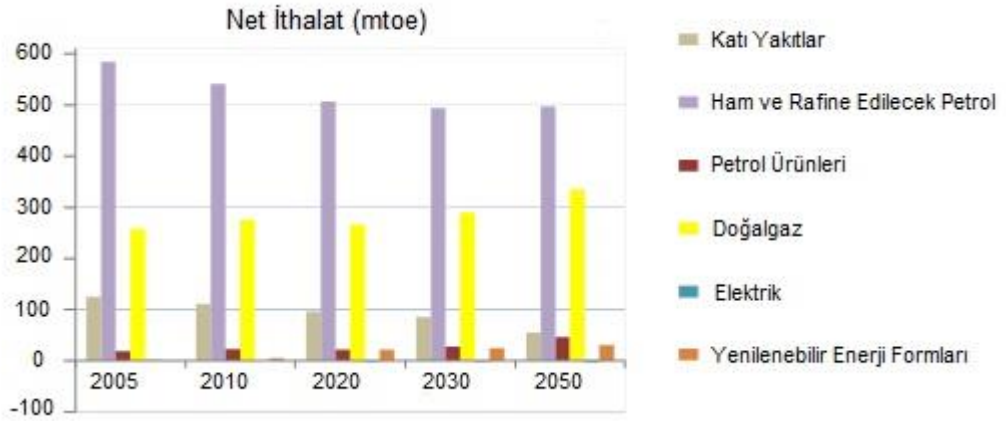
¹⁹⁴ Joanna Humphreys, "Rusya'ya Yaptırımlardan en Çok Kim Zarar Görecek?", **BBC Türkiye**, 30 Temmuz 2014, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/07/140730_rusya_yaptirimlar. (Erişim tarihi: 3.02.2015)

¹⁹⁵ Gönül Şamilkızı, "Rusya-Batı Yaptırım Savaşı", **TRT Türk**, 16 Aralık 2014, <http://www.trtturk.com/haber/rusya-bati-yaptirim-savasi-96639.html>. (3.02.2015)

zamanda birliğin hangi kaynak coğrafyalara bağımlılığının devam edeceğine dair de bir fikir verebilir.

Grafik-7 Birincil Enerji İthalatı ve İthalat Bağımlılığı¹⁹⁶

Grafik-8 Kaynaklara Net İthalat (Mtoe)¹⁹⁷

Grafik-8'de de görüldüğü üzere, AB'nin enerji ithalatında doğalgaz açık ara yerini artan bir çizgide korumaya devam eden tek enerji kaynağı gibi görünmektedir. Bu durum dünya doğalgaz üretiminde ikinci, ihracatında ise birinci sırada yer alan

¹⁹⁶ European Commission, EU Energy, Transport and GHG Emissions Trends to 2050, Reference Scenario 2050, 16 December 2013, s.49

¹⁹⁷ A.g.e.s.50

RF'nin de, alternatif tedarikçiler ortaya çıkmadığı sürece AB için önemini artırarak devam ettireceğine dair bir gösterge olarak düşünülebilir.

Rusya açısından konuya bakıldığında ise yukarıda da farklı sebeplerle değindiğimiz gibi enerji sektörünün açık ara Rus ekonomisinin lokomotifi olduğu görülmektedir. UAEA'nın 2014 yılında RF ile alakalı yaptığı bir çalışmaya göre, 2001-2012 aralığında RF tarafından ekonomik anlamda yıllık ortalama %4.7'lik bir büyüme kaydedilmiştir. Bu rakam 2001-2008 aralığında ise %6.6 olarak tesbit edilmiştir. Yine 2012 yılı itibarıyla, toplam ihracatta enerji ürünlerinin payı %70'lere ulaşmaktadır. Bu haliyle Rusya için enerji ihracatının ekonomik anlamda milli güvenliğin önemli bir parçası olduğu görülebilir. Rusya'nın petrol ihracatının %80'i ve doğalgaz ihracatının %60'ının Avrupa'ya olduğu düşünülürse Avrupa'nın da bu ekonomik güvenliğin önemli bir parçası olduğu kolayca anlaşılabilir. Nitekim bu oran 2012 yılı baz alındığında %70 içerisinde yaklaşık %61 gibi bir orana denk gelmektedir ki bu rakamın hiç de azımsanamayacağı bir gerçektir. Her ne kadar, Japonya ve Çin, RF için, enerji ticaretinde alternatif müşteriler ya da en azından AB pazarına bağımlılığını dengeleyebilecek potansiyel partnerler olarak görünse de yakın gelecekte teknik ve ekonomik yetersizliklerden dolayı bunun mümkün olabilmesine ihtimal verilmemektedir.¹⁹⁸

Nitekim dünyanın genelini etkileyen 2008 krizi ile birlikte AB'nin alım gücünün azalması, 2009 yılında ise RF ile Ukrayna arasında yaşanan krizlerin bir halkasının daha ortaya çıkması, 2008 ve 2009 yıllarında Rusya'dan yapılan enerji ithalatını göreceli olarak azaltmış bu durum hem AB'yi hem de RF'yi enerji güvenliği stratejilerini yeniden gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. Bu dönemde AB, 2009 yılı Eylül ayında bir direktif yayınlarak konuyla ilgili hassasiyetlerini ortaya koyarken, Kasım 2010'da ise 2020 yılına kadar olan enerji stratejisini planlayan "Energy 2020: A Strategy for Competitive, Sustainable and Secure Energy" başlığıyla bir rapor yayınlarak AB'nin enerji hedeflerinin altını çizmiştir. Bu belgelere yanıt RF'den, 13 Kasım 2009 tarihinde hükümet tarafından onaylanan ve Enerji Strateji Enstitüsü tarafından 2010 yılında basımı gerçekleştirilen, "2030 Yılına Kadar Rusya Enerji Stratejisi" adlı belgeyle gelmiştir. Ortaya çıkan kriz ya da krizler sonucunda enerji ticareti konusunda oluşan kaygıların iki tarafı da benzer reflekslere

¹⁹⁸ International Energy Agency, *Russia 2014, Energy Policies Beyond IEA Countries*, 2014, Paris, s.17-20, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/6114111e.pdf?expires=1427231883&id=id&accname=oid031623&checksum=A6D64162C8B635CA7B17665FD033D0A5> . (Erişim tarihi: 18.08.2015)

yönlendirmesi aslında tarafların birbirleriyle ilgili hassasiyet ve kırılganlıklarının da yine bir göstergesi olarak düşünölmelidir.

Konuyla alakalı eski Alman şansölyesi, Kuzey Akım icra kurulu üyesi, GAZPROM'un hissedarlarından, Schroeder'in ve AB komisyonunun tespitleri aslında taraflar arasındaki bağımlılık ilişkisinin güzel birer ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Schroeder'in duruma ilişkin değerlendirmesi şöyledir: Bizim enerjiye, Rusya'nın da paraya ihtiyacı var. Bizim paramız, Rusya'nınsa enerjisi var. Açıktır ki iki tarafın ihtiyaçları onları birbirine yakınlaştırmaktadır.¹⁹⁹ AB komisyonu ise Rusya ile ilgili bir değerlendirmesinde, "Enerji, iki tarafın da ekonomik ve stratejik açıdan en önemli birleştiricisidir" ifadesiyle Schroederle aynı paralelde bir ifade kullanmıştır.

Schroeder ve AB Komisyonu'na karşılık RF'nin 2012 borç krizinden oldukça yüksek ölçekte etkilenen AB'ye karşı takındığı tavır ise RF'nin de AB ile ilgili kırılganlığına dair hassasiyetinin güzel bir örneğidir. 2012 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olan RF, AB'ni oldukça derinden etkileyen kriz döneminde, Rusya Maliye Bakanı Anton Siluanov tarafından yapılan açıklamayla, borç krizi ile zor durumda bulunan Avrupa Birliği ölkelerine Uluslararası Para Fonu (IMF) aracılığı ile 10 milyar dolar katkı sağlanacağını ifade etmiştir. Haber Rus sitesinin yayınladığı habere göre, Siluanov, RF'nin AB'nin en büyük üçüncü ticari ortağı olduğunu ifade ederek gerekirse ek katkıların gündeme gelebileceğini de ifade etmiştir. Aynı konuyla alakalı olarak bu dönemde Kremlin danışmanı Arkadi Dvorkoviç, Avrupa'nın krize girmesinin RF'yi krize sokabileceğini ifade ederken, Rusya Eski Maliye Bakanı Aleksey Kudrin, Avrupa borç krizinin en az 2-3 yılı daha devam edeceğini, bu süreçte Rusya ekonomisinin de krize girebileceğinin altını çizmiştir.²⁰⁰

Karşılıklı bağımlık kavramının en önemli iki teorisini Keohane ve Nye'a göre taraflar arasında asimetrik karşılıklı bağımlılık söz konusu ise bu durumda mutlak bir her zaman işbirliği beklenmemelidir. RF, AB ilişkilerine bu açıdan bakıldığında bağımlılığın simetrik mi asimetrik mi olduğunu kesin bir şekilde tespit etmek oldukça güç görünmektedir. Buna karşılık her iki tarafın da enerji güvenliğini ve ekonomik

¹⁹⁹ Buradaki ifade Gerhard Schroeder, quoted in Evgenii Grigorev, „U nas est' dengi, u Rossii est' energosyr'e," Nezavisimaya Gazeta 9 December 2000, s. 6'dan Margarita M. Balmaceda, EU Energy Policy and Future European Energy Markets: Consequences for the Central and East European States, MZES (Mannheimer Zentrum Für Europäische Sozialforschung, Working Papers, No.42, 2002, s.21 tarafından aktarılmıştır. https://www.academia.edu/8645043/EU_Energy_Policy_and_Future_European_Energy_Markets_Consequences_for_the_Central_and_East_European_States.

²⁰⁰ Faruk Akkan, "Rusya'dan Avrupa Borç Krizine 10 Milyar Dolar Destek", *Haberrus*, 17.02.2012, www.haberrus.com (Erişim Tarihi: 18.03.2013).

güvenliğini sağlamaya yönelik çabaları bize öncelikli hassasiyetlerine dair fikir verebilmektedir. Bu açıdan yukarıda AB açısından durum incelenmeye çalışılmıştı. Aşağıdaki başlıklar altında ise RF'nin enerji kaynakları açısından durumu ve temel hassasiyetleri üzerinden AB birliği ile ilişkileri ele alınacaktır.

3.3.2. Dünyada Petrol, Doğalgaz Ve Kömür Rezervlerinin Dağılımı Ve Bu Dağılımda Rusya Federasyonu'nun Yeri

Uluslararası Enerji Ajansı verilerine göre,1973-2014 aralığında dünya genelinde tüketilen enerjiyi sağlayan belli başlı kaynaklar, petrol, doğalgaz, kömür, nükleer, biofuel ve atıklardan elde edilen yakıtlar ve hidro-elektrik santrallerden elde edilen enerji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında geothermal, güneş, dalga enerjisi ve ısı da elektrik üretiminde kullanılan kaynaklar olarak diğerleri başlığında ele alınmıştır. Bu çerçevede aradan geçen 41 yıllık zaman zarfında dünyada enerji üretimi 3740 Mtoe'den 5238 Mtoe'ye çıkarken, enerji kaynaklarının dünya enerji tedarikindeki dağılımında da bazı farklılaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu anlamda her ne kadar petrol, doğalgaz ve kömür ilk üçteki yerlerini korumaya devam etmiş olsalar da, genel toplam içerisindeki paylarının değiştiği görülmektedir. 2014 yılı itibariyle petrol genel toplamdaki birinciliğini %16.9'luk bir gerileme ile %35.7 ile korumaya devam etse de, kömür, özellikle Avrupa'da çevre politikaları nedeniyle ikinci sıradaki yerini temiz bir yakıt türü olan doğlagaza kaptırmıştır. Diğer yakıtlarda ise aynı dönemde nükleer, biofueller ve atıklardan elde edilen enerjinin pastadaki paylarında artış meydana gelmiştir.²⁰¹

Dünyadaki fosil yakıtlar anlamında şanslı sayılabilecek ülkelerden biri olan RF de yukarıda ifade edilen öneme atfen yani sınırlı fosil yakıtların yoğunlaştığı topraklara sahip ülkelerden biri olarak önemi giderek artacak coğrafyalardan bir tanesidir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ekonomik anlamda ayakta kalabilmesini neredeyse tamamen yükselen enerji fiyatları ve enerji ticaretine borçlu olan RF'nin enerji görünümünün ortaya konulması bu yüzden ayrıca önem taşımaktadır.

3.3.2.1. Rusya Federasyonu Enerji Kaynakları

Uluslararası Enerji Ajansı tarafından 2002 yılında Rusya Federasyonu (RF) ve RF'de enerji görünümü ve politikalarına dair hazırlanan rapor 2014 yılında revize

²⁰¹ International Energy Agency, *Key World Energy Statistics 2015*, s.7.

edilerek dünyadaki en büyük hidrokarbon rezervlerine sahip ülkelerinden biri olan RF için hem yeni projeksiyonlar oluşturulması hem de aradan geçen 12 yıllık zaman diliminde RF enerji sektöründe yaşanan gelişmelerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Buna göre aradan geçen zaman dilimi içerisinde RF’de hidrokarbon yakıtların üretimi, işlenmesi, ihraç edilmesi ve dağıtımı konusunda oldukça önemli adımların atıldığı kanaati oluşmuştur. Bu anlamda en önemli adımlar Rusya üst akımı (upstream) olarak nitelendirilebilecek Ural-Volga bölgesindeki ham petrol ve yoğunlaştırılmış gaz üretiminin RF tarihinin en yüksek rakamlarına ulaşmasıdır. Aynı dönemde artan petrol fiyatları sayesinde bu bölgede finanse edilebilen enerji yatırımları, enerji kaynaklarının aranması ve çıkarılmasına yönelik teknolojilerin de Rusya da geliştirilmesini sağlamıştır. Böylece özellikle Doğu Sibiryada RF’nin Çin Halk Cumhuriyeti başta olmak üzere Asya’ya ham petrol ihraç edebilmesini sağlayan yeni havzaları geliştirilebilmesi imkanı ortaya çıkmıştır. Teknik anlamda modernize edilen rafineriler ve artan petrol kalitesi ve üretim kapasitesi RF’nin gittikçe artan iç talebi de daha kolay bir şekilde karşılayabilmesini sağlamıştır. Sonuç olarak artan enerji fiyatları sayesinde RF bir taraftan ekonomisinin bel kemiği olan enerji kaynaklarına yönelik yatırımlarını artırırken diğer taraftan da kendi ekonomik güvenliği ve kendi enerji güvenliği anlamında da yeni açılımlara gidebilme fırsatını yakalamıştır.²⁰²

Kaynaklar bazında RF’nin dünyadaki yerinin anlaşılabilmesi için BP ve IEA’dan derlenen veriler oldukça aydınlatıcıdır. Aşağıda bu bilgiler ışığında petrol, doğalgaz ve kömür için RF ile alakalı temel bilgilere yer verilecektir.

Petrol: Rusya Federasyonu, petrol, doğalgaz ve kömür gibi belli başlı birincil enerji kaynakları anlamında rezerv, üretim, tüketim ve ihracatta dünyanın ilk beş ülkesinden bir tanesidir. BP’nin verilerine göre dünya petrol rezervlerinin %6.1’i RF topraklarında bulunmaktadır. Amerikan Enerji Enformasyon Dairesinin Oil and Gas Journal’dan aktardığı bilgiye göre Ocak 2015 itibariyle Rusya Federasyonu’nun ispatlanmış petrol rezervi 80 milyar varildir. Bu rezervlerin büyük bir kısmı Batı Sibiryada, Ural Dağları, Sibiryada Platosu’nun orta kesimleri ve Hazar Denizi’ne doğru genişleyen bir bölgede, Ural-Volga bölgesinde, yoğunlaşmıştır.²⁰³ Mevcut kanıtlanmış rezerv ve üretim rakamlarıyla Rusya’da petrolün 26.1 yıllık ömrü kaldığı tahmin edilmektedir.

²⁰² International Energy Agency, **Russia 2014: Energy Policies Beyond IEA Countries**, 2014, s.9.

²⁰³ U.S Energy Information Administration, **Russia**, Son güncelleme 28Temmuz 2015,s.3 <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS>. (Erişim tarihi: 17.11.2015)

Tablo-10 Kanıtlanmış Petrol Rezervleri Açısından Dünyada ilk 5 Ülke (2015)²⁰⁴

ÜLKELER	DÜNYADAKİ PAYI	KALAN ÖMÜR (YIL)
Suudi Arabistan	%15.7	60.8
Kanada	%10.1	107.6
İran	%9.3	110.3
Irak	%8.8	97.2
Rusya Federasyonu	%6	25.5

Rezerv ölçeğinde değerlendirildiğinde beşinci sırada yer alan RF, petrol üreten ülkeler içerisinde ise daha yukarıya tırmanarak, Suudi Arabistan ve Amerika'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Rusya Federasyonu'nda petrol üretimi yapılan belli başlı sahalar Tablo-12'de verilmiştir. Buna Batı-Sibirya ve Ural-Volga bölgesi yukarıda da ifade edildiği gibi açık ara ülkede petrol üretiminin gerçekleştirildiği merkezler olarak öne çıkmaktadır.

Tablo-11 Dünyada Petrol Üretiminde İlk Beş Ülke (2015-Bin varil/Gün)²⁰⁵

ÜLKELER	DÜNYADAKİ PAYI
SUUDİ ARABİSTAN VE AMERİKA	%13
RUSYA FEDERASYONU	%12.4
ÇİN VE KANADA	%4.9
İRAK	%4.5
İRAN	%4.2

Tablo-12 Rusya Federasyonu'nda Başlıca Üretim Sahaları ve Günlük Üretim Miktarı (2013-Bin varil /gün)²⁰⁶

BÖLGE	GÜNLÜK ÜRETİM
BATI SİBİRYA	6,422 Bin varil/gün
URAL-VOLGA	2,310 Bin varil/gün
KRASNOYARSK	426 Bin varil/gün
SAKHALİN	277 Bin varil/gün
ARKHANGELSK	269 Bin varil/gün
KOMİ REPUBLIC	257 Bin varil/gün
IRKUTSK	227 Bin varil/gün
YAKUTİYA	149 Bin varil/gün
KUZEY KAFKASYA	62 Bin varil/gün
KALİNİNGRAD	26 Bin varil/gün
TOPLAM	10,425 Bin varil/gün

²⁰⁴ BP, *BP Statistical Review of World Energy 2016*, June 2016, s. 6. BP tarafından verilen bu üretim rakamları, ham petrol, shale, kum petrolü ve NGL üretiminin toplamını yansıtmaktadır. IEA'nın verileriyle ondalık farklar dışında çok yakındır. 2014 rakamları IEA'da olduğu gibi provizyonel olmadığı için BP tercih edilmiştir.

²⁰⁵ A.g.e, s.8.

²⁰⁶ Eastern Bloc Research, *CIS and East European Energy Databook 2014*, Tablo 6 (2014), s. 2'den, EIA tarafında "Russia" da aktarılmıştır, s. 3.

Tablo-13 Dünya’da En Fazla Petrol İhraç Eden İlk Beş Ülke (2013/Milyon ton)²⁰⁷

İHRACATÇI ÜLKELER	MİLYON TON (MT)
SUUDİ ARABİSTAN	377
RUSYA FEDERASYONU	236
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	125
IRAK	117
NİJERYA	108

Rusya’da petrol üretimi büyük oranda devlet kontrolündeki Rus firmaları tarafından yürütülmektedir. Bunun sebebi Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra özelleştirilen petrol şirketlerinin 2000’li yıllarla beraber yeniden devlet kontrolü altına alınmasıdır. 1990’lı yıllardan başlayarak uluslararası enerji firmaları Rusya pazarında yer almaya başladıysa da halen Rusya’da gerçekleştirilen petrol üretiminin %50’si doğrudan devlet kontrolü altındadır. Rusya pazarına giren en büyük uluslararası enerji şirketlerinden biri 2003 yılında TNK-BP ile birlikte British Petroleum’dur. Yaklaşık 10 yıllık bir faaliyet döneminden sonra 2013 yılında BP, şirketteki hissesine tekabül eden meblağın bir kısmı ile beraber Rosneft’in de %18.5 hissesini alarak Rusya pazarından çekilmiş ve TNK-BP tamamen Rosneft’in kontrolüne geçmiştir. Ülkede belli başlı 10 büyük petrol şirketi bulunmaktadır. (Bknz.Tablo-14)

Tablo-14 Rusya’da Şirketler Bazında Petrol Üretimi (2013-Bin Varil/Gün)²⁰⁸

ŞİRKET	BİN VARİL/GÜN (THB/D)
ROSNEFT	3.997
LUKOİL	1.703
SURGUTNEFTEGAZ	1.224
GAZPROM NEFT	640
TATNEFT	526
GAZPROM	340
SLAVNEFT	335
BASHNEFT	320
RUSSNEFT	316
PSA OPERATORS	278
NOVATEK	95
DİĞERLERİ	651
TOPLAM	10.425

Petroleum Intelligence Weekly verilerine göre 2008 yılında dünyanın 50 büyük petrol şirketi arasında 5 Rus şirketi bulunurken, bu rakam 2013 yılında 6’ya

²⁰⁷ International Energy Agency, Key World Energy Statistics 2015, s.11.

²⁰⁸ Eastern Bloc Research, *CIS and East European Energy Databook 2014*, Tablo 7, ss. 3-5’den aktaran EIA <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS>.

yükselmiştir. 2008-2013 aralığında değişen tek şey listedeki Rus petrol şirketlerinin sayısı da değildir. Aynı zamanda 2013 yılı itibariyle sıralamadaki yerlerini de üst sıralara doğru güncellemeyi başarmışlardır.

Tablo-15 Rus Petrol Şirketlerinin Dünya'daki İlk 50 Petrol Şirketi İçerisindeki Yeri (2008-2013)²⁰⁹

ŞİRKET	2008	2013
GAZPROM	13	8
LUKOİL	18	15
SURGUTNEFTEGAZ	29	26
TNK-BP	43	27
ROSNEFT	16	16

Bu şirketlerin faaliyetleri ve genel olarak enerji sektörüyle alakalı olarak Rusya'da üç bakanlık faaliyet göstermektedir. Bunlar Doğal Kaynaklar ve Çevre Bakanlığı, Enerji Bakanlığı, Ekonomik Gelişim Bakanlığı ve Finans Bakanlıklarıdır. Doğal Kaynaklar ve Çevre Bakanlığı enerji kaynaklarının arama ve üretim faaliyetlerinin yürütüleceği alanların lisanslandırılması, firmaların lisans sözleşmelerine uygun hareket etmeleri, yasal vergiler ve cezalarla ilgili faaliyetlerden sorumludur, Enerji Bakanlığı ise enerji politikalarının belirlenmesi, uygun stratejiler oluşturması gibi konular özelinde çalışmalarını yürütürken, Ekonomik Gelişim ve Maliye Bakanlıkları için daha çok vergilendirme boyutuyla alakalı faaliyetleri yürütmektedirler.

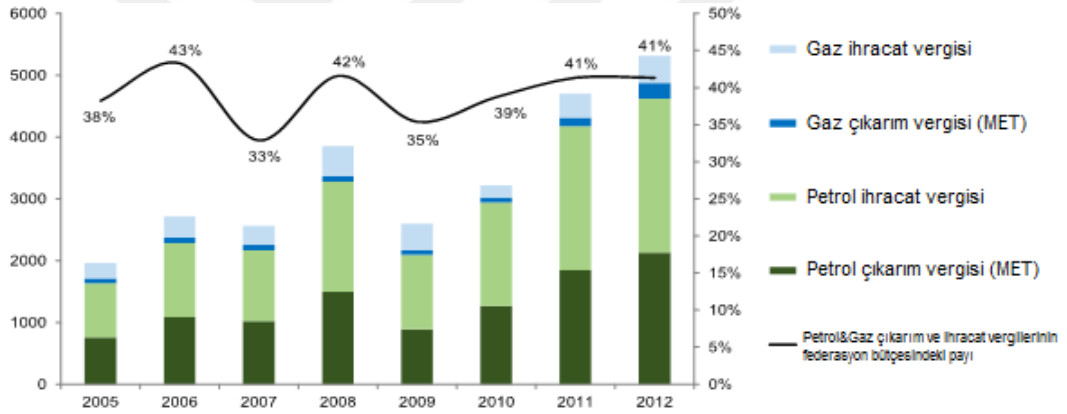
Rusya ekonomisi yüksek oranda petrol ve doğalgazdan elde edilen vergi gelirlerine bağımlıdır. 2013 rakamlarıyla bakıldığında bu bağımlılık oranı mevcut federal bütçe gelirlerinin yaklaşık %50 sini, ihracat gelirlerinin %68'ini ve ülke toplam gayrisafi milli hasılasının %25'ini oluşturmaktadır.²¹⁰

Rusya'da hidrokarbon kaynaklardan elde edilen belli başlı iki vergi bulunmaktadır. Bunlar maden çıkarma vergisi (MET) ve ihracat vergileridir (ET/ED). İhracat vergisi ham petrol ve diğer petrol ürünleri için farklılık göstermektedir. Aynı durum petrol ve doğalgaz için de geçerlidir. Rusya Federasyonu 2011 ve 2015 yıllarında bu vergilendirme sistemi ile alakalı düzenlemelere gitmiştir. 2011 yılında yapılan düzenlemeyle ham petrol ve tüm petrol ürünlerinde ihracat vergisi rafineri hacminin genişletilmesi için yapılacak yatırımları teşvik edebilmek için azaltılmıştır.

²⁰⁹ "Petroleum Intelligence Weekly (PIW) Ranks the World's Top 50 Oil Companies", *Petroleum Intelligence Weekly*, http://www2.energyintel.com/PIW_Top_50_ranking_about. (Erişim tarihi: 22.04.2015)

²¹⁰ "Will Russia Survive the Oil & Gas Downturn", *Oil & Gas 360*, 15 October 2015, <http://www.oilandgas360.com/will-russia-survive-the-oil-gas-downturn/>. (Erişim tarihi: 10.01.2016)

Sonrasında ise devlet özellikle Arctic bölgesindeki off-shore ve teknik açıdan çıkarılması ve geliştirilmesi zor rezervler ile ve kaya gazı çıkarılmasına yönelik faaliyetleri sübvansede edebilmek için özel vergi indirimleri ya da vergi erteleme gibi uygulamalara da gitmiştir. 1 Ocak 2015’de ise yeni bir düzenlemeye gidilerek, normal şartlar altında maden çıkarma vergisine oranla iki kat fazla olan ihracat vergisi düşürülmüş buna karşılık maden çıkarma vergisi arttırılmıştır. Yapılan bu değişiklikle daha önce üzerinde maden çıkarma vergisi konusunda antlaşmaya varılmış çıkarma faaliyetlerinin görece zor olduğu rezervlerin değerinin arttırılması ve rafine edilmiş petrol ve petrol ürünleri yerine ham petrol ihracatının teşvik edilmesi amaçlanmıştır.²¹¹Oxford Enerji Enstitüsü tarafından Kasım 2014 ‘de yayınlanan ve Tablo 11’de yer alan verileri de kapsayan “Reducing European Dependence on Russian Gas” isimli çalışmaya göre, her ne kadar enerji ticareti dendiğinde RF daha çok doğalgaz ticaretiyle anılsa da, petrolden elde edilen vergi gelirlerinin devlet bütçesine katkısı daha büyüktür.²¹²

Grafik-9 Petrol ve Doğalgazın Rusya Bütçesine Katkısı (Milyar ruble)

2014 yılında başlayan Rusya Ukrayna krizi nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri Rusya'ya karşı artan bir şekilde yaptırım uygulamaya başlamıştır. Bu yaptırımlar özellikle Novatek, Rosneft, Gazprom Neft ve Transneft gibi firmaların Amerikan pazarındaki varlıklarını hedef almaları oldukça dikkat çekicidir. Firmaların dışında oldukça dikkat çekici olan diğer bir nokta da Rusya Federasyonu'na denizlerde özellikle Arktik Denizi'nde ve kaya gazı projelerinde kullanılabilecek malzemelerin satılması, servis hizmetlerinin ve teknolojik desteğin

²¹¹ Ayrıntılı bilgi ve vergi hesaplama sisteminin detayları için bkz. GAZPROM, “Changes to Taxation for The Russian Oil and Gas Sector”, <http://ar2014.gazprom-neft.com/strategic-report/market-review/russian-market/taxation/>. (Erişim tarihi: 10.01.2016)

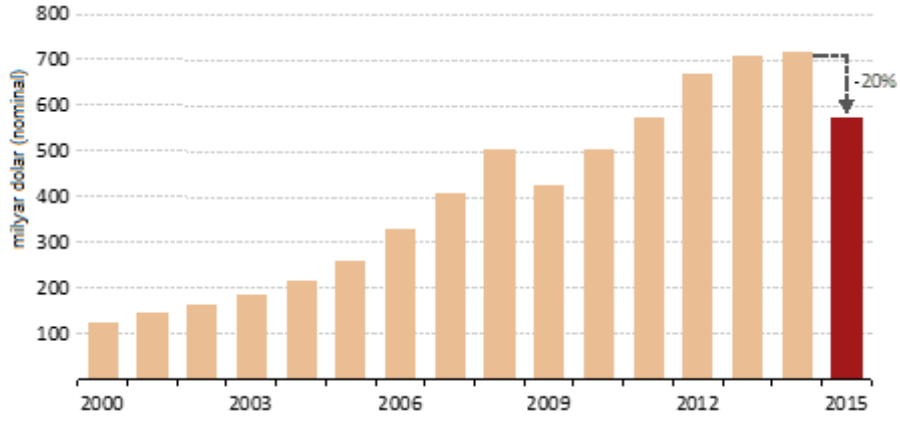
²¹² Ralf Dickel et. al., “Reducing European Dependence on Russian Gas”, *OIES Paper*: NG 92, The Oxford Institute for Energy Studies, October 2014, s. 56, <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2014/10/NG-92.pdf>. (Erişim tarihi: 10.01.2016)

yasaklanmasıdır.²¹³ Amerika'ya benzer bir şekilde AB de Rusya'ya yaptırım uygulama kararı aldıysa da enerji sektörü özelinde AB tarafından uygulanan yaptırımlar karşılıklı bağımlılık dinamikleri nedeniyle Amerika Birleşik devletleri kadar ağır olmamıştır.

Son yıllarda Rusya Hükümeti yabancı yatırımcılar için özellikle Arktik bölgesindeki yeni rezervleri arama ve çıkarma çalışmalarını daha cazip hale getirebilmek için özel vergi uygulamaları ve dönemsel vergi muafiyeti gibi uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştır. Bu durum Arktik bölgesindeki arama faaliyetlerini ve shale gaz için yatırımları yabancı büyük şirketler için daha çekici hale getirmiştir. ExxonMobil, Eni, Statoil ve ÇUPŞ (Çin Ulusal Petrol Şirketi) hepsi Rosneftle Arctic bölgesindeki aramalar için işbirliği yapmıştır. Mayıs 2014'deki sanksiyonlara rağmen Total firması LUKoil ile anlaşmasına rağmen Eylül 2014'de sanksiyonlar nedeniyle bu işbirliği duraklama sürecine girmiştir. Benzer bir şekilde ExxonMobil, Shell, BP ve Statoil'in de diğer Rus şirketleriyle hem shale gaz arama faaliyetleri hem de Arktik için yaptıkları antlaşmalar Batılı şirketler tarafından durdurulmuştur. Bu durumun Rusya'nın üretimine kısa vadede fazla etkisi olmamıştır bunun nedeni halihazırda bahsedilen bölgelerdeki kaynakların 5-10 yıldan önce üretime geçmesi beklenmemesidir. Orta vadede etkileri ise Batılı firmalar tarafından yapılması planlanan yatırımların ertelenmesidir.

Sanksiyonlarla aynı dönemde başlayan petrol fiyatlarındaki düşme Rusya ekonomisi üzerinde genel bir baskının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Rus enerji şirketleri özelinde duruma baktığımızda ise sanksiyonlarla birlikte ortaya çıkan finansman sorunlarının tek başlarına oldukça yüksek maliyetli derin su sondajlarını, Arktik açıklarındaki arama faaliyetlerini ve shale projelerinin finansmanını oldukça zorlaştırdığı görülmektedir. Çünkü bunlar oldukça yüksek maliyetli projelerdir. Sadece Rusya'da değil düşen enerji fiyatları nedeniyle Grafik-10'da da görülebileceği gibi küresel anlamda 2015 yılı itibariyle enerji yatırımlarında bir önceki yıla göre yaklaşık %20'lik bir azalma yaşanmıştır. Kısa vadede enerji fiyatlarında bir artış söz konusu olmadığı takdirde bu yatırımların yeniden 2015 öncesi seviyeye dönmesi de oldukça zor gözükmemektedir.

²¹³ U.S Department of the Treasury, "Announcement of Expanded Treasury Sanctions within the Russian Financial Service, Energy and Defense or Related Material Sectors", 9.12.2014, <http://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl2629.aspx>. (Erişim tarihi: 13.04.2015)

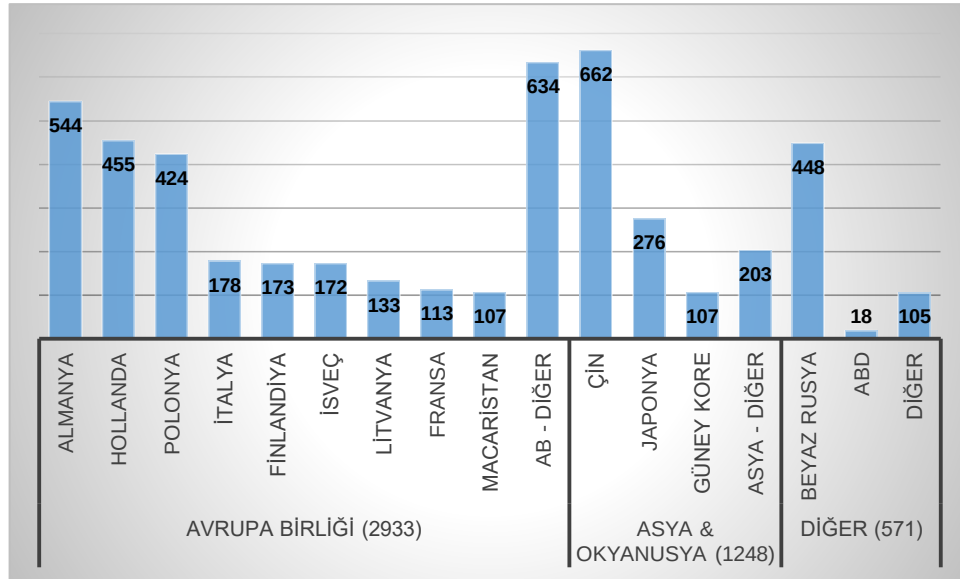
Grafik-10 Küresel Upstream Petrol ve Doğalgaz Yatırımları²¹⁴

Rusya Federasyonu 2014 yılında günlük yaklaşık 7.7 milyon varil petrol ve petrolden üretilen diğer sıvı yakıtların ihracatını gerçekleştirmiştir. Bu ihracaatın %72 gibi oldukça büyük bir kısmı Avrupa ülkelerine gerçekleştirilmiştir. Grafik-11’de görüldüğü gibi bu ihracaatta en büyük pay ise Almanya, Hollanda, Belarus ve Polonya’ya aittir. 2013 yılında Rusya’nın ham petrol ve ürünlerinin ihracatından elde ettiği toplam gelir Rusyanın ihracat gelirlerinin %54’ünü oluşturmaktadır. İlaveten 2013 yılında petrol ve doğalgazdan elde edilen maden çıkarma ve ihracat vergileri de Rusya’da federal bütçe gelirlerinin yarısına tekabül etmiştir. Bu şartlar altında bakıldığında Rusya’nın petrol ve doğalgazda en önemli müşterisi olan AB’nin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla alakalı olarak Oxford Enerji Enstitüsü’nün değerlendirmesi konusu oldukça basit ve net bir şekilde ortaya koyması açısından kıymetlidir. Şöyle ki enstitünün 2014 ve 2015 yıllarında Rusya Federasyonu enerji politikalarının farklı yönleriyle alakalı yaptığı tüm çalışmalarda AB ve RF arasındaki enerji diyalogu “mutual dependence” yani iki tarafın da yararına olan bir bağımlılık ilişkisi olarak ifade edilmiştir. Buna göre RF ekonomisinin enerji ticaretine bağımlılığı Avrupa ile olan ilişkilerinde belirleyici olurken, AB’nin de tüm çabalarına rağmen kısa vadede RF’ye olan enerji bağımlılığını azaltabilmesi mümkün görünmemektedir. RF’nin AB’nin tedarikçi çeşitlendirme stratejileri karşısında ortaya koyduğu politikaların nedeni ekonomik temellere dayanmaktadır. RF de bu noktadaki hassasiyetini bertaraf edebilmek için Asya’nın doğu ve batısına yönelerek gelişmekte olan pazarlarda hakimiyet kurmak için çabalamaktadır.²¹⁵

²¹⁴ International Energy Agency, *World Energy Outlook 2015*, s.117.

Bu tablonun yapılması sırasında IEA tarafından yapılan analizler için, şirketlerin 1 Ekim 2015 tarihi itibarıyla erişilebilen verileri kullanılmıştır.

²¹⁵ Dickel et. al., a.g.e.s.56

Grafik-11 2014 Yılında Rusya'nın Ham Petrol ve Damıtılmış (Condensate) Petrol İhracatının Gerçekleştiği Ülke ve Bölgeler (2014)²¹⁶

Doğalgaz: BP 2015 yılı istatistiklerine göre RF, 2014 yılı sonu itibariyle dünya üzerindeki kanıtlanmış petrol rezervlerinin %17.4'ünü elinde bulundurmaktadır.²¹⁷ Bu rezervlerin büyük bir kısmı ise Batı Sibirya ile birlikte, Yamburg, Urengoy ve Medvezhye sahalarında bulunmaktadır. Son yıllarda Rusya Federasyonu bu bölgelerde bulunan rezervlerin oldukça azalması sebebiyle özellikle Yamal Yarımadası ve Arktik Denizi'ndeki doğalgaz rezervlerinin geliştirilmesini sağlayabilecek yüksek maliyetli yatırımları finanse etme çabası içerisinde.

Tablo-16 Kanıtlanmış Doğalgaz Rezervleri Açısından Dünya'da İlk Beş Ülke (2015 Yılı Sonu İtibariyle)²¹⁸

ÜLKELER	DÜNYADAKİ PAYI	KALAN ÖMÜR (YIL)
İRAN	%18.2	176.8
RUSYA	%17.3	56.3
KATAR	%13.1	135.2
TÜRKMENİSTAN	%9.4	241.4
AMERİKA	%5.6	13.6

Aynen petrolde olduğu gibi doğalgaz söz konusu olduğunda da, kaynak sahibi ülkeler ve üretici ülkeler sıralamasında farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Yine BP tarafından derlenen bilgiler ışığında yapılan değerlendirmeye göre, rezerv ölçeğinde

²¹⁶ U.S Energy Information Administration, *Russia*.....

²¹⁷ Amerikan Enerji Enformasyon Dairesi ise Oil & Gas Journal tarafından 1 Kasım 2014 tarihinde yayınlanan "Worldwide Look at Reserves and Production" da yer alan bilgiler üzerinden Rusya'nın dünya üzerindeki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %25'ini elinde bulundurmaktadır. İki veri arasındaki bu büyük fark kuvvetle muhtemeldir ki "kanıtlanmış rezerv" kavramıyla ilgili farklı yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Bu tez çalışmasında kanıtlanmış doğalgaz rezervleri itibariyle BP tarafından kullanılan rakamlar kullanılacaktır.

²¹⁸ BP, *BP Statistical Review of World Energy 2016*, s.20.

listenin son sırasında yer alan Amerika Birleşik Devletleri 2014 yılı sonu itibariyle üretim bazında ilk sırada yer almaktadır.

Tablo-17 Dünyada En Fazla Doğalgaz Üreten İlk Beş Ülke (2015 Sonu İtibariyle)²¹⁹

ÜLKE	DÜNYADAKİ PAYI
AMERİKA	%22
RUSYA	%16.1
İRAN	%5.4
KATAR	%5.1
KANADA	%4.6

Doğalgaz ihracatı açısından konuya yaklaştığımızda ise bu sıralamanın bir kez daha değiştiği görülmektedir. Uluslararası Ajansı'nın verilerine göre, boru hatları ve LNG olarak ihraç edilen doğalgaz miktarının toplamını yansıtan Net İhracat rakamlarına göre, Rusya Federasyonu 179 Mcm (Milyar Kübik Metre) ile ilk sırada yer almaktadır.

Tablo-18 Dünya'da Doğalgaz İhraç Eden İlk Beş Ülke (2014 Provizyonel Verileri/bcm)²²⁰

NET İHRACATÇI ÜLKELER	BCM
RUSYA	179
KATAR	119
NORVEÇ	107
TÜRKMENİSTAN	57
KANADA	56

Rusya ve doğalgaz dendiğinde şirketler bazında akla gelen ilk isim şüphesiz GAZPROM'dur. Rusya'nın dünya siyasetinde ana aktörlerinden bir tanesi olarak görülen bu yapı sadece Rusya'da değil aynı zamanda dünyada en büyük gaz rezervlerine sahip şirkettir. Bu duruma uygun bir şekilde şirket aynı zamanda dünyadaki en büyük doğalgaz iletim hattının da sahibidir. Gazprom'un 2014 rakamlarıyla yıllık doğalgaz ve petrol üretimi toplamı, dünyadaki toplamın yaklaşık %12'sine tekabül etmektedir. ²²¹ Gazprom dışında doğalgaz piyasasının diğer iki önemli şirketi ise Novatek ve Lukoil olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar son yıllarda bu şirketlerin de Rusya'daki üretimi katkısı günden güne artsa da, upstream kaynaklarını elinde tutan Gazpromla boy ölçüşebilmeleri çok da mümkün görünmemektedir.

²¹⁹ A.g.e, s.22.

²²⁰ International Energy Agency, **Key World Energy Statistics 2015**, s.13.

²²¹GAZPROM Resmi İnternet Sitesi, "About Us: Production", <http://www.gazprom.com/about/production/>. (Erişim tarihi: 26.02.2016)

Petrolde olduğu gibi doğalgazda da çıkarma, lisanslandırma, vergilendirme, vergilerin belirlenmesi gibi konularda bakanlıklar nezdinde bir iş bölümü mevcuttur. Doğal Kaynaklar ve Çevre Bakanlığı lisanslandırma ve lisans antlaşmalarına uyum, enerji kaynaklarında aranması ve çıkarılması konusunda çevreye verilen hasarın tazmin edilmesi, Enerji Bakanlığı genel manada enerji politikalarının geliştirilmesi ve LNG ihracatıyla ilgili düzenlemeler, Maliye Bakanlığı hidrokarbon kaynakların çıkarılması ve ihracatından alınan vergiler ve Ekonomik Gelişim Bakanlığı gümrük tarifeleri ile alakalı düzenlemelerin yapılmasından sorumludur.²²² Bu bakanlıklar dışında süreç içerisindeki diğer en önemli düzenleyici iki kurum ise Federal Gümrük Servisi ve Federal Anti-Monopol Servisleridir. Federal Gümrük Servisi boru hatlarıyla alakalı tarifelerin düzenlenmesinden sorumluyken, Federal Anti-Monopol Servisi üçüncü tarafların boru hatlarına erişiminin ücretlendirilmesinde de kapsayacak şekilde piyasayı domine etmenin kötüye kullanımı durumunda uygulanacak cezaların belirlenmesi gibi düzenlemelerden sorumludur.²²³

Rusya Federasyonu'nda yukarıda bahsedilen doğalgaz rezerv alanlarıyla beraber üretimin yapıldığı belli başlı onbir alan bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi Batı Sibirya Bölgesi'nde dört tanesi Doğu Sibirya ve Uzak Doğu, üç tanesi Ural-Volga Bölgesinde yer almaktadır.

Tablo-19 Bölgeler Bazında Rusya'da Gaz Üretimi (2013)²²⁴

BÖLGE	MCF/G (MİLYAR KÜBİK FEET/GÜN)
BATI SİBİRYA	57.7
YAMALO-NENETS	53.7
KHANTİ-MANSİİSK	3.5
TOMSK	0.5
DOĞU SİBİRYA VE UZAK DOĞU	3.4
SAKHALİN	2.7
IRKUTSK	0.3
KRASNOYARSK	0.3
YAKUTSK	0.2
URAL-VOLGA	3.2
ORENBURG	1.5
ASTRAHAN	1.0
DİĞERLERİ	0.7
KOMİ CUMHURİYETİ	0.3
KUZEY KAFKASYA	0.1
TOPLAM	64.6

²²² Rusya Federasyonu Hükümeti Resmi İnternet Sayfası, " Structure: Federal Ministries", <http://government.ru/en/ministries/>. (Erişim tarihi: 26.02.2016)

²²³ Rusya Federasyonu Anti-Tekel Servisi Resmi İnternet Sitesi, "About the FAS Russia", <http://en.fas.gov.ru/about/what-we-do/general-information.html>. (Erişim tarihi: 3.03.2016)

²²⁴ *Eastern Bloc Research, CIS and East European Energy Databook 2014*, s.14, Tablo 34'den aktaran U.S Energy Information Administration.

Bahsedilen havzalardan gaz üretimi yapan enerji şirketleri ise başta Gazprom olmak üzere, Novatek, Rosneft, LUKoil, Surgutneftegaz, ITERA, PSA operators gibi şirketlerdir.

Tablo-20 Rusya’da Şirketler Bazında Doğalgaz Üretimi (2013)²²⁵

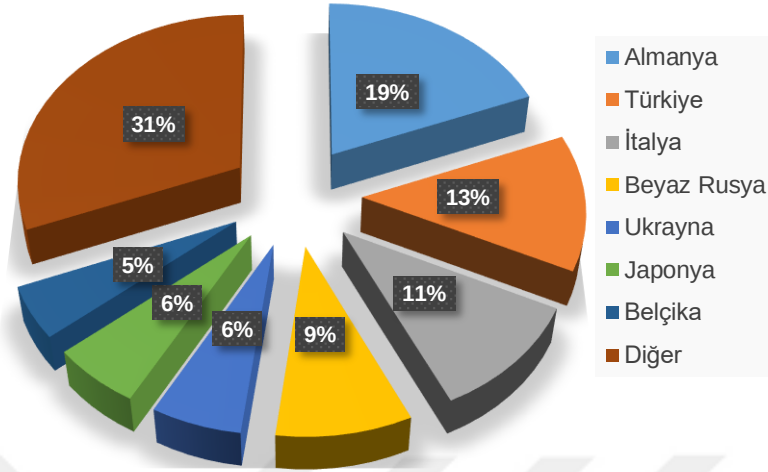
ŞİRKET	MCF/G (MİLYAR KÜBİK FEET/GÜN)
GAZPROM	47.2
NOVATEK	6.0
ROSNEFT	2.6
LUKOİL	2.0
SURGUTNEFTEGAZ	1.2
ITERA	1.2
PSA OPERATORS	2.7
DİĞERLERİ	1.8
TOPLAM	64.6

BP’nin 2015 verilerine göre, 2014 yılında Rusya Federasyonu doğalgaz ihracatının yaklaşık %90’lık bir kısmını (7.1 Trilyon kübik feet), boru hatları aracılığı ile Avrupa’daki müşterilerine satmıştır. Almanya, Türkiye, İtalya, Belarus ve Ukrayna bu ticarete en büyük paya sahip olan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. 2014 yılında Rusya Federasyonundan doğalgaz alan ülkeler arasında en büyük düşüş Ukrayna’da görülmüştür. 2013 yılında Rusya’nın doğalgazda en büyük üçüncü müşterisiyken 2014 yılında Rusya’ya olan borcunun yapılandırılmasıyla ilgili yaşanan sorunlar, fiyat antlaşmasına varılamaması ve bunlara eklenen siyasi kriz ve savaş ortamı nedeniyle Ukrayna’nın RF’den aldığı gaz yarı yarıya azalmıştır.

2013 yılında doğalgaz ihracatından elde edilen gelirler, Rusya’nın toplam ihracat gelirlerinin %14’üne tekabül etmektedir. Bu ihracat gelirlerinde en büyük pay açık ara Avrupa ülkelerine aittir. 2013 yılında Avrupa doğalgaz tedarikinin %30’unu Rusya’dan gerçekleştirmiştir bunun da neredeyse yarısı Ukrayna üzerinden boru hatlarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bilgi Ukrayna’nın hem petrol hem de doğalgaz ticaretinde Rusya ve Avrupa’yı birbirine bağlayan bir köprü olarak ne kadar önemli bir ülke olduğunun kanıtıdır. O yüzden RF bu ülkenin uluslararası sistemdeki konumlanışı ve Ukrayna dış siyasetinde Avrupa ve NATO’ya yakınlaşma ile alakalı gelişmelere karşı hat safhada hassasken diğer taraftan, AB de enerji güvenliği açısından oldukça önemli olan bu ülke ile alakalı siyasetinde RF’yi de göz önünde bulundurmak zorunda olduğunu son kriz vesilesiyle bir kez daha anlamıştır.

²²⁵ A.g.e. s.15-18.

Grafik-12 Rusya Federasyonu 2014 Yılı Enerji İhracatında Ülkelerin Payı²²⁶

Kömür: 173 milyar short tonluk kömür rezerviyle Rusya Federasyonu, Amerika'dan sonra dünyanın en büyük kanıtlanmış kömür rezervine sahip ülkesidir. Bununla beraber kömür üretiminde Çin, Amerika, Hindistan, Avustralya ve Endonezya'dan sonra altıncı sırada gelmektedir. Kömür ihracatçısı bir ülke olarak ise Endonezya ve Avustralya'dan sonra dünya sıralamasında üçüncü sıradadır.

Dünya kömür rezervlerinin %17.6'sına sahip olan Rusya'da kömürün kalan tahmini ömrü ise yaklaşık 441 yıl kadardır. Bu anlamda Dünya kömür rezervlerinde en yüksek paya sahip ülkeler arasında nispeten daha düşük üretim rakamlarıyla kömür kaynaklarını en geç tüketecek olan ülke olarak göze çarpmaktadır.

Tablo-21 Kanıtlanmış Kömür Rezervleri Açısından Dünyadaki İlk Beş Ülke (2015 Yılı Sonu)²²⁷

ÜLKE	DÜNYADAKİ PAYI	KALAN ÖMÜR (YIL)
AMERİKA	%26.6	292
RUSYA	%17.6	422
ÇİN	%12.8	31
AVUSTRALYA	%8.6	158
HİNDİSTAN	%6.8	89

Rusya'daki kömür varlığının diğer ülkelere göre daha uzun sürmesinin en önemli nedenlerinden bir diğeri de RF'nin enerji tüketiminde kömürün diğer enerji kaynaklarıyla kıyaslandığında oldukça küçük bir paydaya sahip olmasıdır. Her ne kadar ülkede 2012 yılında üretilen kömürün yaklaşık dörtte üçlük kısmı iç tüketime ayrıldıysa da 2014 yılı verileriyle RF dünyadaki kömür tüketiminin ancak %2.2'sini

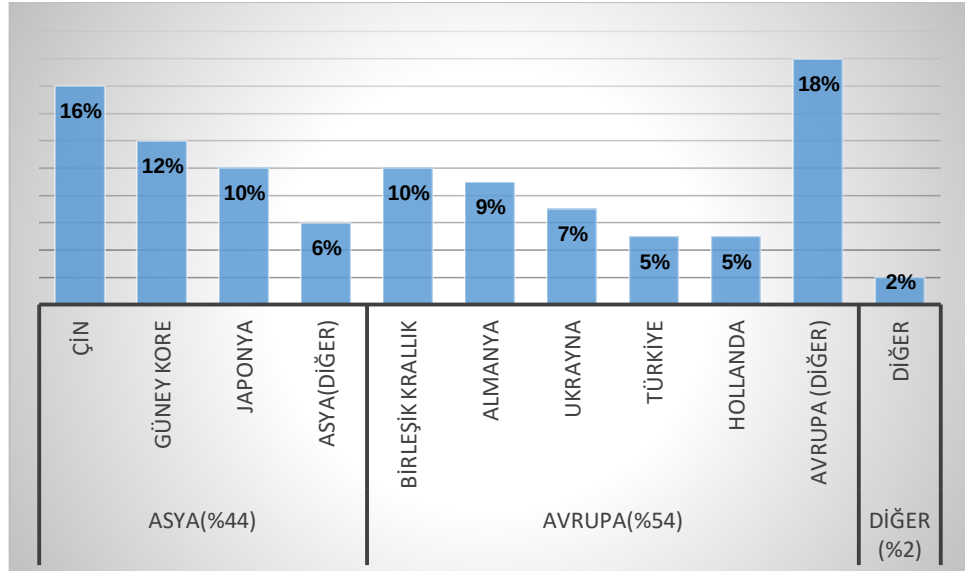
²²⁶ BP, *BP Statistical Review of World Energy 2015*..... s.28-30.

²²⁷ A.g.e.s.32

gerçekleştirmektedir. Bu rakam tüketimde ilk iki sırayı paylaşan Çin'in %50.6'lık, Amerika'nın %11.7'lik tüketiminin oldukça altındadır.²²⁸ Rusya'daki kömür tüketiminin büyük kısmı zengin kömür yataklarının da bulunduğu Sibirya bölgesinde gerçekleşmektedir.

Rusya'daki kömür üretiminin yarısından fazlası, Rusya'nın merkezinde bulunan Kuzbass sahasında gerçekleştirilmektedir. Burada çıkarılan kömür, Baltık Denizi'ndeki Ust-Luga Limanından Avrupa'ya ihraç edilirken, bir diğer ihraç güzergâhı ise Vostochny Limanı üzerinden Asya'daki müşterilerdir.

Rusya'nın kömür ihracatı 1990'lı yılların sonundan beri artarak devam etmektedir. Son yıllarda bu artıştaki en büyük pay ise Asya'dan gelen talebe aittir. Grafik-13'te de görülebileceği gibi 2014 yılında RF'nin gerçekleştirdiği kömür ihracatının %44'ü Asya ülkelerine olmuştur. Bu haliyle aynen petrol ve doğalgazda olduğu gibi kömürde de Avrupa pazarının en önemli rakibi Asya pazarı gibi görünmektedir. Rusya'da son 10 yıl içerisinde üç kat artan kömür ihracatının önümüzdeki yıllarda da artarak devam edeceği düşünülmektedir. Ancak kısa vadede rublenin değerinin düşmüş olması, petrol fiyatlarındaki düşüş ve yaptırımlar nedeniyle hem Avrupa hem de Asya pazarında Rusya'nın ihraç ettiği kömürün çok daha rekabet edilebilir fiyatlarda olması beklenmektedir.

Grafik-13 Rusya'nın Kömür İhraç Ettiği Belli Başlı Ülke ve Bölgeler (2014)²²⁹

²²⁸ A.g.e, s.33

²²⁹ US Energy Information Administration'nın ülkeler bazında derlediği ihracat verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

Tez çalışması boyunca ve bu bölümde verilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi RF sadece dünyadaki enerji kaynakları içinde önemli bir yüzdeye sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda enerji ticaretine de yön veren ülkelerden bir tanesidir. Bu çerçevede önemli başlıklardan bir diğeri de RF'nin enerji stratejisinin anlaşılmasıdır.

3.3.3. RF'nin Enerji Stratejisi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu için uzun vadeli bir enerji stratejisi oluşturulmasına yönelik ilk adımlar, Rusya Parlamentosu'nun 10 Eylül 1992 tarihli 26 numaralı kararıyla karşımıza çıkmaktadır. Yeni Ekonomik Şartlarda Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikası Anlayışı (Energy Policy Concept of Russia in the New Economic Condition)²³⁰, RF büyük oranda 1991 yılında müzakere süreci başlatılan daha önceki bölümlerde değindiğimiz Enerji Şartı Antlaşması sürecinde kendi konumlanışını da ortaya koyma fırsatı bulmuştur. Nitekim 1994 yılında ilk versiyonu imzalanan Enerji Şartı Antlaşması'na imza koymayan RF'nin bir sonraki yıl içerisinde kabul ettiği iki yeni enerji stratejisi belgesi de yukarıda bahsedilen bağlamda aynı kaygıların ürünü olmalıdır.²³¹ Mayıs 1995 ve Ekim 1995'de kabul edilen bu iki yeni belgeyle RF'nin 2010 yılına kadar yani yaklaşık 15 yıllık dönemdeki enerji stratejisinin temel yönelimleri ve koşulları belirlenmiştir.²³²

1998 yılında RF Petrol ve Enerji Bakanlığı geçmiş dönemde oluşturulan politikaların hem bir toplamı olması hem de koordinasyonun sağlanması amacıyla ülkenin sosyoekonomik gelişimiyle de uyumlu bir enerji stratejisini uygulama amacına yönelik bir eylem planı ile kurumsallaşmaya yönelik bir strateji ile Devlet Enerji Stratejisi Enstitüsü'nü (State Institute of Energy Strategy) kurmuştur. 2000 yılında ise 1995 tarihli ve 2010 yılına uzanan enerji stratejisinin belli başlı unsurları 2020 yılına kadar revize edilmiştir. RF hükümeti tarafından 39 Numaralı karar olarak 23 Kasım 2000 tarihinde kabul edilen "Rusya Enerji Stratejisinin 2020 Yılına Kadar Temel Unsurları", Devlet Enerji Stratejisi Enstitüsü güdümünde devletin farklı kurumlarının desteği ile oluşturulan çalışma grupları ve Petrol ve Enerji Bakanlığı'nın güdümündeki uzmanlardan oluşan bir ekip tarafından hazırlanmış ve 2003 yılında da kabul edilmiştir. Bu belgenin hazırlandığı 2000 yılı Rusya Federasyonu ile Avrupa

²³⁰ Ministry of Energy of the Russian Federation , **Energy Strategy of Russia, For The Period Up To 2030**, Moscow, 2010, s.3, [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf). Bu metin Rusya Federasyonu Hükümetinin 1715-r numaralı kararı olarak 13 Kasım 2009'da kabul edilmiştir.

²³¹ Esra Demir, "Enerji Şartı Antlaşması",.....

²³² **Energy Strategy of Russia , For The Period Up To 2030** içinde bkz.

"Major Directions of Energy Strategy of Russia" (7 Mayıs 1995, Karar No. 472), "Major Provisions of the Energy Strategy of Russia" (13 Ekim 1995, Karar No. 1006)

Birliği arasındaki enerji diyalogunun da başladığı tarih olması açısından dikkat çekicidir.

2003 yılında hazırlanan Enerji Strateji belgesinin ortaya koyduğu temel iki hedef vardır. Bunlardan ilki Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının doğru bir şekilde değerlendirilmesini sağlayacak açılımların geçekleştirilmesi, ikincisi ise global enerji pazarına giren Rusya menşeli enerji ürünlerinin rekabet kabiliyetinin arttırılması. Aradan geçen altı yıllık zaman diliminin sonunda 13 Kasım 2009 tarihinde yenilenen, daha doğrusu 2020 vizyonunu daha uzun bir vadeye yayan yeni bir enerji strateji belgesi oluşturulmuştur. Bu belgeyle RF'nin enerji stratejisi 2035 yılı gibi daha uzun bir vadeye yayılmıştır. Konuyla ilgili kaynaklara göre, her ne kadar 2020 vizyonuna yeni açılımlar getirmese de aynı yıl kabul edilen "Rusyanın Uzun Vadeli Sosyo-Ekonomik Konsepti"ni tamamlayıcı nitelikte olması açısından önemlidir. Yeni enerji stratejisinin kabul edilmesinden sonraki ilk önemli geleişme, Moskova'da Gaz İhraç eden lkeler Forumu'nun resmen kurulması ve BRIC lkeleriyle bu çerçevede ilk toplantının geekleştirilmesidir.²³³

şubat 2014'de Rusya Federasyonu Hkmeti Analitik Merkezi, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, ve Rusya İşadamları ve Girişimciler Birliği Rusya Enerji Stratejisi 2035'in tartışılması için halka açık bir forum düzenlemişlerdir. Bu forumun amacı 2035 yılı vizyonunda ortaya çıkan son gelişmeler doğrultusunda düzeltmelere gidilmesidir. Yeni vizyon uyarınca RF enerji kaynaklarının geliştirilmesinde kaynak çıkarmadan (resource –extractive), kaynak innovasyonuna (resource-innovational) doğru bir geçiş n görülmüştür. Yeni vizyonun bir diğer önemli özelliği ise enerji kaynaklarına bağımlı olan RF ekonomisinin geliştirilmesi için enerji kaynaklarının lokomotif olması durumunun terk edilmesi ve ekonomik alt yapının geliştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması konusunda getirdiği açılımdır.²³⁴

Rusya, AB pazarını kendi hassasiyetlerine uygun bir şekilde yönlendirmek için temelde iki ayağı olan bir strateji uygulamaktır. Bu stratejinin ilk önemli noktası, AB'nin enerji konusundaki hassasiyetlerinden bahsedilirken de vurgulandığı gibi Avrupa'da özellikle doğalgazdaki neredeyse üçte birlik Pazar payını kaybetmemektir. Yani arz güvenliğini sağlamaktır. Jonathan Stern'e göre Stern'e göre GAZPROM AB pazarına odaklanarak özellikle Doğu Avrupa lkelerinin

²³³ Natalia Victorovna Kuznetsova, "Energy Strategy of Russian Federation", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, September 2015, Cilt: 6, Sayı 5, 160-168, s.161, www.mcser.org/journal/index.php/.../7156. (Erişim tarihi: 28.04.2016)

²³⁴ A.g.e, s.162.

pazarlarında tamamen hakim olabilmek için tutkulu bir çaba içerisinde. Bunu sağlayabilmek için de Doğu Avrupa'daki şirketlerle ticari antlaşmalardan stratejik işbirliklerine kadar geniş bir çerçevede antlaşmalar imzalayarak, Doğu Avrupa pazarındaki dominant pozisyonunu korumaya çalışmaktadır.

RF'nin Avrupa için uyguladığı stratejinin ikinci ayağında ise arzın maksimum karlılıkla gerçekleştirilmesi diğer önemli hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için bir taraftan esnek bir fiyat politikası uygulanırken diğer taraftan da, AB gaz pazarındaki kısmi liberalleştirme çabalarından pay alarak bu çabaları avantaja çevirecek girişimlerde bulunmaktadır. Bunun için GAZPROM özellikle Avrupa pazarında spot piyasalarda etkinlik kurma arayışındadır ki bu durum Doğu Avrupa siyasetiyle de uyumludur. Çünkü Avrupa'da gaz ticaretinin spot piyasa şartlarında en fazla gerçekleştiği coğrafya burasıdır. Spot piyasada gaz ticaretinde bir serbesti söz konusuysa diğer taraftan da fiyatlar tedarik ve talebe göre belirlenmektedir. Bu pazarların kontrol edilmesi RF için oldukça önemlidir çünkü önemli miktarlarda gaz ticareti buralarda dönmekte ve kar marjları al ya da öde antlaşmalarındaki gibi önceden belirlenmediğinden daha yüksek olmaktadır. Dahası, eski devlet tekellerinin kırılması ve bunlardan GAZPROM'un pay almasıyla birlikte GAZPROM'un karlı Avrupa piyasasındaki varlığı da devletlerarası antlaşmaların ötesine geçerek daha sağlam bir hale gelmiş durumdadır.

RF için doğalgaz ticaretinde hem uzun vadeli arz güvenliğini hem de karlılığı garanti eden bir diğer uygulama ise, 2015 yılına kadar Türkiye için de uygulanan Al ya da Öde (Take or Buy) şeklindeki antlaşmalardır. Bu antlaşmalar tedarikçi için karı garanti ederken, alıcı için de iç piyasaya arzı güvenli hale getirmektedir. Bununla birlikte son tüketime yansıyan fiyatlar açısından bakıldığında ise maliyetlidir. Bu sebeple hem bu antlaşmalarla ilgili hem de petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemde petrol endeksli fiyatlandırma nedeniyle AB ile RF arasında sorunlar yaşanmıştır.

Görüldüğü üzere aynen Avrupa Birliği gibi RF de değişen dünya koşullarına göre enerji politikasını revize ederek elindeki sonlu kaynakları, ülkenin ekonomik geleceği ve refahının garanti altına alınması amacıyla kullanma gayretindedir. Bu anlamda açıktır ki, fosil kökenli yakıtlar küresel enerji tüketiminde mevcut yerini koruduğu sürece RF de enerji ticaretinde önemli bir aktör olarak varlık göstermeye devam etme potansiyeline sahiptir. Bu süreçte özellikle AB ile olan enerji ticaretinde

RF'nin iki hassas noktası mevcuttur. Bunlardan ilki arz güvenliği diğeri de arz güvenliğinin temin edilmesi altında da düşünölebilecek olan ekonomik güvenliktir.

3.3.3.1. RF'nin Enerji Arz Güvenliği ve AB Piyasası'na Yönelik Politikaları

Rusya'dan Avrupa'ya ilk gaz sevkiyatı 1940'ların ortasında Polonya ile başlamıştır. 1967'de Çekoslovakya ile devam eden bu süreç, 1968'de Avusturya OMV ile yapılan antlaşma ile Rusya'nın tam anlamıyla batı Avrupa'ya ulaşmasını sağlamıştır. 2013 yılı itibariyle baktığımızda ise, RF'den Avrupa'ya uzanan boru hatları kanalıyla bugün RF Avrupa'da 30 ölkeye gaz satmaktadır. Genel anlamda bakıldığında ise, BDT ölkeleri ile birlikte bugün RF'nin doğalgazdaki en önemli müşterileri, Almanya, İtalya, Fransa ve Türkiyedir.²³⁵

Uluslararası anlamda baktığımızda Rusya GAZPROM aracılığı ile, AB içerisinde sadece bir tedarikçi değil aynı zamanda dağıtım konusunda da öne çıkmaya çalışan bir ölkə profili çizmektedir. Bunun için de doğalgaz ihraç ettiğı ölkelerin iç piyasalarında dağıtımıcı olarak faaliyet gösteren bellibaşlı şirketlerle işbirliği yapmaya ve bu işbirliğini farklı projelerle genişletmeye çalışmaktadır. GAZPROM'un ölkeler bazında en önemli partnerleri, Almanya'da; E.ON, BASF, Wintershall Holding, Verbundnetz Gas ve Siemens, Fransa'da; GDF SUEZ, EDF ve Total, İtalya; Eni, Türkiye; Botaş, Finlandiya; Fortum, Hollanda; Gasunie ve GasTerra, Danimarka; DONG Energy, Norveç; Statoil, Avusturya; OMV, Çin; CNPC ve PetroChina, Hindistan; GAIL, Cezayir; Sonatrach, Vietnam; Petrovietnam, Venezuela; PDVS, Macaristan; MOL, Polonya; PGNiG, Slovakya; SPP, Sırbistan; Srbijagas, Bulgaristan; Bulgarian Energy Holding EAD, Kore; Kogas, Japonya; Mitsui, Mitsubishi Corporation and Shell Globaldır.²³⁶

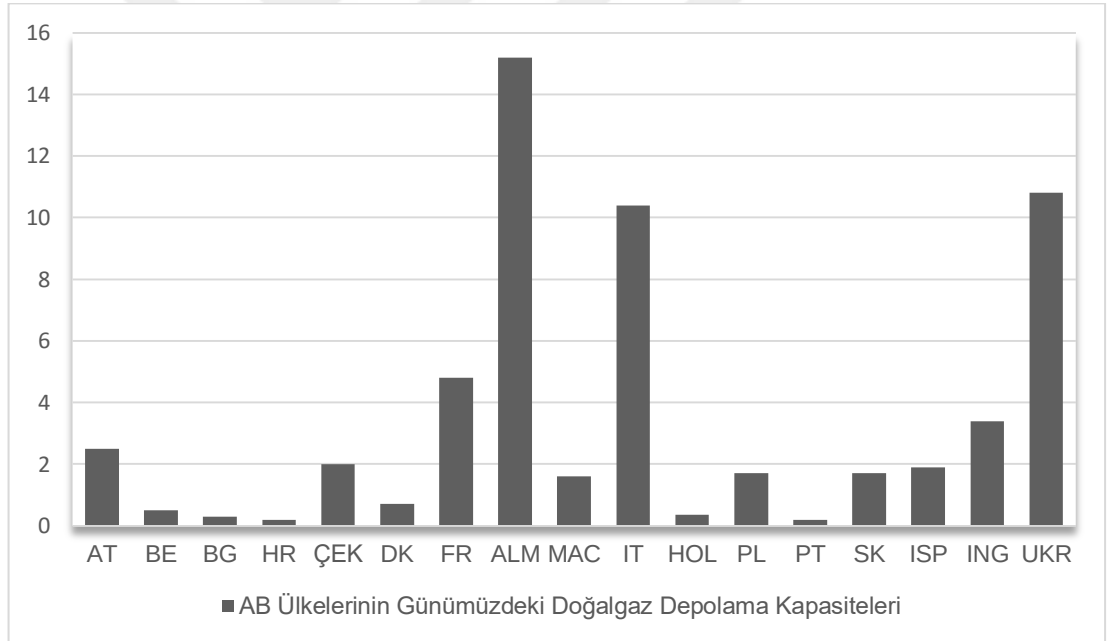
GAZPROM'un gaz ihraç ettiğı ölkelerle kurduğı bağlar yalnızca bu şirketlerle de sınırlı değildir. Aynı zamanda şirketin pazarlama ve fiyatlandırma stratejisi de oldukça önemlidir. Örneğin yapılan antlaşmaların 25 yıla kadar uzanan uzun vadelere yayılması ve al ya da öde modelinde imzalanması, farklı müşteriler için farklı fiyat uygulamasına gidilmesi de bu anlamda mercek altına alınabilecek en temel uygulamalar olarak görölmektedir. Şirketin ya da RF'nin neden bu kadar uzun vadeli antlaşmalar, al ya da öde antlaşmaları yaptığı GAZPROM'un kendi sitesinde şu şekilde ifade edilmektedir: Devletlerarası olan bu antlaşmalarla, GAZPROM güvenilir bir tedarikçi profili çizmektedir. Bunun dışında Avrupa'ya gaz satışını

²³⁵ GAZPROM Resmi İnternet Sitesi, **GAZPROM Book**, s.51, http://www.GAZPROMquestions.ru/fileadmin/f/2014/download/view_version_eng_9.07.2014.pdf (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2014).

²³⁶ A.g.e, s.52.

gerçekleştirebilmek için altına imza atılan çok büyük bütçeli projelerin karlılık açısından geri dönüşü de ancak bu kadar uzun vadelerde mümkün olabilmektedir. Al ya da öde antlaşmaları ise karlılığın garantisi açısından şirket tarafından kesinlikle taviz verilmesi düşünülemeyecek uygulamalardan biri olarak görülmektedir. Her ne kadar AB bu durumdan oldukça muzdarip görünse de enerji tedariği konusundaki kırılganlığı birliği karşı bir tavır sergilemekten alıkoymaktadır.

Al ya da Öde Antlaşmalarının doğurduğu en önemli sonuç, Avrupa’da doğalgaz depolama tesislerinin öneminin kaçınılmaz olarak artmasıdır. Minimum tüketim yaptığında bile sabit bir meblağı ödemek zorunda olan ülkelerin tercihi, kullanabileceklerinden fazla gazı depolamak ve böylece 2006 ve 2009 Ukrayna krizlerinde gördüğümüz tarzda ya da herhangi başka bir nedenden dolayı tedarik güvenlikleri fiyat artışı ya da uluslararası bir kriz nedeniyle tehlikeye girdiğinde en az hasarla bu süreci atlatabilmektir.

Grafik-14 AB Ülkelerinin Günümüzdeki Doğalgaz Depolama Potansiyeli²³⁷

Yukarıda, AB’nin RF’nun hem en önemli hem de RF gazına en fazla parayı ödeyen müşterisi olduğu belirtilmişti. Bu durumu rakamlarla daha açık bir hale getirmek için GAZPROM’un 2013 verileri önemli bir ipucu sunmaktadır. Buna göre,

²³⁷Gas Infrastructure Europe, *GSE- The Value of Gas Storage/ Questions and Answers/Brochur*, 16 June 2014, <http://www.gie.eu.com/index.php/publications/gse>. (Erişim tarihi: 18.05.2015); Philipp Daniel Palada, “Challenges and Outlook for Gas Storage in Europe-GSE” *Presentation at the Energy Community Workshop*, 28 May 2014, Vienna, <http://www.gie.eu.com/index.php/publications/gse>. (Erişim tarihi: 18.05.2015)

2013 yılında RF, batı Avrupa'ya yerli tüketiciye verdiği fiyatın yaklaşık 2.8 katı fazlaya doğalgaz sevkiyatı gerçekleştirmiştir. RF'nin Avrupa'daki bir diğer önemli müşterisi BDT ve Baltık ülkeleri için ise 2006 yılında yapılan düzenlemelerle yeni bir fiyatlandırma sistemine geçiş yapılmıştır. Spot piyasa mantığıyla karşımıza çıkan bu yeni fiyatlandırma politikasıyla BDT ve Baltık ülkeleri de neredeyse Batı Avrupa'ya yaklaşan fiyatlarda doğalgaz alımına başlamıştır.²³⁸

2 Şubat 2013'de Haberrus.com'da yer alan bir habere göre Rusya'nın dev enerji şirketi GAZPROM'un ticari bilgileri İzvestia gazetesi tarafından ifşa edilmiştir. Haberde GAZPROM'un 21 Avrupa ülkesi ile ilgili doğalgaz anlaşma fiyatları ve miktarları yer almaktadır. Buna göre Türkiye GAZPROM'a 2012 yılında bin metreküp için 406 dolar ödeme yapmıştır ve 21 ülke arasında pahalılık açısından 8. sırada yer almaktadır. Yine aynı habere göre RF, AB'nin bütün çabalarına rağmen şeffaf fiyat ve ortak yaklaşım konusunda çok istekli değildir ve bilgi paylaşımına gitmemektedir. RF'den en pahalı gazı alan ülkeler yeni AB ülkeleridir. Makedonya 2012'de bin metreküp için 564 dolar öderken, Polonya 525,5, Bosna Hersek 515, Çek Cumhuriyeti 503, Bulgaristan 501 dolar ödemiştir. Bu ülkelerden Bosna Hersek %100, Bulgaristan %90, Polonya %90 ölçeğinde doğalgazda GAZPROM'a bağlıdır.

Habere göre, eski Avrupa ülkeleri ise kriz sonrası dönem açısından 2012'nin ilk altı ayında en yüksek fiyatı ödemişlerdir. 2008 kriz öncesi doğalgaz fiyatları bin metreküp için 500 dolar seviyesine kadar çıkmıştır. Rusya'dan en ucuz doğalgazı ise bin metreküp için 313,4 dolarla İngiltere almaktadır. İzvestia Gazetesi'nin bu haberi hükümet cephesinde epeyce yankı bulmuştur. Bu haberi bilgi sızdırma açısından ciddi bir açık olarak değerlendiren Kremlin, konuyla ilgili soruşturma başlatmıştır.²³⁹

Avrupa'ya yapılan gaz sevkiyatında GAZPROM'un önem verdiği bir diğer konu da, gaz iletimi gerçekleştikten sonra, gazın sevk edildiği ülkedeki dağıtımından da pay alabilmektir. Bu anlamda bakıldığında GAZPROM'un yukarıda bahsedilen uluslararası işbirlikleri içerisinde Alman BASF-Wintershall ve İtalyan ENI şirketleriyle olan diyalogu oldukça önemlidir.

²³⁸ **GAZPROM Book**, s.53.

²³⁹ "Rus Basını GAZPROM'u İfşa Etti: Türkiye 406 Dolar Ödedi", **Haberrus**, 5.02.2013 , www.haberrus.com, Erişim Tarihi: 5.02.2013.

1993 yılında GAZPROM'un, Avrupa'nın ve dünyanın en büyük kimya firmalarından bir tanesi olan BASF'in enerji alanındaki iştiraki Wintershall ile bir antlaşma imzalamasıyla Wintergas şirketi kurulmuştur. Wingas şu anda Almanya'da bir taraftan yaklaşık 2000 km.lik doğalgaz boru hattının işletimini yaparken yani RF'den gelen gaz Almanya'ya ulaştıktan sonra Almanya, İngiltere, Belçika ve Avusturya gibi ülkelerde bu gazın dağıtımını yaparken diğer taraftan da Almanya ve Avrupa'nın en büyük doğalgaz depolama tesisi olan Rehden yeraltı depolama tesisinin sahibidir. 2007 yılı itibarıyla şirketteki hissesi %49,98 olan GAZPROM'un şirketin ana merkezlerinden birinin Moskova'ya taşınmasının ardından hisselerin %100'üne sahip olacağı şirketin resmi sitesinde ve konuyla ilgili haberlerde işaret edilen bir durumdur.²⁴⁰ Bu durum, AB'nin 2009 yılında üçüncü liberalleşme paketinde aldığı kararla, tedarikçi firmanın aynı zamanda dağıtıcı olmasının önünü kesmesiyle tamamen tezat bir uygulama olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü ortaya çıkan tabloda GAZPROM hem tedarikçi hem de önemli bir dağıtıcı olarak AB pazarındaki yerini sağlamlaştırmaya devam etmektedir.

1974'den beri RF'den doğalgaz almakta olan İtalya'da ise yine GAZPROM'un Avrupa'nın önemli enerji şirketlerinden ENI ile oldukça yakın ilişkileri olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Haziran 1993'de iki şirket arasında yapılan antlaşmayla JSC Promgaz kurulmuştur. Türkiye'yi de yakından ilgilendiren Mavi Akım doğalgaz boru hattında iki şirket yarı yarıya ortaktır. GAZPROM ya da daha doğru bir ifadeyle onun yan kuruluşlarından GAZPROM Export ile ENI arasında 14 Kasım 2006'da bir "Stratejik Ortaklık Antlaşması" imzalanmıştır. Bunun sonucunda GAZPROM Export 1 Nisan 2007'den beri TAG üzerinden İtalyan doğalgaz tüketicilerine doğrudan gaz satışı yapma hakkını kazanmıştır. Bu hattın kapasitesi 3 milyar m³'tür ve maksimum kapasiteye 2011 yılında ulaşmıştır.²⁴¹

RF'nin sadece ülke dışındaki bir tedarikçi değil aynı zamanda satış yaptığı ülke içerisinde de dağıtıcı olarak son kullanıcıya ulaşma isteği sadece Avrupa ülkeleriyle sınırlı değildir. RF'nin bu ideali, eski Sovyetler Birliği üyesi ülkeler için de geçerlidir. Örneğin Ermenistan'da ZAO GAZPROM Armenia ile, Ermenistan pazarının tamamını elinde tutarken, Ukrayna'da 1 Nisan 2008'den beri Sbyt UKraine

²⁴⁰ WINGAS Resmi İnternet Sitesi, "History", <http://www.wingas.com/en/our-company/our-company/company-history.html> (Erişim tarihi: 6 Haziran 2014) ; WINGAS Resmi İnternet Sitesi, "Natural Gas Trading", <http://www.wintershall.com/en/company/company-profile/natural-gas-trading.html> (Erişim tarihi: 6 Haziran 2014).

²⁴¹ <http://www.GAZPROMexport.com/en/partners/italy/> .

ile endüstriyel üretim yapan tüketicilere gaz tedariki ve dağıtımını gerçekleştirmektedir.²⁴²

Yukarıda anlatılan bellibaşlı iki politikanın dışında RF'nin diğer bir hamlesi bulunduğu bölgede kendisine alternatif olabilecek tedarikçilerin AB'ne açılımını engellemektir. Nitekim son dönemde NABUCCO'yu by-pass eden Güney Akım projesi bunun en güzel örneğidir. Fakat bu sürecin öncesi vardır. 2002 yılında Rusya Orta Asya'daki gaz üreticisi devletlerle bir gaz ittifakı açılımında bulunmuştur. Buna göre Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'la yapılan antlaşmalarla, bu ülkelerin gaz üretiminde avantajlı hale gelmesini sağlayacak bir pozisyon elde etmiştir. Örneğin Türkmenistan'ın tüm gaz üretiminde 2018 yılına kadar varlık gösterme şansı yakalaması bu durum için güzel bir örnek olarak düşünülebilir. Bu antlaşma karşılığında, Türkmenistan'daki alt yapının modernize edilmesi ve yeni sahaların keşfedilmesi sürecinde doğrudan yer alma ve kaynak temininde paydaş olma sözü verilmiştir. Bu antlaşmalar, Orta Asya doğalgazının Avrupa Pazarına iletilmesinde bir koridor yaratılması fikrini reddeden Rusya'yı, bu bölgedeki doğalgazın Avrupa'ya pazarlanması sürecinde GAZPROM üzerinden tek operatör haline getirmektedir.

Rusya'nın petrol alanında da Avrupa yaklaşımı doğalgazdan farklılık göstermemektedir. Rusya bir taraftan alternatif yolların önünü kapatmak suretiyle Kafkasya petrollerinin Avrupa'ya ulaşabileceği hatların önünü keserken diğer taraftan Kafkaslarda Rus petrol şirketlerinin arama çalışmalarında büyük pay sahibi olan bir aktör olarak karşımıza çıkmakta ve Orta Doğu'ya alternatif olarak, Orta Asya kaynaklı petrolün öne çıkması için çaba göstermektedir. Bu yüzden gerektiği taktirde Kafkaslarda çatışmaları beslemekte sakınca görmemektedir. Nitekim Gürcistan krizi, BTC ve Bakü-Supsa hatlarına yaklaşımı, bu durum için ilk akla gelen örnekler olarak rahatlıkla sayılabilir.

RF, Kafkaslardaki faaliyetlerinin yanı sıra özellikle eski Varşova Paktı üyesi ülkelerdeki fırsatları da kovalamaya devam etmektedir. Örneğin bu ülkelerdeki ve Avrupa genelindeki rafinerileri satın alarak Avrupa pazarında petrol tedarikçisi bir ülke olarak da önemli bir paya sahip olmaya ya da en azından mevcut payını arttırmaya çaba göstermektedir.²⁴³ Avrupa'ya petrol sevkiyatında Rusya'nın en

²⁴² GAZPROM Export'un gerek boru hatlarıyla gerekse LNG olarak ihracat yaptığı ülkelerdeki enerji şirketleriyle ilişkileri, şirketin bir üstteki dipnotta verilen internet adresinde ayrıntılı bir şekilde yazılmaktadır. Gerek görüldüğü takdirde aynı bilgiler bahsi geçen ortaklıklardaki diğer şirketlerin resmi web adreslerinden de kontrol edilebilir.

²⁴³ Proedrou, a.g.e,s.338.

önemli hassasiyeti ise aynen doğalgazda olduğu gibi transit ülkelerle ya da bölgelerle olan ilişkileridir. Özellikle güvenlikle alakalı sıkıntılı bölgelerden geçen hatlar Rusya için bir tehdittir. Nitekim bu konuda Transneft'in 2004 yılındaki başkanı Seymon Vainshtock şu tespiti yapmaktadır: Rusya transit bağımlılığından kurtulmalıdır. Rusya Pasifik, Kuzey Buz Denizi, Karadeniz ve Baltık Denizi'ne çıkışı olan bir ülkedir. O zaman neden transit geçişi tercih edelim açıklamasıyla RF'nin duruma bakışını oldukça net bir şekilde ifade etmiştir. Almanya'ya Kuzey Buz Denizi altından doğrudan inşaa edilen hat bu anlamda RF'nin en önemli hamlelerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁴

3.3.3.2. Rusya Federasyonu Ekonomisi Ve Enerji Kaynaklarının Önemi

Tez çalışmasının birinci bölümde Dünya enerji görünümü ile alakalı yapılan değerlendirmelerde de görüldüğü üzere, RF, AB ile enerji kaynakları açısından kendine yeterlilik anlamında kıyaslandığında dünyadaki en şanslı ülkelerden bir tanesidir.

1991 sonrasında yaşanan dağılma sürecinin RF ekonomisindeki karşılığı “geçiş dönemi” olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte ilk etapta dağılan SSCB'nin ardından ülkenin küresel ekonomiye adapte olacağına dair büyük umutlar mevcuttur. Bu beklentinin en önemli nedeni, Sovyet döneminin diktatörlük yapısının ortadan kalkmasıyla birlikte geçilecek demokratik siyasi yapılanmayla dünyada geçerli liberalist piyasa şartlarına uygun bir entegrasyon ve gelişme sürecinin yaşanacağını düşünülmesidir. Böylece Rusya'da komünizm tamamen sona erecek, ondan arta kalanlar da temizlendikten sonra, Avrupa ekonomileriyle yakalanan uyum, Rusya'ya Avrupa medeniyetini de getirecektir. O yüzden RF ekonomisinin bir an önce liberal ekonomiye uyumlanması ve RF'nin belli başlı uluslararası ekonomi örgütlerine üye olması gereği öne çıkmıştır. Böylece uyumlanma süreci bir an önce tamamlanarak, RF de Avrupa'da bu yıllarda şiddetle vurgulanan tek para sisteminin bir parçası olabilecektir.

RF'nin bu hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için uygulanan ilk ekonomik program 1991 yılı Eylül- Ekim aylarında ortaya çıkmıştır. Bu reform planı gerçek anlamda Nisan 1992 itibarıyla uygulamaya konulabildiği için bazı araştırmacılar tarafından, Kasım 1991-Nisan 1992 arasındaki dönemi Avrupa'ya uyum konusundaki hat safhada iyimserlik nedeniyle Romantik dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu ilk

²⁴⁴ <http://en.ria.ru/business/20040623/39763519.html>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2013).

hamleden sonra 1991-1998 aralığını kapsayan geçiş döneminde ekonomik verilerin pozitif ve istikrarlı bir ivme gösterdiğini söylemek oldukça güçtür. Bu durumun önemli nedenleri arasında liberal ekonomiye geçiş yapabilmek için önemli yapısal reformların gerçekleştirilememesi, aynı durumun üretim, ihracat ve bankacılık gibi diğerk temel alanlarda da mevcut olması gösterilmektedir.

Geçiş döneminde Rus ekonomisi neredeyse %30 oranında küçülmüştür. Özellikle ticari verilerine bakıldığında, küresel ekonomiye entegrasyon anlamında da oldukça gerilerde olduğu görülmektedir. Dünya bankasının 1997 yılı verilerine göre, Rusya ticaret hacmi açısından %1.3 ile yirminci sırada yer almaktadır. Bu süreçte RF sadece kendi ekonomi programını yürürlüğü koymakla kalmamış Yeltsin döneminin başladığı bu yıllarda aynı zamanda batılı uzmanlardan da destek almışır. 1991-1994 aralığında Harvard'lı bir profesör olan Jeffrey Sachs'ın danışmanlığına baş vurulmuştur. Sach'ın nerisi, Rusya'nın bir an önce ticari bariyerleri kaldırması ve lkeye girecek yabancı sermaye ile RF'nin dünya piyasalarına uyumlu hale getirilmesidir. Bu dönemde Başbakan Yegor Gaidar ve ekibi verilen tavsiyeleri de göz önünde bulundurarak "şok Terapi" adı verilen bir uygulamayı gündeme almışır. Uluslararası ölçekte de G-7, IMF ve diğerk iş çevreleri tarafından desteklenen bu programa göre, neo-liberal uygulamalara geçilebilmesi için, fiyatlandırma ve ticarete orta düzey bir liberalleşme, bunlar olurken de makroekonomik anlamda para tedariğı ve devlet harcamalarının kontrol altına alındığı bir reform süreci öngörülmüştür. Amaç piyasa ekonomisi mantığına geçişin sağlanabilmesidir.

şok Terapi uygulanmaya başlandıktan sonra ilk etapta olumlu sonuç verir gibi görünse de 1994 yılı ortalarına gelindiğinde, fiyatlardaki keskin artış sonucu ortaya çıkan enflasyon Rusya'da dağılma sonrasında ilk ekonomik krizin baş göstermesine zemin hazırlamışır. Merkez Bankası'nın duruma müdahale sürecini ağırdan alması bankanın rezervlerinin kısa sürede tükenmesine sebep olurken diğerk taraftan da rublenin dolar karşısında yaklaşık %30 değer keybetmesine neden olmuştur. Aynı yıllarda yine Gaidar hükümeti tarafından uygulanan diğerk bir arasa zelleştirmedir. İki parça ahalinde gerçekleştirilmesi öngörülen zelleştirme politikasının ilk ve büyük kısmını 1990'ların ortalarına kadar halledilmesi öngörülmüştür. Bu ervede 1995 yılında yapılan bir açık arttırmayla içinde büyük petrol şirketlerinin de yer aldığı 12 şirket satılmışır. Özelleştirmeler süreci, aynı zamanda Rusya'da oligarkhlar adı verilen yerli müteşebbis sınıfın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamışır. Putin iktidara geldikten sonra özellikle enerji şirketlerinin yeniden devletleştirilmesi için en büyük mücadeleyi, illegal işlerle de uğraşan bu zümreye karşı verecektir.

2000'li yıllarla beraber RF yeni bir değişim rüzgarının etkisi altına girdiği görölmektedir. Bu durumun en önemli nedeni ise geçen 10 yıllık periyodun yarattığı farkındalıklardır. RF evet, topraklarının bir kısmı itibarıyla Avrupa'dadır ama Avrupalı değildir. Artık sadece komünist blokla ticaret yapan kapalı bir ekonomi değil, elindeki stratejik kaynakların doğru yönetimiyle küresel ölçekte rekabet etme şansına sahip bir ülke profili çizmektedir.

Bununla birlikte RF iç piyasasının yabancı şirketlere tamamen kapatıldığını da söylemek doğru olmayacaktır. İster basitçe, küreselleşmenin bir sonucu, ister RF iç piyasasının dinamiklerinden kaynaklansın, yabancı enerji şirketleri, RF'de denetimli bir şekilde de olsa varlık gösterebilmişlerdir. Alman Wintershall şirketi, EXON, BP hatta SHELL bu durumun güzel örnekleri olarak gösterilebilir.²⁴⁵

Rusya Federasyonu'nda (RF) yaşanan ekonomik resesyon süreci hem Rusya hem dünya ölçeğinde enerji politikalarının geleceğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Rusya'daki durumu analiz etmek için yapılan pek çok çalışmaya göre Rusya'da ekonomik gerileme yeni değildir. 2012 yılından beri Rusya ekonomisinde bazı sorunlar gözlenmektedir bu sorunlar güncel krizlerle birlikte azalan gelirler doğrultusunda Rusya için çok daha büyük ve kısa vadede bertaraf edilmesi güç sorunlara dönüşmüştür. Bu noktada normal şartlar altında ayrı bir başlık altında incelenmesi düşünölmeyen RF enerji görünümü ve genel hatlarıyla Rusya'da enerji sektörünün yapısını analiz etmek de bir zorunluluk haline gelmiştir. Çünkü tezin dayandığı temel teori olan karşılıklı bağımlılık teorisi uyarınca enerji piyasalarında yaşanan gelişmelerle birlikte RF'nin ekonomik hassasiyeti artmış ve ekonomik güvenliği kırılma noktasına gelmiştir. Kısa vadede RF'deki enerji yatırımlarına olumsuz etkileri olacağı düşünölen bu durum orta vadede AB'nin enerji güvenliğini de tehdit edebilecek boyuttadır. RF, 2016 yılında Avrupa'ya uygulanacak fiyat tarifesinde indirimle gidileceğini açıklamıştır. Yalnızca bu gelişme üzerinden sürece bakıldığında RF'nin petrol fiyatları sebebiyle yaşadığı kaybı daha fazla doğalgaz satarak AB üzerinden azaltmaya çalışacağı ve bu durumun AB'nin faydasına olduğı düşünölebilir. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi RF'nin içinde

²⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.bp.com/en/global/corporate/about-bp/bp-worldwide/bp-in-russia.html>; <http://corporate.exxonmobil.com/en/company/worldwide-operations/locations/russia> EXXON Mobile'ın Arktik Denizi'ndeki petrol arama faaliyetleri, Kırım sebebiyle RF'ye uygulanan ambargoya tepki olarak duruduruldu. Hukuki anlamda hiç bir dayanak noktası olmayan bu karar RF'nin kendi içindeki kontrol yapısı ya da uluslararası ticari gerekleri göz ardı ederek uygulayabileceklerine bu anlamda güzel bir örnek teşkil etmekte. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Joe Carroll, "Exxon Russia Exposure Surges as Long View Outweighs Politics", 3 March 2015, **Bloomberg**, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-03-03/exxon-s-russia-exposure-surges-as-long-view-outweighs-sanctions>. (Erişim tarihi: 4.12.2015); http://www.wintershall.com/uploads/user_pxbxconnector/pxbxrawdata/329/factsheet-russland-en.pdf.

bulunduğu ekonomik durumun shale ve LNG dahil olmak üzere yeni enerji yatırımlarını olumsuz etkileyecek olması bunun dışında RF'nin Avrupa'ya alternatif olarak Uzakdoğu pazarına yönelmesi AB'nin enerji güvenliği açısından sorun yaratabilecek başlıklar olarak görünmektedir. Özetle karşılıklı bağımlılık ilişkisinin doğasına uygun olarak bir tarafın kaybettiği bir durumdan diğer tarafın mutlak olarak kazançlı çıkması çok da mümkün görünmemektedir.

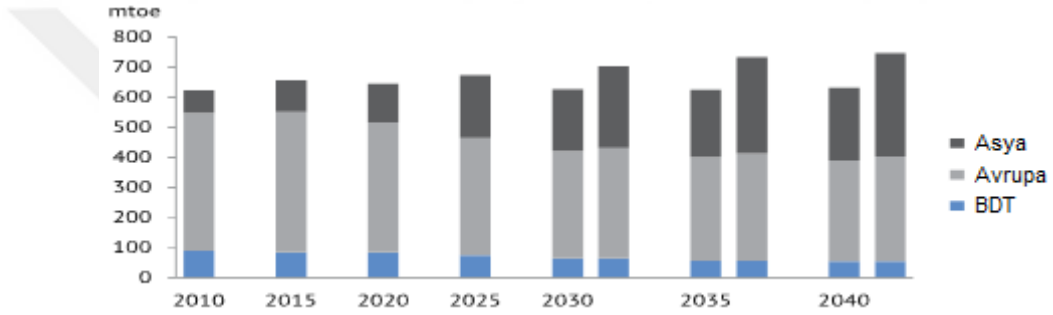
Mevcut üretim rakamlarıyla RF'nin 26.1 yıl yetecek kadar petrol ve 56.4 yıl yetecek doğalgaz rezervinin kaldığı düşünülmektedir. Dünya Enerji Ajansı 2015 yılı verilerine göre önümüzdeki 25 yıllık süreçte petrolün tüketimdeki yerini çok fazla kaybetmeyeceği, doğalgazın ise mevcut yerini artırarak koruyacağı düşünüldüğünde, RF'nin yeni rezervlere özellikle de Arktik bölgesindeki oldukça maliyetli arama çıkarma faaliyetlerine yatırım yapamayacak olması AB için de önemli bir sorun olarak görülmektedir. Çünkü AB'nin petrol ve doğalgazda en önemli tedarikçisi RF'dir.

1880'li yılların başında henüz bir imparatorlukken petrol ihraç etmeye başlayarak dünya enerji piyasasında yer almaya başlayan Rusya günümüzde de halen sahip olduğu enerji kaynakları ile dünyanın sayılı ülkelerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklar bazında bu durumu IEA (Uluslararası Enerji Ajansı)'nın hazırladığı Key World Statistics 2015, U.S Energy Information Administration, ve BP Statistical Review of World Energy 2015 'de yer alan bilgilerden yola çıkarak kaynaklar bazında Rusya Federasyonu'nun (RF) durumunu incelediğimizde ülkenin petrol, doğalgaz ve kömürde bir taraftan dünyanın en önemli rezervlerine sahipken diğer taraftan da en önemli üretici ve ihracatçı ülkelerinden bir tanesi olduğu görülmektedir. Bu durum doğal olarak RF için enerji kaynaklarının aranması ve üretilmesi faaliyetlerini yatırım bazında öncelikli hale getirirken diğer taraftan da enerji ticaretinin dünya piyasalarıyla ve siyasi gelişmelerle içinde bulunduğu etkileşim sebebiyle ekonomik anlamda kırılganlığını arttırmaktadır.

Rusya tarafından hazırlanan "Global and Russian Energy Outlook Up to 2040" verilerine göre, RF'nin 2015-2040 periyodunda enerji ihraç edeceği ana bölgelerden bir tanesi Avrupa olmaya devam edecektir. AB'nin genel anlamda dünyada fosil yakıtlar anlamında belli başlı pazarlardan bir tanesi olacağı düşünülürse, bu öngörü oldukça mantıklıdır. Her ne kadar AB, doğalgaz alımında mevcut boru hatlarına

alternatif rotalar daha doğrusu tedarikçiler ve LNG stratejisini üst sıralara koysa da yakın gelecekte de RF'nin, AB'nin en önemli tedarikçilerinden bir tanesi olmaya devam edeceği AB tarafından da kabul edilmiş bir gerçektir. Nitekim bu genel kabulün en önemli göstergelerinden bir tanesi, 2000 yılında taraflar arasında oluşturulan Energy Dialogue (Enerji Diyaloğu) çerçevesinde AB Komisyonu ve RF hükümeti arasında Şubat 2011'de enerji alanında uygulanmasına karar verilen yol haritasıdır. Bu uzun soluklu perspektif, Mart 2013'de "Roadmap: EU-Russia Energy Cooperation Until 2050" adı altında bir rapor şeklinde yayınlanmıştır. Bu anlamda RF'nin, Grafik-17'de işaret ettiği veriler ışığında bu işbirliğinin arzu edilmesi ve sürmesi kadar anlamlı bir durum yoktur. Nitekim bu istek karşılıklı bağımlılığın getirdiği zorunlu bir işbirliği olarak da yorumlanabilir.

Grafik-15 RF'nin Enerji İhraç Edeceği Ana Bölgeler (2010-2040/mto)²⁴⁶

Fakat bu noktada asıl dikkat edilmesi gereken veri Tablo-22'de okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Avrupa'ya ihraç edilen diğer tüm enerji kalemlerinde bir gerileme söz konusu iken doğalgazda tam tersine bir artış görülmektedir.

Bu süreçte yani, günümüzden itibaren düşünecek olursak 2015-2040 aralığında RF, AB'ye artan miktarlarda gaz ihraç edecekse bu ihracat hangi hatlardan gerçekleştirilecektir. Bu sorunun cevabı bize hem AB ve RF enerji ilişkilerinde transit ülkelerle ilgili yaşanan hassasiyetin nedenlerini hem de bu noktada Türkiye'nin önemini belirleme fırsat verecektir. Bu yüzden AB ile RF arasındaki mevcut doğalgaz boru hatlarına değinmekte faydalı olacaktır.

²⁴⁶ *Global and Russian Energy Outlook Up to 2040*, 2014, Moscow, s.113, https://www.eriras.ru/files/2014/forecast_2040_en.pdf. (Erişim tarihi: 28.08.2015) Bu çalışma The Energy Research Institute of the Russian Academy of Sciences (ERI RAS) ve The Analytical Center for the Government of the Russian Federation (ACRF) tarafından hazırlanmıştır.

Tablo-22 RF'nin 2010-2040 Aralığında Petrol, Doğalgaz ve Kömürde Avrupa Pazarındaki Payı (%)²⁴⁷

	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040
Ham Petrol							
Rusya'nın Avrupa'nın Toplam Ham PetrolTüketimindeki Payı (raf	29	29	29	22	18	15	14
Doğalgaz							
Rusya'nın Avrupa'nın Toplam Gaz Tüketimindeki Payı	22	29	26	22	25	28	30
Kömür							
Rusya'nın Avrupa'nın Kömür Tüketimindeki Payı	13	15	15	13	11	10	8
Elektrik							
Rusya'nın Avrupa'nın Toplam Elektrik Tüketimindeki Payı	0.41	0.40	0.38	0.36	0.35	0.33	0.32

Yamal-Avrupa I: Soğuk Savaş'ın son yıllarında projelendirilen Yamal-I doğalgaz boru hattının yapımı, 1992-1999 yılları arasında devam etmiştir. Rus gazını Avrupa'ya ulaştıran 4 bin 200 kilometrelik hat, Beyaz Rusya ve Polonya'dan geçip Almanya'da JAGAL boru hattına bağlanarak, Berlin'e ulaşmaktadır.²⁴⁸ Yamal-Avrupa I'in yıllık kapasitesi 33 milyar metreküptür. Buna rağmen hat yapımı sonrasında neredeyse yarı kapasiteyle çalıştırılarak, yılda ancak 17 milyar m³ doğalgaz taşınmıştır. Söz konusu hat, Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği doğalgazın % 25'ini oluşturmakta ve özellikle Almanya ve İngiltere'nin ihtiyacını karşılamayı hedeflemektedir.²⁴⁹

Ukrayna Boru Hatları: Çalışma'nın bundan önceki kısımlarında Rusya'dan, Avrupa'ya ulaşan boru hatları anlamında Ukrayna'nın ne kadar önemli bir transit ülke olduğu vurgulanmıştı. Bunun nedeni Rusya'dan Avrupa'ya ulaşan doğalgazın Kuzey akım yapılmadan önce yaklaşık %80'inin, Kuzey Akım sonrasında ise halen yaklaşık %55'inin Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ulaşmasıdır. Rusya'dan-Ukraynaya, oradan da Avrupaya uzanan toplamda yedi boru hattına, üç farklı rotadan doğalgaz gelmektedir.²⁵⁰ Rusya Avrupa Birliği'ne bu hatlardan yılda yaklaşık 130 milyar m³ doğalgaz aktarmaktadır. Bu güzergâhlar; Soyuz, Brotherhood ve Northern Lights'tan

²⁴⁷ A.g.e, s.115.

²⁴⁸ Ela Uluatam, "Avrupa Doğalgaz Piyasası'nda Yeni Dengeler", *Ekonomik Forum*, Ağustos 2010,s.62-67, http://www.tobb.org.tr/Avrupa_Birligi_Dairesi_Dokumanlar_Raporlar_Avrupa%20Dogalgaz%20Piyasalarinda%20Yeni%20Dengeler.pdf. (Erişim tarihi: 26.08.2015)

²⁴⁹ A.g.e.s.63.

²⁵⁰ A.g.e.s.64.

oluşmakta ve tümü Slovakya'daki Transgas boru hattına bağlanmaktadır. Gaz buradan çeşitli Avrupa ülkelerine aktarılmaktadır. Ukrayna bahsi geçen boru hatları sayesinde Avrupa'nın doğalgaz dağıtım merkezi konumunda bulunmaktadır.²⁵¹Ukrayna ile ilgili sorunların bu anlamda neden hem AB hem de RF için aşırı hassasiyet taşıdığı buradan da rahatça anlaşılabilir.

a) Brotherhood (Urengoy-Pomary-Uzhgorod): 1967 yılından beri Avrupa'ya doğalgaz taşıyan hat 2 bin 750 km uzunluğundadır. Yıllık 100bcm'lik taşıma kapasitesiyle, en fazla gaz taşıyan hattır. Ukrayna üzerinden Slovakya'ya uzanan boru hattı orada dallanarak Çek Cumhuriyeti ve Avusturya'ya ulaşmaktadır. İtalya, Macaristan, Slovenya ve Hırvatistan'ın gaz tedariki büyük oranda bu hat üzerinden gerçekleştirmektedir.²⁵²

b) Soyuz: Soyuz Boru Hattı, Rusya'nın Orta Asya'dan, özellikle Türkmenistan ve Kazakistan'dan yapılan antlaşmalarla uygun fiyata aldığı gazı, Ukrayna üzerinden Batı Avrupa, Balkan ülkeleri ve Türkiye'ye taşımaktadır. Brotherhood Boru Hattıyla birlikte Ukrayna'dan geçen ikinci büyük kapasiteli boru hattıdır.²⁵³

c) Nothern Lights (Trans-Siberya): Soyuz Boru Hattı, Rusya'nın Orta Asya'dan, özellikle Türkmenistan ve Kazakistan'dan yapılan antlaşmalarla uygun fiyata aldığı gazı, Ukrayna üzerinden Batı Avrupa, Balkan ülkeleri ve Türkiye'ye taşımaktadır. Brotherhood Boru Hattıyla birlikte Ukrayna'dan geçen ikinci büyük kapasiteli boru hattıdır.²⁵⁴

Mavi Akım (Blue Stream): Mavi Akım, hepimizin bildiği gibi Rusya'dan Türkiye'ye Karadeniz altından doğalgaz taşıyan bir boru hattıdır. 3,3 milyar ABD Doları maliyetli hat Gazprom (Rusya) ve ENI (İtalya) ortaklığıyla kurulan Blue Stream Pipeline BV tarafından inşa edilmiş olup BOTAŞ ve Gazprom tarafından işletilmektedir. Bu boru hattı sayesinde Türkiye, Rusya'dan aldığı doğalgazı üçüncü ülkelerin aracılığı olmadan tedarik edebilmektedir. 1207 kilometrelik boru hattının 396 kilometresi Karadeniz'in altından geçmektedir. Türkiye, Rusya Federasyonu ile 1997 senesinde imzaladığı anlaşma doğrultusunda bu ülkeden yılda 16 milyar m³ doğalgaz almayı taahhüt etmiştir. 2003 yılında işletmeye alınan hattın resmi açılışı

²⁵¹ A.g.e.s.65-66.

²⁵² GAZPROM Export Resmi İnternet Sitesi, "Transportation", <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/>. (Erişim tarihi: 12.11.2015)

ise 2005’de yapılmıştır.

Bununla birlikte Mavi Akım’ın muhtemel iki bağlantı hattı eklenerek geliştirilmesi RF tarafından bir dönem oldukça yoğun bir şekilde gündem konusu edilmiştir. Mavi Akım II olarak tasarlanan bu hattın ilk kolu Mavi Akım’ın İzmir ve/veya Ceyhan’a uzatılarak doğalgazın sıvılaştırma işlemlerine tabi tutulup tankerlerle gazın ihraç edilmesini sağlama amacına yöneliktir. İkincisi ise Ege Denizi’nin altına döşenecek bir boru hattı ile Yunanistan ve Güney Avrupa ülkelerine doğalgaz satışı yapılmasını mümkün kılan ve transit anlamda daha sorunlu olan Ukrayna ve Doğu Avrupa ülkelerini by-pass eden bir projedir.

Kuzey Akım (North Stream): 2005 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve zamanın Alman Şanşölyesi Gerhard Schröder tarafından imzalanan ve altı yılın sonunda nihayete varan Kuzey Akım doğal gaz boru hattından ilk gaz sevkiyatı 2011 yılında gerçekleştirilmiştir. Kuzey Akım boru hattı paralel iki hattan oluşmaktadır ve her iki borudan 27.5 bcm (milyar metreküp) olmak üzere toplamda 55 bcm gaz pompalanması planlanmaktadır. Dolayısıyla tamamlandığında Kuzey Akım tek başına AB’nin %25 gaz arzını karşılayacaktır. 2011 yılında sadece birinci hattı tamamlanan hattın, 2012 yılı sonuna doğru ikinci hattının da tamamlanması beklenmesine rağmen AB’nin bu konudaki isteksizliği, bu hattan gelen gazı taşıyan OPAL Boru hattının dahi tam kapasite çalıştırılmasına izin verilmemesi ikinci hattın ertelenmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Eylül 2015’de GAZPROM ile Avrupa enerji şirketleri E.ON, BASF, OMV, ENGIE ve Royal Dutch Shell arasında hattın yapımına dair resmi antlaşma imzalanmıştır. Almanya’nın bu projeye tam destek vermesi, bir taraftan Almanya’nın diğer AB üyesi ülkeler tarafından çifte standart uygulamakla suçlanmasına neden olurken diğer taraftan, Polonya, Slovakya, Ukrayna gibi Doğu Avrupa ülkeleri de Rusya’nın Avrupa’ya gönderdiği doğalgaza karşılık aldıkları yıllık 3 milyar dolarlık transit ücretten vaz geçmemek için hattın yapımına karşı çıkmaktadırlar.

1224 km’lik Kuzey Akım boru hattı ilk başta planlanan miktarın neredeyse iki katı olan 7.8 milyar Euro finansmanla inşa edilmiştir. Bu rakamlar da Kuzey Akım’ı inşa edilen en pahalı ve en uzun boru hattı yapmaktadır. Kuzey Akım sayesinde daha önce Ukrayna, Belarus ve Polonya üzerinden Avrupa pazarına giriş yapan Rus gazı, bundan böyle aradaki transit ülkelere %100 bağımlı olmadan gazını ulaştırabilecek. Yeni hat sayesinde Rus gazının Almanya haricince Danimarka, İngiltere, Hollanda, Fransa, Çek Cumhuriyeti, Belçika ve diğer bazı Avrupa

lkelerine ulaşmasını sağlamayı hedeflemiştir. Hattın İngiltere'ye kadar uzatılması yolunda söylemler retiliyse de henüz bu konu ile alakalı bir girişim söz konusu olmamıştır. Kuzey Akım'ın ortaklık yapısında %51 hisse ile başta Rus Gazprom, ardından %15.5 hisseler ile Alman Basf/Wintershall ve E.On Ruhrgas ve %9'ar hisse ile de Fransız GDS Suez ve Hollandalı Gas Unie bulunmaktadır.²⁵⁵

Kuzey Akım projesi AB, içerisinde son dönemde en fazla ihtilaf yaratmış olan projelerden bir tanesidir. Nitekim buradan elde edilen tecrübe Güney Akım konusunda RF'nin önüne konulan engellerin planlanması sürecinde oldukça etkili olmuştur. Kuzey Akım Projesi'nin yarattığı ihtilafların, NABUCCO, Güney Akım, Güney Kafkasya Doğalgaz Hattı ve Türk Akımı ile etkileşimine aşağıda ayrıca yer verilecektir.

3.3.3.3. Boru Hattı Savaşları Ve Türkiye

2005 yılında Rusya ve Almanya arasında imzalanan anlaşma neticesinde ortaya çıkan Kuzey Akım doğal gaz boru hattı projesi öncelikle birliğin eski Demir Perde ülkelerinden olan Polonya ve Baltık lkeleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Polonya tarafından anlaşma 1939 yılında Nazi Almanya'sı ve Stalin Rusya'sı arasında imzalanan Molotov-Ribbentrop Paktına benzetilerek, Almanya'yı Avrupa Birliği'nin çıkarları doğrultusunda davranmamakla, Rusya'yı da Avrupa'yı tekrar bölmekle suçlanmıştır.²⁵⁶ Yine Birlik yesi İsveç de Rusya'nın boru hattını korumak amaçlı Baltık Deniz'i'nde ileride askeri varlığını arttırma olasılığından rahatsız olmuş, durumu Soğuk Savaş'a benzetmiştir. Anlaşmanın imzalanmasından sadece bir hafta sonra ise Almanya'daki koltuğundan ayrılan eski şansölye Shreder, Kuzey Akım için kurulan şirkete üst düzey yönetici olarak atanmıştır. Bu süre zarfında adaylık sürecinde olan günümüzün Alman şansölyesi Angela Merkel ise Shreder'i eleştirmiş, Almanya'nın Rus gazına olan bağımlılığını arttırmakla suçlamıştır. Fakat daha sonra kendisinin iş başına gelmesinin ardından Almanya'daki enerji şirketlerinin yaptığı Rus lobisi nedeniyle daha sonra durumu kendisi de kabul etmek zorunda kalmıştır.²⁵⁷ Her ne kadar Kuzey Akım AB'nin RF'nin büyük oranda

²⁵⁵ GAZPROM Resmi İnternet Sitesi, " Pipelines: Nord Stream", <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/nord-stream/>. (Erişim tarihi: 8.04.2016)

²⁵⁶ Tuğçe Varol, "Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da", **21.YY Türkiye Enstitüsü** , 14 Kasım 2011, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/guney-kafkasya-iran-pakistan-arastirmalari-merkezi/2011/11/14/6364/kuzey-akim-boru-atti-acildi-sira-guney-akimda>. (Erişim tarihi: 12.04.2016)

²⁵⁷ A.g.e

problemli olduğu transit Doğu Avrupa ya da eski Doğu Bloğu ÷lkelerine bağımlılığını azaltarak enerji güvenliğı açısından bir rahatlama getirdiyse de RF'nin AB pazarına doğalgazda hem tedarikçi hem proje ortağı hem de iç pazarda dağıtıcı olarak girmesi konusundaki kaygıları yukarıda da örneklendiğı gibi azaltmamıştır. Bu yüzden Kuzey Akım Boru Hattı'nın devreye girmesinden önce RF'ye alternatif olarak Türkiye'yi de içine alan NABUCCO projesi gündeme gelmiştir. Şahdeniz Konsorsiyumunun TAP'ı (Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi) destekleme kararıyla bugün bu proje tamamen rafa kalkmış ve TANAP (Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) ile yapılacak bağlantıyla Avrupa'nın güneyine ulaşması hedeflenmiştir. Bununla birlikte aşağıda ayrıntılı olarak değinileceğı üzere, kaynak yoksunluğu sebebiyle ölü doğmuş olsa da, AB'nin Kuzey Akımı zayıflatma, RF'nin Güney Akımı projesini tamamen devre dışı bırakma ve Orta Asya gaz kaynaklarını Avrupa'ya taşıma konusunda RF'ye rağmen ilk önemli girişimi olması açısından önemlidir.

Nabucco Projesi Neydi: NABUCCO, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattıyla Hazar'daki enerji kaynaklarının batıya sevk edilmesinde bir enerji koridoru olarak görev yapabileceğini gösteren Türkiye'nin, AB açısından mevcut en hayati projesi, Hazar ve Ortadoğu doğalgazını Avrupa'ya sevk edecek dev bir proje olarak kurgulanmıştır. 11 milyar dolarlık, yıllık 31 milyar metreküp kapasiteye sahip proje AB'nin, doğalgazda kaynak çeşitliliğini ve enerji güvenliğini artırmak için en ciddi alternatifi ve “doğu-batı enerji koridoru”nun en önemli ayağıdır. Hazar ve Ortadoğu doğalgazının Türkiye üzerinden geçerek, Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya ulaşması hedeflenen projenin hayata geçmesiyle Türkiye bir yandan AB için en önemli transit ÷lkelerden biri haline gelecek, bir yandan da yüzde 60'ı aşan Rus doğalgazına bağımlılığına karşı kendisi için de ciddi bir alternatif oluşturmuş olacaktı. NABUCCO konsorsiyumunda BOTAŞ'ın yanı sıra Macaristan'dan MOL, Romanya'dan Transgaz, Bulgaristan'dan Bulgargaz, Avusturya'dan OMV ve Almanya'dan RWE enerji şirketleri yer alıyordu. Avrupa açısından NABUCCO, enerji güvenliğinin artırılması için en iyi seçenektir çünkü birden fazla ÷lkeden (muhtemelen 3 ila 5) NABUCCO'ya doğalgaz pompalanması öngör÷l÷yordu. Böylece tek başına hiçbir ÷lke NABUCCO'yu kontrol edemeyecekti.²⁵⁸

²⁵⁸ “Nabucco Projesi Nedir? Ne değildir?”, *NTV*, 12 Temmuz 2009, http://www.ntv.com.tr/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degidir,J5DBlv_eD02BGGYaWBWN8w. (Erişim tarihi: 7.07.2014)

NABUCCO projesiyle ilgili en önemli sorun, hattı dolduracak yeterli doğalgazın henüz bulunamamış olmasıdır. NABUCCO hattına ilk doğalgaz verecek ülke Azerbaycan'dır. Bu nedenle Şah Deniz projesinin ikinci aşamasının tamamlanmasının beklenecekti. Ancak Azerbaycan'daki kaynaklar bunun için yeterli değildi. Azerbaycan'ın, yıllık ürettiği toplam 14,7 milyar metreküp doğalgaz, NABUCCO boru hattının yarısını dahi dolduramıyordu. Kaldı ki doğalgazın bir bölümünü iç pazarda tüketiyor, bir bölümünü de Rusya'ya satıyor. Bu nedenle Türkmenistan ve Irak doğalgazının da NABUCCO ile Avrupa pazarına sevk edilmesi öngörülüyordu. Sadece Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattının kapasitesi 16 milyar metreküp ve Gürcistan, doğalgaz miktarının yüzde 5'ini alma hakkına sahipti. Bu nedenle mevcut koşullarda NABUCCO'nun ancak yarı kapasitesine sahip olan Bakü-Tiflis-Erzurum hattının da, proje hayata geçirileceği zaman artırılması gerekmektedir.²⁵⁹

Tedarik konusunda Azerbaycan gazı ile birlikte projeyi besleyebilecek diğer bir kaynak ülke olarak Irak görülmüştü. Bununla birlikte Irak'ın bugün olduğu gibi, projenin ortaya çıktığı dönemde de kendi içindeki her anlamda destabil yapı nedeniyle güvenli bir tedarikçi profili çizebilmesi çok da mümkün görünmemektedir. Nitekim bu dönemde Bağdat yönetimi, mevcut durumda iç tüketimin karşılanmasının öncelikli olduğunu ve bu aşamada NABUCCO'ya verecek doğalgaza sahip olmadıklarını açıklamış, ancak ileride doğalgaz üretiminin artması halinde bunun mümkün olabileceğini bildirmiştir.²⁶⁰

Proje için, Irak gibi, ana kaynak olmaktan çok, yardımcı kaynak olarak görülen bir diğer ülke de Mısır olmuştur. Bu çerçevede, Mısır'dan başlayan boru hattının, Suriye'ye kadar olan kısmının inşası tamamlanmıştır. Fakat projenin genel anlamda başarısız olmasıyla bu başarının genele yansıyan bir önemi kalmamıştır. Fakat Mısır, halen Avrupa Birliği'nin güney koridoru anlamında önemini devam ettirmektedir.

Son olarak Türkmen doğalgazının Hazar denizinin altından geçirilmesiyle oluşturulacak Trans-Hazar hattı üzerinden alınabilmesi NABUCCO 'nun kaynak sorunu için bir çıkış olarak gündeme gelmiştir. Nitekim Türkmenistan'ın da bu fikre oldukça sıcak bakması projeye ek kaynak sağlayabilmek için Türkmen Gazı'nın şiddetle savunulması sonucunu doğurmuştur. Fakat iki taraflı bu talebin karşısına

²⁵⁹ Cemalettin Taşken, "NABUCCO Projesi İptal Edildi, *Ankara Strateji Enstitüsü*, 28.06.2013, <http://ankarastrateji.org/yorum/nabucco-projesi-i-ptal-edildi/>. (Erişim tarihi: 6.04.2014)

²⁶⁰ A.g.e

Rusya ve İran engeli çıkmıştır. Rusya ve İran, böyle bir projenin Hazar Denizi'nin ekolojik dengesini bozabilecek bir çevre riski taşıdığını ve yapımı için kıyısı olan tüm ülkelerin onay vermesi gerektiğini savunarak, kendilerini devre dışı bırakacak bu gelişmeyi engelleme çabası içerisine girmiştir. Nitekim, yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi, Trans-Hazar projesi NABUCCO'nun kaynak sorununa çözüm arayışının bir sonucudur. Dolayısıyla Trans-Hazar projesiyle ilgili ortaya çıkan tehditler, NABUCCO projesi için de tedarik güvenliği anlamında bir tehdit haline gelmiştir.²⁶¹

Rusya bu dönemde, tahmin edilebilir bir şekilde projeyle alakalı oldukça agresif bir tutum sergilemiştir. Çekilen kaynak sıkıntısı nedeniyle “sanal” olarak değerlendirilen projenin, ekonomik açıdan da uygun olmadığı iddia edilmiştir. Rusya bu iddialarla yetinmeyerek aksiyona geçmiş ve NABUCCO projesinin hayata geçirilmesini engellemek için Hazar Havzası ve Avrupa'da girişimlerini yoğunlaştırmıştır. Rusya önce, 2007 ve 2008'de Kazakistan ve Türkmenistan ile 2009'da ise Azerbaycan'la, daha fazla doğalgaz almak için anlaşmalar imzalayarak hatta konulacak kaynak gazı daha da riske sokarak projeyi neredeyse imkansız hale getirmiştir.²⁶² Aynı süreçte 2007'de Güney Akım projesi için İtalya ile birlikte anlaşma imzalayarak harekete geçmesi NABUCCO projesini daha da zora soktu. Macaristan enerji şirketi ve NABUCCO'nun ortaklarından MOL'u 2006 yılında almak için teklif yapan Moskova, bu gerçekleşmeyince, Mart 2007'de Güney Akım projesine dâhil olması için Macaristan başbakanı Ferenc Gyurcsany ile anlaşmaya vardı.²⁶³ Böylece NABUCCO'nun hayata geçme sancıları yaşadığı bir dönemde RF Kuzey Akımla birlikte AB'nin enerji arz güvenliğini sağlama alacak fakat Rusya'ya bağımlılığını arttıracak yeni bir proje ile daha AB gündemine oturmuş oldu.

Güney Akım ve AB Üçüncü Enerji Paketi: Güney Akım Projesi, İtalya Başbakanı Romano Prodi'nin ikinci kez 2006'da kurduğu hükümeti döneminde, İtalyan firması ENI ve Rus Gazprom firmasının görüşmeleri sonucunda yapılan bir anlaşmayla ortaya çıkmıştır. Güney Akım projesinin gerçekleştirilebilmesi için taraflar arasında Haziran 2007'de bir mutabakat zaptı imzalanmasıyla projeye start verilmiştir. Proje, Karadeniz'in altında (Rusya, Türkiye ve Bulgaristan karasularında geçerek) 930

²⁶¹ A.g.e

²⁶² “Rusya Nabuccoyu Engellemek İçin Orta Asya Doğalgazı İçin Kesenin Ağzını Açacak”, *Kommersant*, 09.07.2008, Moskova, <https://www.cihan.com.tr/tr/kommersant-rusya-nabuccoyu-engellemek-icin-orta-asya-dogalgazi-icin-kesenin-agzini-acacak-222924.htm>. (Erişim tarihi: 6.04.2015)
“Rusya'nın Enerji Desteğinin Bir Bedeli Var”, 16 Mayıs 2010, Stratfor'dan aktaran *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/rusyanin-enerji-desteginin-bir-bedeli-var-14736071>. (Erişim tarihi: 6.04.2015)

²⁶³ Cemalettin Taşken, Nabucco Projesi İptal Edildi...

Km'lik bir bölümü ve Bulgaristan, Sırbistan, Macaristan, Slovenya ve İtalya'da Tarvisio'ya (Udine) kadar yer üstünden geçecek diğer bir bölümü ihtiva etmektedir. 2012'de projenin Karadeniz altından geçecek kısmını finanse edeceği düşünülen Alman Wintershall ve Fransız EDF firmalarına ait her bir şirketin hisse oranı % 15, buna karşın, (% 30 oranında hisse satışı yapan) İtalyan ENI firması hisse oranı % 20 ve Rusya Gazprom firmasının hisse oranı ise % 50'dir. Boru hattı inşaat çalışmalarına, 2015 yılında varış yerine gaz verileceği hedeflenerek, 2012 Aralık ayında başlanmıştır.

Bu arada Ukrayna krizinin patlak vermesiyle birlikte, ABD Avrupalı müttefiklere petrol ve doğalgaz alımı için Rusya'dan ithalatı azaltmaları yönünde baskı yapmaya başlamıştır. AB'nin Rus gazına daha fazla bağlanmasını istemeyen ABD Güney Akım'ın gerçekleşmesini engelleyebilmek için Bulgaristan üzerinde baskı kurmuştur. ABD yönetimi, Bulgaristan topraklarından geçen boru hattı inşaat kısmı ihalesini Rus Stroytransgaz firmasının ortak olduğu konsorsiyuma verdiği için Bulgaristan yönetimini eleştirmiş ve ihaleyi alan konsorsiyuma Rus Stroytransgaz firmasının ortak olması üzerine Bulgaristan'a yaptırım uygulanmıştır. ABD'nin Sofya Büyükelçisi Marcie Ries Bulgaristan iş çevrelerine ABD yönetiminin yaptırım uyguladığı firmalar ile çalışmaktan imtina etmeleri konusunda uyarıda bulunurken, bu konuda Washington'a en önemli destek, Güney Akım projesi ihale işlemlerinde görülen bazı aksaklıklardan dolayı Avrupa Birliği tarafından Bulgaristan hükûmetine karşı bir prosedürün başlatılabileceği yönünde açıklama yapan Avrupa Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso'dan gelmiştir. En can alıcı karar anı ise, Senator John McCain'ın 2014 yılı Haziran ayında Sofya'ya uğraması sırasında, Bulgaristan Başbakanı Plamen Oresharski ile görüşmesinde Washington'un talimatını aktarması üzerine yaşanmıştır. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Başbakan Oresharski, Rusya Gazprom firmasının 4,5 milyar Euro yatırdığı Güney Akım projesi çalışmalarının Bulgaristan topraklarındaki kısmının bloke edildiğini açıklamıştır.

Bu gelişmeler yaşandığı sırada ABD, çok uluslu petrol arama ve enerji şirketi Chevron Polonya, Romanya ve Ukrayna'da hidrolik güç kullanma tekniğiyle kaya gazı çıkarma çalışmalarına başlamıştır. Bu yöntemle toprak altında, derinlerde bulunan kayalık katmanlara tazyikli su ve yüksek basınç kapasiteli kimyasal madde enjekte edilmektedir. Böylesi bir tekniğin kullanılması, özellikle yer altı su katmanlarının kirlenmesi başta olmak üzere, çıkarmanın yapıldığı bölgede çevre koşulları ve halk sağlığı açısından ciddi riskler oluşturmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinin ithal edeceği Rusya doğalgazı yerine ikame edilen bu ABD projesi,

Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletlerinde potansiyel kaya gazının arzı, yüksek maliyetli olması ve böylesi bir tekniğin kullanılması marifetiyle çevre koşullarına ve insan sağlığına verebileceği zarardan dolayı gerçek anlamda bir aldatmaca gibi görünmektedir. Diğer taraftan Polonya ve Romanya'da şimdiden, kaya gazı çıkarma sürecinin çevresel etkileri nedeniyle pek çok sivil toplum örgütü karşıt eylemlere başlamış durumdadır. Bu da AB içerisinde bu konuyla ilgili yeni sorunların ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

Güney Akım projesinin bloke edilmesinden sonra Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Aralık 2014'te Güney Akım'ın iptal edildiğini ve "Rusya'nın doğalgaz arzına yeni bir yön tayin etmesi gerektiğini" açıkladı. Bu süreçte RF her ne kadar AB pazarına yönelik sert açıklamalarda bulunsa da halihazırda en büyük ve doğalgazına en fazla parayı ödeyen AB'den bir kalemde vaz geçebilmesi de çok mümkün görünmemektedir. Bu yüzden RF, Bulgaristan'ı bertaraf ederek Karadeniz'in altından geçerek, Türkiye ve Yunanistan üzerinden AB'ye ulaşacak ve şu an için Türk Akımı olarak adlandırılması gündemde olan yeni bir projeyi gündemine aldı. Bunu dışında ise zaten RF gündeminde olan Rus doğalgazının Çine arzı arzının arttırılması için gerekli hamleler yapıldı. Gazprom şirketi 2018 yılına kadar Çin'e, yılda 38 milyar metre küp gaz verecek. Bu miktar yaklaşık olarak, bugün Avrupa'ya verilen gazın dörtte birine tekabül etmektedir. Moskova yönetimi, 20 milyar dolar dolayında öngörülen Çin yatırımından da faydalanarak, Çin'e verilecek doğalgaz için 4000 Km boru hattı inşaatıyla birlikte, Doğu Sibiry ve Pasifiğe arz edilecek petrol boru hattı inşaatı projesini de gerçekleştirmeyi tasarlamaktadır. Buna karşılık Pekin yönetimi ise, özellikle sıvı gaz üretimi ve ihracatı çalışmaları başta olmak üzere, Kırım'da olabilecek yatırım faaliyetleriyle de ilgilenmektedir.

Üçüncü Enerji Paketi: AB'nin yeni enerji politikası kapsamında, iç piyasanın liberalleştirilmesi konusu büyük önem taşımaktadır. Üye Ülkelerin farklı uygulamaları nedeniyle piyasa konsantrasyonunun yüksek olması, dikey entegre şirketlerin hakimiyeti, şeffaflığın yetersiz olması, sınır ötesi ticaretin gelişmemesi tüketicileri olumsuz etkilemekte ve AB'nin arz güvenliğini tehdit etmektedir. Avrupalı vatandaşların ve AB ekonomisinin yeteri kadar liberal olmayan enerji piyasasından daha fazla zarar görmemeleri için 19 Eylül 2007 tarihinde "Üçüncü Enerji Paketi" yayınlanmıştır. Bu paketin yayınlanmasında her ne kadar iç piyasa koşullarının düzenlenmesi öncelikli bir konuymuş gibi görünse de GAZPROM'un sadece kaynak ülke olarak değil proje paydaşı ve iç pazarda dağıtıcı olarak da diley entegrasyon denilen yapılanma modeline uygun olarak AB iç pazarında tekelleşmesinin önü

kesilmeye çalışılmıştır. Nitekim, Güney Akım Projesi'nin önüne en önemli engellerden biri olarak konulan bu Enerji Paketi nedeniyle RF, AB 'ye dava açmış, kendisinin proje paydaşı olan Avrupa'daki ülkelerle özellikle Bulgaristan'la yaptığı antlaşmanın Üçüncü Enerji Paketinden önce gerçekleşmiş olması nedeniyle, kendisine uygulanamayacağını ifade etmiştir.

Bu anlamda konuya bakıldığında, AB doğal gaz ve elektrik pazarının serbestleştirilmesinde nihai aşamayı oluşturması öngörülen söz konusu mevzuat paketinin en önemli ve en çok tartışılan konusu ayrıştırma'dır. AB içerisinde mülkiyet ayrıştırmasını gerçekleştiren ülkeler ile kıyaslandığında, dikey entegre şirketlerin sağladığı avantaj ortak iç pazarın oluşturulması hedefine tamamen ters düşmektedir. Paket, Komisyonun iletim sistemi ayrıştırması için en iyi seçeneğin "mülkiyet ayrıştırması" olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Komisyon, mülkiyet ayrıştırmasına alternatif olabilecek bir modeli değerlendirmiş ve bağımsız sistem operatörü (ISO – Independent System Operator) modelini geliştirmiştir. Bağımsız sistem operatörü modelinde, dikey entegre şirketler iletim varlıklarına sahip olmalarına rağmen, teknik ve ticari işlemler tamamen ayrı ve bağımsız sistem operatörleri tarafından yürütülmektedir. Yatırım kararları üzerinde söz sahibi olan bağımsız sistem operatörlerinin dikey entegre şirketin üretim ve tedarik çıkarlarından bağımsız olması gerekmektedir. Ancak, Komisyon tarafından ikinci en iyi seçenek olan değerlendirilen bağımsız sistem operatörü modeli, dikey entegre şirket tarafından ilave önlemler alınmadığı takdirde, rekabetin bozulabilmesine olanak sağlayabilmektedir. Paket ayrıca, ulusal regülatörlerin yetkilerinin ve bağımsızlıklarının artırılmasını hedeflemektedir. Tüm regülatörlerin diğer Üye Ülke regülatörleri ile işbirliği içerisinde bulunmaları ve AB düzeyinde bir Ajansın (Avrupa Regülatörleri İşbirliği Ajansı - Agency for Cooperation of European Regulators) kurulması öngörülmektedir. Ulusal regülatörleri ikame eden yada ortak bir "Avrupa Regülatörü" yapısında bir kurum olarak tasarlanmayan söz konusu Ajansın genel olarak Avrupa çıkarlarını gözetten bir kurum olması hedeflenmektedir.

Paketin ön gördüğü diğer husus ise, iletim sistemi operatörleri arasında işbirliğinin geliştirilmesidir. Üye ülkelerin şebekeleri, tek bir Avrupa ağına değil, her ülkenin ulusal pazarlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiştir. Bu bağlamda, şebeke erişim kodları ve operasyonel kuralların birbirleriyle yeteri kadar uyumlu olmaması, iletim sistem operatörleri arasında etkin bilgi değişimi ve enterkoneksiyon kapasitelerinin artırılmasına yönelik yeni yatırımların iyi koordine edilememesi gibi sebeplerle sınır ötesi ticaret gelişmemektedir. Sınır ötesi ticaretin

geliştirilebilmesi, ortak sistem gelişimin planlamasını ve sınır ötesi enterkoneksiyonun getirdiği maliyet ve risklerin paylaşılmasını gerektirmektedir. Bu durum, iletim sistemi operatörleri arasında çok yüksek düzeyde bir işbirliğini gerektirmektedir. Halihazırda ETSO, GTE, UCTE, EASEE- GAS gibi iletim sistem operatörlerinin gönüllük prensibi çerçevesinde gerçekleştirdikleri işbirliğinin, Komisyonun Avrupa İletim Sistemi Operatörleri Şebekesinin kurulmasına yönelik planları çerçevesinde yeniden formüle edilmesi hedeflenmektedir. Söz konusu şebekenin amacı, boru hatları ve şebeke erişimine ilişkin standartların birbirleriyle uyumlu hale getirilmesini ve elektrik kesintilerinin yaşanmaması için gerekli yatırımların koordine edilmesini sağlamaktır.

Son olarak ise Paket, arz güvenliğinin sağlanması ve tüketicilerin korunmasına ilişkin hususları kapsamaktadır. Etkin bir rekabet ortamının tesis edilmesinin, rekabetçi fiyatların oluşmasına, arz güvenliğinin geliştirilmesine ve çevresel hedeflerin yerine getirilebilmesine katkı sağlayacağı belirtilerek, tüketicilerin korunmasına ilişkin genişletilmiş garantiler, üretim ve arz yeterliliğinin izlenmesi ve raporların arttırılması, regülatörler ve iletim sistemi operatörlerinin arz güvenliğine ilişkin konulara daha çok önem vermeleri, Ar-Ge ve enerji verimliliğinin geliştirilmesi konularında ek önlemler getirilmiştir.

3.3.3.3.1. Ukrayna Krizi, TANAP'a Karşı Türk Akımı Ya Da Alternatif Güney Akım

Ukrayna krizi 2000 yılında oluşturulan AB-Rusya enerji diyalogunda ciddi bir duraksamaya neden olmuştur. Her ne kadar taraflar arasında şu anda oldukça sorunlu bir diyalog mevcut olsa da tarafların her ikisinin de kabul ettiği en önemli nokta birbirlerini yok sayamayacakları gerçeğidir. Bu yüzden AB, geçici de olsa bir anlaşma formülü (modus vivendi) bulunması peşindeyken, RF ise geçici veya kalıcı mümkün mertebe minumum taviz ve zararlar bu süreci atlatma çabası içerisinde. Ukrayna'nın yukarıda bahsedilen nedenlerle AB için oldukça önemli bir transit ülke olması, transit ve kaynak ülke arasında AB için bir mekik diplomasisini zorunlu kılmıştır. 30 Ekim 2014 tarihli Kış Paketi (Winter Package) antlaşması 18 Şubata kadar sağlıklı bir şekilde yürürlükte kalabilmiştir, fakat bundan bundan sonra Donetsk ve Luhansk'ın ayrılıkçılar tarafından kontrol altına alınmasıyla beraber AB gaz tedarikinde sorun yaşanmaya başlamıştır. 12 Şubat tarihli Minsk Antlaşması bu süreçte tansiyonu düşürebilecek önemli bir metinken, 2 Martta Rusya ve Ukrayna enerji bakanlarıyla yapılan toplantıda, iki tarafın da birbirini suçlaması AB için belirsizlik sinyallerinin çok daha güçlü bir şekilde çalmasına zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde Ukrayna krizi ve petrol fiyatlarının artmasından ekonomik olarak oldukça etkilenen Rusya'da, ülkenin kendisini bu tarz bir senaryoda en kötüsüne hazırlayabilmesi için bazı aksiyon planları tasarlanması yoluna gidilmiştir. Bu senaryolardan en kötüsüne göre, AB Rusya'dan petrol ve doğalgaz alımına tamamen durdurur, Avrupalı ve Amerikalı şirketler enerji sektöründen hem fiziksel anlamda hem de ekipman ve teknolojik destek anlamında çekilirse ne olur sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu senaryonun sonuçları açısından bakıldığında RF kırılganlığını kesinlikle kabul etmektedir. Bu durum Global Outlook 2014'te şu şekilde ifade edilmiştir. RF'nin ürettiği petrolün %75'inin, doğalgazın ise %60'ının alıcısı durumunda olan AB pazarının kaybedilmesiyle beraber RF'nin, ciddi bir darboğaza gireceği kesindir. Bu durumda RF için en önemli diğer pazarı Çin'in daha çok ön plana çıkacağı, teknik destek anlamında da Çin ile ilişkilerin geliştirileceği vurgusu yapılmıştır. Nitekim daha önce de bahsedildiği gibi bu işbirliğinin temelleri zaten iki ülke arasında atılmış durumdadır. Yine aynı konuyla alakalı olarak LNG'ye yapılan ve yapılması planlanan yatırımların da RF'nin elini güçlendireceği düşünülmektedir.

RF, kendisi için yaptığı bu değerlendirmenin yanında, böyle bir ambargo sürecinin AB için de ağır bedelleri olacağının altını çizmektedir. Örneğin, Avrupa'nın RF'den petrol alımını azaltması ya da durdurması durumunda bunun kısa vadede petrol fiyatlarında artışa sebep olacağı ve daha uzun vadede dünya genelinde beklenen petrol üretimindeki düşüşle beraber AB'nin petrol yoksunluğu dahi yaşayabileceğine işaret edilmiştir. Çünkü AB için aynen doğalgaz gibi petrolün de alternatif tedarik noktaları, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi son yıllarda üretim açısından stabil olmayan gelecek yıllarda da üretiminde benzer dalgalanmalar beklenen coğrafyalardır. Bu takdirde, RF'nin, Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaşan Kazak petrolünü bir karşı tavır olarak engelleyebileceği göz önüne alınırsa AB'nin petrol ihtiyacının %80'inin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan karşılanması gerekecektir ki yakın gelecekte üretim kapasiteleri ve bölgesel çatışmalar nedeniyle bunun mümkün olabilmesi çok da olası görünmemektedir. Güncel koşullarda petrol ihraç etmeye başlayan Amerika'da belki bir alternatif olabilir fakat ABD'nin bu durumunu ne kadar devam ettireceği de belirsizliğini korumaktadır. Bununla birlikte ABD petrol ihraç etmeye devam etse bile ek kaynaklar olmadan tek başına AB pazarını besleyebilmesi oldukça zordur. Bunun dışında bu durum RF'den bağımsız olmaya çalışan AB'nin, stratejik önemdeki bir kaynakta başka bir ülkeye hem de AB üzerinde başka kanallar ve sebeplerle de olsa yine RF gibi ekonomik ve siyaseten

manipölasyon gücüne sahip olmak isteyen bir ülkeye bağımlı olması anlamına gelecektir. Transatlantik İşbirliği projesi tabii ki RF özelinde değil ama RF-AB ilişkilerini etkileyebilecek şekilde bu anlamda önemli bir gelişmedir. Ukrayna krizi sırasında iki tarafın işbirliği de bu anlamda dikkat çekicidir. RF, AB'nin uygulayabileceği olası bir kısmi ya da tam ambargo sebebiyle petrol ticaretinde meydana gelebilecek bu gelişmelere işaret ederken, doğalgazda durumun AB için çok daha dramatik sonuçları olabileceğinin altını çizmektedir.

RF'nin öngörülerine göre hem petrol hem doğalgaz ambargosundan RF ilk etapta 3-5 yıllık bir dönemde olumsuz etkilenecek fakat bu sürecin sonunda ekonomik ilişkilerini tamamıyla doğu pazarına uygun bir şekilde geliştirerek bu darboğazı kısa sayılabilecek bir vadede aşmayı başaracaktır. AB için doğalgaz yoksunluğunun sonuçları ise muhtemelen çok daha maliyetli olacaktır. Şöyle ki eğer AB kullanım alanı itibariyle alternatif kaynakları, RF'den aldığı doğalgazın yerine koyamazsa, yeniden kömüre ve elektrik üretimi için de oldukça maliyetli olacağı açık petrole dönüş yapmak zorunda kalabilir. Bu anlamda her ne kadar AB'nin kömür üretimi daha umut vaat edici olabilirse de CO2 politikalarıyla bu durumun uyuşmayacağı bir gerçektir. Ancak böyle bir dönüşüm gerçekleştiğinde bile RF'den alınan gazın teknik anlamda yerine konulabilme yüzdesi ancak %70'dir. Sonuç olarak AB, %30'luk bir ek kaynağa ihtiyaç duyacaktır. Bu durum bir taraftan fiziksel anlamda Avrupa'nın doğusunda ve ortasında oldukça ciddi elektrik kesintileri baş göstermesine neden olurken, diğer taraftan da muhtemeldir ki gaz fiyatlarının en iyi ihtimalle iki misli artmasına neden olacaktır. Bu durumda AB, ek talebi karşılayabilmek için LNG pazarlarına yönelmek zorunda kalacak bu da Asya-Pasifik bölgesiyle arasında bu pazarlar için ciddi bir rekabet oluşmasına neden olacaktır. Bu rekabet ise, LNG fiyatlarını yükselterek, LNG konusunda oldukça önemli adımlar atmış olan RF için kazançlı bir duruma dönüşecektir.

Yukarıda ifade edilenler, ve mevcut ekonomik veriler ışığında bakıldığında, Ukrayna krizinin doğrudan olumsuz etkilerinin en fazla RF üzerinde görülebildiği bir gerçektir. Bu etkinin sebebi ise sadece ambargo değil aynı dönemde ABD'nin petrol arzı ile birlikte düşen petrol fiyatlarıyla rublenin değer kaybetmesidir. Bu anlamda bir kaç etkenin bir araya gelmesi iki taraf arasındaki bağımlılık ilişkilerinde RF'yi daha kırılgan gibi gösterse de aslında AB'nin krizin yönetimi ve acilen sona ermesi konusundaki yoğun çabasının en önemli nedeni ambargonun hasasiyetini ve doğal kırılganlığını arttıracak sonuçlara neden olmadan sona erdirilmesini sağlamaktır. Ukrayna krizinin yoğun bir şekilde devam ettiği son bir buçuk yıllık periyodun en

önemli sonuçları hiç kuşkusuz ABD ve AB tarafından uygulanan ambargo ile RF ekonomisinin ciddi yara alması ve Güney Akım doğalgaz projesi yukarıda bahsedilen nedenlerle iptal edilirken her ikisi de Türkiye’den geçecek olan birbirine rakip iki projenin ortaya çıkmasıdır. Bu projelerden ilki NABUCCO’nun da iptal edilmesine neden olan TAP’ın bir bölümü olarak düşünülen TANAP ve RF’nin Türkiye’nin adını kullanarak gündeme getirdiği Türk Akımı (Turkish Stream)’dir.

Rusya’nın doğal gaz iletim ve dağıtım hatlarını kullanarak hem kendi hem de komşu coğrafyasında edinmiş olduğu etkin konumdan rahatsızlık duyan AB, farklı gaz kaynaklarına ulaşma çabasını arttırmak zorunda olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu doğrultuda, son yıllarda gaz piyasalarında yaşanan kaya gazı ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) projelerinin yanında AB için her daim iştah kabartıcı bölgeler olan, Hazar, Akdeniz ve Orta Doğu doğal gaz kaynaklarının önemi daha da artmıştır. Bu yüzden Avrupa Komisyonu’nun stratejik inisiyatifiyle, 2008 yılında ilgili kaynaklara erişmek ve kendi komşu coğrafyasındaki dış etkileri dengelemek amacıyla AB ‘Güney Gaz Koridoru’ kavramını geliştirmiştir.²⁶⁴ Bu projelere örnek olarak birbirini tamamlayan ve aynı zamanda birbirine rakip olan yukarıda da bahsedilen NABUCCO, Trans- Anatolian Pipeline (TANAP), Transadriatic Pipeline (TAP) boru hattı projeleri önemli birer örnektir. Bu projeler kaynak olarak başlıca Şah Deniz 2, Kuzey Irak ve Doğu Akdeniz gaz yataklarını hedeflemektedir. Bunlardan NABUCCO projesinin ayrıntılarına yukarıda değinilmişti. Bu kısımda öncelikle Güney Akımla ilgili RF tarafından atılan adımlar ve Ukrayana krizi ile birlikte aksiyon alma periyodu hızlanan TANAP ve TAP projelerinden, sonrasında ise bunlara alternatif olarak ortaya çıkan Türk Akımından bahsedilecektir.

3.3.3.3.2. Güney Gaz Koridoru İçin TANAP ve TAP

Güney Gaz Koridoru Projesinin, Güney Kafkasya ve Türkiye ayaklarının birleşimi olarak düşünülebilecek TANAP projesinin, 17 Mart 2015’de temellerinin atılmasıyla TAP Projesi’nin de hayata geçirilebilmesi anlamında oldukça somut bir adım atılmış oldu. TANAP projesi ile Güney Kafkas Boru Hattı (SCP) aracılığı ile Azerbaycan’ın Hazar Denizi’ndeki Şahdeniz II Gaz Sahasında üretilen doğalgazın Türkiye’de TANAP’a, ardından da TAP ile Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya üzerinden Avrupa’ya ulaştırılması hedeflenmektedir.²⁶⁵ Bu haliyle bakıldığında TAP ve TANAP Projeleri, Güney Gaz Koridoru Projesi’nde Nabucco’nun yerine tesis

²⁶⁴ European Commission, “Gas and Oil Supply Routes”, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies/gas-and-oil-supply-routes>. (Erişim tarihi: 22.04.2015)

²⁶⁵ TANAP Projesi Resmi İnternet Sitesi “TANAP Nedir?”, <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>. (Erişim tarihi: 17.03.2016)

edilmiş projeler izlenimi yaratmaktadır. Nitekim kaynak ve kapasite açısından bakıldığında bu durum haklı bulunabilecek olsa da ayrıntılara bakıldığında biraz daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Herşeyden önce Nabucco'nun aksine, şu an için TANAP'ın tek bir kaynak ülkesi mevcuttur ve bu ülkede Azerbaycandır. Türkiye, proje ile ilgili imzalar atılmadan önce, AB'nin kapasite artırma taleplerini de göz önüne alarak, Türkmenistan'ın da projeye dahil edilmesini istediye de Azerbaycan ancak Hazar geçişli bir botu hattı yapıldığı takdirde bu duruma sıcak bakabileceğini ifade etmiştir. Bu noktada Azerbaycan Hazar Denizi'nde rekabet ettiği Türkmenistan'ı bypass ederek, Kuzey Irak ve İran gazının TANAP'a dahil edilmesine daha sıcak bakmaktadır. Türkiye ise bu konuya daha pratik yaklaşmakta ve Türkiye sınırları içerisinde ITE'den gelen gaz ile TANAP'dan gelen gazın birleştirilmesi ve bu şekilde Avrupa'ya sevk edilmesi fikrini savunmaktadır.²⁶⁶

ITE, İran ve Türkmenistan kaynaklı doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılabilmesi için, 17 Kasım 2008 tarihinde İran ve Türkiye arasında imzalanan mutabakat tutanağı ile hayata geçmiş bir projedir. Nabucco ve TANAP gibi Türkiye'nin hem kendi enerji arz güvenliğini sağlamak hem de AB için önemli bir enerji merkezi olabilmek için 2007 yılından beri yoğunlaştırdığı faaliyetlerinin bir ürünüdür.²⁶⁷ Türkiye bu hatta Türkmen gazının konulabilmesi için İran'dan özel bir taahhütname almış, İran da kendi milli şirketi OIL Industry Investment Company'yi bu konuda yetkilendirmiş ve sorun bu şekilde çözülmüştür. Yunanistan sınırından AB'ye ulaşacak gazın toplam kapasitesi yıllık 35 milyar metreküptür. Bu haliyle bakıldığında Nabucco ve TANAP'a göre çok daha iyi bir kaynak teşkil etmektedir. Şöyle ki TANAP Projesi mevcut kapasitesi itibariyle ilk etapta 16 milyar metreküp gaz sevkiyatını hedeflemektedir. Bu miktarın 6 milyar metreküpünün Türkiye'nin iç tüketimi için ayrılacağı düşünüldüğünde ilk etapta pompalanması düşünülen bu gazın 10 milyar metreküpe düştüğü görülmektedir. Bu miktar ise, Avrupa'nın kısa vadeli acil durum ihtiyacının bile çok altındadır. Nitekim bu konuyla alakalı olarak, Aralık 2014'de AB'nin enerjiden sorumlu komisyon üyesi Maros Sefcovic'in TANAP'ın Avrupa'ya yönelik arz kapasitesinin 20 milyar metreküpe çıkarılması

²⁶⁶ Guntay Şimşek, TANAP Ne Getirip Ne Götürecek?, 17 Mart 2015, **HaberTürk**, <http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1054446-tanap-ne-getirip-ne-goturecek>. (19.06.2015)

²⁶⁷ ITE Resmi İnternet Sitesi, İran-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi (ITE), <http://www.ite-pipeline.com/default.aspx>. (Erişim tarihi: 28.01.2016)

yolundaki talebi dikkat çekicidir.²⁶⁸ Bu noktada AB, İran'a hattı besleyecek alternatif bir tedarikçi olarak oldukça sıcak bakmaktadır. Fakat hem ITE'ye hem de TANAP konusundaki isteğe rağmen İran'ın bu konuda kendi içindeki bazı engelleri aşım aşamayacağı oldukça önemli bir sorudur.

Geçtiğimiz 10 yılda İran Devrim Muhafızları (İDMO)'nun ticari menfaatleri, petrol ve doğalgaz sektörlerine de yayıldığı için İran'ın enerji kaynaklarının uluslararası regülasyonun söz konusu olabileceği bir alana kaymasına tepkili yaklaşımları muhtemeldir. Bunun nedeni, İDMO'nun, İran'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarını kontrol eden en etkili ticari menfaat çevresi olarak hakim konumunu korumak istemesidir. Ülkenin doğalgaz altyapısı yabancı şirketlere açıldığı takdirde, İDMO artan bir rekabetle karşı karşıya kalacak ve muhtemelen güvenlik ve bağımsızlığı gerekçe göstererek doğalgaz geliştirme çalışmalarında yabancıların pay sahibi olmasına direnecektir.²⁶⁹

İran'ın TANAP'a dahil olması durumunda ise İDMO'nun kendi finansal akışını zedelemeyecek bir antlaşmaya daha sıcak bakacağı bir gerçektir. TANAP bünyesinde ticari menfaat sahibi paramiliter seçkin bir yapının bulunması, finansal açıdan sorunlu bir durum olarak görülmektedir. Bu durumda İDMO'nun, yabancı şirketlerin İran gaz piyasasına hakim olup kendisini kenara itmesini önlemek için, TANAP üzerinde hakimiyet kurmaya ve projeyi kendi mali menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalışmasından endişe edilmektedir. Böyle bir durum, TANAP projesinde imzası bulunan tüm tarafları bir yanda istekli bir yönetim, diğer yanda ise İran gazı üzerinde ciddi bir finansal ağırlığı olan isteksiz bir askeri kanat ile uğraşmak zorunda bırakacağı için muhtemeldir ki sorun teşkil edecektir.²⁷⁰

İran ya da Türkmenistan olmadan kapasite açısından Güney Akım ile kıyaslandığında oldukça güdük kalan projenin tek sorunu kaynak da değildir. Akdeniz Ülkeleri Enerji Şirketleri Birliği (OME) Petrol ve Gaz Direktörü Doç. Dr. Sohbet Karbuz'a göre, ilk etapta finansmanı ile ilgili sorun görünmeyen proje için son sekiz aydaki gelişmeler sebebiyle bazı finansman sorunları ortaya çıkabilir. Kurulum maaliyeti yüksek olan proje, Ukrayna krizi ve takip eden süreçte

²⁶⁸ Maros Sefcovic, "The State Play of EU-Russia Energy Relations" European Commission Speech, 24 March 2015, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-4709_en.htm. (Erişim tarihi: 16.10.2015)

²⁶⁹ Nabegh Al Sabbagh, "Iran's Political Risk: for the Oil and Gas Industry", *International Security Observer*, 27 Ocak 2016, <http://securityobserver.org/irans-political-risk-for-the-oil-and-gas-industry/>. (Erişim tarihi: 26.04.2016)

²⁷⁰ Akın Ünver, "İran-Batı Uzlaşması ve Türkiye'nin Enerji Rüyası", 7 Nisan 2015, *Aljazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-bati-uzlasmasi-ve-turkiyenin-enerji-ruyasi>. (26.04.2016)

hidrokarbon fiyatlarında meydana gelen düşüş nedeniyle Azerbaycan cephesinde zorluklarla karşılaşabilir.²⁷¹

Her ne kadar konuya Türkiye açısından yaklaşarak “Enerji İpek Yolu” şeklindeki romantik adlandırmalarla sürecin arızalarını göz ardı etme yolunda ciddi bir çaba olsa da TAP’ın Türkiye açısından faydaları da aslında oldukça tartışmalıdır. Kapasite arttırımı konusu halen muğlak olan ve hali hazırda bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair somut bir antlaşmanın da olmadığı projede Türkiye’nin alacağı gazın maaliyeti Bakü-Tiflis-Erzurum hattından gelen gazdan çok daha fazla olabilir. TANAP anlaşması imzalandığında, Türkiye’nin 2007’de almaya başladığı 6 milyar metreküplük Azeri gazının bu hattan taşınması kararı alınmıştır. Böylece Türkiye, Azeri gazına, Gürcistan sınırından Eskişehir’e kadar 79 dolar, Trakya’ya kadar olan bölümde ise bin metreküp için 109 dolar taşıma bedeli ödeyecek bir duruma gelmiştir. Rusya’ya ödenecek gaz fiyatının minimum yüzde 85’i olarak hesaplanan Azeri gazı, TANAP’taki taşıma bedeli sebebiyle daha pahalı hale gelmektedir. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki anlaşmalara göre Azeri gazının, Rus gazından yüzde 12 daha ucuz olacağı şartı sınırda teslim edilmesi durumunda geçerli olduğundan, bu gazın yurtiçinde yüksek fiyatla TANAP’tan taşınmasıyla ek bir maaliyet söz konusu olmakta bu da Türkiye için ekstra bir maaliyet anlamına gelmektedir.²⁷²

Bu süreçte RF’nin hem Güney akım hem de TANAP’a alternatif olarak ortaya attığı proje ise Türk Akımı olmuştur. TANAP’ı hem kapasite hem de karlılık anlamında eleştiren RF, Güney Akım’da Bulgaristan yerine Türkiye’yi koyarak bu projeye yeniden can verme çabasını sürdürmektedir. Güney Akıma Üçüncü Enerji Paketi’ndeki ayrıştırma maddesini de bahane ederek karşı çıkan AB, ABD’nin tüm engelleme çabalarına rağmen Türk Akımı konusunda henüz net bir tavır almamıştır. AB’nin bu duruma temkinli yaklaşmasının en önemli nedeni Türk Akımı’nın Türkiye-Yunanistan sınırına ulaşmasının ardından RF’nin gazın Avrupa pazarındaki durumuna müdahale edilmeyeceği yolundaki açıklamalarıdır.

Türk Akımı şu an için Türkiye ve Yunanistan’ın oldukça öne çıktığı fakat, Türkiye-Rusya krizi öncesindeki gelişmelerle, Slovakya, Macaristan, Romanya ve

²⁷¹ İbrahim Türkmen, “TANAP Avrupa’yı Azat Eder mi?”, 16 Mart 2015, **Aksiyon**, http://www.aksiyon.com.tr/enerji/tanap-avrupayi-azat-eder-mi_550186. (Erişim tarihi: 16.10.2015)

²⁷² Volkan Özdemir, “Türk Dış Enerji Politikası:TANAP Örneği”, 30.03.2015, **Enerji Enstitüsü**, <http://enerjiinstitutusu.com/2015/03/30/makale-turk-dis-enerji-politikasi-tanap-ornegi/> (Erişim tarihi: 28.04.2015)

Bulgaristan'ın Rusya'ya sunduğu ortak proje ile daha geniş bir platforma doğru yayılma eğilimi olan bir proje olarak değerlendirilmektedir. RF, Türkiye ile yaşadığı kriz öncesinde ilk etapta Güney Akım için yapılmış bazı yatırımları doğrudan buraya aktararak, örneğin Güney Akım için alınmış borular gibi, Güney Akım'daki zararını minimize etmeye çalışmış hem de Türkiye ile antlaşma sağlanmadan başlanan hattın RF tarafının inşaatı çalışmalarıyla TANAP ve TAP'a karşı avantaj elde etmeye dönük bir çaba sergilemiştir. Bu anlamda RF'nin Türkiye'nin imzasını beklemeden bu işe girişmiş olması o dönemde çok ortaya dökülmesine de taraflar arasında bir prensip antlaşmasına varıldığı ve mutabakat metninin imzalanması için Türkiye'deki seçimlerin beklendiği yorumlarına sebep olmuştur.

RF'nin Türk Akımı konusundaki samimiyeti proje dillendirilmeye başladığından beri tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların ana sebeplerinden biri, Güney Akım için halihazırda 4,5 milyar dolarlık yatırım yapmış olan RF'nin, bu projeyi tamamen rafa kaldırmasına pek ihtimal verilmemesidir. Eğer ilerleyen aylarda bu hat konusunda AB içerisinde ortak bir inisiyatif ortaya çıkar ve RF bu hattan gidecek gaz için AB iç piyasa koşullarına tamamen olmasa bile yatay entegrasyon ve fiyatlandırma anlamında uymayı kabul ederse, RF'nin bir taşla iki kuş vurabileceğini ifade eden görüşler de mevcuttur. Sonuç itibarıyla şu ya da bu şekilde Güney Akım ya da Türk Akımı olarak inşaa edilecek RF kaynaklı fakat Ukrayna'yı by-pass eden bir proje ile RF AB'nin kendisine bağımlılığını arttırırken, Türk Akımı gerçekleştiği takdirde Türkiye piyasasında da elini güçlendirebilecek ve Ukrayna gibi sorunlu bir transit ülkeye bağımlılığını azaltabilecektir.

SONUÇ

Buraya kadar anlatılanlar ışığında, genelden özele doğru elde edilen sonuçları sıralamak gerekirse, öncelikle ifade edilmesi gereken en temel nokta dünyada bilinen ve şu an günlük hayatta yaygın olarak kullanılan konvansiyonel enerji kaynaklarının yaklaşık bir asır sonrasında artık var olmayabileceği gerçeğidir. Bu gerçek tüm ülkeler için hali hazırda oldukça önemli bir sorunken, AB gibi gelişmiş ancak fosil yakıtlar anlamında kendine yetemeyen bölgeler için gelişmişliğin devam ettirilebilmesi anlamında ciddi tehditler barındırmaktadır.

Yapılan çalışma sonucunda görülmüştür ki, AB'nin güncel enerji politikaları sürdürülebilir kalkınmanın devam ettirilebilmesi için iç ve dış enerji politikası olmak üzere iki başlığa ayrılmaktadır. Bu ayrıma rağmen her iki başlığı da benzer kaygıların şekillendirdiği görülmüştür. Öncelikle hem iç hem de dış enerji politikasının ilk önemli girdisi enerji tedarikinin sürdürülebilir olmasıdır. Dış enerji politikası kapsamında bu durum boru hatları, tankerler, demiryolu ya da enerji iletim hatları aracılığı ile, kömür, petrol, doğalgaz ve elektriğin AB coğrafyasına getirilmesini içerirken, iç enerji politikası bağlamında ithal edilen enerjinin, son tüketiciye sürdürülebilir bir şekilde iletimini içermektedir. Sonuç olarak, bu durumun, bir taraftan AB'nin tedarikçi ve transit ülkelerle ilişkilerinde belirleyici rol oynarken, diğer taraftan da birlik içerisinde TEN-E gibi ortak hareket edilmesini zorunlu kılan, büyük çaplı enerji iletim ağlarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi konusunda, istikrarlı politikalar üretilmesini de zorunlu kılmaya devam edeceği düşünülmektedir.

İç ve dış enerji politikasının diğer bir önemli ortak noktası ise enerjinin ödenebilir fiyatlarla Avrupa'ya getirilmesi ve son tedarikçiye ulaştırılmasıdır. Çalışma sırasında görüldüğü üzere bu konuda petrol ve doğalgaz farklı karakterle sahip iki önemli fosil yakıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Petrol tedariki anlamında daha fazla alternatiflere sahip olan AB, petrolün fiyatlandırılması uluslararası sistemde çok daha kurallı bir yapıya sahip olduğu için tükettiği belli başlı fosil yakıtlardan bir tanesi olan petrol konusunda daha düşük bir hassasiyet seviyesine sahipken, bu durum doğalgazda tam tersidir. AB'nin doğalgazda hem tedarikçi sayısı daha azdır hem de doğalgazın fiyatlandırılması konusunda uluslararası ölçekte tam anlamıyla bir standart mevcut değildir. Bu durum doğalgazın ekonomik olarak temini konusunda AB'nin pazarlık gücünü azaltarak hassasiyetini arttırmaktadır. Tez çalışmasında kullanılan veriler ışığında, önümüzdeki yaklaşık 25 yıllık dönemde de AB'nin doğalgaz bağımlılığının şu andaki seviyelere yakın seyredeceği düşünüldüğünde,

orta vadede AB'nin enerjinin ekonomik teminine yönelik sorunlarının devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda, bu durumun iç ve dış enerji politikası anlamında kendi içinde bir domino etkisi yarattığı da görülmüştür. Yüksek fiyatlara ithal edilen doğalgazın, iç piyasada devletler tarafından sübvansede edilmekçe düşük fiyata satılabilmesi ya da doğalgazdan üretilen elektriğin son tüketiciye daha ekonomik fiyatlarla verilebilmesi piyasa koşullarında çok mümkün görünmemektedir. Bu durumda yüksek ithal enerji fiyatlarının, içeride de AB'nin hem ekonomik güvenliği hem de sosyal refahı açısından bir tehdit olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İç ve dış enerji politikasındaki bir diğer ortak nokta ise yarattıkları bağımlılık ilişkileri anlamında tespit edilmiştir. AB enerji ithalatında da, ithal edilen enerjinin ülke içerisinde dağıtımında da belli başlı ülke ve şirketlere bağımlıdır. Bu bağımlılıkları iç enerji piyasasında kontrol edebilmek, Üçüncü Enerji Paketi vb. uygulamalarla tek seslilik olduğu sürece daha fazla AB'nin tekelinde gibi görünürken, dış enerji politikasında RF örneğinde gördüğümüz gibi bağımlılık derecesine göre ithalatçı ülkeyi ve GAZPROM gibi enerji şirketlerini daha avantajlı hale getirme potansiyeline sahiptir. Bu yüzden AB'nin içeride olduğu gibi dış enerji politikasında da ithal kaynaklar anlamında tedarikçi çeşitlendirme politikasıyla bu handikapı aşma eğiliminde olduğu sonucuna varılmıştır.

Ortak enerji siyasetini hem iç hem de dış enerji ilişkilerinde hukuki anlamda tam anlamıyla uygulamayı başaramayan Avrupa'nın, enerji güvenliği ile alakalı tam anlamıyla başarısız olduğunu söylemekse sonuç itibarıyla çok doğru olmayacaktır. Bunun nedeni enerji tedarik güvenliğini sağlama anlamında iki konuda belli ölçekte başarı sağlanmış olmasıdır. Tedarik güvenliğinin alt başlıkları olarak değerlendirilebilecek bu iki konu, enerji kaynaklarının ve tedarikçilerinin çeşitlendirilmesidir. Bu durumun en güzel örnekleri Avrupa'da yenilenebilir enerji anlamında kat edilen yol, LNG ticaretine yapılan yatırımlar ve shale gazın Avrupa enerji karmasında kendisine yer bulmasıdır. Tedarikçilerin çeşitlendirilmesi noktasında ise AB'nin bel bağladığı en önemli proje şu anda Güney Gaz Koridoru çerçevesinde TANAP'tır. TANAP dışında, Ortadoğu ve Akdeniz kökenli doğalgazın Avrupa'ya taşınması birliğin tedarikçi çeşitlendirme anlamında gündeminde olan önemli başlıklardır. Kazanılan bu başarılarla rağmen, AB en az fosil kökenli yakıtların sonlu olması kadar açık başka bir gerçekle halen yüzleşmek zorundadır. O da enerji konusunda halen bu çalışmanın diğer aktörü olan RF'ye olan bağımlılığıdır.

AB verilen bilgiler ışığında da görüldüğü gibi son 10 yıllık dönemde özellikle 2009 Ukrayna krizinden sonra RF'ye olan enerji bağımlılığını azaltmak için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Bunun en önemli nedeni hem 2008 ekonomik krizi, hem artan enerji fiyatları hem de AB'nin genişleme politikaları çerçevesinde RF'ye yaklaşmasının, RF de doğurduğu rahatsızlık ve RF'nin güvenilir tedarikçi profilinin sorgulanmaya başlanmasıdır. Bu anlamda Üçüncü Enerji Paketi çok önemli bir hamledir. Açıklanması dahi, AB ile RF arasında ciddi tartışmalara neden olan, ve enerji tedarikçisinin iç piyasada ayrıştırılması hükmüyle RF'nin AB içerisindeki monopol durumuna son vermeyi hedefleyen bu Paket, görülen odur ki tam anlamıyla uygulanabildiği takdirde gelecekteki AB-RF enerji ilişkileri açısından belirleyici olabilir.

Sonuç itibarıyla AB-RF enerji diyalogu AB ölçeğinde değerlendirildiğinde tez çalışmasında da görüldüğü üzere, AB için orta, uzun vadede aşılabilecek hassasiyetler söz konusu olduğu gibi AB'yi pazarlık anlamında çok büyük bir koza sahip olmadıkça hassasiyetin ötesinde kırılganlığa taşıyabilecek özellikle doğalgaz konusunda fiyatlandırma gibi bir parametre de mevcuttur.

Konuya RF ölçeğinde bakıldığında ise enerji ticaretinin özellikle 2000'li yıllarla birlikte RF ekonomisinin lokomotifi olduğu görülmektedir. Bu anlamda RF ile AB arasında kurulmuş karşılıklı bağımlılık ilişkisinde RF'yi AB'ye karşı avantajlı kılan en önemli nokta da aslında budur. AB hem tedarik güvenliği hem de ekonomik güvenlik anlamında hassasiyetlere sahipken, RF dünyanın petrol ve doğalgazda hatta kömürde en büyük rezervlere sahip ülkelerinden bir tanesi olduğu için tedarik güvenliği anlamında kendi iç iletim hatlarının eskiliğinden kaynaklanan sorunlar dışında herhangi bir hassasiyete sahip değildir. RF için petrol ve doğalgaz kesintilerinden kaynaklanabilecek herhangi bir krizden bahsedebilmek bu anlamda oldukça güçtür. Oysa AB için kışın ortaya çıkabilecek bir doğalgaz kesintisi, evlerde ısınma sistemlerin felç olmasına sebep olabileceği gibi elektrik üretimi konusunda da ciddi sorunlara neden olabilir.

Tezde anlatılanlar ışığında da açıkça görüldüğü gibi RF için enerji, çok önemli bir metadır. RF sadece enerji satışından değil, aynı zamanda enerjinin çıkarılmasından iletimine pek çok kaleme enerji piyasasından vergi aldığı için RF hazinesinin en önemli gelir kalemi enerji ticaretidir. Bu noktada AB için güvenilir tedarikçilerden, uygun fiyata elde edilen enerjiye erişmek ne kadar önemliyse, RF için de sattığı enerji kaynaklarını en fazla talep eden ve en fazla parayı ödeyen

müşteriye ulaşmak önemlidir. Bu iki parametre üzerinden düşünüldüğünde, metin içerisinde de ifade edildiği üzere, RF piyasasında bu anlamda AB müstesna bir yere sahiptir. Son dönemde AB'nin RF'ye olan bağımlılığını azaltmak için uyguladığı politikalar RF'nin de Çin ve Japonya başta olmak üzere AB'ye hem alım hem de ödeme anlamında alternatif olabilecek müşterilere yönelmesine neden olmuştur. Bunun dışında LNG politikasını da kapsamlı bir şekilde genişleterek özellikle doğu Asya sınırlarında LNG terminallerine yatırım yapan RF, batıdan sonra doğu pazarına, bu kez boru hatlarından bağımsız bir şekilde açılmayı hedeflemektedir.

Tez sürecinde yapılan literatür çalışmasında RF'nin AB ile arasındaki bağımlılık ilişkisini yaşanan siyasi krizler sürecinde, tehdit aracı olabilecek bir güç unsuru olarak kullanma eğiliminde olduğuna dair görüşlere pek çok kaynakta yer verildiği görülmüştür. Özellikle Ukrayna ile ilgili süreçlerde bu durumun doğru olduğu söylenebilir. Fakat bu noktada da net olarak bir ayırım yapmak zorunludur. AB'nin Ukrayna siyaseti ya da sınırlarının doğrudan RF sınırına dayanması ihtimali, RF'yi Ukraynanın doğalgaz konusunda kendisine olan bağımlılığını bir tehdit aracı olarak kullanmaya yöneltse de, Rusya'nın AB ölçeğinde bir tasarrufu olmamıştır. Hem 2006 hem de 2009 krizlerinde Avrupa'ya giden boru hatlarındaki gazın azalmasının sebebi Ukrayna'nın tezde de değinildiği gibi bu hatlardan doğalgaz çalmasıdır. Bu sebeple aslına bakılacak olursa, RF ve AB bağımlılık ilişkisinde her iki ülkenin de enerji ticareti konusundaki ortak hassasiyeti boru hatlarının geçtiği ülkelerle yaşanan sorunlardır. Bu noktada varılan sonuç şudur ki, transit bağımlılığının olumsuz sonuçlarından Rusya güvenilir tedarikçi olma anlamında etkilenirken, AB ise doğrudan fiziksel kesintiye de maruz kalabildiği için RF'ye göre daha hassastır.

AB bu konudaki hassasiyetini nasıl tedarik güvenliği parametreleri üzerinden çözmeye çalışıyorsa, RF de problemleri transit ülkeleri by-pass edebileceği boru hattı projeleri üzerinden bunu yapma çabası içerisinde. Türkiye bu açıdan her iki taraf için önemli bir kesişim noktasıdır. Türkiye bu avantajlı durumun farkındalığı ile, dünyada enerji kaynaklarına yakın fakat enerjiyi en pahalı kullanan ülkelerden biri olarak, hem fiyatlandırma konusunda hem de tedarik güvenliği anlamında daha uygun şartlar yaratma çabası içerisinde. NABUCCO Projesi bu anlamda başarısız bir girişim olsa da görülen odur ki TANAP şu an için daha fazla umut vaat etmektedir. Bu projeden elde edilecek tecrübeler, Türkiye'nin bundan sonraki süreçte jeopolitik konumunun doğurduğu bu avantajlı durumdan daha büyük kazanımlar elde edebilmesi için de ayrıca önemli bir fırsat olarak görülebilir.

RF, AB pazarındaki payını kaybetmemek için, devletin büyük hissedar olduğu enerji şirketleriyle, dünyadaki diğerk büyük enerji coğrafyalarında da boy göstermektedir. Bunlar içerisinde Hazar coğrafyası, Ortadoğu ve Kuzey Afrika belli başlı faaliyet alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. AB'nin alternatif tedarikçilere yönelmesini engelleyemeyen RF, AB'nin yöneldiğı coğrafyalarda doğrudan ya da iştiraklerle enerji piyasasında pay sahibi olarak AB ile arasındaki bağımlılık zincirinin zayıflatılmasının da önüne geçmeye çalışmaktadır. Şu an RF'nin bu anlamdaki başarısının sınanabileceğı örnekler henüz elimizde olmasa da, GAZPROM'un sitesinde yer alan bilgiler ışığında yakın gelecekte özellikle de fosil yakıtların rezerv miktarı daha da azaldıkça RF ve AB'nin sadece Avrupa coğrafyasında değil başka coğrafyalarda da karşı karşıya gelmesi neredeyse kaçınılmaz görülmektedir.

Sonuç olarak, AB ve RF arasındaki enerji diyaloğunun kısa vadede sona ermesini beklemek çok da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Her şeyden önce AB'nin enerji ihtiyacı artmaya devam ettiğı ve iç üretim tüketimi karşılamadığı sürece AB enerji ithal etmeye devam edecektir. RF'den ithal ettiğı ve kendi enerji karmasında yaklaşık %55'e ulaşan bir miktardan bir anda vazgeçilemeyeceğı de açıktır. Fakat en az bunun kadar açık olan başka bir gerçek de RF'nin Avrupa piyasasında artık kural koyucu olmaktan çok kurallara uyan taraf olarak karşımıza çıkmak zorunda kalacağıdır. Bununla birlikte Üçüncü Enerji Paketiyle getirilen ayrıştırma prensibi her ne kadar iç piyasada kuralları RF aleyhine çevirmiş gibi görünse de, Avrupa Rusya'dan aldığı doğalgazın fiyatlandırılması konusuna hiçbir şekilde müdahil olamadığı müddetçe, RF ile arasındaki enerji temelli bağımlılık ilişkisindeki en önemli hassasiyetlerinden birini aşamamış olacaktır.

Özetle, Avrupa'da fosil yakıtlara olan ithalat bağımlılığını ortadan kaldıracak teknolojiler ortaya çıkmadığı sürece, AB-RF arasındaki enerji temelli bağımlılık ilişkisinin de devam edeceğini düşünmek çok da yanlış olmayacaktır. Azalarak ya da çoğalarak devam edecek olan bu bağımlılık ilişkisi bir taraftan AB'ni enerji tedariki ve bunun uygun fiyata yapılması anlamında RF'ye karşı hassaslaştırırken, RF de güncel gelişmeler ışığında özellikle AB iç piyasasında daha kurallı bir sistem içerisinde hareket etmek zorunda kalacaktır. Bu süreçte RF'nin iç piyasa ile ilgili konulmuş kurallara karşı hukuk yoluyla mücadele etmesi zaten beklenen ve halihazırda da örnekleri mevcut bir durumdur. Ama RF bir taraftan da Kuzey Akım 2 ve Türk Akımı gibi projeleri gündeme getirerek Avrupa pazarında var olma savaşını agresif bir şekilde devam ettireceğinin sinyallerini de açıkça vermiştir. Bu haliyle iki taraf arasındaki enerji diyaloğunun yakın gelecekte de Türkiye'yi de

yakından ilgilendirecek bir çizgide devam edeceği sonucuna ulaşmak yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ARI Tayyar, Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

BROWN Chris and AINLEY Kirsten, Uluslararası İlişkileri Anlamak, Çev. Arzu Oyacıoğlu, Yayınodası Yayıncılık, İstanbul, 2008.

ESAKOVA Nataliya, European Energy Security: Analysin the EU-Russia Energy Security in Terms of Interdependence Theory, Springer VS, Almanya, 2012.

GOLDEMBERG Jose, Energy: What Everyone Needs To Know, Oxford University Press, 2012.

HOFFMAN George Walter and DIRENES Leslie, The European Energy Challenge: East and West, Duke University Press, 1985.

KALICKI Jan H. and GOLDWYN David L., Energy Security—Toward a New Foreign Policy Strategy, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2005.

KEOHANE Robert O., After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy, Princeton: Princeton University Press, 1984.

KEOHANE Robert O. and NYE Joseph S., Power and Interdependence, Pearson Education Inc., USA, 2011.

KEOHANE Robert O., NYE Joseph S., Power and Interdependence Revisited, The MIT Press, 2012.

McELROY Michael B., Energy: Perspectives, Problems & Prospects, Oxford University Press, 2010.

NYE Joseph, Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History, New York: Pearson/Longman, 2005.

PARRA Francisco, Oil Politics: A Modern History Of Petroleum, I.B. Tauris & Co Ltd, 2010.

STEIN Richard S. and POWERS Joseph, The Energy Problem, World Scientific, 2011.

ULUĞBAY Hikmet, İmparatorluktan Cumhuriyet'e Petropolitik, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2008.

WELCH David A. and NYE Joseph S., Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Makaleler:

ARI Tayyar, "Uluslararası Rejim Teorisi", Uluslararası İlişkiler Portalı, 18 Mart 2012, <http://www.uiportal.net/uluslararasi-iliskiler/uluslararasi-rejim-teorisi> (Erişim tarihi: 6.08.2013)

ARSLAN Hüseyin, "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2013, Cilt:1, Sayı:17, 181-204, <http://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/2013-11-26042013.pdf>. (Erişim tarihi: 26.01.2014)

AYDIN Mustafa, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım Teori ve Analiz", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1996, Cilt: 51, Sayı 1, 71-114, s.98, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5499.pdf>. (Erişim tarihi: 19.02.2014)

CESNAKAS Giedrius, "Energy Resources in Foreign Policy: A Theoretical Approach", Baltic Journal of Law and Politics, 2010, Cilt: 3, No.1, 30-52, s. 34, https://www.academia.edu/8340541/Energy_Resources_in_Foreign_Policy_A_Theoretical_Approach. (Erişim tarihi: 6.05.2013)

CICHOKI Jacek, "Russia's Near Abroad: What will happen the next time a Soviet Successor State Rebels", *IP Journal* (Journal of DGAP), 2005, http://www.pearsonhighered.com/assets/hip/us/hip_us_pearsonhighered/samplechapter/0205189938.pdf. (Erişim tarihi: 4.04.2015)

DAĞDEMİR Elif Uçkan, “Avrupa Birliği’nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2007, Cilt: 8 Sayı 1, 247-268 s.258-259, http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/8_1_Makale_14.pdf. (Erişim tarihi: 12.12.2014)

DEMİR Sertif, “Karadeniz’in Güvenliği’ni Yeniden Düşünmek”, Karadeniz Araştırmaları, Güz 2012, Sayı 35, 19-50, s.34, http://www.karam.org.tr/Makaleler/1981762904_003%20demir.pdf. (Erişim tarihi: 4.04.2015)

DEMİR Esra, “Enerji Şartı Antlaşması”, T.C Dışişleri Bakanlığı Internet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa>. (Erişim tarihi: 21.05.2015)

DICKEL Ralf et. al., “Reducing European Dependence on Russian Gas”, OIES Paper: NG 92, The Oxford Institute for Energy Studies, October 2014, s. 56, <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2014/10/NG-92.pdf>. (Erişim tarihi: 10.01.2016)

DONNELLY Jack, Realism and International Relations, Cambridge University Press, 2000, s.16-19, <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99053676.pdf>. (7.08.2013)

DUMAN Çağdaş, “I. Körfez Savaşı Sunumu”, Caspian Weekly, 5 Mart 2010, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-dogu/959-ikoerfez-sava-sunumu.html>. (Erişim tarihi: 27.06.2015)

EFEGİL Ertan, “The European Unions New Central Asian Strategy”, The New Central Asia; The Regional Impact of International Actors, ed. Emilan Kawalski, Singapore, 2010, s.75.

EGELİ Sıtkı ve GÜVENÇ Serhat, “NATO’nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, Ortadoğu Analiz, Nisan 2012, Cilt: 4, Sayı 40, 19-30, http://www.academia.edu/1504967/NATOnun_Fuze_Savunma_Sistemi_ve_Turkiye_NATOs_Missile_Defence_System_and_Turkey_. (Erişim tarihi: 20.08. 2013)

ERCAN Murat ve BİLGİN Taner, “ABD-İran Gerginliği ve Türkiye’ye Etkileri”, Akademik Bakış Dergisi, Kasım-Aralık 2012, Sayı:33, 1-14, <http://www.akademikbakis.org/eskisite/33/21.pdf>. (Erişim tarihi: 6.11.2013)

GÜRKAYNAK Muharrem ve YALÇINER Serhan, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Güz 2009, Cilt 6, Sayı 23, s. 73-92, s.74, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/karsilikli-bagimlilik-ve-kuresellesme.pdf>. (Erişim tarihi: 17.12.2014)

HAGGARD Stephen and SIMMONS Beth A., “Theories of International Regimes”, International Organisations, Cilt: 41, Sayı 3, 1987, s.491-517, http://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3117934/Simmons_TheoriesInternational.pdf?sequence=2. (Erişim tarihi: 6.08.2013)

HUGHES James, “EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency”, LSE Research Online Book Section, 2006, s.2, <http://eprints.lse.ac.uk/651/1/Hughes.EU-Russia.2006.pdf>. (Erişim tarihi: 6.11.2014)

İŞIKSAL Hüseyin, “To What Extent Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations?”, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Cilt 3, No 2-3, 2004, 130-156, <https://www.alternativesjournal.net/volume3/number2/huseyin5.pdf>. (Erişim tarihi: 19.12.2013)

JONG Jaques de and LINDE Coby Van der, “EU Energy Policy in a Spply-constrained World”, European Policy Analysis, December 2008, Sayı 11, s.5, <http://www.sieps.se/sites/default/files/432-200811epa.pdf>. (Erişim tarihi: 10.03.2014)

KILAVUZ Ali Kemal, “Enerji Şartı Antlaşması Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözümü”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2009, Cil:12, Sayı 1-2, 179-215, s.182, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_8.pdf. (Erişim tarihi: 10.05.2015)

KEOHANE Robert O. and NYE Joseph S. Jr., “Power and Interdependence in the Information Age”, Foreign Affairs, Vol.77, No.5, September/October 1988, s. 81-94, <http://ir.rochelleterman.com/sites/default/files/Keohane%20Nye%202000.pdf>. (Erişim tarihi: 20.12.2013)

KILIÇBEYLİ Elife Hatun, , “Rusya-AB Diyaloğunda Yeni Açılımlar”, Stradigma, 2003, Sayı 7, http://stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_02.html. (Erişim tarihi: 5.05.2014)

KUZNETSOVA Natalia Victorovna, “Energy Strategy of Russian Federation”, Mediterranean Journal of Social Sciences, September 2015, Cilt: 6, Sayı 5, 160-168, s.161, www.mcser.org/journal/index.php/.../7156. (Erişim tarihi: 28.04.2016)

LANGSDORF Susanne, "EU Energy Policy From the ECSC to the Energy Roadmap 2050", Green European Foundation, Heinrich Böll Stiftung, December 2011, 1-9, s.2, http://gef.eu/uploads/media/History_of_EU_energy_policy.pdf. (Erişim tarihi: 22.01.2015)

MALTHY Thomas, "European Union Energy Policy Integration: A case of European Commission Policy Entrepreneurship and Increasing Supranationalism", Energy Policy, 2013, No.55,435-444, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421512010798>. (Erişim tarihi: 4.05.2015)

ÖZÇELİK Sezai, , "Uluslararası Rejim Kavramı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme: Yapısalcı, Kurumsal ve Bilişsel Temel Teoriler", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2012, Cilt: 7, Sayı 1, 231-250, http://iibfdergi.ogu.edu.tr/makaleler/11154629_7_7-1_Makale_0.pdf (Erişim tarihi: 6.08.2013)

ÖZDEMİR Volkan, "Türk Dış Enerji Politikası:TANAP Örneği", 30.03.2015, Enerji Enstitüsü, <http://enerjiinstitutusu.com/2015/03/30/makale-turk-dis-enerji-politikasi-tanap-ornegi/> (Erişim tarihi: 28.04.2015)

PIFER Steven, "Minsk II Will It Meet A Better Fate Than Minsk I", Brookings Institute, 15 şubat 2015, <http://www.brookings.edu/blogs/order-from-chaos/posts/2015/02/12-ukraine-peace-agreement-reached-pifer>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

PROEDROU Filippou, "The EU-Russia Energy Approach under the Prism of Interdependence", European Security, 3 December 2007, Cilt:16, Sayı 3-4, 329-355, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09662830701751190>. (Erişim tarihi: 26.03.2013)

SABBAGH Al Nabegh, , "Iran's Political Risk: for the Oil and Gas Industry", International Security Observer ,27 Ocak 2016,<http://securityobserver.org/irans-political-risk-for-the-oil-and-gas-industry/>. (Erişim tarihi: 26.04.2016)

SEVİM Cenk, Cenk Sevim, "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği", Journal of Yaşar University, 2012, Cilt:26, Sayı 7, 4378-4391, http://journal.yasar.edu.tr/wp-content/uploads/2012/10/26_Sayi_1_makale_Cenk-Sevim.pdf. (Erişim tarihi: 28 şubat 2013)

SHEVEL Oxana, "Russia and the Near Abroad", Great Decisions, January 2015, Sayı 1, 5-16, s. 6-7, https://www.academia.edu/11730926/Russia_and_the_Near_Abroad. (Erişim tarihi: 4.04.2015)

SORUŞ Gökhan, "Arap Baharı'nın Gölgesinde Avrupa Birliği Komşuluk Politikası", 21.yy Türkiye Enstitüsü, 10 Mart 2014, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2014/03/10/7435/arap-baharinin-golgesinde-avrupa-birligi-komsuluk-politikasi>. (Erişim tarihi: 6.06. 2014)

STERN Jonathan, "Natural Gas in Europe: The Importance of Russia", Oxford Institute for Energy studies, s.1, http://www.centrex.at/en/files/study_stern_e.pdf. (Erişim tarihi: 10.03.2014)

ŞAHİN Kenan, "Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı", T:C Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa. (Erişim tarihi: 12.07.2014)

TALSETH Lars-Christian U., "The EU-Russia Energy Dialogue: Travelling Without Moving", Working Paper, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), 2012, Berlin, s.8, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/talseth_20120402_KS.pdf. (Erişim tarihi: 3.01.2015)

Cemalettin Taşken, "NABUCCO Projesi İptal Edildi, Ankara Strateji Enstitüsü, 28.06.2013, <http://ankarastrateji.org/yorum/nabucco-projesi-i-ptal-edildi/>. (Erişim tarihi: 6.04.2014)

TELLAL Erel, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 2010, Cilt:65, Sayı 3, 191-236, s.191, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1425/16045.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2014)

TÜRKMEN İbrahim, "TANAP Avrupa'yı Azat Eder mi?", 16 Mart 2015, Aksiyon, http://www.aksiyon.com.tr/enerji/tanap-avrupayi-azat-eder-mi_550186. (Erişim tarihi: 16.10.2015)

VAROL Tuğçe, "Kuzey Akım Boru Hattı Açıldı, Sıra Güney Akım'da", 21.YY Türkiye Enstitüsü , 14 Kasım 2011, , <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/guney-kafkasya-iran->

pakistan-arastirmalari-merkezi/2011/11/14/6364/kuzey-akim-boru-atti-acildi-sira-guney-akimda. (Erişim tarihi: 12.04.2016)

WILLIAMS James L., "Oil Price History and Analysis", WTRG Economics, <http://www.wtrg.com/prices.htm>. (Erişim tarihi: 26.04.2015)

WINZER Christian, "Conceptualizing Energy Security", Energy Policy, Sayı 46, 2012, s.36-48, <http://www.sciencedirect.com/science/journal/03014215/46>. (Erişim tarihi: 28.02.2013)

WINZER Christian, "Conceptualizing Energy Security", Cambridge Working Paper in Economics, No.1151, July 2011, s.1-36, http://www.exeter.ac.uk/energysecurity/documents/publications/Winzer_2011.pdf. (Erişim tarihi: 28.02.2013)

YERGIN Daniel, "Ensuring Energy Security" Foreign Affairs, March-April 2006, Cilt 85, Sayı 2, 69-82 http://www.un.org/ga/61/second/daniel_yergin_energysecurity.pdf. (Erişim tarihi: 28 Şubat 2013)

YOUNGS Richard, "A New Geopolitics of EU Energy Security", Carnegie Europe, 23 Eylül 2014, <http://carnegieeurope.eu/publications/?fa=56705>. (Erişim tarihi: 6.06.2015)

YURDUSEV Nuri A., "Thomas Hobbes And İnternational Relations: From Realism To Rationalism", Australian Journal of International Affairs, 22 August 2006, Cilt:60, Sayı 2, 305-321, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/10357710600696191>. (Erişim tarihi: 18.12.2013)

YÜCEL Zeynep, "Güvenlik Algılamaları ve Jeopolitik Perspektiften Avrupa Birliği'nin Enerji Politikasına Bakış", Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği, Rasim Özgür Dönmez ve Gökhan Telatar (ed.), Phoenix Yayınları, Ankara: 2008, ss.365-367.

Gazete Yazıları:

"AB, Rus Gazına Alternatif Arıyor", Deutsche Welle Türkçe, 26.09.2014. <http://www.dw.com/tr/ab-rus-do%C4%9Falgaz%C4%B1na-alternatif-ar%C4%B1yor/a-17957155>. (Erişim tarihi: 15.05.2016)

“AB’nin Rus Gazına Bağımlılığı Artacak”, Enerji Günlüğü, 17.11.2015,
<http://www.enerjigunlugu.net/icerik/16026/abnin-rus-gazina-bagimliliği-artacak.html#.V1MsbOeyOko>. (Erişim tarihi: 15.05.2016)

“ABD, ABM’den Resmen Çekildi”, Hürriyet-Dünya, 13 Aralık 2001,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=42579>. (Erişim tarihi: 8.08.2014)

AKKAN Faruk, “Rusya’dan Avrupa Borç Krizine 10 Milyar Dolar Destek”, Haberrus, 17.02.2012, www.haberrus.com (Erişim Tarihi: 18.03.2013).

AKLAN Yılmaz, “Füze Kalkanı Bunalımı”, Hürriyet-Dünya,
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/6468308.asp>. (Erişim tarihi: 8.08.2014)

“Avrupa Birliği Rusya’ya Bağımlılıktan Kurtulamıyor”, TRT Haber, 15 Ocak 2016,
<http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/avrupa-birligi-rusyaya-bagimlilik-kurtulamiyor-229808.html>. (Erişim tarihi: 4 .02.2016)

CARROLL Joe, “Exxon Russia Exposure Surges as Long View Outweighs Politics”,
, 3 March 2015, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-03-03/exxon-s-russia-exposure-surges-as-long-view-outweighs-sanctions>. (Erişim tarihi: 4.12.2015)

HUMPHREYS Joanna, “Rusya’ya Yaptırımlardan en Çok Kim Zarar Görecek?”, BBC Türkiye, 30 Temmuz 2014,
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/07/140730_rusya_yaptirimlar. (Erişim tarihi: 3.02.2015)

MAZNEVA Elena, Elena, Mazneva. “Gazprom Sees Record EU Exports as It Shrugs Off U.S. LNG”, Bloomberg, 1 Şubat 2016,
<http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-01/gazprom-meets-investors-as-it-prepares-record-exports-to-europe>. (Erişim tarihi: 4.02.2016)

“Nabucco Projesi Nedir? Ne değildir?”, NTV, 12 Temmuz 2009,
http://www.ntv.com.tr/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degildir,J5DBlv_eD02BGGYaWBWN8w. (Erişim tarihi: 7.07.2014)

“Portre: Hugo Chavez”, AlJazeera, 6 Mart 2014,
<http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-hugo-chavez>. (Erişim tarihi: 8.04.2014)

“Rus Gazının Fiyatı Düştü,” Dünya Gazetesi, 4 Haziran 2016, <http://enerjitir.com/rus-gazinin-fiyati-dustu>. (Erişim tarihi: 5 .06. 2016)

“Rus Basını GAZPROM’u İfşa Etti: Türkiye 406 Dolar Ödedi”, HaberRus, 5.02.2013 , www.haberrus.com, Erişim Tarihi: 5.02.2013.

“Rusya Nabuccoyu Engellemek İçin Orta Asya Doğalgazı İçin Kesenin Ağzını Açacak”, Kommersant, 09.07.2008, Moskova, <https://www.cihan.com.tr/tr/kommersant-rusya-nabuccoyu-engellemek-icin-orta-asya-dogalgazi-icin-kesenin-agzini-acacak-222924.htm>. (Erişim tarihi: 6.04.2015)

“Rusya’nın Enerji Desteğinin Bir Bedeli Var”, 16 Mayıs 2010, Stratfor’dan aktaran Hürriyet, <http://www.hurriyet.com.tr/rusyanin-enerji-desteginin-bir-bedeli-var-14736071>. (Erişim tarihi: 6.04.2015)

ŞAMİLKIZI Gönül, Gönül Şamilkızı, “Rusya-Batı Yaptırım Savaşı”, TRT Türk, 16 Aralık 2014, <http://www.trtturk.com/haber/rusya-bati-yaptirim-savasi-96639.html>. (3.02.2015)

ŞİMŞEK Güntay, Güntay Şimşek, TANAP Ne Getirip Ne Götürecek?, 17 Mart 2015, HaberTürk, <http://www.haberturk.com/ekonomi/enerji/haber/1054446-tanap-ne-getirip-ne-goturecek>. (Erişim tarihi: 19.06.2015)

“Üç Lider Minsk Önlemlerinin Uygulanmasında İsrarlı”, Deutsche Welle Türkçe, 25.08.2015, <http://www.dw.com/tr/%C3%BC%C3%A7-lider-minsk-%C3%B6nlemlerinin-uygulanmas%C4%B1nda-%C4%B1srar%C4%B1-a-18670467>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

ÜNVER Akın, “ İran-Batı Uzlaşması ve Türkiye’nin Enerji Rüyası”, 7 Nisan 2015, Aljazeera, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-bati-uzlasmasi-ve-turkiyenin-enerji-ruyasi>. (26.04.2016)

Avrupa Birliği ile Alakalı Antlaşma ve Belgeler:

“An Energy Policy For The European Union”, White Paper, COM (95) 682 final, Brüksel, 13. 12.1995, http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/pdf/energy_white_paper_com_95_682.pdf. (Erişim tarihi: 15.05.2015)

“Avrupa Kömür Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşma”, Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler, Cilt 1: Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET,

AAET), s.3,
http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/EU/bir_bakis/AvrupaKomurveCelikToplulugunuKuranAntlasma.pdf. (Erişim tarihi: 20.01.2015)

“European Energy Charter”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3A127028>. (Erişim tarihi:9.05.2015)

“First Guidelines For A Community Energy Policy”, Memorandum presented by the Comission to the Council on 18 December 1968, COM (68) 1040, 1968, s.5,
<http://aei.pitt.edu/5134/1/5134.pdf>. (Erişim tarihi: 25.01.2015)

T.C Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, “Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma”, s.81,
<http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>. (22.05.2015)

“The Single European Act”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Axy0027>. (Erişim tarihi: 6.05.2015)

“Treaty Establishing the European Coal and Steel Community”, ECSC Treaty,
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV:xy0022>. (Erişim tarihi: 20.01.2015)

“Treaty on European Union”, http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf. (Erişim tarihi: 8.05.2015)

“Treaty of Amsterdam”, http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_of_amsterdam/treaty_of_amsterdam_en.pdf. (Erişim tarihi: 20.05.2015)

“Treaty Of Nice: Amending The Treaty on European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12001C/TXT&from=EN>. (Erişim tarihi: 20.05.2015)

“Treaty of Lisbon: Amending The Treaty on European Union and the Treaty Establishing European Community”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>. (Erişim tarihi: 22.05.2015)

İnternet Kaynakları:

Agency for the Cooperation of the Energy Regulators (ACER) Resmi İnternet Sayfası,
http://www.acer.europa.eu/en/The_agency/Mission_and_Objectives/Pages/default.aspx. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

British Petroleum, BP Statistical Review of World Energy, June 2016,
<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>. (Erişim tarihi: 10.06.2016)

“Buzek Calls For EU “Energy Community”, EurActiv, 11 Aralık 2009,
<http://www.euractiv.com/section/energy/news/buzek-calls-for-eu-energy-community/>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

Commission of the European Communities, “ The Energy Situation in the Community; Situation 1979, Outlook 1980”, Archives Historiques De La Commission, COM (80) 142, 17 April 1980, Brüksel, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51980DC0142&qid=1461971450493&from=EN>. (Erişim tarihi: 30.04.2015)

Commission of the European Communities, “The Internal Energy Market”, Commission Working Document, COM (88) 238 Final, 2 May 1988, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51988DC0238&qid=1461974045129&from=EN>. (Erişim tarihi: 6.05.2015)

“Concerning A New Energy Policy Strategy For the Community”, Council Resolution, Official Journal of the European Communities, 17 September 1974, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31975Y0709\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31975Y0709(01)&from=EN). (Erişim tarihi: 27.04.2015)

Council Directive Obliging the Member States of the EEC to Maintain Minimum Stocks of Fuels”

Official Journal of the European Communities, No 35, 28 March 1974, page 44,
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51974AC0792&rid=19>. (Erişim tarihi: 29.04.2015)

DREYER Iana and STANG Gerald, What Energy Security Fort the EU, Kasım 2013, s.3, Brüksel, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_39_Energy_security.pdf. (Erişim tarihi: 20.02.2014)

Enerji Enstitüsü, “Enerji Nedir? Enerji Kaynakları Nelerdir?” <http://enerjiinstitutusu.com/enerji-nedir-101/>. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

Enerji Enstitüsü, “Avrupa’ya Ukrayna Üzerinden Doğalgaz Transferi %34 Arttı”, 03.06.2016, <https://enerjiinstitutusu.com/2016/06/03/avrupaya-ukrayna-uzerinden-dogalgaz-transferi-yuzde-34-artti>. (Erişim tarihi: 5.06.2016)

“Energy”, Wikipedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/Energy>. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

Energy in South East Europe, “Electricity Sector-South East Europe Regional Electricity Market (REM)”, <http://ec.europa.eu/enlargement/archives/seerecon/infrastructure/sectors/energy/rem.htm>. (Erişim tarihi: 5.10.2015)

ERBACH Gregor, “European Parliament, Shale Gas and EU Energy Security, Briefing”, European Parliamentary Research Service, December 2014, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/542167/EPRS_BRI\(2014\)542167_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/542167/EPRS_BRI(2014)542167_REV1_EN.pdf). (Erişim tarihi: 2.02.2016)

EuroMed, “ The EuroMed Partnership”, <http://www.enpi-info.eu/medportal/content/340/About%20the%20EuroMed%20Partnership>. (Erişim tarihi: 5.10.2015)

European Commission, “Energy 2020 — A strategy for Competitive, Sustainable and Secure energy”, (COM(2010) 639 final, 10 November 2010, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en.pdf. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

European Commission, “Energy Roadmap 2050”, COM(2011) 885 Final, Brüksel, 15.12.2011, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0885&from=EN>. (erişim tarihi: 28.05.2015)

European Comission, European Union Trade in Goods with Russia, European Commission Directorate General for Trade,21.06.2016,

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113440.pdf. (Erişim tarihi: 25.06.2016)

European Commission, "Russia", 26.04.2016, <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/russia/>. (Erişim tarihi: 1.05.2016)

European Commission, "Energy Security Strategy", <http://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy/energy-security-strategy>. (Erişim tarihi: 8.05.2015)

European Commission, "Energy Efficiency Directive", <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-efficiency/energy-efficiency-directive>. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

European Commission, "Assessment of the Progress Made by Member States Towards the National Energy Efficiency Target for 2020 and Towards the Implementation of the Energy Efficiency Directive 2012/27/EU As Required by Article 24(3) of Energy Directive 2012/27/EU", COM(2015)574 Final, 18.11.2015, Brüksel, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_EEprogress_report.pdf. (Erişim tarihi: 29.05.2015)

European Commission, "Progress Made On 2020 Energy Efficiency Target", <https://ec.europa.eu/energy/en/news/progress-made-2020-energy-efficiency-target>. (Erişim tarihi: 29.05.2015)

European Commission, "A Policy Framework For Climate and Energy In The Period From 2020 to 2030", COM(2014), Brüksel, 22.01.2014, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0015&from=EN>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

European Commission, "EU Energy Security Strategy", COM (2014) 330 Final, 28.05.2014, Brüksel, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/publication/European_Energy_Security_Strategy_en.pdf. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

European Commission, "Energy Union Package: A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy", COM (2015) 80 Final, 25.02.2015, Brüksel, <http://eur->

lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:1bd46c90-bdd4-11e4-bbe1-01aa75ed71a1.0001.03/DOC_1&format=PDF. (Erişim tarihi: 6.06.2015)

European Commission, EU Energy in Figures: Statistical Pocket Book 2015, s.35, 2015, Luxembourg,
http://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/PocketBook_ENERGY_2015%20PDF%20final.pdf. Erişim tarihi: (5.01.2016)

European Commission, “Imports and Secure Supplies: Diverse, Affordable and Reliable Energy From Abroad”, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies>. (Erişim tarihi: 4.04.2016)

European Commission, “Environmental Aspects on Unconventional Fossil Fuels”, Mayıs 2016,
http://ec.europa.eu/environment/integration/energy/unconventional_en.htm. (Erişim tarihi: 25 Mayıs 2016)

European Commission, EU Energy, Transport and GHG emissions trends to 2050 – Reference Scenario 2013,
<http://ec.europa.eu/transport/media/publications/doc/trends-to-2050-update-2013.pdf>. (Erişim tarihi: 14.12.2015)

European Commission, “Projects of Common Interest”,
<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/infrastructure/projects-common-interest>. (Erişim tarihi: 5.04.2016)

European Commission, “ Consultation on an EU Strategy For Liquefied Natural Gas and Gas Storage ”,
<https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/LNG%20consultation%20-%20publication.pdf>. (Erişim tarihi: 15.05.2016)

European Commission, “On Security of Energy Supply and International Cooperation: The EU Energy Policy Engaging with Partners Our Borders”, COM (2011) 539 Final, 7.9.2011, Brüksel, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1408370068358&uri=CELEX:52011DC0539>. (Erişim tarihi: 7.09.2015)

European Commission, “Infrastructure- TEN-T-Connecting Europe”
http://ec.europa.eu/transport/themes/infrastructure/ten-t-policy/index_en.htm. (Erişim tarihi: 5.10.2015)

European Commission, "Energy Efficiency and Its Contribution to Energy security and the 2030 Framework for climate and energy policy", COM(2014)520, 23.7.2014, Brüksel, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:f0db7509-13e5-11e4-933d-01aa75ed71a1.0003.03/DOC_2&format=PDF. (Erişim tarihi: 11.10.2015)

European Commission, "Questions And Answers On Security Of Energy Supply In The EU", MEMO, 28 May 2014, Brüksel, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-379_en.htm. (Erişim tarihi: 10.10. 2015)

European Commission, "EU- Russia Energy Dialogue: The First Ten Years", http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2011_eu-russia_energy_relations.pdf. (Erişim tarihi:25.06.2015)

European Commission, "Roadmap: EU-Russia Energy Cooperation until 2050" http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/2013_03_eu_russia_roadmap_2050_signed.pdf. (Erişim tarihi: 25.06.2015)

European Commission, "Gas and Oil Supply Routes", <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/imports-and-secure-supplies/gas-and-oil-supply-routes>. (Erişim tarihi: 22.04.2015)

European Community Information Service, " Community Topics 9: Energy Policy in the European Community", 1963, 1-17, s.5, 1963, <http://aei.pitt.edu/34492/1/A662.pdf>. (Erişim tarihi: 23.01.2015)

European Council, "European Council Focuses on Ukraine Crisis and Further Sanctions", 20-21/03/2014, <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/03/20-21/>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

European Investment Fund (EFSI), "What We Do", http://www.eif.org/what_we_do/efsi/efsi-qa-regarding-eif.pdf. (Erişim tarihi: 26.05.2016)

European Network of Transmission System Operators for Oil (ENTSO) Resmi İnternet Sayfası, <https://www.entsoe.eu/about-entso-e/inside-entso-e/mission-and-vision/Pages/default.aspx>. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

European Network of Transmission System Operators for Gas (ENTSOG), <http://www.entsog.eu/mission>. (28.05.2015)

“European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on Energy Efficiency”, Directive 2012/27/EU, Official Journal of the European Union, 14.11.2012, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0027&from=EN>. (28.05.2015)

EUROSTAT, Energy Saving Statistics, Eurostat Statistics Explained, Şubat 2016, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_saving_statistics#Primary_energy_consumption_and_savings. (Erişim Tarihi: 10.05.2016)

EUROSTAT, Energy Trends, Mayıs 2015, [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Development_of_the_production_of_primary_energy_\(by_fuel_type\),_EU-28,_2003%E2%80%932013_\(2003=100,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent\)_YB15.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Development_of_the_production_of_primary_energy_(by_fuel_type),_EU-28,_2003%E2%80%932013_(2003=100,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent)_YB15.png). (Erişim tarihi: (5.06.2015)

EUROSTAT, “Energy Production and Consumption In 2013”, News Release, 9 Şubat 2015, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6614030/8-09022015-AP-EN.pdf/4f054a0a-7e59-439f-b184-1c1d05ea2f96>. (Erişim tarihi: 8 Mart 2015)

“Former U.S President Jimmy Carter Addresses Energy Security Before U.S Senate Foreign Relations Committee Hearing”, The Carter Center, 11 May 2009, http://www.cartercenter.org/news/editorials_speeches/BostonGlobe-energy-security-hearings.html. (Erişim tarihi: 6.04.2013)

Gas Infrastructure Europe, GSE- The Value of Gas Storage/ Questions and Answers/Brochur, 16 June 2014, <http://www.gie.eu.com/index.php/publications/gse>. (Erişim tarihi: 18.05.2015)

GAZPROM Resmi İnternet Sitesi, “Changes to Taxation for The Russian Oil and Gas Sector”, <http://ar2014.gazprom-neft.com/strategic-report/market-review/russian-market/taxation/>. (Erişim tarihi: 10.01.2016)

GAZPROM Resmi İnternet Sitesi, “About Us: Production”, <http://www.gazprom.com/about/production/>. (Erişim tarihi: 26.02.2016)

GAZPROM Resmi İnternet Sitesi, GAZPROM Book, s.51, http://www.GAZPROMquestions.ru/fileadmin/f/2014/download/view_version_eng_9.07.2014.pdf (Erişim Tarihi: 6 Haziran 2014).

GAZPROM Resmi İnternet Sitesi, “ Pipelines: Nord Stream”,
<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/nord-stream/>. (Erişim tarihi: 8.04.2016)

GOWAN Peter, Peter Gowan, “Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)” Avrupa Birliği Ansiklopesisi, Desmond Dinan (ed.), çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, c.1-2, İstanbul, 2005.

GÜLEN Gürcan, “Enerji Güvenliği Nedir?”, <http://www.cleanglobe.com.tr/pdf/27.pdf>. (Erişim tarihi: 19.06.2014)

INOGATE, “In Brief”, <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en>. (Erişim tarihi: 5.10.2015)

International Energy Agency, “Our Mission”, <http://www.iea.org/aboutus/>. (Erişim tarihi: 29.04.2015)

International Energy Agency, “History”, <https://www.iea.org/aboutus/history/>. (Erişim tarihi: 15.08.2013)

International Energy Agency, World Energy Outlook 2006, Paris, 2006,
<http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/2008-1994/WEO2006.pdf>. (Erişim tarihi: 22.06. 2013)

International Energy Agency, “Renewables”, <http://www.iea.org/topics/renewables/>. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

International Energy Agency Statistics, Energy Balances of OECD Countries, Paris, 2013, s.7-11 www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/6113171e.pdf?expires=1402330347&id=id&accname=oid031623&checksum=2717510C1E8623359747BC3B468E2EFC. (Erişim tarihi: 8.02.2014)

International Energy Agency,World Energy Outlook 2014, Paris, 2014, s.76,
<http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/6114031e.pdf?expires=1426024588&id=id&accname=oid031623&checksum=4C7EBF621FBD4070BB0AD1FDF4A80843>. (Erişim tarihi: 12 Ocak 2015)

International Energy Agency, Key World Energy Statistics 2015, Paris, 2015.
https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld_Statistics_2015.pdf. (Erişim tarihi: 04.04.2016)

International Energy Agency, World Energy Outlook 2015, Paris, 2015,
<http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/6115271e.pdf?expires=1465185759&id=id&accname=oid031623&checksum=3389545CEB024E12ED7B1DB45907C908>. (Erişim tarihi: 21.12.2015)

International Energy Agency, “Energy Security”,
<http://www.iea.org/topics/energysecurity/>. (Erişim tarihi: 19.07.2015)

International Energy Agency, “Russia 2014, Energy Policies Beyond IEA Countries”, IEA Publications, 2014, Paris, s.17-20, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/6114111e.pdf?expires=1427231883&id=id&accname=oid031623&checksum=A6D64162C8B635CA7B17665FD033D0A5> . (Erişim tarihi: 18.08.2015)

ITE Resmi İnternet Sitesi, İıran-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi (ITE),
<http://www.ite-pipeline.com/default.aspx>. (Erişim tarihi: 28.01.2016)

KEREBEL Cecile, “Internal Energy Market”, Fact Sheets on the European Union, May 2016,
http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.7.2.html. (Erişim tarihi: 26.05.2015)

Ministry of Energy of the Russian Federation , Energy Strategy of Russia, For The Period Up To 2030, Moscow, 2010, s.3,
[http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf). (Erişim tarihi: 15.03.2014)

OECD, “Policy Roundtables: Energy Security and Competition 2007”, 14 January 2008, <http://www.oecd.org/competition/abuse/39897242.pdf>. (Erişim tarihi: 27.07.2013)

OECD, “Members and Partners”, <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/>. (Erişim tarihi: 21.12.2015)

OETTINGER Günter, "Getting to 2014", DG Energy Internal Market Conference, 29 Eylül 2011, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-614_en.htm. (Erişim tarihi: 28.05.2015)

OPEC, "Brief History", http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm. (Erişim tarihi: 26 .04.2015)

PALADA Philipp Daniel, "Challenges and Outlook for Gas Storage in Europe-GSE" Presentation at the Energy Community Workshop, 28 May 2014, Vienna, <http://www.gie.eu.com/index.php/publications/gse>. (Erişim tarihi: 18.05.2015)

"Petroleum Intelligence Weekly (PIW) Ranks the World's Top 50 Oil Companies", Petroleum Intelligence Weekly, http://www2.energyintel.com/PIW_Top_50_ranking_about. (Erişim tarihi: 22.04.2015)

"Poland Calls For EU Energy Union", EurActiv, 2 Nisan 2014, <http://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/poland-calls-for-eu-energy-union/>. (Erişim tarihi: 30.05.2015)

"Potentiality and Actuality", Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Potentiality_and_actuality. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

Primakov Doctrine, http://russian_federation.enacademic.com/458/Primakov_Doctrine. (Erişim tarihi: 10.06.2015)

Rusya Federasyonu Hükümeti Resmi İnternet Sayfası, " Structure: Federal Ministries", <http://government.ru/en/ministries/>. (Erişim tarihi: 26.02.2016)

Rusya Federasyonu Anti-Tekel Servisi Resmi İnternet Sitesi, "About the FAS Russia", <http://en.fas.gov.ru/about/what-we-do/general-information.html>. (Erişim tarihi: 3.03.2016)

SEFCOVIC Maros, "The State Play of EU-Russia Energy Relations" European Comission Speech, 24 March 2015, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-4709_en.htm. (Erişim tarihi: 16.10.2015)

TANAP Projesi Resmi İnternet Sitesi "TANAP Nedir?", <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>. (Erişim tarihi: 17.03.2016)

T.C Avrupa Birliği Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Avrupa Birliği Kronolojisi", http://www.ab.gov.tr/files/di%C4%9Fer%20faydal%C4%B1%20dok%C3%BCmanlar/ab_kronolojisi__1946_2010_.pdf. (Erişim tarihi: 20.01.2015)

TÜSİAD, World Energy Outlook 2013 Raporu Özet ve Bulgular, İstanbul, Aralık 2013, <http://www.tusiad.org.tr/bilgi-merkezi/raporlar/world-energy-outlook-2013-raporu-ozet-bulgular/>. (Erişim tarihi: 27 Mart 2014)

ULUATAM Ela, “Avrupa Doğalgaz Piyasası’nda Yeni Dengeler”, Ekonomik Forum, Ağustos 2010, <http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/Avrupa%20Dogalgaz%20Piyasalarinda%20Yeni%20Dengeler.pdf>. (Erişim tarihi: 26.08.2015)

U.S Energy Information Administration, “What Is Energy?”, http://www.eia.gov/energyexplained/index.cfm?page=about_home. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

U.S Energy Information Administration, Russia, Son güncelleme 28Temmuz 2015,s.3 <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=RUS>. (Erişim tarihi: 17.11.2015)

U.S Department of the Treasury, “Announcement of Expanded Treasury Sanctions within the Russian Financial Service, Energy and Defense or Related Material Sectors”, 9.12.2014, <http://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl2629.aspx>. (Erişim tarihi: 13.04.2015)

“What Is Conventional Source Of Energy”, Preserve Articles, <http://www.preservearticles.com/2012032027973/what-is-conventional-source-of-energy.html>. (Erişim tarihi: 15.01.2015)

“What did the Railroad Comission of Texas”, Energy and Environment Reporting for Texas, <https://stateimpact.npr.org/texas/tag/railroad-commission-of-texas/>. (Erişim tarihi: 25.01.2015)

WINGAS Resmi İnternet Sitesi, “History”, <http://www.wingas.com/en/our-company/our-company/company-history.html> (Erişim tarihi: 6 Haziran 2014)

WINGAS Resmi İnternet Sitesi, “Natural Gas Trading”, <http://www.wintershall.com/en/company/company-profile/natural-gas-trading.html>. (Erişim tarihi: 6 Haziran 2014).

"Will Russia Survive the Oil & Gas Downturn", Oil & Gas 360,15 October 2015,
<http://www.oilandgas360.com/will-russia-survive-the-oil-gas-downturn/>. (Erişim tarihi:
10.01.2016)

